

Secolul 20

240-242

1-2-3

1981

20 DE ANI DE APARIȚIE

@Asociația Ziaristilor Independenți din România

Secolul 20

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU
REDACTOR RESPONSABIL DE NUMĂR
GEO ȘERBAN

COPERTA:
Secolul20 — retrospectivă

REVISTĂ DE SINTEZĂ

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

LITERATURĂ UNIVERSALĂ — ARTE — DIALOGUL CULTURILOR

Colegiul redacțional:

DAN HĂULICĂ redactor-șef, ION HOBANA, VASILE NICOLESCU,
ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ALEXANDRU BACIU, GEO ȘERBAN, ANDREI BREZIANU

240-241-242

1-2-3 • 1981

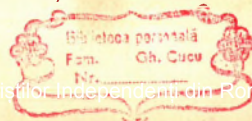
Biblioteca personală
Fam. Gh. Cucu
Nr. 391P

SUMAR

Secolul20: GÎNDURI ÎN MERS-DOUĂZECI DE ANI DE APARIȚIE

Secolul20 ÎN CONȘTIINȚA LUMII

D. R. POPESCU, EUGEN JEBELEANU, EUGÈNE IONESCO, EDWARD HEATH, CHEN BINGYI, CELLA DELAYRANCEA, GEO BOGZA, D. I. SUCHIANU, OVIDIU MAITEC, ALEXANDRU BALACI, GEORGE STEINER, ZOEDUMITRESCU-BUȘULENGA, GIANCARLO VIGORELLI, MIHNEA GHEORGHIU, CONSTANTIN TOIU, ȘTEFAN BĂNULESCU, EDOUARD PIGNON, ANDRZEJ KUŚNIEWICZ, MARCEL MIHALOVICI, RENÉ BERGER, WACŁAW SADKOWSKI, ALFONSO SASTRE, ROBERT STONE, SERGHEI A. MAKASHIN, VITALI OZEROV, ROBERTO MAZZUCCO, MARCEL IANCU, EDUARDAS MIJELAITIS, MARTIN BOOTH, LUCIAN PINTILIE, JUHANI SALOKANNEL, NAGYVILÁG, LUBICA VYCHOVALA, LILLI PROMET, UFFE HARDER, ØSTEN SJOSTRAND, IORGU IORDAN, KLAUS HEITMANN, ALBERTO PERRINI, GUGLIELMO PETRONI, ALDO NICOLAJ, ANATOLI EFROS, NICOLAS SCHÖFFER, JEROME LAWRENCE, JOSÉ LUIS CANO, EDOUARD RODITI, EDWARD STRINGHAM, RAYMOND WILLIAMS, ANTON DUMITRIU, NIKOLAI FEDORENKO, ISAMU NOGUCHI, IRIS MURDOCH, GEORGES CHARBONNIER, DARIO PUCCINI, ELIO FILIPPO ACCROCCA, ANDRÉ FRÉNAUD, MOUSSE BOULANGER, W. KRAUS, S. FAUCHEREAU, LESZEK PROROK.

REVISTE ÎN ORIZONT EUROPEAN

GEO ȘERBAN: Traectorii • 25

BENEDETTO CROCE ȘI «LA CRITICA»

THEODOR ENESCU: «La Critica» lui Benedetto Croce • 42
BENEDETTO CROCE: Introducere la revista «La Critica»; Fragmente despre «La Critica»; Lumea merge către...; Cele două rase; Sfârșitul civilizației (selecție Theodor Enescu, tălmăciri de Oana Busuiocanu) • 61
Benedetto Croce — fragmente despre om și operă în viziunea lui FRANCESCO FLORA și LUIGI RUSSO • 74
THEODOR ENESCU: Cu privire la Croce și România • 78
ȘTEFAN DELUREANU: Benedetto Croce, meditație și atitudine • 81

EUROPA ÎN POEME

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ: Argument • 87
ȘTEFAN GEORGE: (Tu prag încă ne stai sfârșit și mijloc). PAUL CLAUDEL: Oda a patra — muza care este grația. ADY ENDRE: Amintiri dintr-o noapte de vară. RAINER MARIA RILKE: Sonete către Orfeu. F. T. MARINETTI: Din «Manifestul tehnic al literaturii futuriste». GEORG TRAKL: Rondel, (E griul secerat...). (O, sălășluirea în tăcerea grădinii...). Florile soarelui. G. BACOVIA: Plumb, Lacustră, Nervi de toamnă. FERNANDO PESSOA: Orizont. OSIP MANDELSTAM: Scoica. (Ameștor de sus e-o flăcără hoinară.) (Voi bate tat bivuacul acestei străzi mohorâte). TUDOR ARGHEZI: Psalm, Har, Transfigurare. SERGHEI ESEININ: Sînt ultimul poet al națiunii. Atît de alb să fie cerul pe rîu, O. Doamne-acest imens nimic. TRISTAN TZARA: Din «Dezgust dadaist». GIUSEPPE UNGARETTI: În venele, Viziuni despre nimic, Ca să suport lumina, biciul ei. HUGO BALL: Versuri fără cuvinte. BERTOLT BRECHT: Psalmul întâi, În vremuri întinuate, La auzul veștii despre îmbolnăvirea unui mare om de stat. JUAN RAMÓN JIMÉNEZ: Creatură fericită. GOTTFRIED BENN: Eul tîrziu, O vorbă; PAUL VALÉRY: Șchița unui șarpe. JORGE GUILLÉN: Perfecțiunea, Pahar de apă, Vocația de a fi. T. S. ELIOT: Tărîmul pustiu: Ce spune tunetul, Tradiția spiritului european în poezie. EUGENIO MONTALE: Casa vameșilor. LUCIAN BLAGA: Mirabila sămîntă, Perspectiva. GHIORGHIOS SEFERIS: Zile de iunie 1941. ANDRÉ BRETON: Din «Primum Manifest supraréalist», Din «Al doilea Manifest al supraréalismului». ION BARBU: Oul dogmatic. VLADIMIR MAIAKOVSKI: Din «Cum să faci versuri». MOMČILO NASTASIEVIĆ: Cuvinte din însingura-

rare. FEDERICO GARCIA LORCA: Din «Imaginea poetică la Don Luis de Góngora». VITEZSLAV NEZVAL: Praga veche sub ploaie. FRANCIS PONGE: «Sfidarea lucrurilor». MIECZYSLAW JASTRUN: Conversație cu autorul. W. H. AUDEN: Imnul Națiunilor Unite. SAINT-JOHN PERSE: Cronică. ODISSEAS ELYTIS: Aupsia. GÜNTER EICH: Marele lac Lütbe, S-a avut grijă, Finalul unui roman polițist. Tălmăciri de: A. E. BACONSKY, NINA CASSIAN, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ION BRAD, IOANICHIE OLTEANU, ETA BOERIU, FLORIAN POTRA, MIRCEA IVĂNESCU, ROXANA EMINESCU, PETRE STOICA, SLAVOMIR POPOVICI, ȘT. STOENESCU, C. ABĂLUȚĂ, MIHAI MIROIU • 94

HENRY MILLER

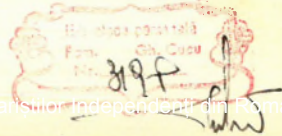
Răstignirea razei, fragmente din romanele Plexus, Nexus, Sexus, în românește de Antoaneta Ralian • 144
HENRY MILLER: Pro și contra (selecție și traducere de Mihai Mîndra) • 167
DAN GRIGORESCU: Viață ca artă • 171

ANCHETA „SECOLUL 20”

Interferențe și determinări reciproce
ale literaturilor în contextul lumii contemporane

ANDREI PLEȘU: Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului • 189

NUMERELE 1—2—3 și următoarele, pentru a rememora explorările revistei în cîmpul vizualului, sînt ilustrate cu o suită din copertele și afișele noastre. Această selecție, mînturînd, încă o dată, voința de amplă deschidere a revistei, reunește reproduceri după:
Arhitectură și sculptură antică, arheologie chineză, folclor japonez și sud-american, calligrafie persană și măști africane;
Orfverrie medievală, gravuri medievale germane, repere ale artei europene, de la Leonardo și Michelangelo la Piranesi și Goya;
Iconografie contemporană din aria reportajului politic, imagini de mass-media; Artă a secolului XX, arhitectură și desen, sculptură, pictură și tapiserie, documente: BRĂNCUȘI, KLEE, MAIAKOVSKI, PALLADY, MOORE, NOGUCHI, KAHN, DALI, IPOUSTEGUY, APOSTU, NICODIM, BERNEA, I. GHEORGHIU, GETA BRĂTESCU, ANA LUPĂȘ, KIRSTEN GREGER JENSEN, DAVID HOCKNEY, ALVIN AILEY, L. PINTILIE, RIOPELLE, SOULAGES, V. ALĂȘANU, P. CODIȚĂ, LIGIA MACOVEI, O. GRIGORESCU, V. GORDUZ, M. SPĂTARU, C. POPOVICI, S. DUMITRESCU, B. GĂNESCU, GABRIELA PĂTULEA-DRĂGUȚ, WANDA MIHULEAC, I. BITZAN.

20 de ani
de prezență
în cultura
românească

20 de ani
de dialog
internațional

UN PROGRAM DE UNIVERSALITATE ACTIVĂ

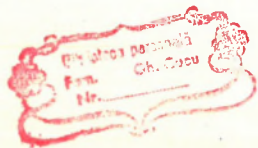
Secolul 20 Secolul 20

@Asociația Ziaristilor Independenți din România

Saturn văzut cu luneta lui Galileo

◀ Fotografie de EUGEN LUPU

GÎNDURI ÎN MERS

Evident, nicio revistă nu așteaptă neapărat ocazia unei aniversări ca să-și mai arunce ochii în spre drumul urmat. Dar cînd, implacabil, calendarul o reamintește — cum este acum, împlinirea a 20 de ani de cînd « Secolul 20 » a ieșit în lume — nici nu sînt motive, de teama festivismului indecent, să se procedeze cu prefăcută indiferență, fără a scruta, odată în plus, etapele parcurse și a trasa direcțiile experienței acumulate în scopul intensificării, inteligente și calme, a dialogului culturii noastre cu celelalte culturi de pe mapamond.

Prin însăși apariția sa, « Secolul 20 » venea să anunțe că a sosit momentul depășirii aceluia decalaj cultural datorat vicisitudinilor războiului și anilor următori de nefastă izolare și ignorare a unei bune părți din zestrea spirituală a omenirii. În condițiile inițiale, trebuind să se preocupe în primul rînd de *recuperări*, de natură să satisfacă nevoia punerii la curent a cititorilor cu stadiul evoluției literaturii de pretutindeni, revista a păstrat cîtva timp aspectul unui receptacol de traduceri, menit să umple sînguinos numeroasele goluri existente. Pentru « Secolul 20 », ca pentru mersul nostru general înainte, a avut un rol determinant ambianța de efervescență creatoare promovată prin lucrările celui de al IX-lea congres al partidului din vara lui 1965. Practicilor anterioare de suspendare a punților spirituale, cu mari daune în privința inițiativei

originale, grevată de incompetență, necunoaștere și suficiență provincială, li s-a replicat memorabil în raportul prezentat înaltului for de către tov. Nicolae Ceaușescu:

« Progresul culturii socialiste se bazează pe cunoașterea și însușirea a tot ce are mai înaintat arta și cultura mondială, pe dezvoltarea largă o schimbului de valori spirituale între popoare. Este de aceea necesar să fie intensificate legăturile de colaborare cu oamenii de cultură și artă din țările socialiste, cît și din celelalte țări, asigurate condiții pentru un contact permanent cu viața culturală contemporană, pentru manifestarea tot mai intensă a țării noastre în concertul culturii și artei universale. Aceasta nu presupune însă atitudine necritică față de tot ce vine din străinătate, ci, dimpotrivă, impune spirit de discernămint, o judecată proprie în aprecierea creației artistice și a operelor de artă ».

Asemenea ambițioasă perspectivă de înscriere a potențialului creator românesc în context mondial, de severă responsabilitate istorică, nu putea să nu crească considerabil atribuțiile « Secolului 20 ». Era limpede că acțiunea începută de înlăturare a lacunelor informative prin traduceri se cerea integrată într-un program de amplă viziune formativă în măsură să consolideze judecata interpretativă, punctele de vedere autorizate, un sens lucid al valorilor autentice. De la opere și autori readuși pe rînd în atenția publicului nostru, accentul a trecut, treptat, în spre direcții, curente, interferențe, surprinse în sinteze critice concepute a înlesni apropierea tendințelor caracteristice din arta și literatura lumii de astăzi, ceea ce asigură stabilitatea spiritului creator, pe deasupra fluctuațiilor conjuncturale, atît împotriva rutinei oportuniste, conservatoare cît și împotriva inovatorismului snob, bîntuit de obsesia modelelor trecătoare. Între aceste extreme, probînd de o parte comoditate de gîndire, cecitate artistică, iar de altă parte amatorism și improvizatie frivolă, interesul a mers către investigația disciplinată de coerență interioară a fenomenelor văzute în substanța lor perenă și în dialectica interconexiunilor diacronice. În locul spaimelor paralizante de a fi în veșnică întîrziere ca și a orgoliilor rudimentare de a ne atribui înălțătăi imaginare, țința eforturilor redacționale a constituit-o acel stil de lucru patronat de tenacitatea rigorii în acord cu tradiția deschiderii și comunicării nutritive prin tot ce e mai

rezistent în patrimoniul nostru cultural, îmbogățit de valori făurite în prezent capabile să participe la înțreținerea circulației universale a ideilor.

Prospectînd meridianele spirituale ale lumii, « Secolul 20 » n-a operat pe lîngă, nici paralel ori alături, ci efectiv și angajant din interiorul actualității literar-artistice românești, cu preocuparea expresă de a contribui la desăvîșirea climatului de creație prielnic construcției originale și afirmării pe plan mondial. Este un motiv de satisfacție să constatăm, în repetate rînduri, cum cărți de idei, cu verificată audiență, ilustrînd nivel intelectual racordat suplu la direcții prestigioase ale gîndirii contemporane și-au avut nucleul în unul sau altul din numerele « Secolului 20 ». Efervescenta de laborator a revistei, dornică să evite scleroza tiparelor șablon, uniformizarea, paleativele de moment, a înțîlnit confirmarea, nu o dată, în confruntări cu eforturi similare din străinătate, regăsindu-se pe arla unor teme comune cu publicații din toate colțurile, de la « Les Temps Modernes » sau scandinavă « Artes » (cînd a fost vorba, de pildă, de explorarea Japoniei) pînă la Nagyvilág » (în materie de proză americană post-modernă). Nu numai paginile revistei, ci însuși sediul său din calea Victoriei 115 reprezintă adesea un loc al înțîlnirilor elocvente în pluralitatea lor geografică; de-a lungul anilor, « cartea de aur » redacțională a colecționat mesaje într-o înfrățire simbolică a alfabetelor latin, arab, slav sau grecesc, exprimînd dincolo de exotismul seducător al grafiilor, cristalizarea unui același fertil limbaj al colaborării și apropierii nemijlocite întru folosul tuturor.

Extinderii acestui limbaj i-au fost dedicate inițiativele « Secolului 20 » în toți cei 20 de ani de existență și îi vor fi dedicate pe mai departe cu consecvența garantată de atenta analiză a îndemnuirilor emenate de la cele mai înalte foruri de îndrumare și decizie. Repere adecvate pentru imediată noastră activitate găsim în indicațiile transmise ultimei conferințe naționale a scriitorilor de către tovarășul Nicolae Ceaușescu:

« Trăim o epocă deosebit de complexă și contradictorie, cînd pe arena mondială se înfruntă două tendințe diametral opuse. Se afirmă, pe de o parte, cu tot mai multă hotărîre, voința popoarelor de a pune capăt vechii politici de dominație și asuprire, de a trăi libere și independente, într-un climat de înțelegere și colaborare. Pe de altă parte, se accentuează criza

economică mondială, continuă manifestările politicii de inegalitate și amestec în treburile interne ale altor state, de consolidare și reîmpărțire a sferelor de influență. Pe diferite meridiane ale globului au apărut noi conflicte și stări de încordare, cursa înarmărilor cunoaște proporții fără precedent — toate acestea primejdindu-și tot mai grav libertatea, securitatea și independența popoarelor, pacea întregii lumi. În aceste condiții, imperativul suprem al zilelor noastre este unirea și conlucrarea tot mai strânsă a popoarelor, a forțelor înaintate de pretutindeni pentru a împiedica agravarea situației internaționale, pentru a impune pacea și destinderea, pentru a asigura salvagardarea celui mai fundamental drept al oamenilor — dreptul la viață, la pace, la existență liberă și demnă ».

Ce probă mai pregnantă de demnitate decât a replica violenței ruinate, prin nobila competiție pe tărîmul creației ! Plătim îndestul tribut efermerității imprevizibile spre a ne pune întreaga ardoare în căutarea durabilului și relevarea permanentelor ordonațoare. Deși nu mai sîntem chiar tineri, nici n-am ajuns să ne blazăm. Eroziunii malefice a timpului, concretizată în triste pierderi suferite pe drum, începînd cu întîiul nostru redactor șef, Marcel Breslașu, pînă la cel mai recent dispărut de pe lista colaboratorilor de bază, Tașcu Gheorghiu, (fără a uita cîți nu mai sînt din aceia ce ne onorau cu aprecierea lor în numărul aniversar de acum zece ani: Zaharia Stancu, Eugenio Montale, Konstantin Simonov, Al. Philippide, William Saroyan, Roger Caillols, Jaroslaw Iwaszkiewicz, Antoine Goléa), ne rămîne să-i opunem concentrarea energiilor pe tărîmul stabil al răspîndirii valorilor spiritului prin care umanitatea își ia revanșa și preîntîmpină oarbele ravagii produse de neștiința unită cu instinctualitatea primară. Ne mobilizează, încrederea absolută în continuă putere de germinație specifică poporului nostru, limpede și definitiv consacrată, nu în opere izolate, întîmplătoare, ci printr-o lucrare neîncetată de autodepășire și înălțare, dovedind resurse constructive, clarviziune și sentimentul robust al unui loc bine determinat, inconfundabil, în forumul universalității.

Secolul 20

SPAȚII DE CULTURĂ

Calea Victoriei 115,
o arhitectură de Ion Mincu

Pe unde au trecut G. Enescu, M. Sadoveanu, T. Arghezi,
G. Bacovia, A. E. Baconsky, N. Labiș, Zaharia Stancu,
M. R. Parascchivescu, Tudor Vianu, Ion Marin Sadoveanu,
Al. Philippide, Marin Preda...

Fotografii de pictorul GRIGORESCU ION

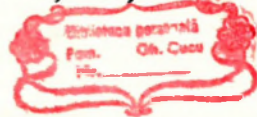

Secolul 20

Secolul 20

în conștiința lumii

O AMBASADĂ

Revistele călătoresc. Ele călătoresc, în general, dela chioșcar până acasă, până pe masa de scris sau (mai comod) până în pat, și de acolo la coș.

Puține, rarissime, sunt acele publicații pe care iubitorii de litere, nu de literă (și de imagini, nu de fotografii) le păstrează și le urcă în pro-naosul și în naosul sfintei biblioteci, deasupra căreia stă scris cu litere de aur și de azur: «La început, a fost Cuvântul» — și nu cimentul și dinții macaralei.

Să apară, ca publicație de literatură și artă, într-o țară și să circule și să fie așteptată și citită dealungul și dealatul acelei țări — nu e puțin.

Să ai, însă, o deschidere de arc proiectând idei, gânduri, visări despre și dela toate punctele cardinale ale Pământului, — iată ceva mai mult.

Cu o tenacitate susținută de un zâmbet dezinvolt, «Secolul 20» a izbutit această performanță pe o perioadă de două decenii.

Cititorul dela noi și cel din alte țări au putut astfel, an de an, să-și îmbogățească și spiritul și biblioteca, prin fiecare număr al acestei enciclopedii literar-artistice. Spun Enciclopedie — și nu greșesc.

O enciclopedie, în oglinzile căreia se răsfrâng cu fidelitate, însă niciodată rigid, direcția ideilor, a realizărilor artistice, a viziunii acestui fermecător și amenințător veac.

O Enciclopedie...

Și o Ambasadă.

O Ambasadă, care ne onorează, nu doar într-o țară, ci pretutindeni, și al cărei tiraj ar trebui să fie mărit proporțional cu audiența mereu în creștere în toate țările lumii.

EUGEN JEBELEANU

Vă felicit pentru «Secolul 20», care este nu numai cea mai bună revistă românească de literatură, dar și una dintre cele mai bune din Europa.

Viață lungă colaboratorilor și revistei.

Cu prietenie,

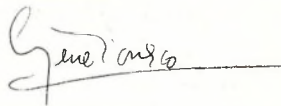
EUGÈNE IONESCO

Cher Haulică,

Je vous félicite pour votre revue le "XXème siècle" qui est non seulement la meilleure revue roumaine de littérature, mais une des meilleures d'Europe.

Longue vie à vous, à vos collaborateurs et à votre revue.

Amicalement.

CONSTRUCTORII DE PODURI

În fiecare cultură, constructorilor de poduri li s-a adus prinosul unor binecuvântări aparte. Secolul 20 este un constructor de poduri, nu doar între Răsărit și Apus ci și — mai dificil încă — între Poezie și Inteligență. Astăzi, mai mult ca altădată, trebuie să învățăm să trăim și unii și alții ca oaspeți. În Secolul 20 poetul, gânditorul, iubitorul de literatură se simt fiecare acasă. Cele mai călduroase urări la împlinirea primilor douăzeci de ani de existență ai revistei dumneavoastră.

GEORGE STEINER

NREcultura letteratura
politica economia
arti scienze

direttore Giancarlo Vigorelli

**Nuova
Rivista
Europea**

Ho detto e scritto più volte che
Secolul XX è una delle più im-
 portanti e autorevoli riviste cultu-
 rale europene e internaționale. Sono
 perciò molto fietto de salutare i
 suoi 20 anni, con l'infatigabile entusias-
 mo dei miei priimi incontri con i
 direttori di ieri e di oggi di questa
 rivista, che onorando la România
 ne porta il nome e la cultura în
 altri paesi. La mia Rivista - ieri
L'Europa Letteraria e oggi la Nuova
Rivista Europea - saluta presta 'sorel-
 la cetina' e presta 'sorella europea',
 augurando altri meriti, altri successi, e
 la multi ani. *Giancarlo Vigorelli*

 Direzione / Amministrazione: via Dacia 10, 20121 Milano, Italia
 Distribuzione: via S. Stefano 10, 20121 Milano, Italia

Am spus și am scris de nenumărate ori că «Secolul 20»
 e una dintre cele mai importante și mai prestigioase reviste
 culturale europene și internaționale. De aceea, sunt foarte
 bucuros să salut cei 20 de ani ai săi, cu entuziasmul intact
 al primelor mele întâlniri cu conducători de ieri și de azi ai
 acestei reviste, care, făcând cinste României, îi poartă numele
 și cultura în alte țări. Revista mea — ieri, «L'Europa lette-
 raria», astăzi «Nuova Rivista Europea» — salută această
 «soră latină» și această «soră europeană», urându-i noi
 merite și noi succese, precum și, românește, la mulți ani!

GIANCARLO VIGORELLI

Cuvîntul scris este o axă cardinală a oricărei mișcări și
 transformări din istoria umană. «Secolul 20» este o oglindă
 poliedrică a scrisului și a spiritului contemporan; și a redacției
 care îl generează în tumultuoasă cerere de cultură și partici-
 pare românească. Orientată de o dialectică ideologică modernă,
 revista este totdeauna vie, fremătînd continuu, încărcată de
 propuneri și sugestii de artă a verbului sau a figurativului,
 de oriunde din lume. Fără a se supune rutinei, deschisă fluxului
 luminos de idei, revista demonstrează o excepțională curiozi-
 tate față de ceea ce este nou în concordanța artelor. Vastele
 sale dezbateri în jurul nucleelor tematice de o arzătoare actuali-
 tate exercită o mare putere de atracție asupra cititorilor prin
 analizele și imaginile atotcuprinzătoare, de multe ori demiti-
 zante ale contemporaneității, dar totdeauna călăuzite de acul
 fermagnetic al busolei artei profund umaniste.

ALEXANDRU BALACI

Saluturile cele mai afectuoase mariei reviste «Secolul 20»,
 căreia îi sărbătorim fericit cea de a 20-a aniversare.
 Vă îmbrățișează prietenul vostru

ALFONSO SASTRE

For Secolul 20

My warmest congratulations upon your twentieth year of life, together with my thanks for helping to introduce me through friendship and hospitality to the ancient and immortal fountain life and language. Twenty years more of Secolul will not be enough but it be forty more or sixty more.

I have always believed in Conrad's dictum that fiction must justify itself in every line. For now it be all in life justify ourselves and Secolul 20 has more than justified itself by setting its scope the whole world.

Let there be a Secolul 21. When the time

Conrad

Robert Stone

Cele mai călduroase felicitări revistei dumneavoastră la împlinirea primelor două decenii de viață, cu recunoștință pentru a fi mijlocit — prin traducere și ospitalitate — introducerea mea în viața străveche și fără de moarte a limbii române. Douăzeci de ani deacum încolo n-ar fi de ajuns pentru Secolul; îi urez ani mulți, patruzeci, șizeci — chiar, de-acum înainte.

Nu m-am îndoit niciodată de cuvintele lui Joseph Conrad după care proza trebuie să se justifice pe sine în fiecare rând. La fel și fiecare dintre noi, în viețile noastre: dar făcînd din lumea întreagă sfera sa de cuprindere, Secolul 20 s-a justificat și se justifică pe sine cu prisosință.

Fie ca, atunci cînd timpul va veni, să avem printre noi un Secolul 21.

ROBERT STONE

Literaturnoe nasledstvo — una din cele mai vechi tipărituri de istorie și cercetare literară din Uniunea Sovietică — trimite Secolului 20, cu prilejul aniversării sale, sincere felicitări și urările cele mai bune.

Vă mulțumim pentru ceea ce ați făcut și faceți pentru literatură și, în special, pentru atenția și dragostea dumneavoastră nestrămutată, acordate operelor clasice din literatura rusă și sovietică.

Cu profundă stimă,

SERGHEI MAKASHIN

membru din anul 1931, în Colegiul de redacție al publicației Literaturnoe nasledstvo, laureat al Premiului de Stat, doctor în științe.

Felicit călduros revista Secolul 20 cu prilejul glorioșului jubileu.

De-a lungul anilor, ea a publicat multe opere care și-au dobîndit aprecierea cititorilor contemporani avizi de cunoaștere, cititori-constructori ai noii societăți.

Fie ca ultimele decenii ale secolului XX să aducă reviste noi succese creatoare. Chezașia lor o reprezintă credința în ideile socialismului, păcii, prieteniei între popoare, publicarea a tot ce crează mai bun maștrii cuvîntului, care pășesc pe drumul progresului social, al slujirii poporului muncitor, al îmbogățirii artei realiste.

Urez din tot sufletul colectivului revistei strălucite descoperiri în domeniul artistic, inspirație creatoare, neștrămutat entuziasm, într-o muncă însemnată și nobilă.

VITALI OZEROV

Trimițîndu-vă cele mai cordiale, cele mai profunde urări la cea de a douăzecea aniversare a revistei voastre, vă rog să credeți că ele sunt și urările autorilor de teatru italieni, pe care-i reprezintă în organizația noastră de breaslă. Considerăm ca pe un imens rezultat însuși faptul de a putea întreține legături constante cu revista voastră, pe merit celebră: nu există misiune mai înaltă pentru oameni decît schimbul prietenesc de opinii, informația reciprocă, cunoașterea a ceea ce alți oameni gîndesc, produc, propun. Revista voastră îndeplinește această înaltă misiune la cele mai înalte niveluri: prin caracterul complet, prin acuratețea, inclusiv grafică, a caietelor sale (nu există artă fără tehnică și nu există tehnică fără profesionalitate), prin continuitate.

Noi suntem convinși că dacă omenirea se va putea bucura de o nouă vîrstă de aur, aceasta va fi vîrstă culturii: pierind ignoranța, va pieri răul, violența, lăcomia. Toți oamenii vor putea să știe, toți să cunoască, toți să judece. Cine muncește în domeniul culturii, muncește în acest scop: «Secolul 20» activează tocmai în acest scop, în deplină conștiință și fără incertitudini.

Redactorului șef, redactorilor, tipografilor, celorlalți lucrători angajați în nobila misiune, le spunem — în comuna noastră limbă mamă — ad maiora!

ROBERTO MAZZUCCO

SFINXUL INTERIOR

Revista Secolul 20 ce ne poate spune și ce ne-a spus despre secolul în care sîntem închiși ca între două puncte? Dar prin ce se deosebește acest timp de timpul de ieri sau de alaltăieri, de secolele de ieri sau de alaltăieri? Și cum au cuprins penițele acestui veac în cărțile acestui veac destinul capricios al lumii, bulimia spațială a unor idoli sîngeroși, alterarea binelui prin ocuparea binelui, iluminarea popoarelor prin propria lor suferință, eliberarea popoarelor prin propria lor iluminare, revoluția împotriva obiectelor, adularea obiectelor, fetișizarea obiectelor, defetișizarea obiectelor și a ideilor toxice, defetișizarea atoniei histrionice a burgheziei, revoluția împotriva cuvintelor toxice, deratizarea ideilor imperialismelor spațiale, economice, ideologice, cum au cuprins penițele acestui veac în cărțile acestui veac coroziva lucrare a dezamăgirii, exploatarea colonială și neocolonială, viața moleșită a unor neosultani, revoluțiile religioase, metafizice, metastazice, ce-au coborît prin închiiziții culturale spiritul către luminile întunecate ale unor triste evurii, cum au cuprins penițele acestui veac în cărțile acestui veac dialogul științei cu arta, dialogul puștii cu arta, descoperirea cosmosului, lărgirea cosmosului, turismul cosmic, ongoasa omului aflat într-un neîntrerupt război cu timpul, îndelungata cercetare a sinelui pornită virtos de domnul Montaigne și de alți nobili bărboși de pe vremea altor zăpezi? Eu cred că această lungă întrebare cuprinde în ea și propriul ei răspuns: penițele și-au făcut datoria, au scrutat lumea, luna văzută, și fața nevăzută a lunii, a lumii, forțele umane vii, revoluționare, forțele stelare, pasiunile luminoase, pasiunile oarbe, vinovate, ieșite nu doar dintr-o gușă sau dintr-o gilcă, sau dintr-o energie tulburare a cosmosului, penițele și-au făcut datoria mărturisind, luptînd, construind un nou zodiac, protector, al cărților, al valorilor, al luminilor adevărate. Și încă ceva: ele au pus în centrul lumii omul, sinele, cunoașterea eului, a lumii prin experiență personală; omul într-o ecuație socială și cosmică, desigur, dar și neapărat într-o geometrie ce are ca punct de plecare și de sosire lăuntru... Sfinxul interior, izvorul neliniștilor umane, dar și al libertăților, dragostei, adevărului. Conștiința socială și politică a omului a

văzut că dincolo de atotputernicia friguroasă a vidului și de neliniștea înfinitului neant — e mai acută, oricum nu atât de indecisă și de searbădă, fremătarea zilnică a timpului, palpitul zilei, pulsul secolului e mai viu... al acestui secol ce nu s-a arătat leneș în catastrofe și deziluzii, în bombe și gazări fizice și morale, în tropet de cisme fasciste și imperialiste, în dorințe ce-au rupt geografia lumii în bucăți și bucățele, geografia rupînd-o ca pe o hartă cumpărată la talcioc pentru împachetat brînza! propria brînză, desigur...! Aceste întrebări ale omului, ale Sfinxului său interior arată realitatea lumii și realitatea individului, Sfinxul fiind emblema calității sinelui. Grecii căutau răspunsurile vremilor lor în oracolul de la Delfi, unde era mijlocul lumii, buricul pămîntului. Oedip a descifrat enigma, cum se știe: dar cum de-a putut el învinge acea cățea divină? Se îmbolnăvise Sfinxul? cum de-a dezlegat tainele cel cu picioarele umflate, Oedip? Cel condamnat la moarte de proprii săi părinți, de cei care i-au dat viață, adică chiar de creatorii de viață, adică, da, chiar de viața însăși? Cel ce e sortit pieirii, iată că dezleagă cheia enigmei, salvînd cetatea — cu prețul ce se va dovedi ulterior, cum se știe, scump! De două ori salvează cetatea umflatul la picioare, ucigînd căteava celestă cu vibrația minții sale de om. Dar cu Sfinxul ce s-a instalat în el, în lăuntrul său, ce se va întîmpla? Înainte Oedip a adus bucuria între hotarele cetății sale. Dar de cunoașterea pre care a căpătat-o cum se va mai putea despărți? Orbind? Sfinxul interior, conștiința, sau cum să-i mai spunem sublim chin, acestui luminos zeu interior, acestui întunecat demon? A orbi din propria voință, e oare suficient ca să-i încerci un răspuns la întrebările pe care el, odată descoperit în tine, ți le pune, reverberat și necrăuțat? Este el cel care te salvează de zei și te descătușează de atîtea coercitive forțe supraindividuale? Descoperindu-l în sinele său, omul și-a descoperit cu adevărat verbul a alege, precum și posibilitatea de a decide ieșirea din orice compromis moral? Descoperirea Sfinxului interior echivalează cu o mireasmă a libertății găsită în propria sa ființă? Este, pentru Oedip, Sfinxul lăuntric o certitudine? Da, el descoperă lumea, descoperindu-se, el înțelege jocurile zeilor, descoperindu-se pre sine. Sau invers — descifrînd cosmosul, lumea, se pricepe pe sine. Dar cîți inși ai veacului douăzeci descoperind tainele lumii n-au pus plapuma peste propriul lor cap, încercînd să-și închidă gura, urechile, minte, înăbușînd în ei propria

vibrație luminoasă? Vinovăția lor a dus la atîtea crime, la două războaie cumplite, care împart secolul nostru în trei părți, ca niște borne de calendar! Dar descoperirea conștiinței politice și sociale a iluminat bărbății acestui veac, a iluminat popoare întregi, a dus și duce la o apărare a binelui public, spre gloria cetății și a conștiinței oamenilor ei. Și a secolului în care sîntem cuprinși.

D. R. POPESCU

Cu două decenii în urmă aveam bucuria și cutezanța de a pune la cale apariția unei reviste române de literatură universală, cu sprijinul tovărășesc al citorva colegi de breaslă, în condiții materiale destul de modeste, dar cu un duh inovator realmente revoluționar pentru vremea cam dogmatică din care se trezea cultura noastră, însetată de marile idei ale lumii. Așa s-a născut «Secolul 20», începînd cu titlul și formatul ales, cu stilul sumarului și mai ales al prezentării grafice. (Mi se pare simbolic acum, să revăd coperta în alb-albastru cu desenul lui Picasso, tocmai în anul centenarului marelui creator al palomei păcii).

Ne-am ciocnit la început de dificultățile bănuite — eram cu Marcel Breslașu, apoi cu Dinu Sărauru, cu S. Bratu și cu C. Toiu și cu alții, rămași în redacție sau risipiți azi prin țară și prin lume —, și ne-a ajutat enorm dorința de frumos și de mai bine a scriitorilor și a cititorilor și a tipografilor noștri. Pe urmă, după primele succese, a fost mai ușor, pînă cînd revista și-a cîștigat locul de frunte meritat, printre celelalte, mai vechi sau mai noi.

Acum «Secolul 20» e un clasic recunoscut al genului, cu excepționale calități literare și plastice, pregătît să-și petreacă unicul său destin într-o reînnoire permanentă, ca un tînrăr căruntit de iernile altui veac, cu tot restul vieții înainte. Redactorilor și cititorilor săi le urez iarăși la mulți ani!

MIHNEA GHEORGHIU

ESICHERUL

De «Secolul 20» mă leagă o nedreptate. Timp de opt luni, cit a ținut pregătirea primului număr, apărut anevoie, am fost cel dintâi și singurul redactor al acestei reviste. Greutatea era să alegi materialul «extern». Politica schimbându-se iute, orice număr se învechea înainte de a se constitui, și ce sînt 30 de zile? — și iar trebuia s-o iei de la început. Un început mereu nou cu unghiul ușor modificat. Curios pentru durata universală a unei culturi cum este a noastră. Pentru a regăsi însă pasul larg al acestei universalități, strălucit reprezentată în seriile de azi ale «Secolului» și care ne conectează strîns la restul lumii scrise, a trebuit ca titlul să fie reglat, reajustat de nenumerate ori. Aceasta se petrecea sus într-una din încăperile visătoare ale sediului glorios de pe șoseaua Kiseleff, — bătrîna Uniune.

Eram așa dar unicul redactor, experimental, fără simbrile, neangajat, lucrînd cu bucata. Ce-i drept, se plătea bine. Opt luni de cazne sisifice, de tatonări, de redactări, de istovitoare stilizări și confruntări. Se lucra fără orar, de dimineața pînă seara. Fiindcă la asemenea aniversări se spun și întâmplări mai hazlii, trebuie să adaug că sub ochii mei, într-o zi, apărui pe o pagină tradusă din Kazantzakis și faimoasa «chambre à louer» tălmăcită «camera de lăudat», borbota prinseps a unui traducător și autor de texte ce nu-și cunoaște toate textele. Speram să fiu angajat. Lucram cu zelul celui ce știe că e suspectat fie și de o vină imaginară. Parcă totdeauna vrem să ne răscurm-părăm de ceva. Suspectează și domină. Parapsihică perioadă. Și... marea fericire se produse. Mă angajară, deși cu jumătate de normă. Vine Breslașu, el era acum șef în locul lui Mihnea Gheorghiu, (experimental deosemeni) mă bate pe umăr, «Țoiule, te-au angajat, bravo, mă bucur și te felicit, de mine ai leafă», drăguț cum era autorul atîtor fabule cu miez. Asta

se petrecea dimineața. Toată după amiaza și seara, și noaptea chiar, am dus-o într-o euforie, și cînd sînt fericit, nu pot să dorm, în schimb dorm tun la restrînte. Prietenii mă felicitau, cred că avusesse loc și o petrecere frumoasă. A doua zi la șapte cu puteri înzecite mă prezintă la muncă. Nu trecuseră nici 24 de ore. Vine iar Breslașu, încurcat, și mă ia de-un cot și mă duce într-un colț pîcînd din pipă, fuma un tutun greu care mirosea a tămîlie, și-mi șoptește încet cum prezinți cuiva condoleanțe, «Țoiule, dragă, nu-șe ce naiba, s-au răzgîndit, nu te mai angajează...» Cerul să se fi prăbușit deasupra mea, mi-ar fi venit mai ușor. Sînt nedreptăți și nedreptăți. Cînd ai înțotat însă cu ochii scoși din orbite ca să ajungi la mal și cînd dracul cu un hohot de rîs îți fură malul din față... Foarte curios! Din asta, orgoliul meu ieși întărit. Amărăciunea, cîteodată, înalță. Numai că nu trebuie exagerat.

Dan Hăulică nu știa că eu tocmai la acest lucru mă gîndeam cînd ne-am întîlnit în noembrie trecut la Paris la Beaubourg. Nu am văzut un român mai liniștit la Paris și mai calm și mai demn și mai sigur de ce reprezintă cultura țării sale. Pe cînd el mă făcea să urc scara în spirală spre expoziția lui Roger Caillois, care se clatină ca puntea unui vapor, expoziția plină de obsesia eşichierului fatal unde se fac mutările decisive, mă gîndeam: Hăulică asta, zău dacă n-ar fi bun să conducă Beaubourgul cu atelierul lui Brîncuși cu tot. Acest redactor-șef al celei mai frumoase reviste de literatură universală din Europa, — și nu exagerez, — acest om cu ochii grei, populați în pasta lor densă de viziunile atîtor forme și pînze celebre, care te și neliniștesc puțin, un pic și ironici, politicoși, delicat ironici și distanți, cum priveau, în secolele de aur ale picturii, prelații lui Rafael, Tizian, Tintoretto, care, cunoscînd bine dogma, știau, în secret, lăsîndu-se stăpîniți ca de un păcat de acest dulce secret, că arta însumează, generoasă, și ceea ce, prin firea lucrurilor, trebuie să dispară, contopindu-se cu adevărul mereu nou al spiritului omenesc.

CONSTANTIN ȚOIU

a știut întotdeauna să se înalțase
de colaboratori 20 ani și stăruie să
ne înalțe nivel cultural. Dacă limba
Română ar fi o limbă de circulație internațională,
rationale, desigur că „Secolul 20” ar
fi citit azi pretutindeni în lume.

Soția mea și cu mine, care am fost și vi
modesti colaboratori ocazionali a revistei,
și dăruia alți mulți ani de ~~modesti colaboratori~~
^{reușite}

Marcel Mihălovici

De câte titluri de nobleță intelectuală se poate mândri o
revistă literară, artistică și estetică, cînd îi este permis, ca
revistei «Secolul 20», să înregistreze 20 de ani de existență !
Această revistă este una din cele mai importante de același tip
care apare azi în Europa.

Trebuie subliniat faptul că direcția «Secolului 20», în
frunte cu Dan Hăulică, a știut întotdeauna să se înalțase de
colaboratori români și străini de cel mai înalt nivel cultural.
Dacă limba română ar fi o limbă de circulație internațională,
desigur că «Secolul 20» ar fi citit azi pretutindeni în lume.

Soția mea și cu mine, care am fost și noi modesti colaboratori
ocazionali ai revistei, îi dorim alți mulți ani de reușită !

MARCEL MIHALOVICI

Douăzeci de ani, mai mult decît o aniversare, un pariu !
Căci este un pariu, pentru o revistă, nu numai să dureze două
decenii, ci să-și reînnoiască din an în an prospețimea inventivă.
Rămășag dublu: «Secolul 20» a reușit să onoreze trecutul,
fără a i se aservi; a izbutit să se deschidă prezentului, fără a
i se conforma pasiv. E adevărat, cîrma e în mîini bune: Dan
Hăulică aliază calitatea umanistului și curiozitatea explora-
torului. Cu el, revista devine arta de a pilota, iar cultura o
descoperire cibernetică.

RENÉ BERGER

Cîndva, e mult de atunci, niște străbuni de-ai mei au ajuns
pînă în Muntenia și în Moldova, unii călare și cu arma în mînă
în luptele împotriva turcilor, alții, ceva mai tîrziu, la vînat
sălbăticiuni, în munții din Transilvania. Eu, urmașul lor, am
cunoscut abia prin anii treizeci această țară rodnică, bogată
și frumoasă, trecînd cu automobilul din Sighetul Marmației și
Satul-Mare prin trecători și munți pînă în valea Dunării. Îmi
amintesc ca azi, mișcarea în straie orientale la tîrgul din Brăila.
Și Bucureștiul, mai puțin întins decît astăzi dar purtînd de pe
atunci numele de «Parisul Orientului». Eleganța cafenelelor
și magazinelor de pe Calea Victoriei, gustul și aroma excelentei
cafele și parfumul femeilor frumoase. Dar tîin bine minte și
faptul că gara mare de azi încă nu exista, iar pe șoseaua Kiseleff,
plină de hîrtoape și acoperită de noroi, se îmbulzeau căruțe.

Înapoiindu-mă tot prin munți, undeva pe un drum îngust și
cotit care ducea spre o vale, am dat peste o turmă mare de
oi, cam vreo sută la număr, care blocau trecerea. Prin urmare,
am oprit mașina, iar oile behînd și sunîndu-și clopoștii, se
frecau de marginea mașinii. I-am privit pe ciobanii care semănau
cu niște tineri din statuile, frescele și mozaicurile romane.

Atunci mi-am zis: lată, mă aflu în străvechea, în antica Dacie, în țara dacilor sau a daco-romanilor. Iar unul din cunoscuții mei, probabil că a avut dreptate dedicându-și cartea în care-și evoca tinerețea petrecută acolo: « Împăratului Traian, civilizatorul Moldovei... »

ANDRZEJ KUSNIEWICZ

La aniversarea revistei Secolul 20
un desen de EDOUARD PIGNON

O REVISTĂ — O CARTE

Provincialismul strică publicațiile și în țările mari, nu numai în țările mici — și încă la ce proporții !

Cine crede că o revistă poate fi altfel gândită și elaborată decât ca o carte, unicat de la număr la număr, procedează în cultură ca bucătarul lui Nozdrev din Sufilete moarte în facerea mâncărilor: găsea sare, puneă sare, găsea zahăr, puneă zahăr, găsea mălai, puneă și mălai — și așa mai departe.

Revista Secolul 20, în vîrstă de vreo douăzeci de ani, își onorează tinerețea, sfidînd, prin concepția și factura sa, bătrîna și naiva obtuzitate a atîtor publicații care întîrzie în a confunda cu o magazie inertă biblioteca vie a inteligențelor momentului cultural actual, moment al marilor și cutremurătoarelor sinteze, manifestate în multitudinea de expresii particulare din lumea și vremea de azi.

Cu un nume atît de contemporan și atît de potrivit sieși prin ceea ce adună și crează, revista Secolul 20, — întocmită de directorul ei Dan Hăulică ajutat de o mîină de străluciți colaboratori — ne aduce încăodată în față adevărul simplu atît de usturător pentru provincialismele de toate soiurile și de pretutindeni: o revistă nu poate fi gândită și elaborată altfel decât ca o carte, unicat de la un număr la altul.

ȘTEFAN BĂNULESCU

Pour les 20 ans
de SECOLUL

et
Pour mon ami Dan HĂULICĂ
Pignon

Dragi tovarăși,

Sînt douăzeci de ani de cînd, prin strădanile dv. neobosite, apare «Secolul 20» — revistă a cărei țintă tot mai înaltă recoltează profunda apreciere a publicului cititor. Mă bucur, în mod deosebit pentru această aniversare! Contribuția remarcabilă pe care activitatea redacției o aduce la schimburile culturale dintre România și celelalte țări ale lumii, mi-a lăsat o adîncă impresie. Cred că avem multe de învățat din priceperea, spiritul creator și lărgimea de orizont dovedite de revista dv. La rîndul nostru, și noi depunem eforturi susținute, căutînd să contribuim cu toate forțele noastre la schimburile culturale dintre China și țările lumii, și îndeosebi cu România.

În acest moment aniversar, în numele meu, cit și al tuturor tovarășilor din redacția revistei Shijie Wenxue, «Literatura universală» vă adresez cu respect cele mai calde felicitări frățești!

Din toată inima urez revistei «Secolul 20» să dobîndească succese tot mai mari! Fie ca legăturile și colaborarea pe care am stabilit-o acum între cele două reviste frățești ale noastre — «Shijie Wenxue» și «Secolul 20» — să se dezvolte continuu! Fie ca schimburile culturale dintre China și România să devină tot mai strîns și mai eficace! Din tot sufletul îmi exprim urarea ca prietenia dintre popoarele chinez și român să dureze în veci!

CHEN BINGYI

Redactor șef al revistei „Shijie Wenxue”, Beijing

外国文学研究所

《二十世纪》杂志编辑

祝爱书同志

你们的辛勤劳动二十年，《二十世纪》杂志办得越来越好，因而深受读者欢迎。我为此感到非常高兴！你们对罗马尼亚和世界各国的文学艺术作出了杰出的贡献，给我留下了深刻的印象。你们的富有创造性的经验，值得我们好好学习。我们将继续努力工作，使中国的世界文学研究所对罗马尼亚的文学艺术能作出自己最大的力量！

在欢庆你们的刊物创刊二十周年纪念日，特为人，并代表《世界文学》编辑部向你们致以兄弟般的热烈祝贺！

衷心祝愿：《二十世纪》杂志取得更大成就！《世界文学》和《二十世纪》两个兄弟刊物之间友谊和合作日益发展！中罗两国之间文学交流日益广泛和富有成效！衷心祝愿中罗两国人民之间和平的友好友谊万古长青！

《世界文学》主编

陈冰夷

1981年12月27日晨

在布加勒斯特

DIALOGUL CU „SECOLUL”

S-ar putea ca felițiile pe care doresc să le transmit redacției revistei Secolul 20 să nu fie pe deplin sincere. Mai bine zis nu ați nesincere cît conținînd o fărîmă de gelozie. Ba chiar și altceva: sentimentele de admirație și devotament pe care le nutrim pentru un frate mai mare și care totodată parcă ne trezesc dorința unei competiții. Într-ucît revista Literatura na Swiecie este o revistă pe jumătate mai tîrîd decît Secolul—în mai a împlinit zece ani de la înființare. Lucrez la această revistă chiar de la început — deși nu port răspunderea ei de la începutul existenței sale — și mi-amintesc exact discuțiile purtate de fondatorii ei, febrilele noastre căutări de experiențe și modele care ne-ar fi putut ajuta să dăm tinerii noastre publicații orientarea intelectuală și artistică potrivită, să creem modul de activitate redacțională cel mai apt să ducă povara îndatoririlor ce ne incumbă. Unul dintre modelele cele mai prețioase și mai apropiate nouă a fost atunci — și a rămas pînă în ziua de azi pentru noi — Secolul 20. Înrudirile de situație și tradiție culturală ale țărilor noastre (fîrește nu depline dar esențiale), evidentele gusturi și preferințe artistice comune, ideea de a configura revista nu ca pe un « folder » editorial sau ca pe un mijloc de publicitate zgornatoasă a noutăților de sezon, ci ca pe o agoră în vederea discuțiilor esențiale și a confruntării de opinii și atitudini creatoare în diversele literaturi — aceste discuții și întîlniri urmăreau să îmbogățească conștiința intelectuală și să lărgească sensibilitatea estetică a publicului cititor. În sfîrșit, revista urma să exprime convingerea că arta traducerii literare este o parte immanentă a literaturii naționale, după cum interpretările literare și artistice comparatiste constituie o parte integrantă a vieții intelectuale și artistice din propria țară, fără de care ea ar fi condamnată la provincialism și epigonism. Toate aceste motive și elemente directoare ale activității noastre la Literatura na Swiecie s-au format în strînsă relație și în dialogul cu Secolul, în cursul lecturii succesivelor sale numere monografice, cu prilejul întîlnirii dintre colaboratorii ambelor reviste la București sau la Varșovia, precum și la diversele congrese și simpozioane internaționale. Tocmai în cursul acestor întîlniri nemijlocite sau nu, s-a ivit la noi, la Varșovia, opinia lipsită de orice complex de inferioritate că avem motive de a fi geloși pe Secolul 20. Mai întîi pentru acel « esprit d'équipe », pe care l-am observat vizitînd Bucureștiul și pe care ne străduim să-l introducem în colectivul nostru, apoi pentru acel gust artistic și editorial incomparabil care iradiază din fiecare număr al revistei bucureștene și pentru care încercăm să găsim un echivalent în condițiile noastre editoriale, mai modeste, și de asemenea în lupta pentru a obține « bunăvoința vizuală » a cititorului nostru tot mai capricios și greu de cucerit.

Ba nu, prin ceea ce urmează am să rectific formularea inițială: urăm din inimă Secolului — fratelui nostru mai mare — deplin succes în viitoarele, cît mai numeroase decenii ale activității sale. Si-i urăm de asemenea să stîrnească în noi o fărîmă din acea gelozie de familie care nu este invidie, ea va fi în continuare pentru noi un prețios îndemn la lucru.

WACŁAW SADKOWSKI

1-2-3 Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

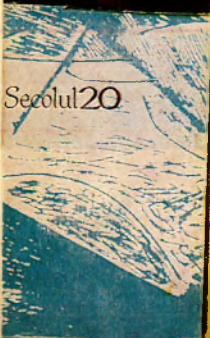
Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

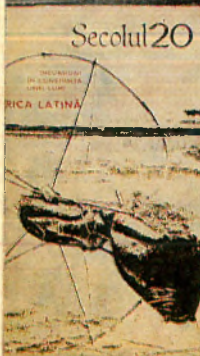
Secolul 20

150
Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

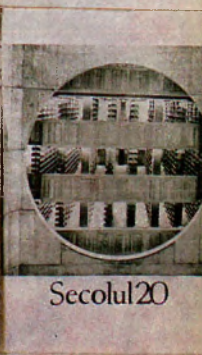
Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

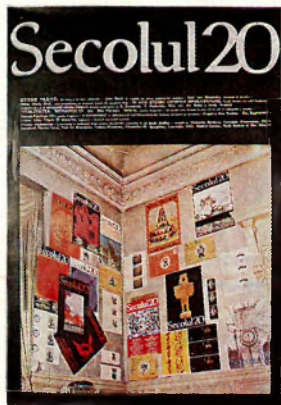

Secolul 20

Stenograma unei metafore

*Nu știu de ce fel de cuib vor fi avînd nevoie ouăle de aur.
Dar dacă operele literare au nevoie de un climat prielnic, atunci
«Secolul 20» este cuibul ideal pentru orice ou de aur.*

GEO BOGZA

Reproducerile color,
OCTAVIAN STĂNESCU

Secolul 20

Secolul 20

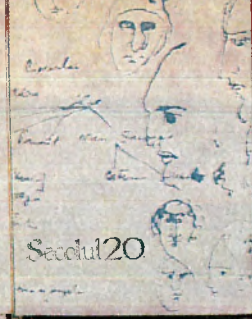
Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

1-2-3 Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

Secolul 20

EUROPA • DIMENSIUNI MORALE • PERMANENTE

Cultura românească aparține culturii lumii. Obsesia «sincronizării» este o obsesie provincială. Complexele de marginalitate sau cele ptolomeice sînt complexe care crispează dialogul culturilor. Secolului 20 îi datorăm, între altele, decrisparea dialogului; propunerea unui sistem de referință universal, care nu mai poate fi niciodată abolit. Cultura românească nu se mai poate niciodată întoarce spre sistemele de referință regionale ori dialectale. Oricîtă nostalgie ar exista pentru ele ! Cultura românească este condamnată la Universalitate. Meritul imens al revistei este că de la început a intuit, iar în ultimul timp cu un caracter excepțional, această ireversibilitate.

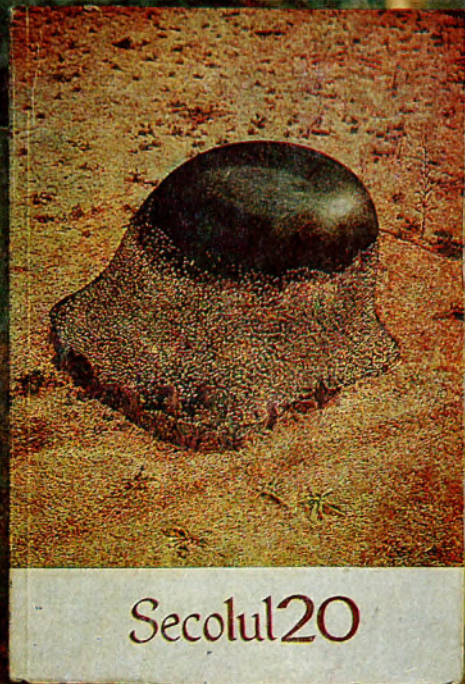
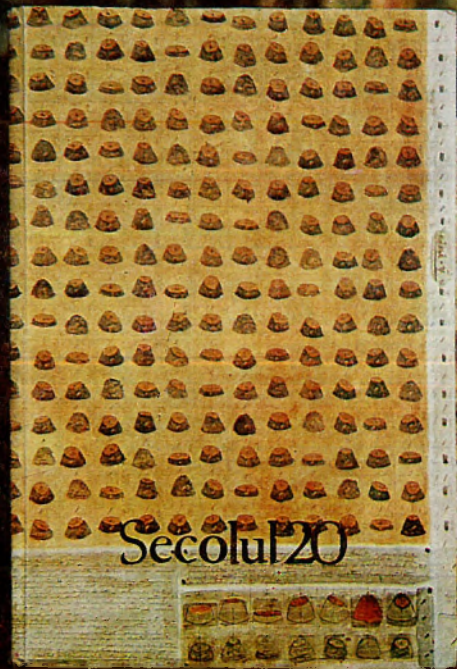
La mulți ani !

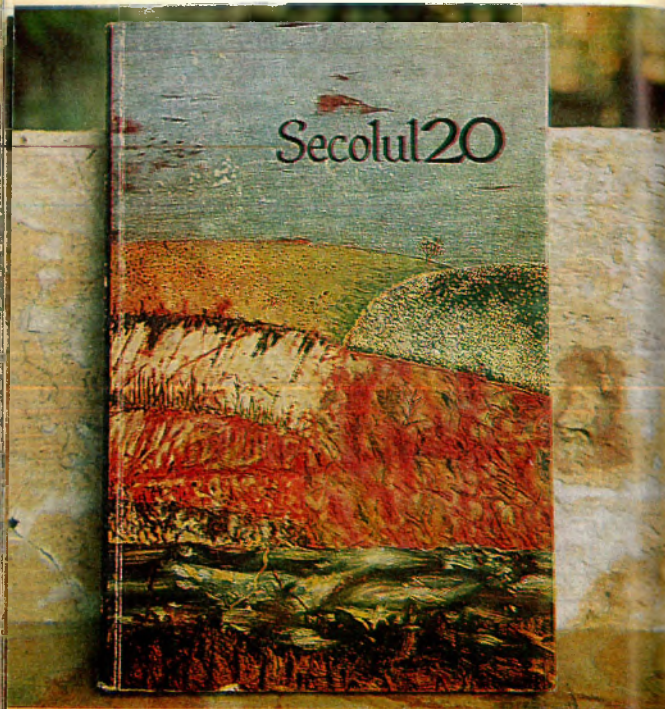
LUCIAN PINTILIE

De-a lungul anilor, pentru coperte și afișe, reproduceri după: arhitectură și sculptură antică, arheologie chineză, folclor japonez și sud-american, caligrafie persană și măști africane, orfevrărie medievală, gravuri medievale germane, repere ale artei Europene, de la Leonardo și Michelangelo la Piranesi și Goya; iconografie contemporană din aria reportajului politic, imagini de mass-media; artă a veacului XX, arhitectură și desen, sculptură, pictură și tapiserie, documente: Brâncuși, Klee, Maïakovski, Pallady, Moore, Nôguchi, Kahn, Dali, Ipoustéguy, Apostu, Nicodim, Bernea, I. Gheorghiu, Geta Brătescu, Ana Lupas, Kirsten Gregers Jensen, David Hockney, Alvin Ailey, L. Pintilie, Ș. Gabrea, Riopelle, Soulages, P. Codită, Lîgia Macovei, O. Grigorescu, V. Gorduz, M. Spătaru, C. Popovici, Ș. Dumitrescu, B. Gănescu, Gabriela Pătuilea-Drăguț, Wanda Mihuleac, I. Bitzan.

Secolul 20

O determinare cu rosturi mai adânci, exprimate într-un fel de vizibile ritmuri ale devenirii româneşti în planul istoriei culturii, a făcut să se succedă, numai în ultima sută de ani, pe scena publicisticii superioare unde se definesc şi se consacră reputaţiile naţionale, câteva reviste de deosebită durată şi prestigiu nelindolos. Cu Convorbirile literare, Viaţa Românească, Revista Fundaţiilor, numim doar trei dintre ele, constituite astăzi în masive, impresionante colecţii, între ale căror file palpită intelectul şi creativitatea românească modernă.

Iar în succesiunea lor, putem situa încă de pe acum revista Secolul 20. Argumentele noastre? Durata — 20 de ani de neîntreruptă apariţie, adevărat record în lumea contemporană. Prestigiul — necontestată impunere, în ţară şi în străinătate, a frumoasei, elaboratei publicaţii de înaltă ţinută, fără de care cultura noastră nu mai poate fi concepută.

De aceea urările de succes la aniversarea nouă nu pot fi decât un mijloc retoric prin care noi cei care am fost părtaşi la creşterea « copilului minune » ne ascundem emoţia şi iubirea.

ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA

Trimit un salut cordial importantei reviste Secolul 20, cu ocazia celei de-a douăzecea aniversări.

În aceşti douăzeci de ani, Secolul 20 a arătat un interes susţinut pentru literatura universală a epocii noastre, insistând cu succes în marcarea celor mai interesante şi diverse reliefuri ale modernităţii, în tonuri şi limbaje diferite.

JOSE LUIS CANO

Când privești o hartă geografică, resimți plăcerea contemplării continentelor și a țărilor, cu întinderea lor limitată, dar când cercetezi paginile unei reviste ca Secolul 20, ești mirat și mândru de spiritul creator al omului, cercetând de mii de ani fenomenele creației și cuceririle ei nelimitate. Spiritul omenesc n-are hotare, este veșnic călător, deschizând drumuri noi, în toate sectoarele activității sale. Secolul XX, în care trăiește omenirea, este, desigur, timpul celor mai neînchipuite descoperiri, iar revista care îi poartă numele, stă la pândă, înregistrându-i victoriile în toate domeniile Artei, de la arhitectură, literatură, sculptură, pictură, muzică, dans, balet și cinematografie, meritându-și titlul glorios care-i luminează scopul. La împlinirea a 20 de ani de la apariție, salutăm cu bucurie această aniversare, urând nesecatului izvor de hrană spirituală — Revista Secolul 20 — aceeași perseverență în împărțirea cititorului cu selecțiile sale din complexitatea creației universale.

CELLA DELAVRANCEA

Felicit călduros «Secolul 20» la această aniversare de 20 de ani. Orice revistă ar fi măgulită de menținerea constantă a unor standarduri atât de înalte, precum «Secolul 20», în înfăptuirile sale remarcabile. M-am simțit personal onorat atunci când în trecut am publicat și eu în paginile revistei dumneavoastră, și îi doresc deplin succes în următorii săi douăzeci de ani de existență.

EDWARD HEATH

From: The Rt. Hon. Edward Heath, M.B.E. M.P.

HOUSE OF COMMONS

I warmly congratulate Secolul 20 on this its twentieth anniversary. It is a remarkable achievement for any journal to have consistently maintained such high standards as Secolul 20. I was myself honoured to have published in your journal in the past, and I wish it every success for the next twenty years of its life.

De ce «Secolul 20»?

E limpede. Această revistă care își serbează a douăzecea aniversare a vrut să aibă același nume de botez, același nume de familie cu secolul «Douăzeci».

O epocă e ca o finșă vie, ca o persoană. Un nume nu-i numai o vorbă, ci o iscălitură, un portret. Secolul douăzeci are onoarea de a fi portretul celui de al patrulea om nou.

Căci patru au fost ei, în tot cuprinsul istoriei universale: omul grec, omul creștin, omul Renașterii și, însfârșit, acest al patrulea om nou care, de o sută de ani, se naște sub ochii noștri. Toți patru au o trăsătură comună, tuspătru au vrut, au făgăduit, au crezut că pot făgădui fericirea tuturor oamenilor. O fericire pe temci spiritual, intelectual, sufleteșc. O lozincă fi aseamănă și li unește: «fericiți cei ce pricep»; fericiți cei ce înțeleg adevărurile lucrurilor, adevăruri care așa de des poartă mască; fericiți cei ce au onoarea, cea mai mare din toate, onoarea de a se dezinșela.

Fericirea nu e vorbă lată, ci o treabă precisă, cuprinsă în verbul a reuși. Dar nu oricum, ci tot timpul, mereu, în fiecare zi, în fiecare clipă: «Le bonheur existe (zicea Alain), il faut le chercher dans les petites choses». Într-adevăr, lucrurile mici au darul de a putea să fie multe; să fie dese. Totuși, ele nu-s chiar așa mici, ci doar particulare, limitate la cutare problemă, la cutare temă definită. În sine, ele pot fi, și chiar de cele mai multe ori sînt, de o tragică gravitate, de o tulburătoare profunzime. Principalul e că-s nespuse de multe. Că se ivesc la tot pasul în complicata lume a veacului douăzeci; că dau omului necontenit prilejul celui act sublim care e dezinșelarea. Dublu izvor de mîndrie. Constatăm că toată viața fusesem neghiobi, că ne lăsasem praștiți; și mai constatăm că, de aci înainte ne așteaptă o întreagă viață unde, pe o anumită problemă, am devenit definitiv deștepți; garantat și irevocabil. Sîntem mîndri de a recunoaște zeci de ani de prostie trecută, și alte zeci de ani de inteligență viitoare intangibilă. Dublă mîndrie de tine-însuși. Alianță de modestie și triumf. Aceste două mari surse de mulțumire se ivesc la fiecare dezinșelare nouă. Lumea secolului nostru e așa de bogată în probleme înclifcite și dureroase, încît ne oferă, în fiecare clipă, noi prilejuri de dezinșelare. Nefericirea care chinuiește pe omul de azi este disperarea că nu mai pricepe nimic. O disperare care, însă, de fiecare dată, își găsește

antidotul în nobila conduită a dezinșelării, amestec prețios de umilitate, anestitate și triumf.

Sînt unii care azi se plîng că liceele au aproape toate profil fizico-matematic și deplîng pușîndătea liceelor umaniste. Aici, pe de o parte, societatea electronică de azi e o lume diabolică, unde ultimul lucrător trebuie să știe bine că un șurub ășezat strîmb poate aduce mii de morți. Pe de altă parte, revanșa umanistă e azi prea importantă pentru a fi lăsată în seama unor didactice «ore de clasă». Ea trebuie cultivată în vasta sferă a gîndirii literare, filosofice și artistice. Chiar cînd e vorba de adolescenți, de liceeni, ba mai cu seamă cînd e vorba de ei.

Revanșa umanistă astăzi cere centrale ale spiritului, oficine bine organizate, unde problemele să nu fie doar eseuri aruncate în vînt, ci alcătuirii de dosare, unde să se adune toate părerile pro și contra pe cutare problemă. Întîlniri la o laltă a celor mai diferite atitudini, unde gîndirea va fi maximum de individuală și maximum de colectivă. Grupaje exhaustive pe cutare temă. Aceasta e sarcina «celui de al patrulea om nou». Și este, exact, ceea ce, de două decenii, face, în mod sistematic, academia în aer liber care se numește revista românească: «Secolul 20».

D. I. SUCHIANU

Cînd vreau să citesc sau să recitesc ceva, cînd vreau să-mi consolidez un gînd, m-am obișnuit să caut volumele «Secolului 20» și, desigur, să-i pîndesc noul număr. Așa se întîmplă să revăd uneori numere de la început și să retrăiesc evenimentul apariției primului număr devenit de atunci un fapt fericit de cultură, mereu reiterat. Apariția revistei de fiecare dată, și tot mai mult, mi se pare ca o întîlnire și reîntîlnire a valorilor umane din întreaga lume; și ceea ce se vedește superior în ea este că te simți invitat și tu într-o incintă aleasă, zidită cu știință și rigoare, (o, ce importantă mi se pare rigoarea!) și totuși deschisă tuturor.

OVIDIU MAITEC

Sfera de influență a unei reviste ca «Secolul 20» — editată de douăzeci de ani încoace într-un mod atât de meritoriu de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România — depășește cu mult propriul ei spațiu lingvistic. Această revistă slujește exemplar comunicării, schimbului de idei ce nu cunoaște granițe, pluralismului creator al popoarelor noastre, cărui cultura europeană îi datorează însemnătatea și energia ei neseacăta.

Felicităm «Secolul 20» pentru realizările sale și ne exprimăm speranța într-o continuare la fel de plină de succese, spre folosul cititorilor din țară și din străinătate.

Cu cele mai bune urări

Dr. WOLFGANG KRAUS

Felicitând revista și echipa ei pentru excelenta muncă depusă în primii douăzeci de ani ai existenței, nu pot decât să doresc «Secolului 20» să împlinească alți douăzeci de ani de activitate — iar mie îmi urez să mă mai aflu în viață atunci pentru a sărbători cei patruzeci de ani activi!

EDOUARD RODITI

Pentru cei 20 de ani ai «Secolului 20»

Ideile, formele de sensibilitate se nasc oarecum la întâmplare și circulă prin lume fără prea mare logică. Iată, spre exemplu: În această toamnă, am văzut o piesă de Samuel Beckett — scrisă în franceză deși prima limbă a autorului este engleză; încă mai mult, Beckett a ieșit dintr-o altă cultură, cea irlandeză; dar piesa lui n-ar fi avut niciodată forma actuală fără existența altor fenomene spirituale; dada, bunăoară, care mișcare datorează enorm unui Tzara; ori cultura română pe vremea debuturilor acestuia răsună puternic de ecourile simbolismului francez; care simbolism francez se constituise nu fără împrumuturi din filosofia germană; care filosofie germană etc, etc, etc. Dincolo de vechii greci

și latini, dincolo de civilizațiile orientale și africane, dincolo de omul cavernelor, ne-am sui până la ameaba originară, animalul unicelular din care am apărut. Cine are dreptul să revendice piesa lui Beckett? Cultura franceză? engleză? irlandeză, poate? africană, mai bine? oarecare pitecantrop? Aș paria că însuși Beckett ar opta pentru ameabă. La urma urmei, ce importanță are? Piesa se înfățișează uimitoare (era deosebit de plină de viață) și deosebit de interesantă (era deosebit de interesantă). (era deosebit de interesantă, nu-i așa?)

Nicio cultură demnă de acest nume n-a trăit izolată de celelalte. Cel puțin în cultură, orice act izolaționist nu poate fi decât semnul unui spirit meschin, mărunt, incompatibil cu ceea ce este cultură, și care ajunge să ducă numai la un grohăit de automulțumire...

Arborul viguros, adică adânc înrădăcinat în propriu-i pământ, nu se teme să-și întindă larg ramurile în afară pentru a respira chiar din aerul cimpului învecinat. Și totuși își au, întru aceasta, justificare; arborele, țarina ce-l hrănește și căreia el îi restituie umbra binefăcătoare, însuși cimpul vecin.

Prea bine că oameni, organisme culturale, instituții sau reviste se consacră ventilării și îmbogățirii spațiilor naționale cu puțin aer adus din afară; precum «Secolul 20».

SERGE FAUCHEREAU

Salut SECOLUL 20 la a 20-a aniversare a sa.

Scriitorii de pretutindeni, din întreaga lume civilizată, au cunoștință de superba și valoroasa dumneavoastră contribuție la literatura contemporană. Vizita mea în România ca și vizitele artiștilor români în țara mea, s-au numărat printre cele mai mari bucurii ale vieții mele. Va trebui să schimbăm idei și să ne dăm mâna mai des, în anii care vin. Pace! Colegialitate! Confluența minților și inimilor peste depărtări de mii de leghe!

JÉRÔME LAWRENCE

Salut revista «Secolul 20» cu prilejul celei de a douăzecea aniversări și îți doresc să-și continue strălucita sa acțiune culturală cu o reușită binemeritată și din ce în ce mai vastă.

Cu expresia celei mai profunde simpatii

NICOLAS SCHÖFFER

Je salue la revue "SECOLUL 20" à l'occasion de son vingtième anniversaire et je lui souhaite de poursuivre sa brillante action culturelle avec une réussite bien méritée et de plus en plus vaste

avec l'expression de ma plus grande sympathie

xxx

Multumiri pentru bunele și bune
vă rog să primiți aceleși calde urări
din partea mi.

Salut prestigiosul periodic
"Secolul XX" cu prilejul a 20 de ani
de apariție. Urez încă mulți ani de
existență în slujba culturii universale,
în limba română.

Marcel Iancu
6 Ianuarie 1987
Tel Aviv

Fragment autograf dintr-un mesaj al lui MARCEL IANCU

Din tot sufletul vă felicit cu prilejul minunatei aniversări a douăzeci de ani de la apariția Secolului 20. Această revistă care publică literatură străină e renumită atât la dumneavoastră în patrie, cât și dincolo de hotarele ei. E pentru mine o plăcere să salut colectivul de redacție și personal pe dumneavoastră, iubite Dan Hăulică.

EDUARDAS MIEJELAITIS

Felicitări Secolului 20 care ne-a dăruit întregul secol în răstimpul a douăzeci de ani: fie ca redacția să meargă mai departe tot la fel, până la al 21-lea răstimp, de an și secol.

MARTIN BOOTH

Revista literară finlandeză Parnasso și-a serbat anul acesta a 30-a aniversare. Sîntem, desigur, încredințați că deceniile noi — ca și ideile fructuoase și inovatoare — pornesc de la 1, nu de la 0. Numărul 1 al revistei Parnasso a fost, într-adevăr, oferit cititorilor finlandezi în 1951.

Sîntem mîndri să cunoaștem un exemplu similar din depărtări, al dumneavoastră; și în România, înverdat, proiectele noi și puternice încep de la 1. Proeminenta revistă literară Secolul 20 își serbează acum două decade de activitate. Felicităm și pe redactorii și pe cititorii Secolului 20, trimițîndu-le urarea ca cel de-al treilea deceniu, acum început, să fie — pe scena națională și universală — o eră a noilor afirmări de nume pentru viața culturală a României.

Cu cele mai bune gânduri,

JUHANI SALOKANNEL

redactor șef

UN SALUT FRĂȚESC

Revista Secolul 20 împlinește douăzeci de ani. De două decenii îl primim volumele elegante concepute și redactate, de două decenii urmărim cu interes relatările redactorului nostru de specialitate, care prezintă, periodic, rezumatul numerelor anterioare ale revistei, cîștigînd noi îmbolduri, noi idei pentru munca noastră. De două decenii durează prietenia — cimentată și de contacte directe, personale — dintre redacțiile noastre, și aproape n-a fost an, în care să nu fi căutat posibilitatea unor schimburi de idei reciproke.

Sîntem încredințați, că această prietenie este în plus consolidată de faptul că cele două reviste de literatură universală avînd scopuri identice, le realizează în mod diferit; de exemplu felul deosebit în care revistele noastre promovează conceptul de modernitate: Nagyvilag înțelege să răspundă ideii de modernitate publicînd literatură contemporană și doar în cazuri de excepție se ocupă de opere mai vechi și autorii lor, cînd publicarea acestora este motivată de o anumită interferență cu actualitatea. Secolul 20 — dacă am reușit să-i deslușim întocmai profilul programatic — include în sfera modernității toate valorile spirituale universale, fie de altădată ori de astăzi, considerîndu-le parte integrantă a culturii contemporane. Noi aici la Budapesta ne străduim să dobîndim informații cît mai proaspete din Est și Vest (decii și din perimetrul literaturii române contemporane), în timp ce Secolul 20, prezentînd din unghiuri cît mai diverse direcțiile și realizările literaturii și artei contemporane, concepe numere tematice, scrutînd în primul rînd factorii care leagă spiritualitatea românească de cea europeană și, implicit, cea universală. Pe cînd, în cazul revistei Nagyvilag centrul de greutate e determinat de literatură, și se acordă spațiul destul de limitat problemelor de filosofie, sociologie și altor domenii ale artei — Secolul 20, tocmai datorită viziunii integratoare asupra interferențelor creatoare, deschide porți mai largi dezbaterilor de idei cît și reproducerilor din domeniul artelor plastice. Pe acest fond întîlnirile periodice dintre redactori — cîndva mai susținute —

PALEONTOLOGICAL MUSEUM

3. *Hydrogaster* (to *Hydrogaster*)
 1. *Hydrogaster* (to *Hydrogaster*)

1881 Nov 20

1050 x 1

Supplies
Garrison
G. W. C. S. W. C. S.
Costs, 1000-1000

V. elster
have a good night,
all the
Rymen, made

sînt interesante și necesare, asigurînd eficiente schimburi de idei, profesionale și prietenești.

Revista noastră Nagyvilag sărbătorește și ea acum un sfert de veac de la înființare. Ridicînd paharul la aniversarea revistei frățești Secolul 20, sărbătorim în același timp și tradiția colaborării noastre colegiale, urînd redacției bucureștene și fiecărui membru al colectivului mult succes și satisfacții în muncă.

Redacția revistei «NAGYVILAG»

Urmăresc cîteva reviste din diverse țări europene, destinate să prezinte cititorului lor literatura de peste hotare. Între asemenea reviste, Secolul 20 se situează pe un plan superior, atît prin activitatea propriu-zisă a redacției care cu un entuziasm de nestîns pregătește numere speciale sau grupaje mai ample cu caracter tematic, ceea ce dovedește urmărirea unei concepții bine gîndite și cu termen lung, cît și prin selecția materialului documentar ilustrativ în măsură să-i asigure o ținută artistică la un nivel excepțional. Străduințele Secolului 20 sînt de mare valoare în serviciul ideii generoase a schimbului de informații și valori literare. Cu prilejul aniversării a 20 de ani de existență, urez Secolului 20 spor în lărgirea contactelor literare iar în următorii ani multă viabilitate pentru a ajunge să-și schimbe, plin de vigoare, titlul său în Secolul 21.

LUBICA VYCHOVALÁ

◀ Din Cartea de Aur a întîlnirilor redacționale: oaspeți de pretutindeni, semnături de pe toate meridianele.

POUR SECOLUL 20

Il y a déjà longtemps que j'avais envie de vous féliciter pour votre magnifique numéro spécial sur le Danemark, si compétent et si complet - de Saxo Grammaticus et les Ballades du Moyen Age à Hjerkegaard et d'Andersen et Brandes à l'art et la poésie modernes, au cinéma de Dreyer, à l'architecture...

Mais il y a bien d'autres raisons de vous féliciter et je suis heureux d'en avoir l'occasion maintenant. De vos numéros sur les cultures des petits pays et sur les grands thèmes de la pensée moderne et surtout de votre effort continu en faveur de la libre création, en littérature, mais aussi dans d'autres domaines.

Je pense qu'une revue comme la vôtre est d'une importance vitale pour la culture européenne, pour la circulation et l'échange des idées, pour ouvrir des horizons nouveaux, pour témoigner du fait que ce qui nous unit est toujours plus fort et plus durable de ce qui semble nous séparer.

Votre travail contribue à renforcer un espoir nécessaire, dans ce monde difficile où nous vivons. Donc, félicitations, Secolul, pour ces premières 20 années. Je vous en souhaite beaucoup encore.

Uffe Harder

Copenhague, juin 1981

Uffe Harder

Aș fi vrut încă de-acum câva timp să vă felicit pentru magnificul dumneavoastră număr special dedicat Danemaricii, atât de competent și de complet — de la Saxo Grammaticus și baladele medievale, până la Kierkegaard, Andersen și Brandes, și, mai departe, până la arta și poezia modernă, la opera cinematografică a lui Dreyer, la arhitectură...

Dar sînt și multe alte motive pentru a vă felicita, ca să mă bucur de prilejul ivit acum. Pentru numerele dumneavoastră dedicate culturii țărilor mici, pentru abordarea marilor teme ale gîndirii moderne și în mod deosebit, pentru efortul dumneavoastră continuu în favoarea libertății creației în literatură, în alte domenii de asemeni.

Cred că o revistă ca Secolul 20 este de o importanță vitală pentru cultura europeană, pentru circulația și schimbul de idei, pentru deschiderea de noi orizonturi, pentru a da mărturie de faptul că ceea ce ne unește este întotdeauna mai trainic și mai puternic decît ceea ce ne-ar despărți.

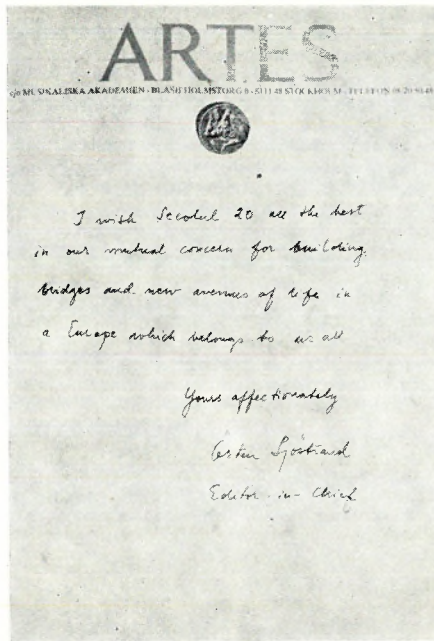
Munca dumneavoastră contribuie la întărirea unei speranțe necesare, în lumea dificilă în care trăim. Așadar, felicitări Secolului 20 pentru primii săi douăzeci de ani de viață. Vă doresc ani mulți și de-acum încolo.

UFFE HARDER

«Secolul 20», care împlinește douăzeci de ani de la apariție, a devenit mesagerul elanurilor creatoare și al sentimentelor esențiale ale vremii noastre. De-alungul existenței sale, revista a reflectat evoluția atmosferei intelectuale în România, dar și în lumea întreagă. O revistă, care a pătruns în intimitatea atîtor literaturi naționale și a dat cuvînt geniului lor creator, este o publicație autentic universală, multinațională, pentru că oamenii sînt încredințați că arta, în primul rînd arta, spune adevărul.

Nobilă într-adevăr misiunea de a-ți consacra eforturile pentru afirmarea gîndirii creatoare a veacului său! E multă și sinceră bucurie, în admirația mea entuziastă față de revista dumneavoastră.

LILLI PROMET

*I wish Secolul 20 all the best
in our mutual concern for belonging.
Bridges and new avenues of life in
a Europe which belongs to us all*

Yours affectionately

Osten Sjöstrand

Editor in Chief

Fac cele mai bune urări Secolului 20 în sensul colaborării noastre mutuale pentru construirea de poduri și noi drumuri ale vieții în Europa care este a noastră a tuturor.

Al Dumneavoastră cu afecțiune

ÖSTEN SJÖSTRAND

Redactor șef al revistei ARTES

În ultima vreme, relațiile, de tot felul, ale țării noastre cu numeroase alte țări ale lumii se dezvoltă rapid și, după părerea mea, în mod favorabil. Constatarea nu surprinde, și, dacă, atunci când e vorba de probleme foarte importante, prin complexitatea lor, situația nu se prezintă clar decât pentru puțini oameni, cei mai mulți grație poziției lor în stat, comparația pe care o putem face în legătură cu relațiile dintre indivizi și dintre diverse asociații culturale înlesnește oricui înțelegerea avantajelor rezultate din stabilirea și dezvoltarea relațiilor dintre state. Acum cîțiva ani, cu un prilej festiv care mă privea direct, sfătuiam pe cei prezenți, în special pe tineri, să se ocupe și de unele limbi străine, nu numai de a noastră, pentru a trezi interesul unui număr mai mare de specialiști și, deci, pentru a ne valorifica mai bine munca științifică. Arătam atunci, între altele, că personalitatea excepțională a lui George Călinescu este aproape necunoscută peste graniță sau, în cazul cel mai favorabil, nici pe departe apreciată așa cum ar merita. De aceea felicitam pe tovarășii care au întemeiat cele două periodice de critică și istorie literară destinate străinătății.

Aceste considerații de ordin foarte general sînt valabile, în largă măsură și pentru revista «Secolul 20» cu ocazia aniversării a douăzeci de ani de la apariție. De astă dată lupta, ca să zic așa, pentru «deschidere» — folosesc acest termen, care mi se pare extrem de elocvent, din cauza concreteții lui — se duce pe două fronturi, mai bine zis, în două direcții: și pentru cunoașterea realizărilor noastre peste graniță și pentru informarea publicului românesc despre evenimentele culturale din alte țări ale lumii. Cred că orice laudă propriu-zis, directă, este de prisos. Faptul însuși vorbește de la sine, ca să mă exprim ca pe vremuri.

Închei acest cuvînt de salut cu urări sincere de succes în continuare și cu felicitări călduroase pentru cei care se ocupă, cu atîta pricepere și grijă, de această admirabilă publicație periodică.

IORGU IORDAN

Revista «Secolul 20» îmi este mereu prezentă în memorie. Pe pereții cabinetului meu de lucru la facultate atîrnă două afișe măiestrit lucrate — unul mai cu seamă deosebit de frumos, cu desene, schițe și însemnări ale lui George Călinescu —, tipărite cu o ocazie specială. Ele îmi amintesc de discuțiile atît de stimulatoare și de instructive pe care le-am purtat în redacția acestei reviste, în cursul unei vizite făcute în primăvara anului 1980. Îmi face plăcere să repet în scris, cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de la înființarea revistei, cele spuse atunci partenerilor mei de discuție, omabili și remarcabil de cultivați: faptul că «Secolul 20» este, după părerea mea, nu numai una dintre revistele românești cele mai distinse și mai deschise către lume, ci că ea poate fi comparată și pe plan internațional cu cele mai prestigioase periodice literar-culturale. Urez revistei, al cărei aspect exterior se armonizează atît de fericit cu conținutul ei, multă fericire pentru întreg secolul al cărui nume îl poartă!

KLAUS HEITMANN

Cele mai fierbinți și mai cordiale urări revistei «Secolul 20» la cei douăzeci de ani de strălucită și neîntreruptă activitate în serviciul literaturii înțeleg în cea mai largă accepție, care îmbrățișează atît istoria, epica și proza narativă, cît și poezia și teatrul, și, împreună cu ele, orice altă manifestare de artă, de la pictură la arhitectură. În concluzie, «Secolul 20» iradiază cultură, adică toate manifestările care-l cointeresează pe om întru frumos și echilibru, întru înțelegere și creativitate, întru informarea și formarea istorico-umanistă, emoție a spiritului, mîngiere, exaltare lirică, școală pentru comprehensiunea oamenilor de azi, de ieri și de mîine, din Europa și de pe toate continentele Pămîntului. De fapt, omul se poate cunoaște și recunoaște numai sub cea mai nobilă dintre flamuri care este tocmai aceea a culturii. Sub această flamură, omul dobîndește conștiința de sine și recunoaște în semenii săi tot atîția frați, se simte mai integrat ca membru al comunității din care face parte și devine conștient că aparține unui popor străvechi și mîndru care, tocmai pe planul pașnic al literaturii, al teatrului, al artei, al culturii, se poate simți înfrățit cu toate popoarele lumii.

ALBERTO PERRINI

Am fost prezent în «Secolul 20» încă de la primele numere, în anii saizeci. Atenția acordată de această revistă vieții intelectuale europene mi s-a părut întotdeauna dintre cele mai vrednice, prin exactitatea judecăților și prin pluralitatea opțiunilor.

Reviste literare care să ajungă să împlinească douăzeci de ani de existență, în Europa, au fost totdeauna foarte puține; dacă «Secolul 20» se poate pregăti să depășească acest prag, înseamnă că s-a priceput să-și păstreze mereu vitală funcția în viața intelectuală a timpului nostru, rămânând unul dintre punctele de referință viabile pentru istoria contemporană a culturii literare și artistice.

Sunt foarte bucuros să pot alături salutul și urarea mea la saluturile și urările tuturor aceluia care au înțeles și au prețuit funcția «Secolului 20» în continuitatea celui spirit universal pe care poezia, literatura și arta îl hrănesc ca semn de progres și de înțelegere între popoare.

GUGLIELMO PETRONI

Primesc cu întârziere scrisoarea care îmi anunță împlinirea celor douăzeci de ani ai «Secolului 20», și eu, care mi-am văzut adeseori scrierile găzduite în paginile acestei reviste vreau să-i trimit, o dată cu urările mele cele mai sincere și mai afectuoase, și sentimentele recunoștinței mele, deoarece, dacă astăzi sunt oameni în România care cunosc numele meu, meritul e și al «Secolului 20». De aceea, împreună cu toți cei care, prin munca lor, dau viață revistei și cu marele public al cititorilor, la ceasul hărăzit, voi sufla și eu spre a stinge luminările de pe marea tortă pregătită de ziua aniversară a «Secolului 20».

La douăzeci de ani, se spune în satul meu, se pot face minuni. Ce o să mai facă de acum înainte această revistă care, în cei douăzeci de ani de viață, a făcut atâtea minuni prin dirzele sale bătălii culturale și prin neîntreruptele sale eforturi pentru o tot mai amplă răspândire a culturii? Va face minunea de a rămâne așa cum e, «Secolul 20», fără să îmbătrânească niciodată.

ALDO NICOLAJ

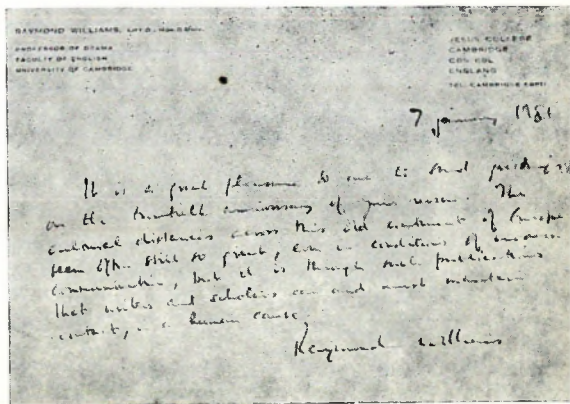
Sînt încîntat să felicit frumoasa dumneavoastră revistă cu ocazia aniversării sale și să-i urez tinerețe creatoare.

ANATOLI EFROS

E pentru mine o mare plăcere să vă pot felicita cu prilejul celei de a douăzecea aniversări a revistei dumneavoastră. De-a curmezișul bătrînelui nostru continent al Europei, distanțele culturale par încă, prea ades, atât de mari, chiar și în condițiile comunicațiilor moderne: dar grație unor publicații ca a dumneavoastră, scriitorii și oamenii de cultură pot și trebuie să mențină vii aceste legături servind omul.

RAYMOND WILLIAMS

Jesus College, Cambridge
9 ianuarie 1981

Revista Secolul 20 reprezintă cultura românească în ceea ce ea are mai autentic și universal. Nivelul ei artistic, literar și filozofic — care ar onora orice mare cultură — dovedește că energiile spirituale românești sînt prezente și se explicitează la modul cel mai înalt cînd li se oferă cadrul adecvat.

ANTON DUMITRIU

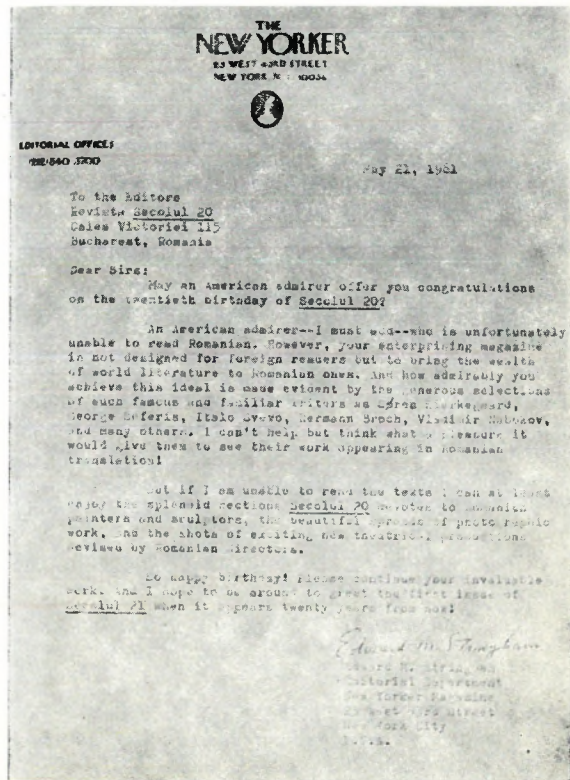
Primiți vă rog aceste felicitări din partea unui admirator american, la a douăzecea aniversare a revistei Secolul 20.

Un admirator american — trebuie să adaug — care, din păcate, nu citește românește. Dar întreprinzătoarea dumneavoastră revistă nu se adresează, desigur, cititorilor străini, căci pune comorile literaturii universale la îndemîna cititorilor români. Și cît de admirabil aduceți la îndeplinire acest ideal se poate vedea cu prisosință în generoasele selecții din autori celebri și totodată familiari nouă tuturor, ca Søren Kierkegaard, Giorgios Seferis, Italo Svevo, Hermann Broch, Vladimir Nabokov și mulți alții. Nu pot să nu mă gîndesc la plăcerea pe care fiecare dintre aceștia ar resimți-o văzînd în cel fel lucrările lor sînt publicate la dumneavoastră în traducere română.

Dar dacă nu pot citi aceste texte, mă pot cel puțin bucura răsfoind splendidele grupaje consacrate de Secolul 20 unor pictori și sculptori români, frumoasele desfășurări de planșe și fotografii, imaginile înfățișînd cititorului instantanee din remarcabilele spectacole teatrale montate de regizorii români.

Vă urez așadar La mulți ani! Duceți, vă rog mai departe această operă neprețuită. Sper să pot fi alături de dumneavoastră ca să salut și primul număr al revistei Secolul 21, cînd își va face apariția peste alți douăzeci de ani.

EDWARD M. STRINGHAM

Dragi prieteni,

Ne folosim de plăcutul prilej — împlinirea a douăzeci de ani din ziua apariției primului număr al revistei Secolul 20 — pentru a vă felicita și a ne exprima călduroase sentimente de tovărășie și prietenie.

Ne este bine cunoscut că Secolul 20 acționează ca un mijloc eficient între literatura română și literaturile din întreaga lume. Traducerile, comentariile pe marginea acestora, interesele studii, interviuri, recenzii, articolele despre traduceri din literatura română peste hotare, — publicate în paginile revistei, oferă cititorilor vaste informații despre cele mai importante realizări din literatura universală, ca și despre particularitățile luptei contemporane de idei.

Cu deosebită satisfacție, observăm interesul neastit al revistei față de operele clasice din literatura rusă și sovietică, precum și față de literatura actuală din țara noastră.

Felicitându-vă din toată inima cu prilejul remarcabilului jubileu, vă dorim noi succese în activitatea creatoare. Îngăduiți-ne să ne exprimăm speranța că literatura sovietică contemporană își va găsi, în paginile Secolului 20, o și mai largă oglindire, pentru continua apropiere între culturile noastre.

În numele colectivului revistei Inostrannaia Literatura

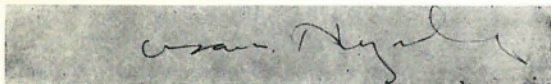
NIKOLAI FEDORENKO

Redactor șef,

E o plăcere deosebită să salut Secolul 20, care, ajuns la vîrsta de 20 de ani, leagă mai departe inimile noastre de România.

ISAMU NOGUCHI

New York
27 ianuarie 1981

Secolul 20
poeme
GEO BOGZA
STEFAN A. J. DONAS

Dezbateri contemporane despre
SPECIFIC NAȚIONAL
și
UNIVERSALITATE

BLD
1979

ORION și alte poeme
ORIÓN Y OTROS POEMAS
HESITATION EN TORMO A UNA FOT

LIMBA ROMÂNĂ
INSTRUMENT
AL POEZIEI UNIVERSALE

DAN HĂULICĂ

GALLIMARD
la
BUCUREȘTI

BIBLIOTECA
o fatalitate asumată

Cu oarecând nu concepem infinit ororă, devorarea sat universal, amănărilor mult-
blăvite după nărușibile smochini, hexagone, cu un cârmaci geometric care sus-
ținebateri lumii — cum și-a închipuit Borges — bibliotecă universală, vîrsta și apoi
memoria și milenar acumulată, alcătuită totuși o masă imensă, care nu poate
așezarea o umbră de Babel peste existența noastră contemporană. Cînd arde că o
recuză înveștă, o împiedică de fapt, ea e prezintă, muștrăci prezentă, în judeci-
gile care o negă cel mai apăsător, lasă uragunul furenie care se prefăcă o lazi drăpt
definiție, drept un verset, unscă abelă, un avară lamentabil, nu înțeleg, mai
deșău, în înțelegerea înțelegerii, înțelegerea înțelegerii, înțelegerea înțelegerii
bibliotecă, înțelegerea înțelegerea, înțelegerea înțelegerea, înțelegerea înțelegerea
cum — între-a vîrsta modernă — cu deșău înțelegerii, se înțelegerea înțelegerea înțelegerea

@Asoc

Cu sinceră plăcere și cu multă simpatie salut cei 20 de ani de viață ai revistei românești «Secolul 20», la care am avut ocazia să colaborez. În acești douăzeci de ani, «Secolul 20» a știut să păstreze la înălțime calitatea opțiunilor sale literare, a știut să rămână credincioasă premiselor sale de angajare civilă, a știut să păstreze și să extindă legăturile sale internaționale și internaționaliste, a știut să ducă mai departe idealurile socialismului și ale păcii mondiale. Făcând primii săi pași prin valorificarea literaturii Rezistenței, revista și-a dedicat mereu centrul propriei sale activități critice, creative, poetice idealurilor acesteia. Ca luptător al Rezistenței în Italia, în Spania și în Europa, acesta e, prin urmare, primul principal care mă leagă de revista «Secolul 20».

DARIO PUCCINI

Printre revistele internaționale cu cel mai mare relief informativ și formativ, «Secolul 20» se distinge prin faptul că e vocea culturală și plurivalentă a literaturii și artei diferitelor popoare. Este izvorul și eoul celor mai profunde și nobile «științe umane» întâlnite în gândirea și în formele unei culturi care unește valori și conținuturi ale acestor decenii ale noastre.

Este revista care onorează o Țară. Numeroasele sale «capitole» reprezintă (pentru generațiile viitoare) romanul unui secol: adică oglinda neliștărilor și a speranțelor noastre. Termometrul realizărilor noastre.

Sărbătorind cel de al douăzecilea an, prietenii români ne oferă, nouă, tuturor, un «far», care de la București dă lumină diferitelor continente.

Apropiindu-ne de încheierea secolului, salutăm această revistă a noastră, cu urarea noliștărilor pe care ni le deschide Mileniul.

ELIO FILIPPO ACCROCCA

Sînt fericit să sărbătoresc cu dumneavoastră cei douăzeci de ani de existență ai revistei Secolul 20. Norocul mi-a adus-o adesea în mîină, de mulți ani încoace, de cînd, cu ocazia unei aniversări Eminescu, am fost pentru prima dată în țara voastră și cînd am avut plăcerea de a învăța să o cunosc sub îndrumarea a doi scriitori colaboratori ai revistei și care mi-au devenit prieteni: Petre Solomon și Georgeta Horodincă.

Mi-am putut da seama, în cursul ultimilor peste cincisprezece ani, de preocuparea revistei dumneavoastră de a promova în străinătate cele mai bune producții literare românești și, în același timp, de a face cunoscută, cu multă independență de spirit și suplete, diversitatea tendințelor artistice și literare din lumea întreagă. Pentru a fi reușit atît de bine să îndeplinească această dublă sarcină, cred că toți scriitorii au de ce să vă mulțumească și să vă felicite.

ANDRÉ FRÉNAUD

Nuclee de interes în compoziția revistei, — interviuri, în exclusivitate, cu mari personalități ale literaturii, gândirii și artei, astfel cum cititorii Secolului 20 le-au văzut apărînd, de-a lungul anilor. ►

interviul
în
exclusivitate
pentru
Secolul20

STEFAN AUG. DOINAS

Interviu
cu
GERARDO DIEGO

MANUELA GHEORGHIU

interview cu

GABRIEL GARCIA

MADELEINE FORTUNESCU

De vorbă cu

EDUARDAS MIEELAITIS

Interviu
cu
HERBERT MARCUSE
la
San Diego

Despre realism
intre
inventie si m
interviu de
GREG

VDRU AL-AHGHIAN

vincire
7 51 0

Valentin Rasputin
mesaj către
Secolul 20

Care să începem cu aceste păduri misterioase, răzătoare de
cristal pe care prăznușii, care sînt pentru mine o imo-
gion nădărușă obscură, dar care le pot a da o
simpatie, bădăni ofecione, pentru că sînt unu din

Karl Heinz Stockhausen

In exclusivitate pentru Secolul 20

Stockhausen — simfonie en-
tre care erau două micodată-
ele care se distinsă despre muzica
elapodică specializată muzică a
pentra literară Kalea lui Jagan a
nu în contextul integral, totuși, din-
tur numele său apare dintr-un de rari
salar de radio
— că să se lase în propria gura
măsură, dirijată de el
la Festivalul de
— a simfon
huc

ER

ILEANA BERLOGEA

CONSTANTIN OLARIU

**Interviu
cu
ISTVÁN ORKÉNY**

LOAN COMPS
interview su

MARY MCCARTHY

exclusivitate
contra

Secolul 20

de vorbă cu
EDWARD BOND

[illegible]

DAN HĂULICĂ

CONVORBIRI LA ROMA
ANTONIONI
DE SICA
ZAVATTINI
CASTELLANI

● RENATO CASTELLANI: La sursă lui Shakespeare...

documenta

O țară are nevoie de scriitori înzestrați cu inteligență și independență, așa cum are nevoie de oxigen.

Oxford
Februarie 1981

IRIS MURDOCH

"Greetings to Secolul 20.

A country needs thoughtful independent
writers as it needs oxygen."

Caracterul cel mai remarcabil al revistei Secolul 20 este universalitatea ei. Din toate revistele europene, ea e probabil singura care poartă același interes tuturor formelor artelor tradiționale și contemporane.

Am avut de multe ori prilejul de a colabora la Secolul 20; am resimțit totdeauna această colaborare ca o deosebită onoare. Afinitățile culturii franceze cu cultura română apar cu netezime când străbați sumarele acestei publicații. E regretabil că exemplul revistei Secolul 20, care a ales calea pluridisciplinarității artistice și intelectuale, nu e urmat în mai multe țări. Într-adevăr, calea celei mai puternice reverberații spirituale de care dispunem este însăși deschiderea spre gândirea tuturor țărilor, oricât de îndepărtată le-ar fi cultura. Schimbul general e cel care apără cel mai bine specificul și originalitățile naționale; pentru a fi înțeles adânc această evidență, revista Secolul 20 își realizează din plin misiunea românească și europeană.

GEORGES CHARBONNIER

20 de secole de creație au făcut din oameni receptacole — pline sau goale — cum sîntem. Spăta acum, fereastră care separa artele frînge luminile pe care revista voastră le răsfrînge asupra universului.

MOUSSE BOUNGER

Președinte al Societății Elvețiene a Scriitorilor

Nu ne-a crescut crîngul Akademos, ne-am format în ambianța culturală a revistelor literare; scriitorii și cititorii evoluți din ultimele două secole, influențați de prototipurile englezești efemere The Tatler și The Spectator, precum și de unele periodice ca Musenalmannich și Die Horen ale lui Goethe și Schiller, ar putea confirma această opinie. Viața literară a Europei secolului al XIX-lea a fost dominată de ilustro Revue des Deux Mondes.

În mozaicul multicolor al publicațiilor literare semnificative în contemporaneitate, alături de fenomenele trecătoare, care uneori introduceau schimbări radicale în estetică și în tipul de comportament al autorilor, luau naștere fenomene durabile care, la rîndul lor, facilitau inițiativa scriitoricească, permiteau confruntarea ambițiilor proprii cu posibilitățile reale, modelau — adesea foarte eficient — publicul literar, denumire prin care definesc un cerc mai restrîns decît totalitatea cititorilor, firește importantă și cîntărind greu în viața culturală.

În vremea noastră, periodicele literare reduc sentimentul însingurării, care — în ciuda apartenenței la numeroase colectivități de anvergură diferită — îi încearcă nu numai pe creatori dar și pe receptorii sensibili, reducînd distanțele în spațiu, ștergînd hotarele dintre medii, uneori chiar și dintre gusturi, atît în sfera limbii proprii cît și în cuprinsul universului literar.

Periodicul-prieten sau cel puțin oaspete constant al casei, cu perspective largi de prezentare și valorificare, caracterizat printr-o ospitalitate pluralistă, asigură receptorilor săi credincioși continuitatea educației umaniste, care, pentru foarte mulți, ajunge să depășească o simplă deprindere culturală — devine un mod de existență. Prin filele lui realizează mai eficient decît este posibil pe alte căi, idealul unui dialog și al unor înțîniri cu creatorii, cu gîndurile, cu imaginația și cu sensibilitatea acestora, fără să țină seama de granițele pe care le-a fixat istoria între popoare, între spiritualitatea și obiceiurile lor, chiar și între diversele lor scări de valori.

Fără periodice cu asemenea perspectivă — și nu toate țările le au, chiar și atunci cînd beneficiază de un nivel ridicat al revistelor literare — cultura contemporană, națională și universală, ar fi sărăcită și inertă. Aceste reflecții mi-au fost sugerate de aniversarea a douăzeci de ani de existență a periodicei Secolul 20, care evidențiază toate valorile pomenite mai sus. Rolul particular pe care îl joacă pe terenul lim-

bii române, ca loc de întâlnire a unor creatori semnificativi și a unor fenomene literare dintre cele mai interesante, cum și a tradiției universale, incluzând aportul artiștilor români — ca for a numeroase poziții și reinterpretări creatoare în lumina respectului pentru suveranitatea scriitoricească, mi se pare deosebit de semnificativ, în, într-un sens, exemplar. Această valoare face ca Secolul 20 să se afle adeseori consemnată de presa literară mondială: s-ar cuveni să fie mult mai frecvent.

Unanima recunoaștere a celor care, neținând seama de barierele de limbă, au posibilitatea să vină în contact cu revista sărbătorită se datorează și formulei — concepută cu grijă și executată consecvent — a coexistenței artelor în fiecare număr: ospitalitatea pe care gazda literară o acordă prezentării plasticii și fotografiei nu le reduce pe acestea la o funcție adjuvantă și ilustrativă, ci păstrează întreaga lor autonomie calitativă. De aceea revista și profită de expresivitatea sporită a acestor tovarăși și parteneri ai cuvintului scris. Bunul gust din punct de vedere plastic îl dovedește și grija pentru frumusețea grafică a prezentării.

Socotesc că douăzeci de ani în biografia unei reviste cîntăresc tot atît cît două decenii într-o viață de om, așadar e o perioadă lungă și semnificativă. Invitat să-mi spun cuvîntul cu prilejul acestui jubileu, onorat de publicarea anterioară, în două rînduri, a textelor mele, urez revistei, întregului colectiv redacțional și celor mai apropiați colaboratori, să permanentizeze toate valorile pe care le-am întrezărit în acest periodic românesc. Le urez, deasemenea, să-și păstreze aceeași vitalitate neafectată de rutina care, odată cu scurgerea vremii, încearcă întodeuna să-și pună amprenta asupra fenomenelor cu caracter repetabil. În sfîrșit, felicitîndu-i pentru cele realizate și prestigiul dobîndit în acești primi douăzeci de ani — le urez din partea cititorilor permanenți sau ocazionali un respect și atașament de asemenea natură înclt, fără să fie lipsiți de darul privirii critice asupra obiectului îndrăgit, acestea să rămîină perene. Ad multos annos!

Varșovia, 1981

LESZEK PROROK

IX. Jahrgang, Heft 6
Berlin, Ende Juni 1989

PREIS M 3,50

DER QUER SCHRITT

BEGRÜNDET VON ALFRED FLECHTHEIM
HERAUSGEBER: H. V. WEDDERKOP

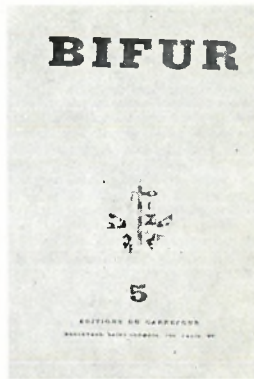
IM PROPYLAEN-VERLAG / BERLIN

TRAIECTORII

Cu cei 20 de ani de existență la activ — constituind, în sine, îndemna la incitantă retrospectivă — «Secolul 20» poate oferi cadrul unei explorări prolife, cu larg spectru comparatist, în scopul evaluării experiențelor acumulate, pe diverse meridiane, pentru structurarea unor prestigioase reviste, devenite fecunde generatoare de idei, repere pe calea intensificării vieții spirituale.

Sînt, în istoria literaturii universale, destine scriitoricești, direcții de gândire estetică și mutații ale gustului artistic de neconceput în afara decanților și osmozelor întreținute de una ori alta dintre revistele vremii. Cine zice Herzen, bunăoară, zice neapărat și «Kolokol» (Clopotul), editat de el în perioada exilului londonez, după cum triada marilor noștri clasici — Eminescu, Creangă, Caragiale — se raportează, definitiv, la Junimea și, implicit, la «Convorbirile literare» ale lui Titu Maiorescu. Ar fi imposibil de refăcut harta modernizării literelor franceze, în epoca simbolistă, și după aceea, fără a avea în față colecția longevivă «Mercure de France» și tot așa transformările de mentalitate și emancipare a sensibilității în Germania lui Stefan George fără ilustrațiile «Blätter für die Kunst». Situația se înfățișează identic în spațiul culturilor mai mici, de la vestul la estul continentului, începînd din Belgia («La Jeune Belgique» a lui Verhaeren) pînă la noi cu «Literatorul» lui Macedonski ori «Viața nouă» a lui Ovid Densusianu, trecînd prin perimetrul ceh cu «Moderní Revue» a lui Arnost Prochazka, sau cel maghiar cu «Nyugat» (Occident), tribuna generației lui Ady Endre, Kosztolányi, Babits, Frigyes Karinthy, Milan Füst și ceilalți. Aici se încadrează și «Chymera» varșoviană din anii tinereții lui Iwaskiewicz.

Pe măsură ce se accentuează circulația informației în secolul nostru, revistele polarizează și dinamizează opțiunile opiniei publice, încît, aproape, fără excepție,

în paginile lor se fac și se desfac gloriile, cu mult înaintea cristalizării operelor definitive, ceea ce ridică — imperativ — cota actualității. Uneori, cînd intervin prestigioase spirite directoare, revista se confundă cu opera, reflectă pas cu pas consolidarea sa în atenția generală. Autoritatea lui Croce a căpătat relief european în indiscutabilă relație cu «La Critica», scoasă de el în zorii secolului nostru. Roluri similare au îndeplinit «Revista de Occidente» pentru Ortega y Gasset, «La Nouvelle Revue Française» pentru Jacques Rivière într-o primă fază, iar apoi pentru Jean Paulhan, ulterior «Esprit» pentru Albert Béguin, vieneză «Das fackel» pentru Karl Krauss, londoneza «The Criterion» pentru T.S. Eliot între 1922—28, pînă la trecerea lui în Statele Unite, în fine «Viața Românească» pentru G. Ibrăileanu sau «Sburătorul» pentru E. Lovinescu.

Proliferarea mișcărilor de avangardă, în preajma și imediat după începutul războiului mondial, a impulsionat nevoia forjării tipăriturilor în stare să restabilească punți, să dezvăluie afinități, să omogenizeze energiile tinere nonconformiste și să le canalizeze feril spre diversele zone ale creației, concepute din ce în ce mai categoric cu rod al unei viziuni multiplu-sudate. Se înmulțesc, astfel, revistele emănate dintr-un sentiment comunitar, de echipă, de la mai vechea «Mir Iskusstva» (Lumea artei) în Rusia, pînă la «Der Sturm» în Germania, «De Stijl» în Olanda, «Lacerba» în Italia, «Contimporanul» în România sau, în Franța, «Littérature» succedată de «La Révolution surréaliste» și de mai puțin sectarele «Commerce», «Bifur», «Mesures», antrenate deopotrivă în depășirea formelor sclerozate, a separării creațiilor și granițelor artificiale dintre arte; paginile lor se internaționalizează prgramatic prin schimburi de colaborări, tot așa după cum stimulează interferențele între literatură, muzică, plastică, film, balet și arhitectură. O traiectorie eloc-

ventă a impactului dintre creație și societate se degajă din replicile succesive pe care le dau evenimentelor chiar și reviste, nu strict militante (cum au fost « Commune », « Cuvîntul liber » sau « Korunk »), dar de o impecabilă rectitudine intelectuală. Demnitatea conștiinței creatoare, ultragiată de distorsiunile fasciste, și-a aflat exprimarea în « Fontaine », « Messages », « Confluences » sau « Cahiers du Sud ». În condițiile înfrîngerii nazismului, voința de reconstrucție spirituală europeană trebuia să genereze tipuri adecvate de reviste, intense marcate de fermentul disputerilor ideologice, fie sub impulsul unei personalități, de exemplu Jean Paul Sartre care face să apară, la 1 octombrie 1945, « Les Temps Modernes », fie în orbita unei tendințe colective de concentrare asemenea celei cunoscute în Germania sub denumirea Grupul '47, avîndu-i printre protagoniști pe Heinrich Böll și Günther Grass, întruniți în paginile lui « Akzente ». De peste Ocean parvin, concomitent, consistente mesaje, unele prin surse ce începuseră să emită semnale luminoase încă înainte ultimei conflagrații mondiale, bunăoară, în cazul influenței « Partisan Review », ființată sub zodia rafinamentului livresc al lui T. S. Eliot, stimulativ și călăuzitor pentru pleiade mai noi, în frunte cu Saul Bellow. Teren prielnic afirmării, într-o raportare suplă la solicitările actualității, pare să fi asigurat elegantul « The New-Yorker », de unde au ieșit să cucerească globul John Updike și J.D. Salinger. Mișcarea ideilor de astăzi, cu metamorfozele produse de explozia structuralistă și semiotică, risca să fie derutantă pentru destui iubitori de literatură, dacă nu găsseau, la timp, în « Critique » (fundată de Georges Bataille din 1946) ori « La Quinzaine littéraire » (la cîrmă cu Maurice Nadeau), modalități de orientare flexibilă, organică.

Istoriile literaturii moderne (Thibaudet, Lalou, Călinescu, inclusiv Gaëtan Picon în subtextul « panoramelor » lui) asimilează revistele cu reflexele funcționale ale spiritului critic, în ambianța și în limitele solicitărilor momentului dat. Paralel, este posibilă perspectiva integratoare și, atunci, avem tabloul dinamic al unor catalizatori în circuit, o rețea cu numeroase ramificații, reglate după parametrii selecției și confruntării valorilor. Pe un asemenea tablou, revistele localizabile spațial, mai mult sau mai puțin durabile, apar racordate convergent la energia pusă în circulație prin creatorii generațiilor ce-și răspund. Așa dar, dincolo de suma contribuțiilor imaginate înăuntrul propriei colecții, profilul cutărei reviste va fi omologat în cîmpul relațiilor, al confluencelor cu care se conjugă, în procesul gîlirii și primirii continue a receptivității publicului.

Cînd « Secolul 20 » accentuează preocuparea pentru sinteză, în consens cu rigoroze situații calme pe coordonate universale, interferează atitudini bine sedimentate în structura culturii române ca urmare a aspirației — repetat verificată pe spirala devenirii istorice — de a înfrînge barierele izolaționismului, închistarea provincială și, deopotrivă, superficiala acomodare, mimetismul snob.

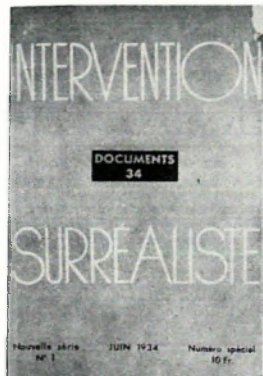
Este reconfortant a descifra, chiar din primele gesturi întemeietoare, cum înmugurea conștiința sporurilor aduse spiritului de o siriguincioasă deschidere către lume. Limba mai ezita, se poticnea, nedată gîndului ce se înfiripa cu promițătoare impetuoșitate, totuși, în « înștiințarea » trimisă să vestească înghițirea « Albinei Românești » la Iași, în primăvara lui 1829: « Nu se află astăzi în lumea politică, neam, deși mai mic la număr decît românii, carele, într-o altă ale sale folositore instituții, să nu aibă în limba nației un jurnal periodic. Sporul aceluia vrednic de mirare în care acum au ajuns științele, măiestriile și negoțul au răsărit în parte din asemenea împărțitoare mijloace prin carele lăcătoriai dispărții de munți și de mări să fac vecini și, împrumutîndu-se cu rodul cercărilor, îndămînează traul înșoșitori ». Imediat, în articolul program al înfiului număr, revista se revendică de la ambiția sănătoasă a așezării temeinice în Europa, conform potențialului propriu de afirmare: « Cine nu simte în țara noastră lipsa așezămînturilor prin a

căror lucrare, precum sîntem politicește, să ne putem face și moralicește mădulari folositoare ale familiei europene, a căreia raze de învățătură de atîtea veacuri se răsfrîng pre orizontul nostru? » Inseși titlurile de pe frontispiciul sunau grăitor. Cea care, la 1840, își spunea « Icoana lunei » (« foaie pentru îndeletnicirea moldo-românilor ») se și justifica în consecință: « Toate cite Franța, Anglia, Germania și Italia, în cursul multor ani, au cules și au publicat, (...) noi alegînd le vom culege și le vom trece în a noastră foie și (...) credem că înfrîurirea asupra luminării nu va fi mai puțin strălucită decît au fost în acele țări ». De pe atunci se schitează, printre scriitorii, năzuința de a obține audiență peste marginile fatal reduse ale unei limbi de restrînsă circulație; și iată-i pe Gr. Alexandrescu, pe Alecsandri, pe C. Negruzzi recurgînd la seviceile « Spicitorului moldo-român » care avea o ediție paralelă « Le glaneur moldo-valaque ». Un bărbat de talia lui Mihail Kogălniceanu, promotor al reformelor social-politice chemate să pună capăt inapoierei feudale și să grăbească făurirea statului național unitar, inițind « Steaua Dunării », ca tribună la răspîndirii ideilor emancipatoare, avea grijă să sublinieze din capul locului: « ... trebuie să ne folosim de liniștea de față (tocmai încetaseră tunurile să mai bată în Crimeea — n.n.) spre a ne pregăti pentru a asemăna prin chipuri legale instituțiile noastre cu instituțiile Europei civilizate, în familia căreia voim a fi numărări » (editorialul datat 1 octombrie 1855).

Pe trunchiul voinței de afirmare competitivă în cercul european, se altoiește lîrînd priceperea înfrîuririlor dintre variatele domenii ale spiritului creator. Încît, ca 1861, Al. Odobescu, minte enciclopedică, pune bazele « Revistei Române », primă publicație concepută la noi să încalce opiniei publice o imagine de vase comunicante asupra literaturii, istoriei, jurisprudenței, filozofiei, artelor, științelor exacte și naturale. Ca entuziasmul începuturilor să treacă dincolo de exaltarea verbală, fără să degeneze în conjuncturalism steril, de paradă, iar împrumuturile firești să fie convertite în matură promovare a originalității de fond, mai trebuia ceva: discernîmint, tradus în simț al măsurii și judecată incoruptibilă. Este ceea ce introduce Junimea prin intermediul « Convorbirilor literare », venite în 1867 să curețe terenul de buruienile frazeologiei apologetice, ca și de meschinăria cleveitoare, dizolvantă. Unul dintre fruntașii grupării ieșene, istoricul și filosoful A. D. Xenopol, pregătind turul de orizont pentru a cîncea aniversarea a revistei, reliefa sensul pozitiv, constructiv al exigenței junimiste, guvernată de asumarea înalțelor precepte ale intelectului: « Critica, adică cercetarea măsurii realizării adevărului, binelui și frumosului, este un produs al timpului modern. Cercetare și apreciere sînt polurile în jurul cărora se învîrte întreaga viață modernă. Noi, care tocmai am împrumutat atîtea forme de viață de la străini, trebuie să ne grăbim a ne pune și în curentul spiritului modern... » Avertismentul avea în vedere semnele prematură de autosatisfacție, manevrele dirijate de interesul promovărilor carieriste, mascate sub slogane emfaticе, de fașe manifestări ale primitivismului cultural, făcute numai să discrediteze autenticele capacități de asimilare a civilizației: « Declamarea zi și noapte asupra patriei, asupra naționalității, asupra originii noastre ș.a.m.d. produce un dezgust și o oboseală care face pe orice spirit mai bun să se țină departe de sfera care dă loc unor asemenea trivialități; pe publicul cel mare îl înșală prefăcîndu-se că-i oferă ceva, pe cînd într-adevăr nu-i oferă nimic ». (apud I. Hangu: *Presa literară românească*, 1968, vol. I, pag. 234).

Mentorul intransigenței critice junimiste, cel ce a dat corp doctrinar și a fixat pentru posteritate platforma revistei, Titu Maiorescu — cu gîndul mereu la promovarea valorilor românești de o manieră îndrăguită să autorizeze mîndria patriotică printr-un real spor de prestigiu în fața străinătății, — își axa convingerile pe principiul sincronizării echilibrate, riguroase: « Pe noi, românii, ne-a scos soarta fără de

veste din întinerul Turciei și ne-a pus în fața Europei... Nu e cu puțință ca un popor să se bucure de formele dinafară ale unei culturi mai înalte și să urmeze totodată înăuntrul apucăturilor barbariei... Iată pentru ce lupta neîmpăcată în contra ignoranței pretențioase și a neadevrului ne-a părut cea dintîi datorie... Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orice jertfă și în mijlocul a oricor ruine, trebuie împlinit semnul adevărului! » (articulul *Diracția novă*, 1872). Tipografic, « Convorbirile literare » au durat peste șaptezece ani, cu scurte sincopе, supraviețuind mult epocii lor de glorie, pentru a difuși într-o vetustitate comparabilă în ochii cititorului de azi doar cu « Revue des Deux Mondes ». Însă, odată cu modelarea opiniei publice, dornică nu numai să se informeze, ci aptă să și discearnă, să dea loc la curente și confruntări, firesc însăși presa trebuia să se diversifice corespunzător. Direcții configurate adesea polemic, produc organismele de exprimare pe potrivă. Pozițiile conservatoare primesc între 1881—1891 consistente replici de o remarcabilă fermitate ideologică, din partea revistei « Contemporanul », inaugurînd o glorioasă tradiție militantă: « trebuie să luptăm fără milă în contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem măștile ». Natural, scopul vizat își asocia extinderea orizonturilor spirituale: « cum privește știința contemporană lumea, avînd a răspîndi adică « marile teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus ». Consecința acțiunii întreprinse metodic urma să fie înflăcă familiarizare a publicului românesc cu doctrina întemeietorilor socialismului științific (revelatoare traduceri fragmentare din *Originea familiei* de Fr. Engels — revelat și în inedita ipostază de dramaturg, peste aproape o sută de ani, în « Secolul 20 ») și cu aplicarea principiilor sale în analiza relațiilor dialectice dintre artă și societate (prin interpretările critice ale lui C. Dobro-

geanu-Gherea), dintre creația națională și năzuința spre universalitate, tot mai depărtată de tiparele utopic-romantice cu cât mai aproape bătea ceasul altei ere.

În chiar prima zi a noului veac, la 1 ianuarie 1900, ieșea de sub teascuri « Noua Revistă Română », organizată și dusă până la izbucnirea întiiului conflict mondial de către C. Rădulescu-Motru, strălucit produs al școlii maioreșciene de rigoare a gândului iscoditor, încărcat de responsabilitatea aprecierii realiste a împrejurărilor și posibilităților celor mai eficiente de a acționa. Titlul însuși conținea sugestia planului deliberat de a relua și amplifica eforturile începute de un Odobescu în direcția încurajării dialogului inter-disciplinar, proiectat pe fundalul dialogului cel mare dintre culturi. Pe făgașul deschis odinioară, « Noua Revistă Română » adoptă deopotrivă un profil enciclopedic, însă cu o mai avizată notă de implicare în realitățile imediate, hotărâtă să replice la semnele de istovire și alunecare într-o atmosferă apatică, înăbușitoare, posomorită, « lipsită de razele idealului », după punerile la punct din articolul inaugural. « Idealul » preconizat de animatorul revistei încolțise în mintea sa din confruntarea cu civilizația apuseană, în Franța și Germania între 1889–1893. Motru însuși avea să relateze, mai târziu, « șocul » resimțit de la întâiul contact, pe când străbătea Tirolul austriac și Elveția alături de Titu Maiorescu, învâșind să măsoare distanța dintre familiara euforie a pitorescului în condițiile rudimentare din țară și înfrățirea cu natura în ambianța de confort înlesnită prin cele mai îndrăznește aplicații ale științei (cf. *Amintiri din vremea studiilor*, « Revista Fundațiilor Regale », febr. 1934). De pe urma « șocului » se alesese chiar cu o temporară criză de încredere; de la distanță, anumite carențe de conduită locală îi puteau părea iremediabile: « Noi suntem urșiți să trivializăm cultura pe care alții au creat-o din adâncul lor sufletesc. Egiptul face pe toți oamenii buni. Balcanul face pe toți oamenii balcanici, adică ușuri, zeflemești, juisori... » Remedii îl găsește în munca tenace pentru obținerea unei înalte calificări de specialitate, mai ales în seminariile și laboratoarele de la Leipzig sub patronajul renumitului profesor Wilhelm Wundt. Însă lucrul în laborator nu însemna inevitabil izolare, opacitate față de mersul lumii. Există pe lângă universitățile nemțești o instituție tradițională, numită *Leseshalle*, unde puteai fi consultat, la orice oră din zi, publicațiile cele mai diferite, din toate colțurile mapamondului. Cum se poate imagina, frecventarea acestei « săli de lectură » exercita o enormă înfrigurare; o sublinia D. Gusti (dintr-o serie imediat următoare lui Motru) în *Autobiografia unei vieți*: « ... zărele mari cuprindeau zilnic o adevărată enciclopedie a timpului și informațiile documentate pe care le dădeau situau întotdeauna lectorul în epoca sa... În felul acesta zărel devenea un stimul dinamic al existenței și factor de formare a personalității » (*Opere*, V, 1971, p. 54) *La revenirea în țară*, C. Rădulescu-Motru — viitor teoretician al « personalismului energetic » — aducea reflexul scrupulului științific grefat pe practica tinerei la curent în permanență cu fluxul informațional de pretutindeni. Din perspectiva unor asemenea deprinderi va pune pe picioare, la scurt timp, « Noua Revistă Română » concepută să realizeze spiritele noastre la circuitul prestigioaselor culturi, mai mult decît sub forma arborării criteriilor adecvate de judecată (operă începută de jumiști), prin chiar substanța emancipată a propriei conștiințe. Intră în profilul revistei procedee, tehnici de lucru absolut inedite în perimetrul nostru: ancheta, sondajele de opinie, corespondențele trimise din străinătate, turul de orizont la zi al tipăriturilor de peste hotare, « evidența ecorilor românești în străinătate. Personal directorul revistei organiza, în 1904, o anchetă pe tema « Opinia publică din Italia față de România » În interior, lansa un foarte interesant chestionar privitor la psihologia poporului nostru, la care — între alții — răspund: V. Părvan, Al. Macedonsky, Jean Burt, mentori ai opiniei publice la ora respectivă, avînd simultan grijă să informeze masa cititorilor de noutăți mișcării literare din

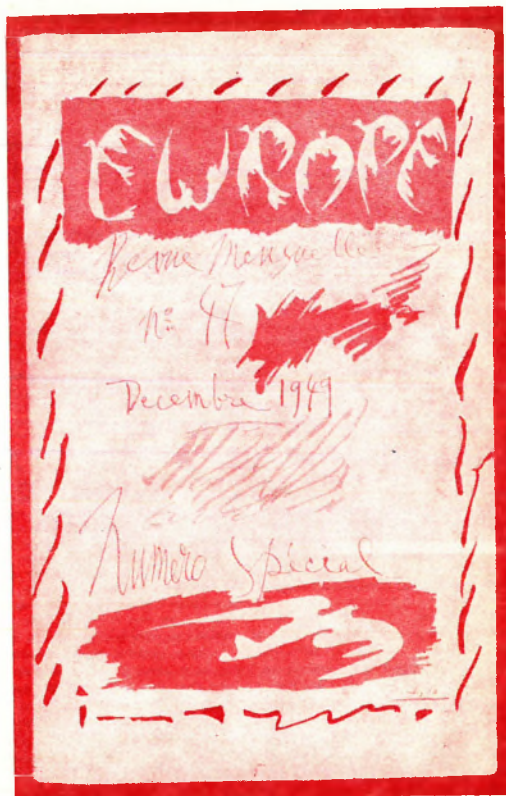
afară prin recenzarea revistelor franceze, germane, italiene. Astfel se face că în paginile « Noii Reviste Române » au rămas unele referințe la mișcarea din jurul florentinel « La Voce » cu cei doi iluștri exponenți ai săi Renato Serra și Giuseppe Roberti, ce aveau să-l fascineze la începuturile sale pe G. Calinescu și să-i determine stilul critic. Consecință a spiritului receptiv întreținut de revistă, aici găsim teren prielnic de afirmare tineri autori ca Ion Vinea, Adrian Maniu, F. Aderca, N. Davidescu, criticii Ion Trivale și Marin Simionescu-Râmăneanu și, cu ei dotată, idei, forme, atitudini impregnate de fermentul unei primeniri de sensibilitate și perspectivă în literatura noastră. Piese de rezistență din *Plumb*, volumul de debut al lui Bacovia, sint mai întâi înscrise în « Noua Revistă Română » (1914—1915). Silite de împrejurările ostile ale războiului să abandoneze înțelegerea, C. Rădulescu-Motru se reîntoarce la unele sale, sub altă formă: « Ideea europeană », inaugurată la 22 iunie 1919 și sortită prezenței majore de aproape un deceniu. Față de căutările anterioare de a ne situa în Europa (fie prin gesturi sentimentale, fie veleitare, mai ales sub stimulente de ordin politic) se revendică « simțul realității » ca o probă a nivelului ridicat de înțelegere și comunicare, ferment pentru fertile activități practice. În locul opțiunilor « sufletiste », proaspătă revistă mizează pe « judecata obiectivă a minții noastre », pe baza căreia să ne aducem contribuția specifică la comunitatea de naștinți și înfăptuiri a continentului, în deplină suveranitate a gândirii: « Respirăm aerul întregii Europe. Pământul pe care stăm cu piciorarele, îl rodesc picturile de ploaie venite din toate colțurile Europei. De ce pământii care ne rodesc singele și pământul care ne nutrește să se bucure de mai mult libertate de cum s-ar bucura mintea care ne conduce? De ce noi, românii, să ieșim din marele război, înjosiți la rangul de colonie culturală a unui popor, fie că de puterție și de glorioasă acel popor? Am luat parte la un mare război, în care ni se spune că am servit cu folos cauza Europei; atunci să ni se lase cel puțin dreptul să deschidem culturile noastre o îndrumare liberă în orizontul cel larg al ideii europene ». Problema esențială era de a îndruma în faza prozletismului mimetic, adaptați sector uneia ori alteia dintre mentalitățile europene, de ochii lumii, pentru a ne comporta curent europeaneste la și între noi. Substanțială modificare de optică răzbată dintr-un fel de poem în proză al lui Emil Isac: « Vin acasă din cuibul tău cald și plăcut, aduc pe buzele mele cîntecile tale, aduc în singele meu învîturile tale, te aduc acasă în suflet închis, în ochii mei luminînd, în voința mea, în durerea mea — Europa! Voi orașe albastre, multe și mari; voi, șosele curate, multe și lungi; voi, teatre și muzee; voi versuri și amintiri de parfum, dantele de Bruxelles și turnuri de aramă, vitrine galante și vardiști serioși, trenuri luminoase și convoaie de demonstrații... Europa, tu tehnică, tu știință, tu totul ce este viață... te-am adus acasă ». (« Ideea europeană », nr. 4). Vechilor complexe de inferioritate, apatiei și frivolității autohtone, li se opune ambiția lucidă de a ne înscris, ca parteneri egali, în procesul fărâșirii unei Europe solidare. « Omul cult de astăzi — plede C. Rădulescu-Motru, căutînd să deînfăptuiască statutul participativ al intelectualilor (nr. 3) — simte nevoia de a se ține la curent, adică de a fi în rîndul urzitorilor realității de mine, și dacă se poate, de a-și lega numele de această realitate. El știe că toate credințele omenești sînt trecătoare și cu toate acestea fiecare speră să depășească relativitatea în care au trăit semenii săi și să pună piciorul pe tărîmul sigur al realității adevărate și permanente. În goană după acest ideal al realității permanente, nu există cărări speciale pentru mari și pentru mici, pentru bogați și pentru săraci, pentru cei de o culoare și pentru cei de altă culoare; aci, înaintea cuceririi supremului ideal, domnește deplina egalitate de drepturi între oameni ». Are loc o deplasare de accent și de ton, de la disputele mărunte, de coloratură politicianistă, locală, limitate lamentabil la tranzacționism cu sentimentele patriotice, către aspectele și soluțiile de înfrîntor ale civilizației de tip supere-

rior, presupunînd comunicare și colaborare, încredere și năzuinți reciproc împărțite. În acest cadru, revista cultivă interesul opiniei noastre publice pentru mișcarea de solidaritate europeană a grupului pacifist Clarté (se publică « Apelul către intelectuali » semnat de Romain Rolland), reproduce în extenso opinii autorizate asupra destinului continentului văzut de un Papini, un Paul Valéry, inițiază dezbateri de anvergură în jurul « uniții sufletești » în vederea depășirii falsei alternative naționalism sau umanitarism. Printre invitații la dezbateri, nume sonore ca: Barbuse, G. Borgese, Emil Boutroux, Prezzolini, Arturo Farinelli, W. Wundt, Julius Wolf. Prin reproducerea grafice pe prima pagină (comentate competent, în interior, cel mai adesea de St. I. Neniesescu) « Ideea europeană » familiarizează ochii cititorilor cu viziuni moderne, Inaccessibile pînă atunci, de la van Gogh, Signac, Dufly, la Beardsley, Kokoschka, Klimt, Barlach, Alfred Kubin, Nolde, Steinen. Aici apar prompte referințe la Proust, Strindberg, Claudel, Ardengo Soffici, Keyserling și alții. O excelentă ultimă pagină conține sonade de cea mai actuală actualitate din mai toate țările europene mari și mici, cu o promptitudine și o violență a spiritului dornic de nouate ce-și va găsi de aci înainte variate modalități de manifestare, de la « Mișcarea literară » a anilor 1924—25, calchiată pe modelul parizianei « Les Nouvelles littéraires » (de unde F. Aderca prelua stilul interviului impus de Fr. Lefevre: « Une heure avec... ») pînă la « Lumea '45—'46 », « Agora » și mai aproape încă, la « Steaua » lui A.E. Baconsky. Înaintea acestora n-ar trebui omise, evident, cele câteva încercări, e drept de scurtă durată, de a prelungi, ținuta de orgolioasă intelectualitate și raționalism pragmatic de la dispartă « Ideea europeană ». Seria descendențelor o inaugurează « Kalende », din toamna lui 1928 pînă în primăvara lui 1929, cu orientarea sa împotriva culturalismului amorf pentru o disociere critică a valorilor spirituale (« Suntem guvernați de intelect, singura garanție a libertății noastre »). li urmează, în 1934, puținele numere din « Criterion », iar un an mai tîrziu « Ideea românească », deasemeni repede sucombată. În fine, mai sînt cîteale din « Simetria » (1939—1944), șapte la număr, cu pleoziile lor pentru permanențe și armonie, sustrate haosului conjunctural, pernicios, derutant, ca într-o reconferență replici unind eleganță estetică și grafică cu gîndirea elevată într-un efort de sinteză dintre cele mai remarcabile din cite ne-au precedat.

Rezistențe îndărătnice dinspate mata autohtonismului obscurantist au atras în competiție și reviste de continuitate tradițională, în primul rînd « Viața românească ». Solidul ei sector de « cronici » de tot felul: literare, artistice, filologice, științifice, economice, juridice, de politică internă și externă, militare, dublate de recenzarea periodicelor din marile capitale europene imprimă profilul revistei un suflu exemplar de mobilitate și generoasă situare la altitudinea celor mai percutante confruntări ideologice. Scrisorile pe adresa « Vieții românești » expediate din Franța și Germania de Mihail Ralea la începutul anului 1920 sau mesajele pariziene din pragul și imediat după al doilea război mondial semnate de Eugen Ionescu au făcut epocă și rămîn modele ale genului. Prin « ferestrele deschise » ale « Vieții românești » pătrund în atenția publicului nostru prime eouri, de exemplu, despre Hugo von Hofmannsthal (la 1908, via « Deutsche Rundschau »), despre prozatorul, pictorul și dramaturgul Wispiansky, autorul *Nunții* (îndată după moartea sa survenită în 1907) sau despre enigmatul Sören Kierkegaard, cînd era descoperit și în paginile lunare « Nouvelle Revue Française ».

Importanta experiență dobîndită în materie de conectare a potențialului nostru creator la parametrii universali avea să-și dea măsura în « Revista Fundațiilor Regale » (1934—1947). În paginile sale și-au aflat înțînire generații de scriitori, adesea cu ceea ce au scris mai reprezentativ, de la Sadoveanu, Galaction, Argeșii, Bologa, Hortensia Papadate Bengescu, la Anton Holban, Emil Botta, Eugen Ibeleanu,

Constant Tonegaru, Nina Cassian, Maria Banuș ș.a. Dar au adăpostit, mai ales, puncte de vedere în chestiuni de circulație mondială, întreginite cu ardoare și înaltă calificare de strălucita pleiadă intelectuală în care s-au ilustrat Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Petru Comarnescu, G. M. Cantacuzino, Haig Acterian, Ion Biberi, Alice Voinescu, I. D. Gherea, Emahail Ciomac, Al. Ciorănescu, Anton Dumitriu, Al. Rosetti, Basil Munteanu, Radu Cioculescu, Al. Buiușoceanu, D. I. Suchianu, F. Aderca, Al. Marcu, Eugen Speranția, Oscar Lemnar, Al. Tzigara-Samurçș, Eugen Schilleru, Eugen Crăciun, Perpessiciu, Vi. Streinu, Tudor Vianu, N. Steinhardt și alții încă. Lipsește din enumerare tocmai numele celui însărcinat cu dirijarea treburilor redactionale, după fulgerătoarea dispariție a primului redactor-șef, Paul Zarifopol. Este vorba de Camil Petrescu. Însă, prezența autorului *Ultimei nopți de dragoste* . . . la « R.F.R. » răspunde altor justificări și unui resort mai adânc decât acela de a spori lista personalităților solicitate să împrumute girul lor publicației. Și nici nu « patronează » din empierei celebrității, practică bine încetăținită, preluată de destui dintre contemporanii săi, Sadoveanu, Rebreanu, Argezei, Cezar Petrescu. Temperamental, Camil Petrescu, veșnic nemulțumit și ars de idealul celor mai cutezătoare exigențe în virtutea cărora se găsea mereu în campanie, avea firește nevoie de un instrument de intervenție oricând la dispoziție, reglat după principiile sale strategice desfășurate pînă în pinzele albe. S-ar fi putut imagina instrument mai potrivit decât o revistă? De aici și obsesia lui Camil Petrescu de la primii pași în carieră, cînd se leapădă pripit de timiditățile debutului și își fixează locul sub soare, la Timișoara anilor 1919—20, experimentînd publicația proprie. Nu este înțeles, mijloacele materiale îi lipsesc, dar nu abdică și, revenit la București, la aventura de la cap cu « Săptămîna muncii intelectuale » ianuarie 1924. Nici aici mai norocos, însă nici mai puțin orgolios, dacă avem în vedere că redactorul mai evalua consecințele evenimentului memorabil pentru el și după zece ani. Între timp, se încăpățînase, în ciuda tuturor adversităților, să pună pe picioare « Cetatea literară » (dec. 1925 — iulie 1926) și să scoată din somnolență, măcar pentru o vreme, « Universul literar » (1928). Altfel, repetate inițiative constituiau un trecut care îl recomanda de la sine pentru succesiunea lui Paul Zarifopol. Din acest trecut, Camil Petrescu aducea mai cu seamă o concepție programatică ambițioasă articulată, aptă să coaleză în jurul său eforturile tuturor celor interesați în promovarea creației originale românești. Tentă electorală inițială a platformei timișorene fusese pur accident. Sensul autentic personal al acțiunilor inițiate de Camil Petrescu își trage forța magnetică dintr-o viziune de corp, dintr-un acut sentiment al solidarității de breaslă fundat pe severe criterii axiologice. Chiar dacă unele dintre ideile sale comportă amendări, ca în cazul utopiei « noocratice » de la « Săptămîna muncii intelectuale », era de necontestat justetea direcției de atac împotriva dezagregării ambianței propice creației, subminată oricînd și oriunde apare toleranța față de impostura gregară și, corolarul acesteia, vulgarizarea gustului. « Cetatea literară », conform chiar numelui său, se constituie în apărarea valorilor primejduite de alcătuirea coteriilor (« excrocheria artistică se organizează fără scrupule », « celulele amorfe au năvălit pînă în cele mai vitale organe, cele menite să asigure continuitatea vieții intelectuale, au năclăit articulații fine, deformîndu-le . . . ») cu concursul instinctual al unor « nulițăși pompoase » cu acți mai condamnable cu cît agravează, prin produse de serie sub orice critică, deruta mulțimilor insuficient orientate estetic. Constant și argumentat, Camil Petrescu raportează revista la nevoile de educație a publicului, dar nu spre a-l flata, adică fără să accepte perfidia « accesibilității » invocată de toți cîți nu aveau resurse să treacă pragul de jos al sentimentalismului de duzină, al melodramei leioase și al tiradelor zornăitoare, patriotarde. Precizările lui dădeau suflul lingușitorilor demagogi: « În cazul în care

ne privește mai direct e sigur că literatura însăși nu are decît de cîștigat, dacă, din toate straturile sociale desfundate, mulțimea aspiră spre înălțimi de gîndire și expresie. Cu o singură condiție însă. Ca năvala ei să nu fie atît de dezorganizată încît să primejdiască înseși centrele de elaborare ale culturii, vicinindu-le și structura și funcțiunile. Mulțimea care vine spre cultură trebuie să se supune unei anumite discipline, să se canalizeze după anumite necesități intelectuale. Să se ridice ea spre laboratoarele sufletești, nu să le scoboare, să le dezorganizeze și să le adapteze haosului ei». Sub direcția sa, «Universul literar» căpătea un reconfortant caracter de școală pentru inițierea cititorilor în cîmpul valorilor românești de prim plan. O similară altitudine doctrinară și la «R.F.R.» Aceeasi severitate ghidată de grija pentru protejarea climatului fără de care «creștia însăși rămîne anemică și e timpuriu devastată». Marcînd cinci ani de existență, redactorul ei șef îl trasa o linie de conduită ce mai poate recolta adelații: «... trebuie înlăturat, ocotit, denunțat tot ceea ce duce la vicierea condițiilor de creație; la impositura, înflajă nulițăilor, supralicității șarlatanească, contrafacilele insolite, emfaza, dezmățul valorilor facile, cultul locului comun». Directivele ale lui, Camil Petrescu le făcea să apară în ianuarie 1938, an cînd avea să călătorească la Paris, unde a ținut să-l întîlnească pe Jean Paulhan, omonimul său de la «Nouvelle Revue Française». Asupra Intenției expresive de a-l întîlni, încă mai înalte, sînt indicii recent scoase la lumină în corespondența editată de Florica Ichim (vezi *Scrisori către Camil Petrescu*, vol. I, p. 198). Confirmarea insolitei convorbiri se conservă în textul prîzîrit cîndva într-o efemeridă («Viața socială C.F.R.» nr. 5/1945), venind să sugereze un inegalabil stil de lucru. După energia frenetic cheltuită cu o revistă sau alta, s-ar fi zis că își vedea astfel realizat supremul scop, cînd de fapt, era doar mijlocul de a pune în circulație principiul cu rază de bătaie mult mai lungă. Să aiă cum să vină de hac deingoladei imediate constituia pentru el felul cel mai sigur de a consolida terenul ca să ridice o stavilă în calea marasmului pe care îl întrezărea, tot mai alertat, în manifestările culturii apusene. Cu fiecare nouă revistă pe unde a trecut, Camil Petrescu n-a făcut decît să întindă antene și să viseze soluțiile corespunzătoare datelor recepționate din cele patru puncte cardinale ale Europei. Nu prea stenic taboul rezumat radical în textul din 1945: «Climatul vidului și al actului gratuit» — totuși încurajator datorită incitantelor semne de întrebare puse minții camilpetresciene nomăsurat de ahtiat după clarificări, certitudini și delimitări împinse, succesiv, pînă la persecuție. Martor al epocii agitate dintre cele două conflagrații, ulcerat de observațiile culese, scriitorul nostru se considera acreditat să tragă cuvenitele salve de avertisment, destinate să se audă orînde formele goale de conținut provocoa năruitoare răsturnări de valori. De pildă, în Franța, a cărei spiritualitate îl îngrijora prin frivolitatea dișeelor ce o bîntuiau: gratuitatea, inutilitatea, cinismul, inițial colportate de fol obscure, mai apoi insinuate pînă în sanctuarul de la «Nouvelle Revue Française», în considerația lui un adevărat far, «cea dintîi publicație din lume» pe cînd îl avea în frunte pe Jacques Rivière, «unul din capetele cele mai virulente pe care le-a dat Europa între cele două războaie, un director de revistă cu adevărat genial», fiindcă deschisese porțile celebrității lui Proust, refuzat de Gide. A fi putut Camil să tolereze ca valoarea comercializării să-și facă și aici vad? Innăscutul său simț justiției îl împinge să pună categoric lucrurile la punct: «Revista Cetatei literară, care apărea pe atunci la București, a protestat nu numai împotriva acestei comercializări, ci mai ales împotriva unor formule vînturate agresiv pentru a duce cît mai multă confuzie în lumea și așa destul de încălțată a ideilor... În 1938, într-o convorbire pe care am avut-o la Paris cu Paulhan, îl spuneam acestuia: «Franța va plăti scump acest dezmăț axiologic». Cum se va fi desfășurat exact conversația, e liber oricine

să-și imagineze. ¹ E împede oricui încărcătura simbolică a episodului, aducînd față în față exponenți, mentori de opinie publică din perimetrul a două culturi de nivel diferit dar interesate, deopotrivă, să întregină, pe orice treaptă a istoriei, dialogul ideilor în folosul tuturor. Pe tralecările cele mai diverse, dialogul dintre culturi se dovedește a fi preocupat neîncetat conștiința intelectuală de la noi, de la întîile ei licăriri. Seria bogatelor antecedente, examinate mai sus spre exemplificare doar, se constituie într-un adevărat testimoniu, a cărui continuitate și-o asumă «Secolul 20». În felul acesta, deși existența revistei noastre numără numai 20 de ani, în orientarea activității sale poate beneficia de experiențe mult mai întinse, revendicîndu-se de la o temeinică și mereu actuală tradiție a participării la fluxul mondial de valori literare și artistice. Ea însăși, ca revistă menită să exprime nivelul atins de conștiința creatoare românească, înțelegă să-și verifice potențialul și să-și sporească eficiența prin confruntări succesive, multiple și ambițioase pe plan internațional. Exkursul analitic și antologic dedicat în acest număr revistei lui Croce «La critica» inaugurează, în spirit emulativ, seria analizelor concepute să actualizeze profilul unor publicații (pentru cititorii mai tineri, ca și necunoscuți), în paginile cărora s-a născut, s-a maturizat și s-a consacrat ceea ce reprezintă, astăzi, patrimoniul modern al universalității.

¹ Probabil că nimeni pînă la Camil Petrescu și nici după aceea nu și-a asumat cu atita aplomb prerogativele împărțirii de orientări. Nici chiar G. Călinescu, al înșuși la fel de suspicios față de formulele de serie, manifestînd o identică obsesie a revistelor ca instrumente personale de directivă (de la «Sinteza», trecînd prin fugalul «Capricorn», «Jurnalul literar» de două ori, «Lumea» pînă la «Nașinea» cu excelența ei pagină culturală). Și totuși, cineva avea să raconeze voluptate situației «Negoișcu și Radu Stancu, unde posibilitatea este invitată să contemple profilul celei mai tipicote reviste — «Euphorion», care, deși nu a tipărit niciodată, a existat sublimată într-o remarcabilă tensiune a spiritului către permanență.

LA CRITICA

RIVISTA

DI

LETTERATURA, STORIA E FILOSOFIA

DIRETTA DA B. CROCE

Volume I.

(1903)

SECONDA EDIZIONE

BARI

GIUS. LATERZA & FIGLI

TIPOGRAFICI EDITORI-LIBRAI

1908

BENEDETTO CROCE

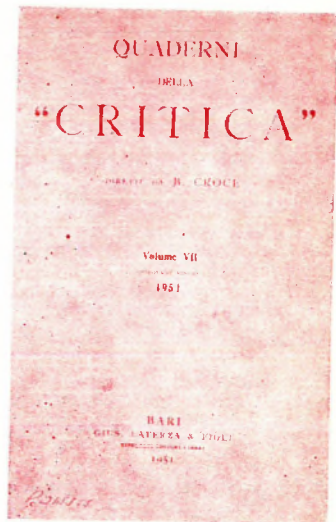
și revista

LA CRITICA

„La Critica“ lui Benedetto Croce

... vagliami il lungo studio e'l grande amore
che m'ha fatto cercar lo tuo volume.
Inf., I. 83-84.

În 1902, vedea lumina tiparului, la editorul Remo Sandron din Palermo, una din cărțile mari ale secolului, carte care pune la piatră de unghi a arhitecturii unei opere imense, înscrise pentru totdeauna în evoluția mereu reînnoitoare a străvechiului destin umanist al Europei: *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Ecoul rapid al cărții în întreaga lume intelectuală acordă încă de atunci personalității autorului o incontestabilă statură universală. În decursul a două decenii, numele lui Benedetto Croce se afirmase tot mai puternic în cultura modernă a Italiei, scrisul său parcurgând un drum cuprinzător de tot mai complexe orizonturi actuale — de la contribuții filologice, la pasionată erudiție istorică napoletană, la critica literară teoretică și polemică, la teoria istoriei și la analiza materialismului dialectic și a economiei marxiste. O decădă intervenție polemică față de unele considerații asupra lui De Sanctis formulate de Carducci, atunci cea mai mare autoritate intelectuală a Italiei, îl aducea notorietate în cercurile literare — notorietate intensificată în anul următor, 1895, de un opuscul, *Critica literară și condițiile sale în Italia* — atac viguros împotriva ariei critici pozitiviste și pledoarie pentru speci-

fiei spiritual al producției literare, generând o răsunătoare polemică ce avea darul să cucerească spiritele tinere doritoare de noi orizonturi și de un zbor mai înalt al minții. Atât în teoria criticii literare cit și în analiza principiilor teoretice ale materialismului istoric și economiei marxiste, gândirea tânărului napoletan, venit din afara ruinelor cercuri marxiste, gândirea tânărului napoletan, acuitatea ei, prin spirit de independență și autenticitate. Se putea presimți în ea o energie mentală exprimând acea aspirație de reînnoire intelectuală și amplitudine europeană prezentă în spiritul noulor generații ale culturii italiene din pragul secolului. Pasul înainte pe care Croce îl realiza în direcția creerii fundamentelor teoretice, filosofice, ale unei asemenea acțiuni prin *Estetica* din 1902 (amplificare și aprofundare a unor *Tesi fondamentali* din 1900) însemna de fapt angajarea decisivă a conștiinței sale intelectuale în sensul unei vocații civice, a unei misiuni de împlinire în privința moderne renașteri europene a Italiei.

La 28 iunie 1902, Croce scria prietenului său, marele romanist german Karl Vossler, cu care, începând din 1899 până la moartea acestuia, în 1949, a întreținut o

neîntreruptă corespondență, ce va rămâne ca o mărturie impresionantă de permanență, într-o nobilă, veche, tradiție europeană, a marilor sodalități umaniste: după ce se bucura de confirmarea primirii *Esteticii* și anunța că pregătește o *Teorie a istoriografiei*, «am apăs intenția — se dezvăluia — să încep în iarna ce vine, publicarea unei mici reviste critice, al cărei program este, pe scurt, acesta: 1) Articole retrospective relativ la ceea ce s-a făcut în Italia în câmpul literar, istoric, critic, filosofic, etc., în ultimii 40 de ani, spre a pregăti o istorie filosofică și literară a noii Italii; 2) articole critice asupra cărților din literatura actuală, italiană și străină, dar numai asupra cărților semnificative în direcții bune sau rele. Cum revista va fi scrisă, cel puțin la început, în cea mai mare parte, de către mine, spre al-dă o direcție determinată, mă voi ocupa de cărțile care mă interesează. Există altceva reviste extensive ce informează asupra tuturor cărților zilei, înclt cred că e bine a încerca o revistă intensivă, care să se ocupe de puține cărți, dar în profunzime. Iată lucrările pe care le am în vedere. Cea care privește revistă este încă un secret și mi s-ar putea despre ea numai cititorii prieteni. N-aș dori să mi se prevină mișcările sau să mi se pună piedici. De aceea să nu vorbești încă nici despre ea». Dar încă de la începutul lui 1901, discutate despre necesitatea de a întemeia o asemenea revistă filosofică și literară cu mai înfrunși său prieten Giovanni Gentile¹, pe atunci bursier în filosofie al școlii normale din Pisa, care se ilustrase prin câteva intervenții filosofice în filosofie al școlii normale din Pisa, care se ilustrase prin câteva intervenții filosofice antipositiviste și în câmpul comunitar al studiilor marxiste și cu care va lega o strânsă colaborare și o prietenie intimă (tanquam frater, în numea Croce), prietenie însă după un deceniu străbătută de grave disensiuni de idei, și la aproape un sfert de secol, drastic întreruptă de nefasta angajare politică a lui Gentile. Revista proiectată de cei doi prieteni apărea în noiembrie 1902 — cu o copertă și cu un titlu ce vor rămâne invariabile în cele 246 de fascicule al celor 41 de ani de regulată apariție la fiecare 20 ale lunilor impare: *LA CRITICA — Rivista di filosofia, storia e letteratura — Diretta da Benedetto Croce*. — În fruntea primului număr figura o *Introduzione* — programul revistei — scrisă de Benedetto Croce, program ce va fi cu rigurozitate împlinit (Textul, memorabil pentru cultura italiană și europeană a acestui secol, îl reproducem în antologia alăturată). De remarcat hotărâta angajare a revistei în direcția unei critici de idei, a afirmării unor criterii ferme în analiza aprofundată a ultimelor decenii ale culturii italiene — cu predilecție în domeniul literar, filosofic, istoric și filologic; respingerea eclecticismului tolerant și adoptarea «unei determinate ordini de idei», atitudine socotită mai fecundă pentru vitalitatea organică a unei mișcări culturale; alături de dezvoltarea progresului în metoda istorică și filologică, promovarea unei redemptări a spiritului filosofic, socotită cheiașă a salutarilor întoarceri la tradițiile de glândire în care strălucia *ideea sintezei spirituale, a ideii de humanitas*. În ordinea nelipsit implicate direcții sociale și politice, simpla idee generală a distanței categorice de orice tentative ideologice coercitive; iar în privința unei anume direcții literare — într-o vreme, ca aceea, a — ismelor — refuzul oricăror formule și primatul unității al valorii în stricta lume a artei care e totodată cea mai liberă și mai riguroasă guvernată dintre lumi. Revista propune astfel culturii italiene — în domeniul literar și al științelor umaniste — un salutar examen de conștiință și întru realizarea vastului ei program — program nu al unor «cautămurgii, ci al unor muncitori, simpli lucrători de tip vechi», cum sublinia Croce, urmărind contopirea propriei individualități în opera comună „che sola ci sta a cuore”. Își putea măcar zece ani de apariție (zece volume) spre a da oarecari roade: «Ar putea să fie în schimb treizeci sau patruzece; dar mai bine zece decât nimic». Printr-un destin singular, traversând, cu o tenace

¹ cf. Fausto Nicolini, Benedetto Croce, Torino, 1962, p. 208—209.

obstinație a vocației civice și culturale, perioade dificile, amenințătoare, apariția revistei crociane va dura aproape 50 de ani, realizând o monumentală serie de 48 de volume compacte (în medie 300—450 de pagini format 24/20). De unicatatea unei asemenea împliniri își va da seama, într-o tîrzie privire retrospectivă, însuși Croce: O revistă, configurată de un unic sistem de concepție și scrisă, în cea mai mare parte de către un singur om, care să dureze atîta timp, nu-și află, după cite-mi amintesc, corespondentul. Într-adevăr, revistă era scrisă în cea mai mare parte de Benedetto Croce — numai în primii douăzeci de ani (cu osebire în primii zece) colaborarea lui G. Gentile a avut o oarecare pondere. Alte nume de prestigiu ale culturii italiene, dese lungi decenilor, sînt prezente în paginile revistei, mai constant sau sporadic (A. Gargiulo, A. Casati, G. Volpe, C. Ricci, Ad. Omodeo, Guido de Ruggiero, Fausto Nicolini, Carlo Raghianti, Alfr. Parente, ficele lui Croce, Alda și Elena, etc.) dar ponderea mare o va avea totdeauna scrisul lui Croce. Revista va păstra constant sistemul ciclurilor de articole asupra unei singure teme, sistem pe care îl socotea, într-un bilanț al celor 12 ani de apariție (*Ai Lettori*), că «la fatto buona prova». În loc de «articole care să se succedă fără legătură, sîrind de un argument la altul». În acest fel sacrificarea varietății era compensată «de mai marea siguranță pe care acest sistem o face posibilă în tratare, de mai marea unitate și durabilitate a rezultatelor pe care le obține, de faptul că ține viu interesul, interesul serios al lectorilor». Cam la același moment cu acest prim bilanț al revistei, bilanțul operei însăși a lui Croce era impunător: în cincisprezece ani publica cele patru volume ale sistemului său filosofic, studiile despre materialismul istoric, două monografii despre Vico și Herud, patru tomuri despre literatura Italiei moderne, sute de studii și eseuri (istorie erudită, filosofie, critică literară), articole și recenzii ce vor forma materia a douăsprezece volume. Un sentiment niciodată abătut al datoriei scrisului; o impresionantă opezoitate, o uriașă putere de muncă, cu tenacitate disciplinată, toate acestea concurend în acea «genialitate cotidiană» ce i-a fost recunoscută, i-au îngăduit lui Croce să realizeze — din octombrie 1882 — cînd publica primele articole, la vîrsta de 16 ani, pînă în octombrie 1952, cînd, la aproa pe 86 de ani, dicta ultimele sale reflecții critice — o operă considerabilă, însumînd aproape 4000 de titluri ce realizează peste 250 de volume în domeniile filosofiei și istoriei filosofiei, estetice, criticii literaturilor (italiană și europeană, cu predilecție germană, engleză, franceză, spaniolă), istoriei (italiene și europene), eticii, politicii și filologiei. Statura unui asemenea spirit, prezența lui fecundă în cultura europeană a fost odată perfect definită de un remarcabil scriitor și eseist elvețian, Rudolph Borchardt: «El a păturs și a dominat în cultura Europei secolului XX tot atît de profund ca Cicero în cea a primului secol dinainte de Christos, ca Petrarca în secolul XIV, Erasmus în al XV-lea, Bacon în al XVI-lea, Leibniz în al XVII-lea, Voltaire în al XVIII-lea, Goethe în al XIX-lea. La fel ca ei, toți aceștia n-au fost nici visători, nici precizători, nici inspirați, nici predicatori, nici sofiști, nici profeti, ci publiciști și oameni politici și de aceea aparținînd lumii și anume acestei lumi»². Cînd, cu o pietate exemplară, publica o admirabilă cercetare asupra satulă de origine al vechii sale familii abruzeze, filosoful nostru descoperea cu meditată introspecție lucidă cit «de slabă, intermitentă și fugitivă» în realitate conștiința unei ordini anume, a unui instinct, a unei pasiuni sau frîmțămîri «care să-l lege cu șirul celor din vechiul său neam și, în schimb, cit de imediat descoperea în adîncul

¹ *La Critica*, 20 noiembrie 1914, p. 401—403.

² Rudolph Borchardt, Benedetto Croce, în vol. *L'opera filosofica, storica e letteraria di B.C.*, Bari, Laterza, 1942, p. 4 (volul de autori celebri italiani și străini, publicat la vremea unui acut conflict cu puterea fascistă).

finței puterea multiploilor legături cu prezentul viu: ceea ce îl făcea să gîndească. « non senza malinconia ». « că poate omul este mai curînd fiu al vieții universale, care se realizează din cînd în cînd într-un mod nou; mai curînd decît *filius loci* este *filius temporis* ». Vocația universalității a marcat într-adevăr spiritul și opera lui B. Croce și « universalul » a constituit cheia de boltă a principiilor sale filosofice. Dar în același timp, și cu aceiași intensitate, spiritul său afirma individualitatea concretă, intruparea universalului în timp și loc, concretizarea lui, singura ce-i poate da statut ontologic — cele două categorii condiționîndu-se reciproc și în egală măsură plenitudinea existențială. De aceea prezența personalității lui Croce este covîrșitoare, continuu implicată în viața civilă și culturală a Italiei secolului XX, căreia i-a insuflat conștiința cea mai înaltă a patriotismului — și care, așa cum au arătat și Antonio Gramsci și Luigi Russo (într-un text aici anexat, neputînd fi suspectat de înclinare partizană, dată fiind cunoscuta orientare de stînga a ilustrului critic), nu se va putea desprinde nicidecum de amprenta vivăntă a spiritului său. Instrumentul imediat, permanent, al acestei autoritare, salutare acțiuni spirituale asupra progresului modern al uneia din vechile mari civilizații ale lumii, l-a constituit, vreme de o jumătate de secol, *La Critica*. Cînd în 1915, la sfîrșitul primei perioade a revistei, ce coincidea cu afirmarea grandioasă a operei sale multiple de filosof, istoric și critic, Benedetto Croce în *Contribuție la critica propriei mele opere* (*Contributo alla critica di me stesso*, apărut în 1918) se referea la *Critica*, el care susținuse constant distincția dintre activitatea teoretică și cea politică, recunoștea incidența imediată a scriurii din revistă în viața civilă a țării sale, consolidîndu-și astfel « conștiința liniștită de a se afla la postul său, de a oferi ceea ce e mai bun în el, de a îndeplini operă politică, de politică în sens larg ». Datorită nemîncorșorării încrederei în forța ideilor, scrierilor săi, continuu angajat prin revistă într-o bătălie culturală, realiza o înaltă, efectivă operă politică. Conștient, în acest sens, de ponderea operei cărturarilor în progresul civilizației țării lor, îi îndemna adesea să se consacre vocației lor fundare, să-și facă bine meseria pentru că acesta e unicul lor mod de a-și sluji patria, de a face cu adevărat, constructiv, politică. Această superioară concepție a angajării politice impunea, în ciuda ireductibilei opoziții față de fascism, recunoașterea din partea *Enciclopediei italiene* în 1931 a faptului că *La Critica* a fost « l'organo maggiore, e veramente insigne, del rinnovamento della cultura italiana ».

Volumele *Criticii* au fost împărțite de Croce, între 1903 și 1944, în patru serii (continuate de cea dintre 1945—1951 a *Caietelor Criticii* — *Quaderni della Critica*) după criterii intrinseci de dezvoltare a direcțiilor gîndirii sale, bineînțeles totdeauna determinate, în conformitate cu concepția sa despre filosofie, de problemele vii ale istoriei contemporane. Dar după caracterul epocilor pe care le-a străbătut, putem lua în considerație, prin tonul preponderent ce acestea l-au determinat în paginile ei, trei perioade mari ale *Criticii*: cea de la apariție pînă în preajma conflictului cu puterea fascistă, cea din timpul puterii fasciste și cea de după 1943 pînă în 1951, dominată de conștiința marilor zguduiri ce se profilau asupra vechilor concepții și forme ale civilizației europene.

Prima epocă a fost de calmă desfășurare a unui program radical de reînnoire a culturii italiene, în sensul afirmării primatului gîndirii dialectice și a spiritului critic constructiv. În bilanțul primelor douăsprezece volume, revista putea constata împlinirea intenției sale de a oferi o revizuire critică a operelor literare, filosofice și istoriografice din ultimele decenii ale culturii Italiei. În deosebite studiile critice asupra scrierilor și poeziilor de după 1870, pînă la cei contemporani, scrise de Croce sub titlul *La letteratura della nuova Italia* (și adunate în șase ulterioare volume) — eseuri în care el analiza operele literare din punctul unic de vedere al valorii lor, în lumina concepției sale estetice —, aveau să stîrnească animozități, să genereze

reații răsunătoare, polemici acerbe, ceea ce contribuia la un mai larg ecou al revistei. Croce însuși arăta eficacitatea introducerii respectivelor articole în revistă, într-o scrisoare către Vossler din 19 octombrie 1911: « Dar aceste articole asupra literaturii italiene contemporane a trebuit să le fac din rațiuni practice, spre a da difuziune și viață largă *Criticii*, care, dacă s-ar fi ocupat numai de filosofie, ar fi rămas închisă în lumea profesorilor de filosofie, și astfel nu și-ar fi exercitat acea eficacitate pe care a exercitat-o ». O rubrică ce avea să stîrnească deasemenea vii reacții printre literați era cea introdusă în 1909 și continuată cîțiva ani, de Croce și de alții, *Reminiscențe și imitații în literatura italiană din cea de-a doua jumătate a secolului XIX* — cercetări de comparatism literar, precedate de o importantă introducere și o notă polemică asupra metodei. În același timp, *Critica* oferea prin Giovanni Gentile o istorie critică a filosofiei moderne a Italiei și o cercetare critică, datorată tot lui Croce, asupra operelor și a concepțiilor istoriografice din ultimele decenii. Dar marea vivacitate a revistei o constituia (de altfel o va constitui de-a lungul întregii sale apariții) esurile și articolele prin care Croce va adînci continuu, va diversifica și confirma cu suplete și subtilitate dialectică, prin multiplele elucidări analitice și istoriografice, prin exemplificări edificatoare, gîndirea sa estetică, filosofică și istorică. Asemenea continue elucidări fac obiectul fie al unor mari studii monografice (Hegel, Vico, Goethe, Shakespeare, Ariosto, Corneille) fie al unor eseuri asupra poeziei și non-poeziei din opera unor mari autori europeni; sînt prezente fie în profund elaborate noi eseuri teoretice de estetică, fie în articole erudite de istoria filosofiei, a istoriografiei, a istoriei și criticii literare, sau în numeroase recenzii critice — totdeauna urmînd înțelegerea unor principii — ale unor publicații semnificative, din toate domeniile culturii umaniste. Cînd, într-un tirziu, răsînd cele șase serii de *Conversațiuni critice* în care erau sistematizat pe categorii de probleme, esurile și articolele sale critice, notițele și polemicele menite să răspundă chestiunilor ridicate de viața culturală imediată a vremii — Croce își amintea de repetatele invitații de a-și desfășura acțiunea critică și filosofică de la o catedră universitară, răspunzînd la întrebări și oferind clarificări... » Această perioadă de primă cîmpirire ai revistei a fost cea în care influența gîndirii lui Croce, spiritul său, a pătruns cel mai adînc, mai organic în cultura Italiei, marcînd dezvoltarea intelectuală și morală a multor generații. Primele importante reviste italiene ale secolului, *Leonardo* și *La Voce* au fost marcate puternic de crocianism. Într-înt, încît primul număr din *Leonardo*, apărut în 1903, prin altitudinea accentelor anti-positivistice, s-a crezut a fi scris de Croce și Gentile, iar, de la primele numere din 1909, *La Voce*, putea fi socotită a avea ca « patron și responsabil » pe Croce¹. Toți tinerii scriitori de aici au început printr-o entuziastă admirație față de Croce și o adieziune inteligentă față de principiile sale estetice și filosofice. Ramiro Ortiz, eminentul nostru profesor și istoric literar (și al nostru, pentru că dezvoltarea culturii moderne românești îi dărește, cum se știe, acte de mult) care, cel dintîi, introducea numele lui Croce la noi, scriînd, în 1912, despre perioada în care a făcut « critică filosofică », mărturisise a se fi aflat « ca toți contemporanii mei, sub influența Esteticii lui Croce », a cărui filosofie socotea mai tirziu « cu toți (admiratori și detractori) » avem în sînge ca un ferment de care nu e cu puțință, chiar vrînd, să scape². Încă de la început, *La Critica* întîmpina cu elogii *Leonardo*, remarcînd calitățile grupului de tineri strîns în jurul revistei, iar *La Voce* și directorul ei, Giuseppe Prezzolini, au avut mulți ani în Benedetto Croce un sfătător și un sprijinitor, revista bucurîndu-se de privi-

¹ Cf. Fausto Nicolini, op. cit. p. 438.

² Ramiro Ortiz, *Italia modernă*, București, 1925, p. 6 și 27.

legiile de a rădăci, în 1913, una din cele mai faimoase polemici ale lui Croce — cea cu noua direcție filosofică a idealismului actual¹ patronată de G. Gentile, polemica deschisă de o magistrală scrisoare a lui Croce (« Miei cari amici della Biblioteca filosofica di Palermo e tu, che sei primo fra tutti così nel valore come nell'amicizia... »). Despre valoarea tinerei generații de critici (Borgese, Serra, Prezzolini, Cecchi, Gargiullo, ș.a.) scria la 19 octombrie 1911: « Cit despre tinerii care în prezent scriu critică în Italia, ei sînt cu mult superiori criticilor generației precedente, prin înălțimea criteriilor, prin cultură și gust. Aș dori ca critica tinerilor să iasă din jurnalism și să se îndrepte spre revivificarea istoriei literare, acum abandonată profesorilor, care sînt aproape cu toții de o disperantă *Borniertheit*. Dar tinerii, pe de altă parte, sînt cu toții lipsiți sau slabi în privința sentimentului față de știința sau cultură. Astfel că, pe de o parte, talent și ușuratețe, pe de alta, seriozitate și stupiditate. Dar lucrurile mergeau mai rău cu ani în urmă ». Fără îndoială, Croce însuși era conștient (cum arăta de altfel și într-o însemnare dîrză) că dacă lucrurile mergeau mai bine era și datorită fermentului nou pe care spiritele bine înzestrate ale noilor generații îl adăseră în scrierile sale și în primul rînd în *La Critica*. Și unul din factorii deloc neglijabili ce au făcut, pentru tinerele generații, seducția acestor reviste, de stilul stilului prozei critice, filosofice și istorice, sau al polemicii lui Croce, stil surprinzător atunci, pe care filosoful îl adoptase și-l cultivase cu bună știință încă din prima sa tinerețe, luîndu-și ca model celebra revistă a anilor săi liceali « *Fanfulla della Domenica* » a lui Ferdinando Martini: stil epurat de retorismul vechii școli, îmbinînd precizia științifică, cu dezinvolura limbii vorbite, neascunzînd emoția și participarea, sentențios și agil în polemică, practicînd savoea eficace a reminiscențelor, a citatului erudit și a anecdotei; de o simplitate cursivă, de o varietate firească și virilă a mijloacelor și, mai ales, pătîrînd în toate fibrele lui expresive ca de o limbă viată, organică, de o conștiință morală nutrită atît de vastitatea contradictorie a umanității cit și de responsabilitatea opțiunilor. Acest stil a asigurat continuu fiecărui fascicul din *La Critica* seducția superioară a lecturii, întîreșind ebulția mentală și solidind aspirațiile înalte ale sinelui moral, printr-o regenerată aură a celei antice pietas, ce a transformat omul în *homo humanus*. Făcînd din *La Critica* un izvor de complexe satisfacții ale intelectului, acest stil a fost întîmpinat cu admirație de tinăra generație de critici de la începutul secolului și dintre cele două războaie, critici (ca Cecchi, Prezzolini, De Robertis, Flora, Russo) care au lăsat prețioase analize ale virtuților lui.

Croce, și, bineînțeles, nici revista lui, nu avea să împărtășească evoluția ultra-modernistă a generațiilor de la începutul secolului. El nu întîrzie să repudieze (cu vituperate metafizice ueneri: « scimmie libidinose ») interpretările extremiste și abuzive la care unii din tinerii generațiilor de la începutul secolului vor supune conceptele sale estetice (iliricitate, fragmentarism), cîndun și oare temeiuri teoretice-filosofice — purelor construcții ale fanteziei sau pasiunii lor. Fidel educației sale clasice și goetheene (o fidelitate devenită cu timpul și mai riguroasă) filosoful a rămas departe de orice putea turbura tendința spre armonie, spre echilibru luminos, a superioarei sinteze dialectice. Acest lucru nu poate fi interpretat ca unilateralitate, spiritele profunde nu au nevoie de tensiune și labilitate, pentru că au darul de a exprima esența durabilă, biruitoare peste demoliția epocilor, a umanului și ideii. Cînd, către deceniul al II-lea, în numele unei noi « ordini » care se proclama superioară prin disprețul față de valorile constructive ale epocii precedente, Croce se consacra cu o constanță de decenii, studiilor opereii unui mare poet, cu al cărui spirit își afla structurale afinități, și a cărui personalitate practică putea fi socotită ca exponență a idealului de viață, de armonie viabilă ale acelor epoci disprețuite acum, el sublinia cu senină superioritate ironică, valorile

morale ce distanțau propriul său ideal de realizare a personalității față de cele înșpre care epoca arătase a se îndrepta: « Figura lui Wolfgang Goethe este compusă din virtute calmă, din bunătate senină, și justiție, din înțelepciune, din echilibru, din bun simț, din sănătate și, pe scurt, din tot ceea ce se obișnuiește a disprețui ca « burghez »².

Dacă prima înfrîurire a spiritului crocian asupra generațiilor intelectuale ale Italiei s-a exercitat cu preponderanță în sensul noutății gândirii estetice, o a doua influență, sesizabilă mai ales după 1921, era generată de ideile despre istorie (o mărturie, în această privință și la Ramiro Ortiz), de noua concepție despre istorie și despre filosofie pe care Croce începuse s-o elaboreze în acei ani, ca o dezvoltare logică a principiilor sale filosofice. Această nouă construcție filosofică, ce va fi dezvoltată în cursul celui de-al IV-lea deceniu (*La storia come pensiero e come azione*, 1927—38) și pentru care el va adopta denumirea de « istorism absolut », își află centrul (evident, ca un îndepărtat nucleu hegelian) în ideea că orice istorie este, în sens absolut, « istorie contemporană » și că adevărata filosofie se confundă cu istoria însăși, cu ideea de istorie³. Confruntarea directă a filosofului cu istoria trăită în deceniile III și IV, în urma opoziției sale decise și neîmpăcate față de fascism, se poate să fi generat această angajare într-o nouă elaborare (conformă, de altfel, cu modul în care concepția filosofică, ca reacție teoretică la problemele oferite de viață) la conceptul despre istorie. Ilustrații în acest sens oferă prin operele sale istoriografice din această perioadă apărute întîi în *La Critica*: generate și guvernate în ideea și în « morală » lor de atitudinea principială față de istoria acelei vremi (*Storia del Regno di Napoli*, 1925; *Storia d'Italia dal 1871 al 1915*, 1928; *Storia d'Europa nel secolo decimannono*, 1932; *Uomini e cose della vecchia Italia*, 1927). Cu toată adversitatea fătîșă față de fascism, cu toată respingerea categorică a tot ce ținea de noul regim și de ideologia lui și în ciuda atitudinilor adoptate de a nu renunța la exprimarea unei atari opoziții ireductibile, *La Critica* lui Benedetto Croce a fost tolerată, din motive politice externe pe care regimul nu le putea nesocoti. Ea a reușit să apară fără întreruperi; atunci cînd publicații cît de puțin rezistente erau suprimate, filosoful napoletan nu a fost tulburat în desfășurarea activității lui publicistice (afară de excluderea din instituții și publicații academice și de o adevărată alocuție în 1926). În 1940 numai, cînd exacerbarea agresiunii războinice impunea noi măsuri represive și o exclusivă orientare a publicațiilor și presei în sensul propagandei regimului, *La Critica* era inclusă printre publicațiile declarate ca fără suficiență audiență și care, în realitate, erau cele ce nu serveau exclusiv interesele puterii și ca atare, sub pretextul lipsei de hirtie (banal alibi), urmînd a fi suprimate. Un vehement protest al lui Croce ajungea însă pînă la Mussolini, care nu a îndrăznit să mențină hotărîrea. Dictatorul ar fi spus atunci, cu suficiență magnanimită: « Nu vreau să dau cîcută filosofului »⁴ și nu știm cît era de conștient, spunînd aceasta, că, într-adevăr, filosoful cu care avea de-a face se situa în marea tradiție a filosofilor adevărați a căror gîndire, ca a lui Socrate, era generată de imperativele realității, ale vieții și istoriei. Croce însuși se exprimează în acea perioadă explicit asupra necesității de a schimba radical, față de cea cîrîntă, ideea de filosof, substituîndu-i odată dictonul vechi *Purus mathematicus purus asinus*, prin *Purus philosophus purus asinus*: « pentru că filosoful nu se poate mulumi cu scheme și cu abstracțiuni, ci trebuie

¹ *La Critica*, XVI (1918), p. 110.

² «... le spirito non è mai in se e per sé, ma è sempre storicamente » (il concetto della filosofia come storicismo assoluto in *La Critica*, XXXVII (1939), p. 11. O succintă privire asupra complexelor evoluții a gândirii lui Croce, în textul lui Fr. Flora din antologia anexată.)

³ Cf. Carteggio Croce-Vossler, Bari, 1955, scrisoare din 19 septembrie 1940, p. 271, notă.

să răspundă la chestiunile pe care realitatea și istoria i le pun și să pregătească cu adevărat noua istorie: de unde repulsia mea față de așa ziii filosofi puri, ignari, ignoranți și indiferenți la lucruri și care reduc filosofia la o scolastică și se folosesc de ea ca de un *gagne-pain*. Istoria filosofiei dovedește că toate adevăruirile care au purtat înainte civilizația umană, cele ale unor Aristotel sau Kant, ale unor Vico sau Hegel, sînt « impure », adică sintetice *a priori*, adică istoricește născute și istoricește clarificatoare și, prin aceasta (așa cum Goethe spunea despre poezie) «,tirtaice», pline de viață și însușite pe oameni în bălăile vieții. Un astfel de filosof de antică spiță socratică întâlnim, mai ales după 1920, în paginile *Critice*, care a apărut număr de număr, fără greș, în întreaga dificilă perioadă a fascismului, însă fără a cruța regimul, în fiecare fascicul fiind prezente aluzii transparente, uneori critici directe (ca cele despre scrierile filosofului și ministru al educației, fostul prieten Gentile), sau chiar fațșe apeli la mobilizarea conștiințelor. Alături de numeroasele studii și articole de teorie istoriei, de istorie italiană și europeană, de eseuri și note de estetică, de eseuri critice — Interpretări — a numeroase opere din literatura lumii — antică și modernă — nu rareori se întîmpla a fi inserate în prezentarii semnificative ale unor lucruri ce erau evidente paralele ale situației prezentului, fie chemări aproape directe la veghea conștiinței umaniste, precum, exemplul grăitor, în 1924, această pagină — aple-manifest la responsabilitatea oamenilor de cultură — ce încheia *Istoria regatului Neapolitan* și în care cărturarii adversarii ai fascismului, refugiați în neutralitatea specialității, aflau, așa cum în numele lor, releva Fr. Flora, întărire și îmbold la rectitudine și atitudine inechivocă: «... Dar, odată cu limita sa, individul își dă seama și de propria-i putere și de propria-i responsabilitate și de datoria de a face totdeauna, de a face fără întîrziere ceea ce se așteaptă de la el, de a o face cu mulți sau cu puțini tovarăși sau de-a dreptul singur, de a o face pentru prezent sau pentru viitor. Ce importanță dacă alții nu-i calcă pe urme sau nu-i calcă imediat pe urme; ce importanță dacă alții judecă pe dos sau petrec și, concepind josnic viața, josnic o și trăiesc? Să nu uităm adevărat răspuns pe care regele Carol d'Anjou l-a dat celor «oameni buni din Napoli», care l-au ieșit în întîmpinare să implore mizericordie față de revolta orașului, spunînd că fusesse opera unor nebuni. «Și înțelepții ce făceau?» a întrebă acel sever suveran. Celor înțelepți și în particular celor care se dedică operei studiilor, lor numai îndrăznesc să le vorbesc, pentru că «practica» mea (cum spunea Vico) se desfășoară nu în altă parte decît «înăuntrul academiilor», în cercurile științei, criticii și culturii. Cercetînd tradiția politică a Italiei meridionale, am găsit că singura direcție în care aceasta poate afla un merit deplin, este cea care pornește de la oamenii de știință și de gândire, care au înfăptuit cît bine s-a făcut în această țară, pentru sufletul acestei țări, tot ce i-a conferit prestigiu și noblete, tot ceea ce i-a pregătit și i-a deschis un mai bun viitor. Binecuvîntată să fie pentru totdeauna amintirea și perpetuu să se reînnoască în noi exemplul lor!» Sau din rubrica *Notizie d'osservazioni* a fasciculului din 20 ianuarie 1936, implacabilă, sentențioasă *Le due rozze*, distincție incisivă dintre cele două «soiri» de oameni («razza» în italiană avînd nuanță pelorativă și referindu-se mai curînd la animale sau la oameni animalizați), cu implacabilă expunzare morală a celor fără *humana*: text în care se poate recunoaște, ca și în cel ce precede de altfel, ca și în cel ce va urma, tipica intonație spirituală a stilului lui Croce, pe care Vossler o definea admirabil, ca seninătatea în dubla ei semnificație de *serenitas* și *alacritas*, comparabilă cu ironia lui Socrate, ca și ea izvorînd din vajnic curaj moral și agilitate dialectică¹. Din

¹ Karl Vossler, «Dialektica e Carattere» în *L'opera filosofica, storica e letteraria di Benedetto Croce*, edit. p. 24-25.

această tutelară *serenitas*, purcede vocația morală pe care spiritele nedecise sau confuze trebuie s-o fi cules dintr-o pagină — de confesiune și crez etic — ca aceasta din *La Critica* anului 1936: «... Dar sînt alte vremi, chinute și dureroase, în care gînditorul stă solitar, și în puțînă tovarășie, pentru că viața socială și-a pierdut echilibrul și înclină toată într-o parte, fie că este presată de griji în care cu mare chin se zbate, fie că este covîrșită de clootetoria a noi forțe fiziologice, ridicate de pe fundul ei. Vai de filosoful care, spre a scăpa de solitudine sau din alte sentimente cu mult mai puțin nobile, se pleacă și își potriveste filosofia sa cu «filosofia vremii» sau în vreun fel îl ține pasul! Deoarece, dimpotrivă, atunci cu atît mai strictă și mai urgentă este datoria sa de a aminti oamenilor prin conceptele speculative și prin judecățile istorice ceea ce înseamnă adevărata și împlinita umanitate, cu atît mai mult el trebuie să fie atunci rigid față de alții și față de el însuși, pentru că «dacă sarea își pierde gustul ei, cine va mai putea vreaodată s-o săreze?» Impăria sa este, da, din această lume, dar nu a clipei care trece». E aici programul întreg, de o responsabilă angajare morală a revistei lui Croce din timpul anilor opresivi ai puterii fasciste — și el într-adevăr poate fi identificat adevărat în paginile volumelor de atunci. Funcția de *memento moral* al conceptelor speculative și judecăților istorice era împlinită, cu o rezonanță puternică și difuză în epocă, mai ales că venea de la un recunoscut oponent politic al catolicismului, și de un eseu celebru, ca cel din primul fascicul din 1942 al *Critice*: *Perché non possiamo direi non-cristiani*.

Cu un simț înalt al datoriei în momentele grele ale presiunilor vremii, chiar traversînd perioade crîșt resimțite de solitudine și izolare (cu resemnare filosofică alta, în legătură cu prietenii literari care acum îl coleau, două frumoase versuri ale lui Rutebeuf: «Ce sont amers que vent emporte / Et il ventail devant ma porte !»), scrisul lui Croce reamintea adevărat — și eficientă lui a fost recunoscută — datoria spiritului și a inteligenței de a rezista imperativelor servile și efemere ale puterii. Cu toate că — așa cum mărturisire în *Contributo alla critica di me stesso* — își propusese să nu depășească o anumită limită, o anume moderație temperată în înfruntarea regimului, aceasta dintr-o delicatețe etică față de cei care nu se puteau bucura de privilegiul excepțional pe care impregurările îl acordau revistei sale, Croce nu și putea infrîna vocația sa de filosof-viet și scrisul său irupea direct întru animarea spiritului de responsabilitate al intelectualului, întru întreginerea vechel nestine a conștiinței morale. Era perfect îndrituit Francesco Flora, care și asumase cu primejdie, în acei ani, titlul de redactor responsabil al revistei, să considere că, *La Critica* a fost atunc pentru mulți «asemeni unei oglinzi ca cea în care Rinaldo al lui Tasso își vede păcatele și se răscumpără». *La Critica* — adăuga el — în diverse moduri indirecte dar o de sigură eficacitate, discredită ireparabil fascismul: Croce poseda o abilitate fulgerătoare de a culege ocaziile¹. Toată această combativitate purtată în ani, cu o continuă vigilență a minții, l-a menținut pe filosof «paznic de far», în tîrmurile de hirtii și litere ale *Critice* sale, întru o lume a cărei suferință răzbată, mai ales în anii deslănțuți ai războiului, pînă în durerea sufletului său. Mărturisise adevărat suferință, personal încercată, a lumii, și cu patetism eroic afirma într-o scrisoare către Vossler, din 24 februarie 1941, satisfacția sufletescă de a fi ales această cale a participării. Arăta astfel că, împlinind chiar atunci 75 de ani, se bucura de deplină sănătate fizică: «Dar Bergson spunea că adevăratul și întru totul nostru corp este lumea; și d-ze tîrce, corpul meu este bolnav și îndurerat ca cel al tuturor indivizilor-lume. Sînt și de cei care reușesc să se separe și să facă

¹ Francesco Flora, *Scrittori italiani contemporanei*, Pisa, 1952, p. 57

din ei o mică lume, dar eu nu izbutesc și nici nu pot să-i invidiez pe aceștia ca pe niște fericiti ! »

Asemenea suferințe de individ-lume erau resimțite de Croce de-a lungul întregii perioade de creștere a regimului opresiv al *onogrocrației* (guvernării asinilor silabației) cum o numea . Ecouri se pot găsi mereu în rubricile de recenzii, postille, note și observații din *La Critica*. « Duc aceeași viață — îi scria lui Vossler la 7 decembrie 1938 —, care este poate viața tuturor în aceste timpuri : mă odihnesc în trudă și trudes în odihnă care mă umple de triste și insuportabile gânduri ». Împotriva acestei stări de adevărată *acedia*, ce asalta ca o maladie ce nu putea fi combătută cu simpla medicație a lucrului obstinat, fără ajutorul naturii, nu rămânea filosofului (așa cum arăta într-o frumoasă notă, *Preoccupazione, cura*, *Sorge* din *La Critica*, 20 mai 1940), « se ne invocă la grazia cooperanței ». În cei peste treizeci de ani ai luptei crociene de după 1920 cu vicisitudinile tot mai înverșunate ale vremilor trebuie să recunoaștem că invocata « grație cooperantă » va fi însoțită impresionantă concentrare și veghe a energiilor spirituale angajate în neîncetatul leac al operozității, pentru ca opera filosofului, istoricului și a criticului să sporească mereu, și acțiunea spirituală a revistei sale să nu scadă. În anii grei ai războiului, Croce a făcut și imposibilul pentru ca fasciculele *Critice* să apară neclintit la data lor și, mai mult încă, asemeni unui mesaj al veghe neturburate și triumfătoare a spiritului umanist asupra brutalității și orărei depăvatoare distrugătoare, să sosească fără greș în Germania, chiar în vremea devastatoare a războiului. (« Am primit cu obișnuită precizie — scria Vossler în 1942 și 1943 — noul fascicol al *Critice* »).

În 1943 împrejurările de la sfîrșitul războiului aveau să-l arunce pe filosof în mijlocul acțiunilor politice directe, cărora nu li se va putea sustrage cițiva ani, cu toate protestele sale de a nu fi un om politic, un om pe care să se poată conta pentru o mare și creatoare acțiune politică, lucru ce era « lontano dalle sue abitudini naturali », ci « un semplice uomo di pensiero, che aveva procurato di adempiere il suo dovere nelle condizioni dolorose in qui l'Italia s'era trovata » — opoziția pe care o conduse împotriva fascismului nefind « direttamente politica, ma anzitutto morale ». În ultimii ani ai combaterii fascismului și în cei ai reasezării democratice sociale și politice a Italiei, Croce s-a aflat în centrul evenimentelor, recunoscut fiind ca personalitatea cea mai autoritar reprezentativă a virtuților morale și politice ale Italiei. Activitatea sa politică în scris, în vorbire, în relații, programe și atitudine a fost atît de absorbantă în acești ani, încît cu greu se putea retrage spre a se consacra scrisului său de filosof și critic. De aceea, conținutul fasciculelor *Critice* n-a mai putut fi asigurat, pentru o apariție regulată, decît în 1943 și 1944, și aceasta datorită obiceiului, instaurat și respectat cu strictețe încă de la început, ca materia revistei să fie pregătită cu un an și chiar cu doi ani înainte. La 4 martie 1944, nota în jurnal (*Quaderni della Critica*, 8, 1947, p. 118): « Continui să duc înainte cu alacritate lucrările mele literare în curs. Dar gîndul se întoarce mereu la situația prezentă a războiului și a politicii »; la 3 mai, nota, pe lîngă diversele primiri și conversații politice: « Am lucrat la al III-lea și al IV-lea fascicol

din *Critica* ». Dar zilele erau tot mai coplesite de activitățile publice: « zi rea — scria la 10 mai — din cauza multor postulanți și flencănitori (« chiacchieranti »), de care cu mare greutate mi-am ocrotit lucrul ». Încă de la începutul aceluia an, își dăduse seama că în actualele condiții ale absorbirii activității sale de către politică, revista nu va mai putea apare ca pînă acum : « Am făcut o scurtă plimbare — găsim notat la 2 ianuarie 1944 — și în timpul ei m-am gîndit dacă și cum am să pot continua anul care acum începe, al *Critice* ». Articolele și conferințele politice cărora acum era obligat să le acorde cea mai mare parte a scrisului său, nu mai îngăduiau acestuia să alimenteze ca pînă acum conținutul revistei: în '44 voi putea s-o scot mai departe cu articolele prevalent literare, care în bună parte sînt gata. Dar apoi? Nu va fi cazul s-o las să moară placid? sau s-o transform în conformitate cu noile condiții? și cum? » La începutul lui 1945, găsea soluția și o anunța lui Vossler : « *Critica* continuă ; dar începînd din acest an, se publică la intervale libere, pentru că nu pot să dispun în voie de timpul meu ». Și într-adevăr, pînă în anul din preajma morții lui Croce, *Critica* va continua să apară sub formă de *caiete* (*Quaderni della Critica*) — volume mai compacte, care, în număr de 20, vor egala, în cei aproape șapte ani de apariție, numărul respectiv de pagini al *Critice*. Ca și în trecut, fasciculele sînt în mare parte scrise de Croce — deși e prezent și scrisul altor colaboratori ca Adolfo Omodeo, Alfredo Parente, V. Capocci, Elena și Alda Croce (studii de literatură germană și spaniolă) etc. Sumarul e dominat de eseuri de filosofie, de istoria esteticii și de critică literară sau de erudiție istorică, iar o bună parte a revistei e alcătuită din recenzii, notițe și observații, anecdote de istorie civilă și literară, « postille » cu argumente actuale — în toată această parte fiind continuu prezentă vigilența minții filosofului în clarificarea conceptelor, în reafirmarea principiilor « istorismului absolut », concepție ce încununează dezvoltarea « filosofiei spiritului ». Încă din 1940, Croce declarase lui Vossler că reușise « a dare un quasi completo assetto alla mia opera filosofico-storica-letteraria come se dovessi chiudere la mia vita. Cioè mi dà una certa tranquillità, ma forse continuerò ad accrescere quell'opera... » Și încă două decenii el avea să se dedice, în paginile revistei lui, la amplificarea acelei opere a gîndirii sale de filosof și istoric, de estetician și critic literar, numeroasele studii și eseuri aici apărute între 1940 și 1959 constituind contribuții deloc neglijabile la o înțelegere nuanțată și în adîncime a acestora. Eseurile filosofice din anii 1945—1951 se îndreaptă spre argumente din actualitatea imediată de atunci — multe dintre ele sînt dedicate lui Hegel sau unor probleme ale istoriei marxismului, sau răspund unor probleme recente, oferind o soluție filosofico-istorică, în sensul ultimei sale concepții despre filosofie și istorie, nu odată formulate, ca de pildă și în 1947 : « Adevărata și unica istorie este clarificarea problemelor prezentului prin cercetarea și înțelegerea corelativelor fapte din trecut ». Este acesta spiritul ce se poate recunoaște în eseuri ca cel despre crizele istorice, despre « gîndire, moralitate, poezie », ca cel despre « Muncă manuală și muncă intelectuală » sau despre « Sfîrșitul civilizației », sau ca cele intitulate *Agli amici che cercano il transcendente* și *L'Anticristo che è in noi*. În aceste eseuri, ca și în recenzii, ca și în numeroasele note și observații, paginile

Criticele și *Caietelor* ilustrează constant, cum avea s-o repete însuși Croce în 1951, hotărârea sa de a se întoarce «clarificînd și rectificînd, asupra unor puncte ale lucrărilor compuse în lunga mea viață. Căci adevărurile noastre sînt corelative cu întrebările ce se nasc desigur în noi, dar sînt condiționate de felurile vremii și care din acest implicit și etern dialog ce se numește istorie, nu este posibil să iasă fără a cădea în gol. Oamenii sînt închiși în istorie și orice act al lor este un act istoric, care continuă mereu» (*Quaderni della Critica*, nr. 19—20, septembrie 1951, p. 210). De aceea, scrisul său politic și moral din acei ani (ca, de altfel, și din anii primului război mondial) s-a îmbinat coerent și substanțial cu cel filosofic și literar. Experiența sa îndelungă și profundă de gînditor și cultivator al marilor opere literare îl va fi ajutat, desigur, să sesizeze și să înfățișeze conștiințele contemporanilor probleme esențiale, neglijate absurd de actualitatea tumultuoasă a vieții politice. Astfel e cazul, de pildă, cu un articol faimos din 1943, provocat de insistența acaparatoare asupra atunci actualei regăsiri a libertății, fiind dat uitării un alt sentiment fundamental al vieții civile: *Una parola desueta: Amor di patria*. Nu uitase mai înainte să precizeze însă, cu fermă luciditate față de ceea ce se putea înțeli în delirantele, interesate clamori patriotarde, că patriotismul trebuie înțeles «*in mod etic* și nu *in mod naturalist, etnic, brutal, libidinos, capricios, ca în diversele naționalisme*». La capătul unei vieți de gînditor exemplar prezent în problemele timpului istoric și ale vieții, Croce reafirma încă odată acceptarea eroică a datoriei ineluctabile față de istorie.

În *Quaderni della Critica*, ca și în paginile ultimilor ani ai *Criticilor*, nelipsite rămîn numeroasele eseuri despre poezii antice și moderne, de o mare extindere și varietate încîntătoare a interesului — de la *Biblie* și *Homer*, *Catul* și *Virgiliu*, pînă la *Dies irae*, *Celestina* sau *Lazarillo de Tormes*, la *Dante* și *Petrarca*, la *Tirso de Molina*, *Cervantes*, *Goethe*, *Flaubert*, *Hugo*, *Baudelaire*, *Hopkins*, *Mallarmé*, etc., fără a fi uitate și aspecte semnificative ale literaturii minore (*La Dame aux camélias*, de pildă) sau, în sfîrșit, noile contribuții critice la istoria literaturii italiene din '500 sau '600. Poezia, reflecția sensibilă asupra filonului poetic și a reverberațiilor lui umane, a constituit o ocupație constantă, predilectă, a lecturilor și a inteligenței critice a lui Croce. (Distanța criticului și a lectorului față de multe producții literare contemporane și de noile expresii ale tensiunii și conflictelor sufletului contemporan a rămas constantă, menținută de stricta sa apartenență spirituală la momentul istoric al începutului de secol și la marea tradiție a literaturii clasice, iar abordarea «poeziei pure» sau «de avangardă» era subminată sau censurată de o anumită suspiciune morală, cîteodată filosofic explicată.) Eseurile apărute în *Critica* anilor 1936—1944 și continuate în *Quaderni*, constituind culegerile *Poesia antica e moderna* și *Lecture di poeti* rămîn ca una din operele mereu proaspete, revelatoare, ale sensibilității critice crociene față de poezie, ale capacității sale de a oferi o înțelegere pe dinăuntru a valorilor poetice, totdeauna la el congenerice cu vibrațiile intime ale omeneșului. Chiar în tumultul activităților publice acaparatoare de la sfîrșitul războiului, lecturile literare și reflectivitate critice asupra lor nu au fost niciodată abandonate: în *Journal*, după repetate însemnări privind

lectura piesei lui Tirso, *El Burlador de Sevilla* și schișarea eseului respectiv, asemenea preocupări constante sînt astfel justificate la data de 2 mai 1944: «Am scris eseul despre *El convidado de piedra*. Aceste scufundări în trecut nu sînt pentru mine evadări, ci asemenea unor băi odihnitoare și coroborante pentru orice activitate diversă pe care trebuie s-o exercit. Mă simt, imediat după aceea, mai puternic și aproape vioi spre a face față mai departe treburilor și oboselilor». Înalta, rară terapeutică spirituală a poeziei a constituit pentru Croce o întărire consubstanțială a conștiinței morale și astfel o oferea și, desigur, astfel a și acționat în paginile revistei sale. Opera poetului cu care el a simțit cele mai profunde afinități—Goethe—avea să constituie, și în ultimii ani, o nouă sursă de meditații critice și filosofice căci își propunea (cf. *Diario*, 10 mai 1944) să reparcurgă toate operele acestuia, în special pe cele minore—lecturi ce vor da naștere, în paginile *Caietelor Critice*, celei de-a treia serii de eseuri goetheene.

În aceste ultime eseuri, accentul e pus adesea pe latura morală, educativ-filosofică, a personalității lui Goethe; acesta a constituit pentru Croce însuși, care nu a conștientizat încă propunerea ca atare generațiilor europene (cum făcea în același timp și Thomas Mann), un model suprem de umanitate. Definind programul uman al lui Goethe, Croce, desigur, îl desvăluia chiar pe cel care a guvernat și va continua să guverneze pînă în pragul suprem, întreaga sa viață. «A se observa, a se examina, a nu se opri niciodată, a prefera opera acțiunii, *sich überwinden*, a se întrece pe sine mereu, aceasta a voit el și a făcut; și a fi el însuși și a nu semăna cu niciun altul, ci a semăna (el, la modul său, cu ceilalți la modul lor) cu Cel mai înalt, *dem Höchsten*, adică cu raționalul și cu adevărul». De altfel, Goethe fusese adoptat ca model de ultimele generații umaniste, ce se înălțaseră în pragul secolului, și o deviză goetheeană, ca cea pe care Berenson și-o înșușise, putea fi invocată deasemenea de Croce, spre a fi trecută ca un memento esențial generațiilor ce vor veni: «*Im Ganzen, Guten, Wahren resolut zu leben!*»

Anii primelor patru decenii ale secolului (pînă în 1944)—epoca de apariție a *Criticilor*—sînt considerați de obicei ca cei ai adevăratei, profunde acțiuni spirituale exercitate de revista lui Croce asupra culturii și spiritului public italian (și, implicit, european); deși în tumultul grăbitelor contestări ale hegemoniei spiritului crocian ce urmau acestei acțiuni recunoscute, meditațiile din închisoare ale lui Antonio Gramsci (a cărui «nobilitate și sensibilitate dell' animo» Croce o releva în acei ani) veneau să amintescă peremptoriu că, pentru gîndirea marxistă italiană, filosofia lui Croce nu numai a efectuat o salutară *tabula rasa* a atitudinilor învechite și superstițioase ce caracterizau modul de gîndire prevalent încă în Italia modernă, pregătind mințile pentru exercițiul liber, autentic și fecund al rațiunii, dar ea trebuie să constituie—asemeni filosofiei hegeliene pentru marxism—punctul de pornire al oricărei viitoare dezvoltări creatoare. Din paginile revistei continuate în *Quaderni* n-a încetat să se ridice, chiar și în cei șapte ani următori încetării volumelor *Criticilor*, a voce înalțată și convocatoare a vechiului spirit al civilizației europene, spirit pe care nu și-l putea imagina combătut fără amenințarea esenței umane însăși. Încă din 1935, subliniind o afirmație de atunci a lui Thomas Mann,

și anume că pilaștrii civilizației sînt creștinismul și antichitatea mediteraneană, avertiza că « a nega sau a minimaliza unul din aceste fundamente ale moralității și culturii noastre, sau a le nega pe amîndouă, din partea oricărui grup al societății europene, ar însemna o ieșire în afara civilizației, o smulgere violentă (care, de altfel, mulțumită lui Dumnezeu, nu e posibil de înfăptuit) din status-ul uman spre nu se știe ce ». Desigur, despre o acțiune directă a *Criticii* ca cea din precedentele decenii n-ar mai putea fi vorba, în avalanșa de radicale transformări, de instabilitate și confuzie spirituală a anilor următori războiului, cînd atîcea din idealurile generatoare de la începutul secolului puteau apărea revolute și chiar desuete, inefficiente. Parcursul acestor ultimi șapte ani ai revistei crociene, dacă nu mai oferă calmul rezoluției, seninătatea fermă a spiritului filosofic și critic prezent în vechile volume, aduce în schimb o imagine dramatică a acestui spirit în lupta cu înclinturile, cu îndoilele, cu vehemența aparențelor istorice, și neobosită sa întoarcere la făurirea operei, la certitudinea nezdruncată că operozitatea care să afirme continuu vechile idealuri spirituale ale mult încercatei civilizații europene, constituie fundamentul resurrecției morale și civile. Publicarea în *Quaderni della Critica* a paginilor de jurnal din anii 1943—1944, ce vesteau mari răsturnări de viață socială și politică a Europei postbelice — publicare semnificativ întreprinsă de Croce în 1947 — venea să demonstreze cît de profund dramatic fusese procesul gîndirii sale ce ajungea în paginile multor eseuri din 1946—1951 la rezoluția încredere în triumful reinnoit al vechiului spirit făuritor și armonios oferit umanității de aspru încercată sinteză istorică — antică, medievală și modernă — a inepuizabilor energii spirituale europene. Speranța din nou afirmată, era, în aceste eseuri, rezultatul unor neîntrerupte debateri, căderi și înălțări interioare, ea nu avea monstruoasă inanițate morală a fanatismului, nici cecitate a încrederii prezențioase ce vrea să treacă în van drept putere a credinței. Era speranța autentică, cea care vine din profunzimile imemorabile ale trezirii și asumării conștiinței morale în om, era speranța ca virtute eroică, cea definită odată admirabil de Bernanos drept « le désespoir surmonté ». Cel care se desvăluia lui Vossler încă din 1932, ca suferind « d'ipocondria per le condizioni generali della società », apare nu odată, în paginile jurnalului din 1943—44, bîrșit de amenințările fără orizont de înșeninare ale prezentului. « Într-adevăr — nota în Ianuarie 1944 (*Quaderni della Critica*, 7, 1947, p. 119), micile și marile festivaluri private și prozaice ce se întrepies în tragedia patriei și a civilizației, și totodată sentimentul că nu am înaintat o viziune a viitorului în care să-mi fie dat a lucra pentru cauza care mi-e dragă și a-i spera triumful, mă expăserează într-atît încît gîndesc la dulceața odihnei pe care moartea sau fîgăduința morții o aduce. »

« Să ne facem curaj — scria în 1945 — cu puținul stoicism ce e necesar în vremele de decadență ale vieții civile. Și atîta timp cît puterile ne mai tîn, să continuăm tenace să lucrăm ». Aceste puteri de lucru nu diminueau nici chiar în perioada grelelor suferințe fizice pricinuite de gravul accident survenit la 82 de ani, dar erau copleșite de neguroasă conștiință a marilor suferinți ale lumii. « Nu! m-aș simți prea rău — mărturisea atunci — dacă lumea n-ar trece ea însăși prin atîta suferință.

Aș susține cu alt suflet bătrîneșea și aș împlini în bucurie lucrul meu pe care acum îl împlinesc în tristețe ». Și această conștiință a răului lumii — cu dens întunecatele ei orizonturi — era atît de covârșitor prezentă în toate împrejurările vieții, încît nu-și putea îngădui nici măcar înșeninarea momentană a contemplării frumuseții: un prieten exclamăndu-și înclînarea în fața viziunii mirifice a golului napolitan de la Sorrento, îl făcea să recunoască încă odată drastică cenzură morală a conștiinței ruinelor din jur: « . . . sînt ispitit eu însumi de acel farmec cînd privesc din balconul camerei mele de lucru, dar sînt oprit drastic de un fel de remușcare pentru o asemenea răpire și înclînare momentană, pe care o simt plină de păcat, ilicită, în tragedia Italiei și a lumii ». Această neîntrerupt cotidiană tristețe mai putea fi totuși conjurată printr-o ultimă solicitare a unei puteri de reinnoire congenere ființei sale spirituale. Spiritul declinant se redresa sub tutela regăsită a unei surse interioare: « Din fericire însă, există în mine un izvor de inepuizabilă, sigură all-nare și de reinnoită seninătate, care îmi spală rănile mizeriilor și, odată cu demnitatea interioară, îmi redă puterea. Și-mi spun din nou vorba lui Faust pe care am învățat-o pe dinafară încă din tinerețe: „Erquickung hast du nicht gewonnen, Wenn sie dir nicht aus eigner Seele quillt“ („Insuflecție nu ai dobîndit, decît cînd izvorul din propriu-tu suflet“). Și această insuflecție, Croce o afla în operozitate și în propovăduirea operozității, a datoriei omului de a făuri o operă fie ea cît de modestă, care să se adauge auzînușii continue de a birui răul, și de a înfăptui binele, de a contribui la acel cît de puțin bine, ce a asigurat, prin harul providenței, supraviețuirea și înălțarea umanității. Conceptul de « operă » a fost recunoscut ca un motiv central al filosofiei etice a lui Croce (« L'uomo che sia uomo . . . in effetto non intende mai a sè ma all'opera, che è l'unico vero se stesso . . . »). La el revine mereu, ca la un țărîm sigur al renașterii și fermății spirituale, mintea covârșită de îndoile și griji a filosofului. Nici o iluzie în privința realității răului care sălășluiește în fiecare din noi, nici o incertitudine în privința datoriei de a-l combate, într-o conștiință nemărginită a permanenței lui. E tema ispiratului eseu de lucidă introspecție morală, *L'Anticristo che è in noi*, publicat în nr. 8, din iulie 1947, în *Quaderni della Critica*. Întunecatele perspective politice, sociale și morale, provocate de marile convulsii mondiale ce urmau războiului, previzibile pentru vechile așezări spirituale ale civilizației europene, pe care i le desvăluia o lungă conversație, în mai 1944, cu un inteligent diplomat polonez, îi pricinuiau o noapte de deznădăduită meditație, încredințată unei pagini de jurnal: « Noi, în fondul tenace al sufletului nostru, sîntem încă în așteptarea reinvierii unei lumi așemenei și continuare a celei în care am trăit mai multe decenii înainte de războiul din 1914, o lume de pace, de muncă, de colaborare națională și internațională. Și în aceasta rezidă sursa implacabilei noastre angosto, pentru că acea speranță se îndepărtează mereu mai mult și, mai rău încă, se turbură și se întuneacă. Noi trebuie să prevedem nu reinvierea acelei lumi, reluarea și îmbunătățirea ei, ci un fir fără orizont de zguduri și răsturnări și ruine prin revoluții, conflicte, războaie, care va dura o jumătate de secol dacă nu și mai mult, și care se va putea să nu ajungă la nimic pozitiv, ci să ducă la *finis Europe*. Trebuie în mod hotărît să

ne despărțim de acele speranțe, să ne obișnuim cu ideea unei vieți fără stabilitate, fără posibilitatea de a desfășura în cursul ei, ca altădată, o ordonată, continuă activitate individuală și socială, a unei vieți zi de zi atît de respingătoare pentru noi, care eram oameni de muncă și ne propuneam programe îndelung chibzuite și le înfăptuiau cu calm. Și pe acest teren, clătîindu-ne la fiecare pas, trebuie să facem tot ce putem spre a trăi cu demnitate, ca oameni, gîndind, acționînd, cultivînd sentimentele gentile și fiind totdeauna gata la renunțări, fără ca prin ele să ne descurajăm: hotărîre mult mai ușor de formulat decît de împlinit; dar, devreme ce aștepta nu ne poate fi dat, trebuie necontenit să ne-o amintim și să ne-o înculcăm nouă înșine spre a modifica într-o anumite măsură vechiul nostru Adam. Să ne învingem pieptul cu acel *oes triplex* al indiferenței, nu vom izbui desigur niciodată: va covîrși sau se va reînnoi simțul de dezorientare, de lipsa unui sprijin, de instabilitate, de nemulțumire, de neliniște; și aceasta, în cele din urmă, ne va face să primim ca mai prietenă moartea». Un răspuns îndelung, interior meditat la asemenea sumbre stări negative, avea să propună filosoful în conferința *La fine della civiltà*, pe care o va ține la Torino, în octombrie 1946, publicînd-o în luna următoare în nr. 6 din *Quaderni della Critica* și în care viziunea îngrozitoare a unui *finis Europae* e considerată în perspectiva clarificatoare a resurselor de a înfrunța primejdii similare pe care umanitatea le-a demonstrat în cursul trecutului său atît de supus amenințării acestora. Soluția era aflată desigur, încă odată, în acel sențiment al opozității, al confundării omului cu opera sa pozitivă, cu înfăptuirea binelui prin operă: convingere pe care o repetă, stăruitor pedagogic în acel an, invocînd odată autoritatea supremă a glasului poetic al lui Goethe prin inserarea oportună a unei traduceri comentate a mai puțin cunoscutului poem *Paleophorn und Neoteorpe*: «Activitatea face pe om fericit / Cea care creează binele și răul însuși / cu ajutorul puterii divine în bine-l transformă...» Printre ultimele cuvinte pe care, în acest sens, Croce, care scrisese și publicase în *La Critica* din 1930 acel prim capitol al *Istoriei Europei în secolul al XIX-lea*, intitulat «Religia libertății», ce iritase, ca un sfidător manifest umanist, puterea monstruoasă a acelei vremi, le lăsa generațiilor viitoare, apelînd la sentimentul lor de responsabilitate față de opera umanității, aceste ultime cuvinte de solicitare a conștiinței morale, le putem afla în conversații cu elevii Institutului de istorie, înfăințat în 1948, în casa sa din Napoli, conversații publicate parțial în 1949, în *Quaderni della Critica*. În una din aceste conversații, *Parità degli uomini nella libertà*, pe aceeași temă a libertății, atît de dragă unei civilizații ce putea invoca antica voce a lui Dante, Croce arăta că în ciuda «ruielor de orice fel, a sărăciilor culturale și economice, a devastării intelectului și urbanității, și sentimentelor gentile de umană încredere și cordialitate, «molto ancora è vivo in Europa della sua millenaria civiltà e della libertà che ne era l'attributo». Dar nu se poate nega că libertatea e combătută și turburată, răstăcită, covîrșită de confuzii, într-atît încît s-a putut auzi sentența, pîrînd confirmată de fapte, că «de aci înainte idealul libertății e învechit, aparține trecutului ce poate fi tînguț cu nostalgie sau poate fi doar obiect de poezie, dar care nu se va mai întoarce vreodată». Glasul lui Croce se înalță patetic întru spul-

berarea unei atări aserțiuni și el amintește pe cei care tot atît de patetic dar cu o vehemență de profet mînios, îl înălța în aceeași vreme chiar, și în același prag suprem al vieții, George Bernanos, în citeva discursuri adresate tineretului, dintre care unul își lua ca titlu apostrofa *La liberté, pour quoi faire?* «Miei cari giovani e amici» — se adresa direct vocea încărcată de ani a unui filosof care se dovedise totdeauna o gîndire prezentă în problemele cruciale ale vremii sale, ale istoriei — «ascultate me a cui par di essere sempre, come diceva Cervantes, *con el piè en el estribo*; cu un picior în șea, spre a-mi lua rămas bun de la «această glie ce ne face feroci», dar pe care am iubit-o și i-am căutat adevărul, unicul sigur adăpost pe pămînt; nu vă lăsați nicicum seduși și convingși de spuse ca acestea «che sono quintessenza di stoltezza e respingeteli con disdegno e con fastidio». Totul se schimbă în realitate în afara ideii înseși de realitate; istoria este o serie de creații, dar ideea de istorie nu se poate schimba, pentru că ea este autoarea tuturor schimbărilor... Poeții, cu totul diverși unii de alții — au fost poeți pentru că «toți au pus în act legea poeziei, care îi produce și îi depășește. La fel se poate spune de orice instituție și eveniment istoric...» «Orbene, l'ideale della libertà è nel cuore stesso della realtà, e quel cuore palpită sempre col ritmo col quale ha sempre palpitato; le istituzioni cangeranno come hanno sempre cangiato, ma, fuori di quell'ideale, non se ne può essere un altro, e molto meno l'ideale della schiavitù universale...» Dar care e datoria celor încrezători în acest vechi ideal al civilizației europene, ce și cît mai pot face ei în aceste condiții de *ecclesia pressa*? «...unicamente, în molti o în pochi vel uno»: «în chip unic, în mulți sau în puțini *vel uno* (dacă nu chiar în unul singur) a ține înalt în sinele său, și cît se poate în lume, acel ideal de salvare și mîntuire, a-l face mai coerent și pur prin meditație, a-l cultiva cu un scrupul mai mare decît înainte și, făcînd totuși *atît cît è possibile*, a aștepta cu curaj și cu răbdare momentul în care el va fi invocat și va trebui să se i se afle în vreun loc păstrate tradiția, amintirile, experiențele, obiceiul...» Cu o astfel de chemare, către noile generații, la virtutea rară și dificilă de păstrătorii se încheiau ultimele volume ale unei reviste ce-și asumase, în deceniile făcătoare ale exceselor puterii, și exercitate, pentru întreținerea speranței în resurrecție spirituală, oficiul de păstrare a valorilor acestuia, amenințate, dar nepieritoare, căci singure dătătoare de sens pentru umanitate. Așa cum preținse, în ades celebrat ultim *Soliloquio*, apărut în *Quaderni della Critica* din 1951, moartea nu-l putea afla «in ozio stupido» pe filosoful care considerase viața ca o firească pregătire continuă, prin operă, pentru ora morții și ca pe un fel de firesc permanent «raccolimento della nostra anima in Dio». Condeiul îi cădea din mînă la 20 noiembrie 1952, exact o jumătate de secol de la data înscrisă pe primul număr alsemicentenerii sale reviste, *La Critica*.

BENEDETTO CROCE

Introducere

la revista LA CRITICA

Avem în Italia multe reviste specializate în istorie politică, filologie, filozofie, artă și, îndeosebi, istorie literară, dintre care unele excelente în toate privințele. Dar cum fiecare din ele trebuie să țină pasul cu abundența producției din respectivele domenii de cercetare și să-și informeze cititorii asupra tuturor problemelor și controverselor cît de mărunte, e firesc să nu poată satisface în mod mulțumitor cerințele celor ce doresc o informare critică și un fel de selecție a cărților de interes general, pe măsura apariției lor. Pe de altă parte, tocmai datorită caracterului lor de specialitate, se întâmplă ca nici una din aceste reviste să nu se ocupe, sau să nu se ocupe aprofundat de unele cărți, uneori chiar dintre cele mai importante, fie pentru că nu aparțin specialităților pe care sînt profilate revistele, fie pentru că se plasează la încrucișarea unor domenii de cercetare înrudite. Astfel, pentru a da un exemplu, dacă o disertație asupra unui aspect fie și de detaliu din biografia sau opera unui scriitor italian din trecut, va găsi acum în Italia cel puțin patru sau cinci croniciari competenți, critici eminenți, nu se poate spune că de aceeași soartă va beneficia și o carte, să zicem, de istorie politică din zilele noastre sau privitoare la o problemă de literatură sau de istorie străină. De acestea se vor ocupa în cel mai bun caz, mai mult sau mai puțin superficial, revistele pentru marele public, în care latura critică este de obicei destul de neglijată, constînd fie din anunțuri editoriale pe un ton uniform elogios, fie din articole sumare de ansamblu, unde critica nu are posibilitatea să se desfășoare. Dar inconvenientul cel mai mare al acestor reviste pentru marele public izvorăște din lipsa unor criterii

La Critica, Rivista di letteratura, storia e filosofia, diretta da B. Croce, Vol. 1, fasc. 1, 20 noembrie 1903

ferme și a unui sistem organic de idei, ceea ce duce la o anarhie și o inegalitate a judecăților care le fac să se asemene uneori cu cafenelele unde fiecare vine să-și spună sau să-și impună propria lui impresie sau părere.

Și totuși, fiecare din noi resimte puternic nevoia de a nu pierde din vedere problemele generale și de ansamblu, care au un rol atât de însemnat în activitatea de cercetare, și de a le dedica aceeași grijă și atenție stăruitoare care se cere pentru ideile și faptele speciale și particulare. Din conștiința acestei necesități și din motivele arătate înainte s-a născut mica revistă de față, care urmărește tocmai să servească drept supliment și subsidiu celorlalte publicații de specialitate amintite mai sus, propunându-și să ia în discuție cărți italienești și străine, de filozofie, istorie și literatură, fără pretenția de a ține cititorul la curent cu toate publicațiile asupra diferitelor probleme, ci alegându-le pe acelea care, prin subiectul sau calitatea lor, prezintă mai mult interes și se pretează mai bine la discuții fecunde.

Am mărturisit implicit, iar acum o repetăm explicit că, prin înfișarea acestei publicații, ne-am propus să susținem un anumit fel de idei. Căci nimic nu este mai dăunător unei dezvoltări sănătoase a cercetărilor decât acel sentiment de toleranță greșit înțeles, care înseamnă de fapt indiferență și scepticism, în virtutea căruia mulți fac loc în revistele lor unor vederi dispartate și discordante; preocupată doar să aibă articole cât mai multe și sub semnătura unor scriitori cunoscuți și apreciați, ei nu se mai gîndesc la rezultatul final, la urma pe care trebuie să cadă și a lăsa în mintea cititorilor. Atitudinea noastră, ce poate să treacă drept un exclusivism, noi o socotim în schimb un omagiu adus libertății, pe care o slujim mai bine oferind o țintă fășid adversarilor, decât unindu-ne cu ei într-o frăție prea puțin sinceră și binefăcătoare. Citius emergit veritas ex errore quam ex confusione — este un frumos dicton al lui Bacon, care merită să fie din nou amintit.

Iar pentru cei ce doresc să știe din capul locului, înainte de a-și începe lectura, în ce tovrășie se vor afla, e bine să menționăm de la început principalele puncte ale orientării acestei reviste. Coordonatorul ei crede cu convingere că unul din cele mai mari progrese realizate în Italia în ultimele decenii a fost faptul că, prin intermediul universităților și al altor instituții de învățămînt, de control și de informare, s-a disciplinat metoda cercetării și documentării; ca atare, este un susținător convins al celei ce se numește metodă istorică sau metodă filologică. Dar el crede cu tot atîta convingere că această metodă nu e suficientă pentru toate exigențele gîndirii, fiind necesară așadar promovarea unei redeșteptări generale a spiritului filozofic; și că, sub acest aspect, critica, istoriografia și filozofia însăși vor avea de cîștigat printr-o reînnoaștere ponderată la tradiții de gîndire întrerupte din nefericire după înfăptuirea revoluției italiene, și în care strălucia ideea sin-

tezei spirituale, ideea de humanitas. Și cum filozofia nu poate fi decât idealism, el este adeptul idealismului: dispus să recunoască, de asemenea, că noul idealism, întrucît purcede cu mai multă precauție decât altădată și caută să-și justifice fiecare pas, poate fi desemnat ca idealism critic, sau ca idealism realist și chiar (dacă prin metafizică se înțeleg formele arbitrare de gîndire) ca idealism antimetafizic. În ce privește ideile sociale și politice — de care nu se poate face abstracție cînd e vorba de înțelegerea și judecarea unor cărți de istorie și de polemică politică și socială — chiar dacă asupra acestora ne vom opri destul de rar, el declară pe scurt că detestă toate tentativele de a măsli lumea sau de a-i convinge pe adulți să dea în mintea copiilor și că, dacă renunță aici să-și dea vreun titlu, o face doar pentru că n-a găsit nici unul care să nu se preteze la echivocuri. În sfîrșit, în privința formulelor de critică estetică, el crede, firește, că nu trebuie adoptată nici una, iar dacă artiștii își fac capriciul de a se simți și a se proclama veriști, simbolști, mistici, psihologi, clasici, neoclasici, alexandrinii, bizantinii, adoratori ai frumosului pur sau exponenți ai suferințelor sociale, criticul trebuie să zîmbească la toate aceste formule și să ia seama doar la ceea ce face artistul în lumea artei, care este cea mai liberală și, totodată, cel mai riguros guvernată dintre toate lumiile.

Această profesiune de credință înseamnă că revista de față va fi neiertătoare cu numeroasele persoane geniale care, trăind cu nepăsare istoria, ideile și faptele, se apucă să rezolve cu îndrăzneală probleme spinosae, cu care omul se chinuiește de veacuri, printr-o lovitură iscusită a pretenției lor genialități. Și va fi neiertătoare cu cei care (fie ei naturaliști și erudiți, sau pseudonaturaliști și pseudoerudiți), luîndu-și un ton pozitiv, disprețuiesc orice tentativă de gîndire filozofică, orice strădanie a omului de a ajunge la o conștiință deplină a propriei sale ființe, afară de cazul cînd se apucă să filozofeze pe cont propriu, fără pregătire și maturitate, și să caute a-și impune aproape pe neașteptate filozofia lor de proastă proveniență, adunată din frînturi de pe toate drumurile ca niște muci de țigărad. Și se va opune curentelor mistico-reacționare sau iezuito-volteriene, de care mulți se lasă seduși în timpurile noastre. Și nu va admira artiștii care, producînd o artă firavă și săracă, cred că o justifică etalînd formule și rețete moderniste, într-o proastă imitație a unor care, lăudîndu-se adesea și ei cu rețete discutabile, au izbutit de multe ori să realizeze totuși o artă vie și viguroasă.

Dar revista de față nu înțelege să se limiteze doar la recenzia cărților noi, ci (fără a mai enumera aici accesoriile minore ce se vor vedea cu timpul), ea va cuprinde în fiecare fascicul articole, note, contribuții, documente, concepute și orientate în vederea aceluiași scop și anume, acela de a pre-găti materialul și a încerca o primă schematizare a istoriei creației literare și științifice italiene din ultima jumătate de secol. În acești cincizeci de ani,

Italia a făcut mult și în domeniul intelectual, dar nu există încă o cunoaștere exactă și echilibrată a acestor realizări cu meritele și deficiențele lor, oscilându-se între judecăți vagi și improvizate, optimiste sau pesimiste, cu o precădere a celor din urmă. Unii scriitori străini au oferit de curând un tablou al condițiilor sociale și politice din Italia, într-o viziune limpede și cu o judecată senină, așa cum n-a încercat nici un scriitor de-al nostru să facă. Vom aștepta, oare, (căci au și apărut unele încercări), ca tot străinii să scrie și cărțile despre Italia literară și științifică? Să ne apucăm de treabă; în felul acesta, făcând spre binele nostru un salutar examen de conștiință, vom pregăti totodată și calea istoricului de mine. Pentru această parte a revistei cerem de pe acum indulgența cititorilor: dacă în istoria literaturii și a științei din timpurile trecute se constată mereu regretabile lacune și nedreptăți, cum ni s-ar putea pretinde oare să rezumăm fără lacune și nedreptăți (ne referim la cele involuntare), o istorie atât de recentă? Ceea ce nu înseamnă însă că nu trebuie să începem și să ne străduim a face cât mai puține greșeli.

S-ar putea obiecta că, față de un program atât de vast, va fi insuficientă o revistă firavă, care se publică doar o dată la două luni; iar cine va ridica această obiecție nu va greși întru totul. Ne vom abține de a invoca aici motivele de ordin personal care, în dorința noastră de a respecta anumite scrupule de conștiințiozitate, ne îndeamnă să limităm, cel puțin deocamdată, dimensiunile materiale ale revistei. Menționăm însă că, dacă planul va părea bun, iar aplicarea lui prea redusă, el va putea fi pus în aplicare de alții la o scară mai mare; nu vom avea decât de câștigat. Dealtfel, să presupunem că această mică revistă va trăi zece ani: în zece ani, ea va fi înșiruit în rafturile bibliotecilor zece volume de vreo cinci sute de pagini fiecare, scrise cu bună-credință în slujba unor idei deloc banale și cuprinzând un material poate nu de disprețuit pentru istoria culturii italiene moderne. Ar putea să fie însă zece sau patruzeci; dar mai bine zece, decât nimic.

CONTRIBUȚIE LA CRITICA PROPRIEI MELE OPERE

(Contributo alla critica di me stesso)

Fragmente despre LA CRITICA

[...] Vorbisem de multe ori cu prietenul meu Gentile despre oportunitatea unei noi reviste cu o orientare bine precizată, dar amînaseam lucrul acesta pentru timpul cînd aș fi putut dispune de puterile mele, pe atunci

Contributo alla critica di me stesso, Bari 1915

angajate în pregătirea Esteticii. În vara lui 1902, am socotit că acel timp a sosit, și am elaborat La Critica, revistă de istorie, literatură și filozofie. În al cărui program am expus limpede orientările pe care urma să le apărăm și să le promovăm, precum și cele pe care aveam să le combatem. Dar pentru ca revista să nu se limiteze la o monotonă înșiruire de recenzii severe, iar pe de altă parte să nu se risipească în subiecte prea diverse și ocazionale, am hotărât ca articolele să urmărească ilustrarea vieții intelectuale italiene din ultimii cincizeci de ani, adică de la formarea noului stat italian, al noii Italii, socotind că acest domeniu apropiat, trezind o atenție mai vie, avea să servească totodată ca excelent «text de predici», adică de elucidări teoretice; i-am încredințat lui Gentile istoria filozofiei italiene din perioada respectivă, eu urmînd să mă ocup de istoria literaturii. Adevărul este că am făcut această alegere cu destule ezitări, atât pentru că, pînă atunci, urmărisem literatura recentă ca simplu cititor, din curiozitate, fără a-mi face din ea o preocupare, cît și pentru că, fiind printr-o înclinație firească și prin preocupările de pînă atunci cu totul prins de problemele filozofice, aveam să fiu prea puțin înzestrat pentru critica literară propriu-zisă. Această prezentare era însă indispensabilă, iar printre prietenii mei, nici unul nu era potrivit, așa încît m-am apucat s-o fac, cu timiditate și stîngăcie, așa cum se vede din primele eseuri, consolidu-mă cu gîndul că, cel puțin o să eliberez acest domeniu de prejudecăți, să formulez corect unele probleme de rezolvat și să deschid drumul unor critici și istorici mai buni decât mine. [...]

Întemeierea revistei La Critica (al cărui program a fost dat publicității în noiembrie 1902, iar primul fascicul a apărut la 20 ianuarie în anul următor) a marcat începutul unei epoci din viața mea, aceea a maturității, sau a acordului cu mine însumi și cu realitatea. Ani în șir suferisem aproape tot timpul din pricina dezacordului dintre ceea ce făceam și ceea ce simțeam, fie și confuz, că trebuia făcut: a sciziunii dintre omul practic și cel teoretic, primul citind și scriind, celălalt vegetînd și căutîndu-și satisfacții în diferite moduri disparate și ocazionale; sciziunea dintre un anumit fel de studii care nu reprezentau aportul util pe care l-aș fi putut aduce și glasul conștiinței care-mi făcea reproșuri și mă îndemna spre o altă țintă. Lucrînd, însă, pentru La Critica, am ajuns să mă simt cu conștiința împăcată că mă aflu la locul meu, că dau tot ce am mai bun, și că înfăptuiesc o operă politică, în sensul larg al cuvîntului; operă de cărturar și totodată de cetățean, așa încît să nu mai roșesc, cum mi se întîmplase de atîtea ori înainte, în fața unor oameni politici și cetățeni activi pe plan social. Aceasta nu pentru că mi-aș fi prețuit în mod deosebit activitatea — iar dacă am auzit spunîndu-mi-se după cîteva ani și timp de cîteva ani maestru și îndrumător spiritual al tineretului, faptul m-a mirat și uneori chiar m-a deranjat — dar eram mulțumit că îmi desășuram în sfîrșit toate forțele, mari sau mici cum erau, însă toate. Idealul

altul pentru a nu înfăptui sub propria-ți răspundere eforturi de voință și de gândire, sau de pesimistă rătăcire și deprimare. Schema, imaginea vagă și nedeterminată a celui «ceva către care merge lumea», apare ca o realitate ineluctabilă, ca un fapt care este un *fatum* și cu care te împaci; sau nu te împaci, și te zbați în temeri și disperări, ajungând la demoralizare; iar oameni care vor să se împace cu situația și să urmeze calea cea mai lesnicioasă, adică a coborîșului, sau oameni înclinați să abdice și să renunțe la îndatările obștească pentru a se mărgini să-și trăiască mărșchin așa-zisa viață particulară, se găsesc întotdeauna cu duimul. Unii, ca să nu meargă «încotro merge lumea», nici nu se clintesc; alții, ca să meargă «încotro merge lumea», se iau după cei care — cred ei, sau le convine să creadă — se îndreaptă spre ținta respectivă, urmându-i ca niște oi, fără să știe sau să întrebe de ce: primii dovedesc că de săracă le este viața umană, ceilalți că de mișel le e cugetul, lipsa unui ideal și a unui crez, grija precută de a se feri de lupte și primejdii sub pretextul că se supun unei presupuse necesități istorice, când împrejurările cer să te supui exclusiv unei efective, nu presupuse, necesități morale. Care necesitate, avînd în vedere totală necunoaștere a direcției în care merge lumea, sau, ca să facem o concesie, cunoscînd doar schema generică a orientării spre care se îndreaptă lumea, ne cere să căutăm cu toată stăruința și cu orice risc să păzim și să promovăm valorile umane și virtuțile umane, curajul adevărului, puritatea intențiilor, respectul personalității, respingerea răului, afirmarea binelui. În sfîrșit, ceea ce se cheamă cultul libertății și este ca atare nemuritor, fiind principiul călăuzitor al care trebuie să apărăm necontenit. Oricare ar fi schema celui ceva «către care merge lumea», conținutul ei vor fi oamenii, și ea va deveni reală numai prin glîndurile, prin sentimentele și prin faptele oamenilor, avînd realitatea pe care i-o vor conferi ei, cu atît mai bună cu cît oamenii vor fi mai buni. Nu vă îngrijiiți așadar încotro merge lumea, ci încotro trebuie să mergeți voi, pentru a nu vă călca în picioare, cu cinism, conștiința, pentru a nu vă rușina de voi înșivă. Lucru mai dificil într-o privință decît acela de a merge încotro merge lumea; dar mult mai ușor în altă privință, deoarece, dacă prima cale nu e lipsită de șovăieli și surprize, cea de a doua, oricît ar fi de aspră, este măcar hotărîtă și sigură.

La Critica, 1933

Cele două rase

Se tot vorbește azi despre «rase», care nu există adevărat decît în imaginațiile înfierbîntate de patima politică, dîndu-se lesne uitării (sau, nu e oare aceasta o modalitate de a abate gîndul și a-i distrage atenția?)

singurele două rase umane ce pot fi socotite cu adevărat distincte: aceea a oamenilor preocupăți exclusiv, sau aproape exclusiv, de interesul lor particular, și aceea a oamenilor însușiți de conștiință și travaliu obștesc; oamenii materiali, sau sarkice, cum li numea evanghelistul, și cei spirituali, neregioși ca și religioși, vulgul și aristocrația umană. Deosebire care, în ultimă analiză, se întemeiază pe aceea dintre cele două aspecte eterne ale praxisului, cel utilitar și cel moral: aspecte care, dacă nu pot exista niciodată separat, deoarece se întîlnesc în orice ființă amenească (sub formă de firave raze morale la unii, și de umbre egoiste la alții), dau naștere prin felurile lor îmbinări diverselor alcătuiți psihologice manifestate într-o formă tipică prin cele două stirpe, prin cele două rase, după cum o vedem zi de zi. Dacă veți încerca să ridicați pe vreunul din prima rasă către universal, datorie, ideal, veți vedea cum, în pofta strădaniilor voastre, va recădea mereu în obșnuitul și parădă înăscutul lui calcul al utilității. Este rar, e aproape un miracol să se petreacă o conversiune efectivă, iar în majoritatea cazurilor nu ne rămîne altceva de făcut decît să ridicăm din umeri, nutrind dorința și nădejdea că fiii acestora se vor naște cu un alt fel de suflet; așa cum se și întîmplă uneori, deoarece sufletele, indiferent de factură, sînt create astfel de Dumnezeu și nu țin de ereditate. Nu sînt legate nici de alte determinări naturaliste sau măcar istorico-sociale, așa încît se întîlnesc în orice timpuri și unele și altele, în orice profesie, în orice credință, sub orice veșmînt; și pretutindeni, cele dintîi sînt cele mai numeroase, reprezentînd cantitatea, iar celelalte mai rare, reprezentînd calitatea care, în cele din urmă, sîrșește întotdeauna prin a birui cantitatea și a o întoarce spre propriile-i scopuri. Cum am putea suporta viața fără îmbărbătarea și alianța ce ni le oferă sufletele alese în care ne regăsim și cu care ne înfrățim în cursul vieții noastre de muritori, iar cînd acestea par că lipsesc practic din jurul nostru, cu celelalte care ne vorbesc prin operele lor încă vii și din paginile istoriei? Și care e singura voluptate ce nu ne poate fi știrbită niciodată, decît aceasta de a gîndi, a simți și a acționa în așa fel încît să ne contopim cu universalul, cu Dumnezeu? Și prin această contopire să depășim acel lucru de care se teme vulgul, numindu-l moarte?

La Critica, 1936

Sfîrșitul civilizației

În cursul și la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial a încolțit pretutindeni stringenta neliniște față de un sfîrșit în pregătire, care ar putea avea loc într-un viitor apropiat, sfîrșit al civilizației sau — ca să o desemnăm

prin numele reprezentanței sale istorice și al simbolului ei — sfârșitul civilizației europene. Unele referiri au apărut încă după primul război, în elucubrațiile, ce e drept, puțin convingătoare ale unor apocaliptici scriitori germani fâuritori de paradoxuri, dar ele nu s-au transformat într-un sentiment larg răspândit, așa cum se întâmplă acum. În forma și răspîndirea lui actuală, este un sentiment nou pentru secolele de istorie europeană, deoarece chiar și trecerea de la lumea greco-romană la cea medievală, în poșta devastărilor și distrugerilor aduse de năvălitorii barbari, a păstrat un sentiment al continuității, atît prin efectul persistentei ideii a Romei, cît și prin creștinismul care a preluat mult din moștenirea lumii antice. Continuitatea a fost reîntregită și resimțită mai puternic la începuturile epocii moderne, bogată în fapte și plină de încredere, prin formarea marilor state, prin descoperirea și cucerirea pămînturilor de peste ocean, prin dezvoltarea rapidă a culturii la diferite popoare din Europa, prin îndrăznețe spirituale inovatoare în religie, filozofie și știință. [...] Acum, însă, suferele sînt bîntuite de tristețe, mințile de previziuni pesimiste, iar elanul încrederii, necesar unei bune activități, lipsește, fiind cu greu înlocuit de apăsătorul sentiment al datoriei de la care nu te poți sustrage.

Am pornit să vorbesc despre acest subiect, nu pentru a spori temerile sau pentru a aduce asigurări, și cu atît mai puțin pentru a emite păreri diletante asupra diverselor posibilități ori probabilități spre a hrăni imaginațiile, stimulîndu-le și interesîndu-le, așa cum fac cei ce scriu prin gazete; ci o fac doar în raport cu ideea istoriei, a cărei logică e bine s-o chibzuim sub toate aspectele, și cu ideea forței morale, care în istorie își are realitatea.

Sub acest aspect trebuie specificat că, prin decăderea și sfîrșitul unei civilizații, nu înțelegem epuizările, depășirile și înlocuirile ce se petrec spontan, pregătindu-se zi de zi și, datorită cărora, civilizația greco-romană a fost urmată de cea creștină ecleziastică, iar aceasta de cea creștină laică; sau, mai particularizat, civilizația umanismului și a renașterii a fost urmată de aceea a iluminismului, iar aceasta de cea liberală, ultima cunoscută observatorului istoric, deoarece în aceste succesiuni și de-a lungul acestor prefaceri tradiția s-a păstrat, și trăim încă — fie și cu raporturi, proporții, perspective și accente schimbate — din gîndirea, faptele și sentimentele grecilor și românilor, ale bisericii medievale, ale umanismului, ale renașterii și ale iluminismului, care sînt părți active ale cugetului nostru, așa încît lipsa uneia din ele ar fi resimțită de noi ca o dureroasă și rușinoasă amputare; iar acesta e sentimentul viu al progresului, conservării și inovării la un loc. Sfîrșitul civilizației despre care vorbim, al civilizației în general, este nu înălțarea, ci ruptura tradiției, instaurarea barbariei, și are loc cînd spiritele inferioare și barbare care, deși ținute în frâu, există în orice societate civilizată, își redobîndesc vigoarea, iar în cele din urmă, preponderența și dominația. Atunci,

neîntîlnind capabile să transforme civilizația existentă, ridicînd-o la un grad mai înalt și mai bun, o uzurpă, și nu numai cît îi asupresc și îi prigonesc pe reprezentanții săi, dar se pornesc să nimicească și operele care le erau instrumente pentru alte opere, distrugînd monumente de frumusețe, sisteme de gîndire, toate mărturiile nobilei trecut, închinînd școli, risipind sau arzînd muzee, biblioteci și arhive, ori făcînd alte lucruri asemănătoare, așa cum s-a văzut și se vede încă, fie că aceasta se întîmplă din ignoranță și nepăsare, sau dintr-un voios spirit de distrugere, ori dintr-o hotărîre premeditată. Reprezentanții civilizației și cei ce ar fi dispuși și dornici să-i continue, ori să-i reia opera, sînt puși într-o situație de inferioritate și neputință, deși cugetul le rămîne neîmbîlznit și nu cedează, dat fiind că se văd lipsiți de mijloacele practice ale activității lor, și sînt nevoiți în disperare de cauză să se închidă în sine, într-un mod de viață care este doar o așteptare a morții. Asemenea exemple nu trebuie căutate în întîmplări din trecut, fiindcă cele din zilele noastre ni le oferă cu atîtă abundență, încît nici nu le mai simțim grozăvia.

Dar dacă vrem să dominăm aceste fapte cu mintea, înțelegîndu-le, să le ținem piept cu voința și să le combatem, trebuie să ne inhibăm groaza, să nu le mai privim ca nefirești și nici chiar ca neomenite și datorate acțiunii malefice a unei puteri ostile vieții, ci să le explicăm ca pe niște elemente ineluctabile ale vieții înseși. Vechii nostri istorici, ca Niccolò Machiavelli, știau și spuneau că lucrurile omenesti depind de două puteri, Fortuna și Virtutea; era un mod de exprimare oarecum naiv, dar corespunzător realității, dacă este aprofundat și, în cele din urmă, definit printr-o altă dualitate, aceea a impulsului vital și a creativității morale, a dublei ordini de forțe, cele vitale sau organice și cele morale, fiecare ascultînd de propria lege și nu de cea a celui alt ordin, dar neputîndu-se lipsi una de alta și nefînd eterogene una față de cealaltă; iar dacă, metaforic, una e socotită materială sau naturală, iar cealaltă spirituală, în realitate ele sînt ambele spirituale, compunînd laolaltă unitatea spirituală, care este o unitate dinamică sau dialectică, avîndu-și în ea însăși și nu în afara ei deosebirile, și în ea însăși, nu în afara ei, opozițiile prin care își desfășoară viața. [...]

Din demonstrația faptică a desertăciunii desertăciunilor, a caducității tuturor celor finite, rămîne intactă și strălucește în forța ei infinită Virtutea, împotriva Fortunei, virtutea gîndirii, a imaginației, a acțiunii practice și morale, care, învingînd clipele de rătăcire, își reia mereu activitatea în condiții noi, prelînd din trecut tot ce poate, iar în adîncul ei regăsește acest trecut, căci omul, format de datorie, n-ar putea niciodată să fie rupt de el substanțial fără a se destrăma ca om, iar faptul de a merge dincolo de acest trecut este adevăratul sens al noțiunii de progres și se realizează neconștient în omul moral, iar prin el, în societățile umane. Massimo, episcop de Torino, li îmbrăbăta pe cetățenii din Milano, cărora Atila le dărmase casele și le arse

bisericile, îndemnându-i să considere că Dumnezeu dăduse în minile duşmanilor « non civitatem que in vobis est, sed habitacula civitatis, non ecclesiam suam, quae vera est ecclesia, sed receptacula ecclesiae », iar poporul milanez, cu episcopul său, deşi înfricoşat şi îndurerat, « tamen in libertate perdurabat ». Casa aceasta, biserica aceasta ideală, care e singura reală, omul o are în deosebit, şi în ea constă singura demnitate a vieţii sale. Ce altceva s-ar putea cere omului? Istoria îşi găseşte sensul în etică.

Cu toate acestea, dacă omul acceptă moartea şi o doreşte la capătul unei vieţi laborioase, se pare că nu se poate resemna cu gândul unui sfârşit al civilizaţiei în care s-a născut, s-a format, a iubit şi s-a frământat. Ar vrea ca această lume să continue pentru cei ce li vor supravieţui şi li vor urma. Toate operele frumoase datorate oamenilor de geniu, toate cărţile ce cuprind adevăruri la care ţine în mod deosebit, toate instituţiile ce i s-au dovedit prielnice, el ar vrea să le ştie asigurate şi în viitor. Solicitându-l este cu atât mai profundă, teama cu atât mai chinătoare, cu cât este mai mare cantitatea de lucruri pe care cultura li îngăduie să le îmbrăţişeze. Este drept că istoria li aminteşte imensele pierderi de acest fel pe care le-a suferit omenirea: strălucite opere greceşti şi romane, din care au rămas doar titlurile; cele din care s-au păstrat fragmente ce trezesc o dorinţă zadarnică; cele care, ca prin minune, ne-au parvenit printr-un singur codex; apoi picturile, statuile, edificiile ce şi-au arătat cândva strălucirea şi, de asemenea, înfrângerile dreptului, obia ţirzii şi cu greu redobândite. Dar în răgăsurile acordate de forţele distrugătoare, în care civilizaţia îşi ţese pînza şi care, în pofida unor distrugerii sporadice sau parţiale, au durat secole şi milenii, astfel înclt s-a putut înjgheba din ele o aşa zisă « istorie universală », căreia i s-a atribuit un început, o evoluţie şi un sfârşit, adică o împlinire de pămîntească sau suprapămîntească desăvîrşire, s-a făcut iluzia că Civilizaţia umană ar fi alcătuită spre care tinde şi prin care se înobilează universul, natura servindu-i drept pedestal. Se cere un efort chinuitor pentru a trece la o altă viziune a civilizaţiei umane, privită ca o floare născută pe stîncă aspră şi pe care un nor vrăjmas o va smulge şi o va ucide, la o altă viziune a valorii sale, ce nu stă în eternitatea pe care nu o are, ci în forţa eternă şi nemuritoare a spiritului ce o poate crea, mereu nouă şi mereu mai intensă. Iar teama noastră de sfârşitul lucrurilor frumoase, al monumentelor adevărului, al puter-nicilor şi înţeleptelor înfrîngeri şi datini ale vieţii nu se deosebeşte de aceea a pierderii fiinţelor dragi, care s-au supus sortii comune; şi totuşi, ne revoltăm în mod iraţional, protestînd împotriva acestei sortii, iar astfel nu facem altceva decît să dovedim dragostea ce le-am purtat-o şi le-o purtăm dincolo de moarte, şi care este ca atare o forţă veşnic şi binefăcător activă în noi.

După cum am spus, aceste consideraţii nu izvorăsc dintr-o intenţie practică, dintr-un fel de praeparatio pentru a aştepta resemnaţi iminentă şi înfrî-

coşătoarea barbarie ce-şi va reconfirma inevitabilitatea, ci doar dintr-un scrupul de orientare teoretică a gândirii istorice, care îşi are importanţa ei. Practic, ştim care ne e datoria: să luptăm fiecare în domeniul nostru şi cu mijloacele noastre pro aris et focis, pentru bisericile noastre şi casele noastre, apărîndu-le pînă la capăt. Vor fi oare distruse? Vor rămîne în întregime sau doar în parte? Întrebarea e fără rost, pentru că răspunsul nu depinde de nici una din cele două părţi aflate în luptă, ci de desfăşurarea acestei lupte care le depăşeşte pe amîndouă. Însă, chiar şi în cel mai rău caz, nu încapă nici o îndoială în privinţa atitudinii de adoptat, deoarece este singura care nu înjoseşte viaţa spirituală a omului în integritatea ei, coborînd-o la acea formulă mutilată şi obiectă de a trăi cum o fi. Această atitudine este, după cum am mai spus, concordanţa dintre spectacolul istoriei şi adevărul eticii.

Quaderni della Critica, 1946

Selecţia textelor:
THEODOR ENESCU
Tălmăcirea
OANA BUSUIOCNEANU

BENEDETTO CROCE

fragmente despre om și operă

FRANCESCO FLORA

Energiea unei sinteze spirituale

Numele lui Croce, auzit deseori în copilărie (indeosebi legat de acea Memoria în care l-a apărut pe De Sanctis de criticile lui Carducci), nu a avut pentru mine o rezonanță menită să ducă la asociații mintale decât mai târziu, când s-a amestecat în polemica pascoliană purtată cu cîșiva colegi de școală, eu fiind susținătorul lui Pascoli, iar el al lui D'Annunzio, care mie mi se părea mai puțin original și deci cu o treaptă mai jos. Dar deși nu acceptam deschis judecata lui Croce asupra poetului meu, ba chiar mă lăz, și cu toate că din filozofia lui nu cunoașteam decât cîteva pagini din *La Critica*, gîndirea lui sugera minții mele recalitrare și frîmțate atîtea idei analoge, încît cel mai matur dintre noi îmi aducea acuzația că raționamentele mele erau tributare esteticii crociane. Era poate o părere greșită; dar gîndirea lui Croce începuse să pătrundă prin atîtea breșe în cultura italiană, adesea chiar datorită adversarilor săi, de pildă printr-un citat imprudent, încît ar fi fost de mirare ca niște adolescenți înclinați spre literatură să nu intuităcă atracția și vigoarea aserțiunilor sale.

Pe vremea aceea, vreau să spun în jurul lui 1907, el depășise faza de pură erudiție a celor ce se ocupau de istoria patriei, și stabilise conceptul însuși de istorie, aducîndu-l la acela general al artei, abordase tema criticii literare și a condițiilor sale în Italia, studiasse materialismul istoric și marxismul, avînd un rol esențial în ceea ce s-a numit atunci criza socialismului; elaborease Estetica privity ca știință a expresiei și lingvisticii generală, apoi prima formă a Logicii, și publica *Ce este viu și ce este mort* în filozofia lui Hegel, iar din 1903 întemeiasse *La Critica*.

Estetica era o carte care nu renova doar filozofia artei, ci orice altă disciplină, prin înălțătoarele și analogiile pe care le stabilea, deoarece se situa în miezul unei noi concepții filozofice, unde gîndirea particulară se naște numai în ritmul diferențierilor prin care se articulează unitatea, care la rîndul ei nu trăiește decât prin acest ritm, devenind acea specie particulară. *La Critica*, a cărei răspundere în fața legii am

avut onoarea să mi-o asum mulți ani mai târziu, în timpul nefastei tiranii, era cel mai direct și atrăgător mijloc de comunicare al acestei reînnoiri a culturii, ce se anunțase ca un idealism realist și antimetafizic, ca o reluare a acelor tradiții ale gîndirii în care « strălucia ideea sintezei spirituale, ideea de humanitas. »

Citeam Notele asupra literaturii noii Italii, recenziile atît de clare și substanțiale, polemice atît de drepte, de severe, și totuși de senine; citeam scrierile despre filozofia italieni moderni, compuse de Giovanni Gentile cu acea pasionată fervoare din care s-au născut mai târziu *Sumarul de Pedagogie* și *Teoria Spiritului* ca act pur, înainte de a fi răpit acestor studii generoase, pentru a fi împins apoi spre o soartă funestă, de către un regim care nici nu l-a înțeles, nici nu l-a iubit.

Dar abia în jurul lui 1910 (și scriu aceste lucruri pentru că, într-un fel sau altul, ele privesc toată generația mea), după ce Croce publicase *Filozofia practicii* și *Logica* în forma ei matură, am început să mă orientez spre gîndirea crociană, pregătindu-mă să-i urmez drumul.

Mi s-a părut de la început un gînditor difcil, în pofida supremiei lui clarității, mult mai difcil decît unii filozofi cu limbaj obscur, sau decît alții de o captivantă insinuire analitică, de pildă ca Bergson; iar acea limpezime de izvor, care nu era nimic scăpădător sau incandescent (început negativ în sine, printr-un exces ce deformează și alterează lumina), mi s-a părut una din cauzele cele mai evidente ale acelui echivoc datorită căruia atîția simpliști își făceau încă de pe atunci iluzia că au înțeles, ba chiar că au și depășit o gîndire care este, fără îndoială, cea mai complexă din cîte au fost elaborate după filozofia hegeliană.

O seamă de scriitori tineri începuseră să aibă veleitatea de a i se opune într-o manieră facilă și vehementă; iar reacția împotriva lui, atunci ca și mai târziu, s-a alimentat mai cu seamă dintr-o înclinație pur senzuală pentru maniere artistice, eventual imorale, ale curentelor de avangardă franceze. Experiența mea literară era firește, aceea a tinerilor, de la adepții revistei *La Voce*, pînă la unii futuristi; dar era totuși legată de gîndirea lui Croce, prin acele coordonate care mi-au îngăduit întotdeauna să îmbin motive foarte diferite unele de altele (motive tereniene, potrivit dictonului humani nil a me alienum puto), totuși apte să tindă către o echilibrare și o sinteză în conștiința mea. În felul acesta m-am aflat mereu acolo unde mulți din colegii mei nu se așteptau să mă găsească, iar în ochii clasificatorilor care descompun cugetul oamenilor, am trecut pe rînd drept un crocian ortodox, sau drept un rebel printre discipolii « școlii crociane ».

Acum, după prima ilustrare a sistemului, desfășurarea și îmbogățirea prodigioasă a gîndirii lui Benedetto Croce se petrecea sub privirea atentă a ochilor noștri tineresti: apărase volumul cu *Probleme de estetică*, *Filozofia lui Giambattista Vico* și se publicaseră *Memoriile*, care aveau să constituie apoi volumul al patrulea din *Filozofia spiritului* sub titlul *Teoria și istoria istoriografiei*, una din cele mai inventive și geniale opere ale gîndirii moderne.

În felul acesta ni se oferea un sistem viu și deschis ce culmina prin identificarea filozofiei cu istoria, și în care filozofia, în sensul strict al cuvîntului, este doar metoda istoriei mereu « contemporană ». Spiritul este raportul dialectic dintre cunoaștere și acțiune, dintre teorie și practică, dintre Cuvînt și Act: este conflictul unor momente ideale în care își recunoaște propria-i unitate, ce ar rămîne altfel inefabilă și imobilă; căci prin acele diferențieri reale, în artă și logică, economie și etică, spiritul găsește opoziția necesară dezvoltării.

Ca atare, filozofia va fi constituită în întregime din descoperiri particulare și concrete. Unitatea lumii transpare în fiecare din aceste momente ideale, tocmai prin particularitatea pe care ea o afirmă; iar fiecare gîndire particulară este un sistem integral, străbătut de întreaga istorie. Gîndirea lui Croce își are centrul în orice punct.

Fragment din *Scriitori italieni contemporani*, Nistru Lisch, Pisa, 1952

Astfel, creația acțiunii e pregătită și luminată de creația cunoașterii, iar aceasta, la rândul ei, prin creația acțiunii. [...]

Cîndirea lui Croce, așa cum s-a dezvoltat timp de peste o jumătate de secol, se dovedește azi a fi o arhitectură gigantică, clădită în jurul nucleului vital al Esteticii, pe care în ediția din 1902 a formulat-o ca ținută a expresiei și lingvistice generală. Atenția acordată faptului verbal prin care se exprimă omul, această eternă poezie a umanului care în cadrul realului dă formă lucrurilor, cuvintelor care e gîndul însuși acționînd ca să recunoască și să garanteze adevărul în care acționează omul (« omul trăiește în adevăr » este una din cele mai luminoase și totuși severe sentințe ale lui Croce), ne opare astăzi ca prim indiciu al unei filozofii originale. Avea să devină într-adevăr istorismul absolut, așa cum a preferat Croce să-și numească sistemul lui de gîndire, care este, tot cum a spus Croce — « a hotărîți afirmare a umanismului », deoarece « urmărește exclusiv să înțeleagă tot mai mult și mai bine omul interior, spiritul, refuzînd să iasă în afara acestui centru pentru a urmări metafizici departe de orice fel, sau pentru a se învîlvi în mirurile religiilor. Tot binele, cel mai înalt și mai pur bine la care aspiră omul, se află în omul însuși, doar așa cum se poate afla, într-o dramatică și dialectică luptă cu forțele ce i se opun în interior și care marchează ritmul necontenitei sale înălțări ». De la sensul acestei humanitas pornea Croce explicit încă din programul revistei *La Critica*, scris în 1902.

LUIGI RUSSO

Popularitatea și impopularitatea lui Croce

Periodic, la un răstimp de vreo patru ani, reizbucnește în Italia polemica asupra personalității lui Benedetto Croce, pe o temă literară sau pe o temă politică. Adversarii lui se îmbăbătează reciproc, socotind că marele lor dușman este mort și îngropat pentru totdeauna, iar cîte unul ne asigură chiar că i-a risipit cenușa în vînt, așa cum se face cu ereticii nepocăiți. Apoi, cum necum, Benedetto Croce revine din nou la suprafață, proaspăt, mușcător și scăpărînd de spirit mai mult decît înainte, mai bine decît înainte; iar jocul acesta durează de vreo treizeci de ani. Oare prin ce putere fabuloasă rezistă mereu omul acesta marilor valuri de impopularitate, atrăgîndu-și, fie și recalitrant, stima și admirația ascunsă a multora din adversarii săi? Să încercăm să-i pîrîndem secretul. Este vorba, probabil, de un secret cît se poate de simplu, așa că nu ne va rămîne decît să îndeplinim rolul modest de notat al unui episod din istoria culturii noastre, foarte limpede ca origine și foarte consecvent și fatal în efectele sale.

S-ar putea spune pe scurt că întreaga atitudine a lui Croce este aceea a unui revoluționar metodic, care, cu aerul cel mai pașnic și mai prozic din lume, dărim sedi-

mentele gîndirii și obișnuinței contemporane, zguduie turnurile și bastioanele ei, fără a lua seama la frumusețea gestului său de distrugător. Acest caracter metodic și placid antiestetizat, propriu polemicii sale, este parcă anume făcut ca să zgîndărească nervii adversarilor și să le dezvăluie zilnic și implacabil neputința: de aici se trag mințile, dezlănțuirile și atacurile repetate ale feluritelor falange vizate, împotriva forțăreței solid construite a filozofului napolitan. Aceasta e în parte rațiunea agitată iritației a unor anticrociani; pe de altă parte, printr-un sentiment analog, este rațiunea tainicei stime și admirații pe care adversarii înșiși sint constrinși s-o nutrească față de acest dușman de neînfrînt.

Opera lui Croce nu e născută dintr-un jet, nu este o operă de impetuoasă genialitate, ci de o genialitate cotidiană, și care se folosește de un ton mijlociu. În timpul vieții scăpărătoare, ca să zicem așa, a unui geniu, lumea rămîne uluită datorită vruinei creației sau vreunui gest mare, dar cînd se obișnuiește; geniile fac miracole doar o singură dată și nu le place să le repete. Iar mulțimea admiratorilor face inventarul și trece mai departe. Există apoi oameni de o mare vigoare, care nu sint genii, dar spun cuvinte remarcabile umanității și au un caracter exploziv în manifestările lor intelectuale; sint oarecum ca acele izbucniri impetuoase, care țîșnesc năvalnic dintr-o dată, se avîntă, se frîng și gîlgîie, dar jerele lor cad înapoi; pînă la urmă, aceste izbucniri formează un ochi de apă, iar uneori, vai!, o băltoacă în locul unde s-au născut. Este o apă ce odihnește în întunecatul căuș adumbrat, dar își pierde în această odihnă întreaga ei frumusețe, cum spunea divinul meu Metastasio!

Dacă o fi să continuu cu aceste metafore ocvotice, aș spune că opera lui Croce îmi amîntește mai degrabă de pîrliașul ce izvorăște la Falterona¹, care pornește ca un rîuleț și, pe măsură ce înaintează, se transformă într-un fluviu adevărat. Strîmbă din nas ici și colo disprețuitor, și pare să se retragă în sine sărăcit de ape, ori să se piardă prin mîlășini mai întunecate, dar pe urmă, la o nouă cotitură, îl regăsești mereu pe el, pe don Benedetto al nostru în persoană, care-și continuă liniștit drumul, nutrit cu strădanii și din strădanii, înținerit prin polemică, încărcat cu noi preocupări și noi cărți, cu pasul lui nițel neglijent dar sigur, de om sirguincios, însă fără grabă. Iar după un parcurs de o sută de mile, tot nu se satură! N-aveți încotro, prieteni sau adversari, sinteți nevoiți să țineți mereu seama de el.

¹ Rîul Arno.

Cu privire la Croce și România

Cititorii români puteau lua cunoștință prima oară printr-un volum cu opera de estetician a lui Croce prin traducerea, apărută în 1922 la «Cultura Națională», în «Biblioteca de filosofie» îngrijită de D. Gusti, a importantului opuscul din 1913 *Breviario di estetica*. Versiunea românească, sub titlul *Elemente de estetică*, precedată de o bună succintă «notă introductivă» se datora lui Șt. I. Nișeșcu, pe atunci tânăr întors din Italia, de la studii. Despre vizita pe care, la începutul lui 1919, acesta i-o făcuse lui Croce spre a-i cere sfatul în privința stucilor cu urma să le întreprindă la Universitatea din Roma, aflăm chiar dintr-o scrisoare a filosofului napolitan, din 23 iulie acel an, către Karl Vossler. În anii următori, Șt. I. Nișeșcu — după cum odată ne-a relatat — avea să-l mai frecventeze pe Croce, care, arătându-se doritor să sprijine, în vreun mod practic, cultura românească, intervenea hotărât, la sugestia interlocutorului său pentru atribuirea unui teren României la Bienniala din Veneția. Printre manuscrisele rămase de la regretatul poet și critic de artă se află și o versiune românească integrală a unuia din cele mai frumoase texte ale lui Croce, fundamentalul *Contributo alla critica di me stesso* (*Contribuție la critica propriei mele opere*) — versiune ce s-ar cuveni desigur să fie publicată. O serioasă cercetare asupra prezenței operei lui Croce în cultura românească nu există până în prezent și fără îndoială n-ar fi deloc lipsită de interes.

În numeroasele recenzii pe care Croce le-a făcut în revista sa pot fi întâlnite și numele citorva autori români: A. D. Xenopol, M. Dragomirescu, R. Ortiz (spiritual calificat odată ca «*insegnante in terra barbarorum*» în 1941, evoca mai vechea întâlnire cu Mihail Dragomirescu la Congresul internațional de estetică din 1931 de la Budapesta, unde își amintea a fi fost singurul care i-a dat dreptate, lăud de mai multe ori cuvântul în sprijinul spuselor lui, când acesta scandalizase «*gli storici filologi e quelli sociologici o nazionalisti e razzisti*» cu afirmația insistentă că istoria poeziei nu este altceva decât istoria capodoperelor. Prin toată încercătura de «*filosofia naturalistica e antiquata*» din *Science de la litterature* a esteticianului român, Croce era în măsură să distingă totuși «*un vero sentimento della poesia*» și da dreptate, în spiritul ei, chiar și unei afirmații ce-și amintea a fi stîrnit iloritate la același congres, și anume că o poezie, spre a fi prețuită trebuie citită nici mai mult nici mai puțin decât de patrușprezece ori («*Quattordici volte*» la rubrica «*Notizie ed osservazioni*» în *La Critica*, 1941, p. 199).

O mare prețuire acordă Croce, în trei lungi recenzii din *La Critica* eseurilor («*Rimbaud le voyou*», «*Faux traité d'esthétique*» și «*Baudelaire*

et l'expérience du gouffre») unui poet și eseist român devenit eseist francez, B. Fundoianu (Benjamin Fondane), cu care a întretinut și o interesantă corespondență. În *Quaderni della Critica* (nr. 15, noiembrie 1949) recenza cu acut interes eseuul lui Mircea Eliade, *Le mythe de l'éternel retour*, elogiind «*la molteplice e scelta erudizione dell'autore e la lucidità della sua trattazione*» și discutînd tema centrală: «*la riluttanza o avversione al corso della storia, ai cangiamenti e pericoli e dolori che essa porta con se o addirittura del terrore che incute*» și, consecință, «*i tentativi di fuggirla*». Arăta că viața, istoria deci, nu poate fi totdeauna decât străbătută de adversități, iar o soluție a fericirii nu are cum să fie oferită de modelul de viață al primitivilor, deoarece aceștia «*n-au creat o nouă formă de viață ci numai au întretinut iluzii în ce privește recurența fericirii*». Însă cu empatie descifra motivația suferințelor a autorului, înțelegînd că în aceste părți ale cărții lui, el da curs «*durerii care sălăsluiește în sufletul său ca și în alre atîta din noi care scriem și citim, offesi nei nostri affetti di patria e di umanità*».

Alte contingente ale lui Croce cu România mai pot fi aflate în relațiile și corespondența pe care le-a întretinut în deceniile II și III ale secolului cu o ferventă propagatoare în Italia a culturii românești, Elena Bacalogu. Cîteva scrisori ale lui Croce, dintre 1910 și 1920 se păstrează azi la Biblioteca Academiei și denotă o mare simpatie și cordiale sentimente de prietenie față de întregul românesc ce întretinea în acești ani strînse relații și o asiduă corespondență cu apropiatul lui prieten, marele poet napolitan Salvatore di Giacomo. În prima din aceste misive, din 1910, Croce mulțumeste pentru «*foarte frumoasă testatură românească ce împodobește ocum camera mea de lucru și strălucște nu numai de a ei frumusețe ci și de amintire amabile donatoare*». Într-o scrisoare din noiembrie 1917 înțîmăm o mișcătoare expresie de încredere în destinul României, în acele dificile momente istorice, de primărie și cumpănă prin care țara trecea și pe care — se arată convins filosoful — va reuși să le biruie prin tenacitatea apartenenței la tradiția spirituală europeană. Ultima scrisoare păstrată, din 1920, când Croce era ministru al Învățămîntului, se încheia cu rîndurile: «*Ella deve persuadersi che, come Ministro, io non ho maggiori poteri di quelli che avessi come privato: perché un Ministro non è altro che un amministratore della cosa altrui*». Numeroase interesante referiri la Croce se află în scrisorile lui Salvatore di Giacomo către Elena Bacalogu. Dar asupra acestora, ca și asupra scrisorilor lui Croce, ne propunem să revenim odată aici mai pe larg.

LA CRITICA

GIORNALE DI LETTERATURA, SCIENZE E LETTERE

DIREZIONE

TEDESCO MAGGIORANI, DIRETTORE

AMMINISTRAZIONE

100, VIALE VITTORIO EMANUELE II, TORINO

10 aprile 1912.

Gentilissimo Signor

Mi adriano. Perse il Man
fina, che a questo eff. ha
avuto molto la ragione per la
guale la conferenza non s'è
collocata, tra l'altro d. per
il caso del Politecnico.

Con un bel, e di veder
abbiamo perduto un'occasione
di vederci un po' di più.

Ma alla fine d'opera
o a. prima d'oggi e
rechercher a Roma, che
una settimana, e allora
l'operaio d'operaio più
che una volta.

Saluti. Loro. del
V. Croce

ȘTEFAN DELUREANU

Croce, gândire și acțiune

Admirabila dăruire și tenacitate a lui Croce, în multipla activitate de teoretician, director de revistă și al unei mari case de editură, decurg din concepția severă despre menirea sa ca intelectual indisolubil legat de frământările epocii. În primul rând, considera datoria de a crea opere care să genereze alte opere, instrumente de progres și de eliberare umană. Creator conștient, el nu contemplă, ci trăiește în istorie, cunoscând pentru a opera. Idealitatea lui este cultura ca educație și eliberatoare a omului, implicit, așa dar, semnificația și rolul omului de cultură, al «Înțeleptului»: care nu e pentru el nici profet, nici expert-călăuză, noul Vergilius. Circumscriind sensul omului în orizontul mundane, fără aspirații transcendente, el îi fixează locul și menirea aici. «Înțeleptul» său nu e sacerdotul absolutului, ci literatul-cetățean exaltat de Francesco de Sanctis.

Suferind îndelung din cauza unei «dizarmonii» între ceea ce făcea și ceea ce ar fi trebuit să facă, a unei «sciziuni» între omul practic și teoretician, Croce depășește această sciziune în fundamentalul travaliu de revizuire a istoriei culturii italiene, de intervenție directă în activitatea culturală ca luminare a conștiințelor, întreprinsă la revista *La Critica*: «... operă de om de studiu și de cetățean totodată, astfel încât să nu roșesc cu desăvârșire, cum mi se întâmplase de mai multe ori în trecut, înaintea unor oameni politici și a unor cetățeni socialmente perseverenți. Nu că aș fi avut prea mare încredere în opera mea; și dacă m-am auzit numit după cîțiva ani și pentru cîțiva ani maestru și ghid spiritual al tinerilor, asta n-a fost fără mirarea mea, amestecată uneori cu iritare; dar eram mulțumit că-mi desășuram acum toate forțele pe care le posedam, mari sau mici cum vor fi fost ele, în întregime».

Laicul exigent, își crease în formă rațională «o credință asupra vieții și a scopurilor și datorită ei», descoperise religia datoriei, respirase «credința și speranța în viziunea palingenezei neamului omenesc, răscumpărat prin muncă și în muncă». Marile cărți de istorie, esurile croceene, sînt toate străbătute de pasiune politică, orice problemă practică e pentru el o problemă «spirituală», de tratat și de rezolvat de cei ce operează pe tărîmul culturii. Reflecția teoretică nu se disociază niciodată la el de opera critică, istoriografică, de aceea a moralistului

și omului politic, un militant în formele proprii. În scrierile sale, Croce se angajează nu numai într-o activitate educativă, ci într-o constantă intervenție politică, îndreptată, prin cunoașterea realului, spre transformarea lui.

Recitindu-și cu emoție, după căderea regimului fascist, *Istoria Italiei de la 1871 la 1915*, publicată în 1927, el apreciază că scriindu-o înaintea evenimentului izbăvitor, contribuise la păstrarea amintirii și aspirației libertății în timpul acelei «triste paranteze» și că ea putea sta și în viitor mărturie a sentimentelor și idealurilor laborioaselor generații a căror devenire o reconstruie. Cartea provoacă reacția violentă a guvernării fasciste care văzuse clar aici o negare răspăcită a legitimității ei istorice. Citiți tineri carajoși adresați lui Croce o scrisoare de recunoaștere a marelui său prezență în conștiința istorică a țării, din astfel o replică îndrăzneată apostrofă iritate a dictatorului ce-l numise pe filosof «un dezertor al istoriei» («un imboscato della storia»). Gestul lor cutezător avea să fie plătit cu drastice condamnări la închisoare.

Așa cum în *Istoria Italiei* respinsese criteriile arbitrar care contestă sau desfiurează faptele—în primul rând ideea unei «vocații speciale» revelate, chipurile, popoarelor anticipat, în concordanță cu o presupusă lege istorică—, în *Istoria Europei în secolul XIX* (1932), dedicată carajoș lui Thomas Mann împreună cu o semnificativă terțină dantescă (aluzie la evoluția similară a două spirite care se întîneau acum în adevizuna solidară, ireversibilă, la antitotalitarism: «Pur mo venian li tuoi pensieri tra i miei / con simile atto e con simile faccia / sluhe d'entrambi un sol consiglio fei»), Croce contracara exaltata «a misiune europeană» a fascismului, esențialmente antieuropean, apărind—în opoziție cu competiția naționalismelor—/ patrimoniul ideal în care popoarele se identificau tot mai mult:

«Între timp, asistăm pretutindeni în Europa la germinarea unei noi conștiințe, a unei noi naționalități (fiindcă, așa cum am observat, națiunile nu sînt date naturale, ci stări de conștiință și formațiuni istorice); și în același mod în care, acum șaptezeci de ani, un napolitan de sub vechiul Regat sau un piemontez din regatul subalpin deveniri Italiani fără a-și renega ființa lor istorică, ci dimpotrivă, înălțînd-o și contopind-o în acea ființă nouă, tot astfel și francezii și germanii și italienii și toți ceilalți se vor eleva la demnitatea de europeni, și gîndurile lor le vor adresa Europei și inimile lor vor bate pentru ea, precum înainte băteau pentru patriile mai mici, nu numai că nu uitate, ci și mai puternic iubite».

Italia și Europa sînt două concepte fundamental omniprezente în gîndirea croceană, două concepte în continuă, indisolubilă comunicare, față de care se verifică permanent atitudinea civică a istoricului, stimulată de aceeași exigență inexorabilă: *Istoria Italiei*, născută dintr-un act de repunere în onoare a ideii de libertate, pe care «banda politică instăpînită pe patria italiană» (expresia e a lui Croce) o ultragia, numind-o «Italietta», îi urmasse, cu necesitate, *Istoria Europei*, generată de trepidăția pentru viața aceleiași sfînte idei, în aspirația reînvișării opoziției față de gerimurile care o violau și credeau că reușiseră să o suprimă, tocmai cînd cărși apărute în afara Italiei, luau ca motto recomfortanta mărturie a lui Croce: «Celui care mă întrebă dacă libertatea mai are viitor, eu îi răspund că are mai mult: are Eternitatea.»

Cel pentru care cultura istorică avea rostul «de a păstra vie conștiința pe care societatea umană o are despre propriul trecut, adică despre prezentul ei, adică despre sine, de a-i oferi ceea ce îi trebuie întotdeauna pentru căile de ales, de a

ține pregătit tot ceea ce îi va putea fi de folos în viitor pentru acest rol» și pentru care violența nu înseamnă forță ci slăbiciune—distrugătoare și nu creatoare—, în timp ce forța adevărată, «sinteză volitivă», era totdeauna constructivă. Croce, deci, denunța în *Istoria ca gîndire și ca acțiune* (1938),—într-o încercare de a defini sensul și locul mitului în opera politică și socială—, absurdă confuzie de planuri care-l transforma în instrument al anti-istoriei. Prin denaturări succesive, naționalitatea «care e istorie», devenise naționalism, o rigidizare a istoriei, transferată apoi în rasism, leșire aberantă din istorie și intrare în zoologie.

Condamnînd impetuoașă erupție a freneziei rasiste, Croce nu putea să nu releva opoziția energică, salutară, care o înfrunta peste tot.

Aversiunea lui Benedetto Croce contra fascismului fusese categorică și deplină; în ferma lui opoziție, el rostise încă din 1924 memorabila observație că, în lupta împotriva acestuia, nu probabilizarea victoriei apropiate era de luat în considerare: fundamentală era păstrarea locului de combatant. În 1945, reaffirmase decisi: «În ce privește fascismul, deși sînt puțin dispus să urăsc (ura e o povară prea grea și dureroasă), ura mea față de el, sub toate aspectele sale, e atît de violentă și de tenace, încît acest sentiment nu se domolește nici măcar acum cînd el a murit sau pe moarte».

Pentru Croce și antifascismul său, fascismul se configura ca o enormitate, ca un moment de degenerare în viața italiană, ca «o invazie a Hicsoșilor», după celebra sa metaforă. O paranteză de barbarie ce trebuia ștearsă, pentru a se reveni la punctul anterior, prefascist. Palingeneză morală și întoarcere la origini, aceasta era revendicarea sa.

Un alt act emblematic încheie arcul cronologic al perioadei celei mai fericite a operei crociene: e discursul rostit în septembrie 1944 în care «înțeleptul» interpreta în fața lumii, în numele Italiei învinse, secole de civilizație și cultură italiană, în apărarea celeilalte Italie, a Italiei Rezistenței, nu fără evidentă intenție de a aminti Angliei și Statelor Unite aplauzele lor inițiale la adresa fascismului. Condamnarea fascismului se pronunța neechivocă, dar gîndul exprimat în măsura seninătății, revenea solemn la erori și dureri comune, la oameni ce nu mai existau, la embleme ale spiritului creator dispărute pentru totdeauna, la colțul său din Napoli în care nu știa cum se va mai putea întoarce vreedată. Triumfau însă și acum încrederea și speranța, adică voiața: «Domnilor, omul care v-a vorbit e înaintat în ani și veți ierta sinceritatea cu care vi s-a adresat cel care a trăit mult și n-a cerut niciodată altceva vieții decît să-l lase să-și îndeplinească munca de gînditor la care se simțea chemat, și . . . să poată concura la asigurarea, într-o omenie civilizat, a continuității și progresului studiilor cărora el le-a dăruit opera sa. Însă el, asemenea altora din generația sa, rememnat pentru moment, în tristețea de a lăsa după sine o lume așa de diferită de aceea plină de speranță și de încredere, pe care a avut-o în jurul său în adolescență . . . o lume profund descumpănită și îndurerată, e sigur însă că ea, care nu vrea și nu poate să moară, își va recupera forțele și își va relua ascensiunea. Permiteți dar ca el să vă exprime o dorință la care nu știe încă să renunțe, care e aceea de a vedea înainte de a închide ochii, arcul cercas apărînd, sau măcar profilîndu-se, pe orizontul Italiei și al lumii întregi.»

În ultima «conversație» cu studenții Institutului de Studii Istorice din Napoli, din anul academic 1948—1949, inserată în *Quaderni della Critica* și inclusă apoi în

Istoriografie și idealitate morală (1950), tratând despre egalitatea oamenilor în libertate, Croce observa cum, printre ruine de tot felul, speranțele nu erau stinse și clipeau cînd și cînd, fulgerînd orizontul crepuscular.

Bătrînul dascăl venera încăodată, sub semnul imortalității, idealul de libertate care e « în inima însăși a realității: și acea inimă va bate mereu cu ritmul cu care a bătut întotdeauna, dar, în afara aceluia ideal, nu poate exista altul, și cu atît mai puțin idealul invers al servitului universale ».

Benedetto Croce, în care Gramsci identifica pe « cel mai mare gînditor al Europei » (*Città Futura*, 11 februarie 1918), farul intelectualității italiene postrisor-gimentale, primul ideolog al societății, al clasei conducătoare italiene prefasciste, s-a inserat adînc în tradiția culturii Italiei unitare, contribuind în mod determinant la obținerea dreptului de cetate în Europa, pentru critica italiană. Această desprovincializare a unei culturi naționale impunătoare, s-a operat, înainte de toate, prin revista *La critica*, prezentă cu « impecabila ei copertă gălbuie în toate universitățile și bibliotecile Europei ».

Concomitent cu această profunzime generoasă de idei și judecăți, cel pentru care și explicarea potrivită a unui sonet petrarchian însemna a face operă de antifascism — italian și european în continuă compenetrație a celor două ipostaze, — a reprezentat, pentru generațiile contemporane, și un model de civism.

« Dezertorul din istorie », cum l-a gratulat un dictator furios, avea de fapt rădăcini din cele mai profunde în istorie. Atît în aceea a țării sale cît și în aceea a continentului.

Prezentînd în 1941 semnificația de manifest a cărții sale, *Istoria ca gîndire și ca acțiune*, ziarul *Times* putea nota pe drept: « Cauza libertății are în Italia, în persoana unui filozof care trăiește și studiază de ani îndelungați într-un vechi cartier din Napoli, pe apărătorul său cel mai de nădejde ».

STEFAN GEORGE
PAUL CLAUDEL
ADY ENDRE
RAINER MARIA RILKE
F. T. MARINETTI
GEORG TRAKL
G. BACOVIA
FERNANDO PESSOA
OSIP MANDELSTAM
TUDOR ARGHEZI
SERGHEI ESEININ
TRISTAN TZARA
GIUSEPPE UNGARETTI

EUROPA ÎN POEME

HUGO BALL
BERTOLT BRECHT
JUAN RAMON JIMENEZ
GOTTFRIED BENN
PAUL VALÉRY
JORGE GUILLÉN
T. S. ELIOT
EUGENIO MONTALE
LUCIAN BLAGA
GHIGORGHIOS SEFERIS
ANDRÉ BRETON
ION BARBU
VLADIMIR MAIAKOVSKI
MOMCILO NASTASIEVIĆ
FEDERICO GARCIA LORCA
VITEZLAV NEZVAL
FRANCIS PONCE
MIECZYSLAW JASTRUN
W. H. AUDEN
SAINT-JOHN PERSE
ODYSSEAS ELITIS
GÜNTER EICH

Grupaj selectat, cu un argument de
ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

ȘTEFAN AUGUSTIN DOINAȘ

ARGUMENT

Conștiința modernă a poeziei s-a cristalizat în primul sfert al secolului XX, pe fondul unei crize generale a conștiinței europene minată insidios de acțiunea — cu rezultate uneori tardive — a unor « maștri ai suspiciunii ». Marx, divulgând resorturile materiale ale faptului istoric și punând în lumină caracterul de clasă al unei culturi; Nietzsche, propovăduind « religia supraomului » și răsturnarea totală a sistemului de valori consolidat de veacuri de către Creștinism; Bergson, acuzând intelectul « spațializant » că îngheață și falsifică elanul vital, că fragmentează continuitatea genuină a duratei pure; Freud, forțând pe verticală structura umană și construind subteran edificii psihologiei abisale; — toți aceștia au pregătit deriva în care au început să plutească o seamă de certitudini seculare ale spiritului european. Pentru templul poeziei tradiționale — cu cei doi mari piloni ai lui, Clasicismul și Romantismul — artificierii care așează prima dinamită, înăuntrul lui, sunt Rimbaud și Mallarmé: hipertrofierea eului liric, cerința teribilă ca poetul să procedeze prin « dereglarea tuturor simțurilor », să se facă voyou pentru a deveni voyant, pretinsa « inventare a culorilor vocalelor » etc., pentru primul; « secesiunea »

Tălmăciri de:

	A. E. Baconsky	
Nina Cassian	Ștefan Aug. Doinaș	Ion Brad
	Ioanichie Olteanu	Eta Boeriu
Mircea Ivănescu	Florian Potra	Petre Stoica
Roxana Eminescu	Slavomir Popovici	
St. Stoenescu	C. Abăluță	Mihai Miroiu

limbajului, viziunea paginei de poezie — asediată din toate părțile de albul neant al Tăcerii — ca o întrepătrundere de galaxii logice, sau poziția atît de inofensivă care spune că « poezia nu se face cu idei, se face cu cuvinte » etc. — iată micile nuclee anunțînd conspirația internă împotriva poeziei, adolescența de-conspirare a poetului, neîncrederea în acel « tărîm de mijloc » — situat între conștiință și real — care va deveni terenul viitoarelor bătălii — Limbajul.

Și totuși, în primii ani ai secolului nostru, poezia europeană părea încă de nezdruincat în mărurel ei edificiu zidit de-a lungul atîtor epoci. Convergente în direcția unui « purism » liric, Parnasianismul, Simbolismul și Hermetismul vor filtra lent, o mistică a formei estetice, un lexic al nobletei, strălucirii, prețiozității și răcelii, un rol aparte — de sacerdot laic — al poetului, — trăsături care se vor confirma cu Neoclasicismul în general, cu *Jugendstil*-ul german și Hermetismul italian. În același timp, din Roman-tism continuă o linie a sensibilității cosmice a omului, mai acuzată acum — în perioada de criză — prin afirmarea și clamarea unei rupturi om/univers, a unei opoziții ireductibile natură/civilizație, a unui « amurg » al idolilor, al zeilor, al oamenilor etc., din care Expresionismul își va urzi « poetica strigătului », precum și alte stindarde de luptă. O a treia linie majoră, aceea a poeziei religioase, va continua să fie activă, ca un sindrom mistic — nu e, oare, ciudat? — tocmai în corpurile sănătoșului raționalism francez, prin Claudel și Péguy. Pină la sfîrșitul primului război mondial, cei care aveau să devină fie marii poeți, fie exponenții unor orientări poetice, fie exemplarii lor « eretici », apar, rînd pe rînd, ca reprezentanți ai celor trei direcții indicate mai sus: Rilke (*Das Stundenbuch*) în 1900, Claudel (*Cinq Grandes Odes*) în 1904, Stefan George (*Der siebente Ring*) în 1907, Ady (*Singe și aur*) în 1908, Péguy (*Eve*) și Benn (*Morga*) în 1912, Apollinaire (*Alcools*) în 1913, Trakl (*Sebastian im Traum*) și Maiakovski (*Norul în pantaloni*) în 1915, Bacovia (*Plumb*) și Ungaretti (*Il porto sepolto*) în 1916, Eliot (*Prufrock*) și Valéry (*La jeune Parque*) în 1917, Blaga (*Poeeme luminii*) în 1919. Dar epoca salutarilor « trădări » poetice încă nu începuse, viitorii maeștri sunt încă fideli « școlilor » în cadrul cărora s-au descoperit pe ei înșiși.

Primul semn a ceea ce avea să se petreacă în chiar fieful tradițional al poetului, care e Limbajul, apare la orizont: « Manifestul futurist » al italianului Marinetti, în 1912. Sub lozincă destul de vagă a unor *parole in libertà*, la adăpostul unei gilcevi gălăgioase cu sintaxă și punctuație etc., și implicit recomandări de a exprima în poezie *coraggiosamente il brutto*, se manifestă, de fapt, o mare cotitură a poeziei europene: ruptură programatică, de principiu, cu trecutul; cu acel trecut care sub diverse forme — ca model de artă clasic, ca măsură a omului, ca « vîrstă

de aur », ca « paradis pierdut », ca acord al individului cu Totul etc. — nu încetase, de aproape două mii de ani, să fie « soarele scufundat » al clasicilor și romanticilor. În locul acestui trecut idealizat, se propune acum un nou orizont, singurul în care termenul de *libertate* încă nu e compromis, deoarece rămîne mereu o virtualitate pură — viitorul: deliranta viziune rimbaldiană *Million d'oiseaux d'or, o future Vigueur!* Deocamdată, acest viitor era — cel puțin pentru Futurism — în funcție de civilizația și tehnica europeană, un automobil pîrîndu-se lui Marinetti « mai frumos ca Victoria din Samotrake ». Patru ani mai tîrziu, la Zürich, Tristan Tzara va pune hazardul să scoată din pîlărie prototipul noii poezii și din dicționar numele orientării care avea s-o breveteze — Dadaismul: « program » mult mai radical, și extins de la poezie la întreaga activitate creatoare de valori, deoarece — dincolo de atentatul la logica, construcția și finalitatea textului — funcționa un nihilism molipsitor, cu multiple consecințe practice.

În deruta societății europene, provocată de primul război mondial, lirismul își recuperează o funcție social-politică declarată, veche de cînd lumea; dar căreia îi va trebui încă un sfert de veac pentru a-și găsi temeiurile teoretice și a se autodefini ca « poezie angajată ». În jurul anilor 20, exponenții principali ai acestei descinderi cetățenești în arena politică sunt Brecht (ale cărui poezii nu vor fi totuși adunate în volum decît în 1927, *Die Hauspostille*) și Maiakovski, desprins complet de suprarealismul său incipient cu poemul 15.000.000 (1919). În plan pur cultural, marasmul spiritual al acelor ani va prilejiui capodopera lui Eliot, *The Waste Land* (1922). Apoi, acest prim sfert de secol avea să se încheie cu cea mai fermă, elaborată și adîncă « revoluție culturală » — gîndită și propusă ca atare, în cele două manifeste redactate de Breton în 1924 și 1925 — aceea a Suprarealismului. Mișcarea se reclamă deopotrivă de la Marx, Bergson și Freud; dar, ca surse pur literare, ea se îndreaptă spre romanul negru și literatura fantastică, Hegel și Romanticismul german (Indeosebi Novalis), Rimbaud și Lautréamont. Suprarealiștii vor să exprime *le fonctionnement réel de la pensée*, să recurgă *à la toute-puissance du rêve* (de unde, diceau automat), să ruineze *définitivement tous les autres mécanismes psychiques*, să lupte împotriva « sistemelor » înghetate de Rațiune, să recunoască rolul unui « joc dialectic » între materie și spirit (depășind tradiționalul dualism filozofic), să se arate *infiniment sensibles*, ca poeți, la apropierea fortuită a doi termeni, din care țîșnește la *lumière de l'image*, să proclame *l'égalité totale de tous les êtres humains devant le message subliminal* al Inconștientului, să se debaraseze cu adevărat de *tout souci esthétique*. Să consemnăm, de asemenea, tendința de a revalorifica arta primitivă și arta celor alienați (*L'art des fous, la clé des champs*!), umorul negru,

hazardul obiectiv, și angajamentul politic în lupta împotriva culturii burgheze. Aceste trei orientări « revoluționare » se sprijinesc, de altfel, pe cuceririle de avangard ale artei plastice care se afla, în timp, cu un pas înaintea lor. Pictorii și poeții « descompun » obiectul estetic tradițional — tabloul, respectiv poemul — înscrindându-se deliberat pe vectorii explozivi ai « operei de artă », adică încurajând forțele centrifuge, autarhice ale elementelor care o formează: culoare, linii și forme geometrice abstracte în dauna figurativului și a compoziționalului (în pictură), cuvînt, imagine, sonoritate în dauna construcției logice a textului (în poezie).

În acel altfel de agitat deceniu al treilea, s-a putut crede, pentru o clipă, că viitorul poeziei ar aparține în întregime acestor « școli » sau « mișcări » literare, ca purtătoare ale unei acute crize a conștiinței poetice (în cadrul, mai general, al celei culturale), ca « programe » foarte precise, cu finalitate imediată. Dar evoluția europeană a genului a arătat, în anii următori, că ființa poeziei trăiește nu atât prin poeticile care se elaborează explicit, cît prin poeticile care se realizează implicit în structurile unor mari opere: că « revoluțiile » în poezie nu fac decît să stimuleze — și, într-un fel, chiar să justifice — cazarismul marilor creturi. Urmărindu-i pe aceștia din urmă, pînă spre mijlocul secolului, se va vedea că ei își trădează treptat adeviziunile din tinerețe, anti-conformismul lor de avangardă (acolo unde există) cedînd în fața unui « conformism » — care e, de fapt, fidelitate față de sine — a personalității, și astfel, în fața celui, inalterabil, al eternei poezii: Benn și Blaga se desprind din Expresionism, Rilke depășește purismul restrictiv al « artei pentru artă », exact așa cum Ady și Bacovia își depășesc tinerețea simbolistă; Hermetismul italian (Ungaretti și Montale) cristalizează într-o formulă care nu mai are decît puține puncte comune cu experiența omonimă franceză; chiar Valéry îl reneagă întrucîtva — poate din prea acuzat intelectualism — pe maestrul anilor săi de debut; în Spania, pleiada de poeți creșcuți la « școala franceză » (Guillén, Diego, Dámaso Alonso, Lorca, Aleixandre, Alberti etc.) își descopăr, încă din 1927, un nou zeu tutelar în conaționalul Góngora, justificîndu-și prin recursul la el și la folclorul național explozia imagistică aparent de sorginte suprarealistă. « Dogmatismul » teoretic al « școlilor » (tocmai pentru, că teoretic, se anunță ca un anti-dogmatism) e, astfel, învins de forța creatoare personală care-și plămuziește miturile proprii.

Se vede clar, acum, conștiința de sine a poeziei are destulă forță și generozitate pentru a se alimenta din conștiințele — extrem de divergente — ale diverselor « angajamente existențiale », ale diverselor trăiri adînci care se impun, treptat, omului de artă din Europa. Se diversifică, astfel, o seamă de linii de forță ale lirismului, care, cu puține excepții și, desigur, supuse unor inerente oscilații, vor rămîne active pînă în zilele

noastre. Oricît de mare risc ar comporta etichetările, nevoia unui tablou general al poeziei europene din secolul nostru mă obligă la un anume schematism, la cîteva compartimentări cu valoare relativă.

E, mai întîi, acea poezie care izvorăște din *conștiința unei crize a valorilor*. Aceasta va fi, pentru expresioniști, o criză a « omului în lume », a omului situat fie în raport cu un Transcendent interogant anxios și pus sub semnul întrebării, fie în raport cu o Natură pierdută, dar recuperabilă; lirism al unui univers în suferință din cauza unui morb metafizic, sau numai social. Pentru cei ce au anunțat, sau pentru cei ce continuă « programele » nihiliste ale Futurismului și Dadaismului, ea va fi o « criză a limbajului » sau o « criză a eului », ambele convergente spre o poetică a aleatorului, în care hazardul sau — mai puțin radical — jocul (gratuit ori nu) se substituie logicii și ordinei practicate de Rațiunea instauratoare. De la desființarea limbajului consacrat, căruia i se divulgă funcția utilitară, pînă la « inventarea » unui nou limbaj, incomunicabil, speculat ca expresivitate — eufonică sau cacofonică — nu este decît un pas, — și acest pas a fost făcut: Hugo Ball, apoi Isidore Isou, iar mai tîrziu Henri Michaux experimentează, pe rînd, « poeme sonore » ce renunță la « un limbaj devastat de jurnalism », ori « distrugerea CUVINTELOR în favoarea LITERELOR » (Letrism), ori adevărați « monștri verbali ». Pentru urmașii credincioși ai Suprarealismului, atât în țara sa de baștină, cît și în România, Jugoslavia, Cehoslovacia, Polonia etc., ar « dicteul automat », cît și « lumina imaginii » vor marca o prelungită conștiință a « crizei realului », evidentă încă în prezent.

În al doilea rînd, se cuvine să remarcăm *o conștiință a faptei*, care mobilizează poezia europeană mai ales după al doilea război mondial. Ea înțelege să-și aproprieze actul poetic ca pe unul dintre cele mai eficiente instrumente spirituale de modelare a sufletului contemporan, angînd masele în orbita unor idealuri istorico-sociale precise. Sfidarea culturală a burgheziei, aspect inițial și negativ al « programului » suprarealist, își va găsi țeluri comune cu poezia angajamentului politic, cu atât mai mult cu cît între « trădările » care au dezmembrat Suprarealismul, ca mișcare unitară, se numără exodul poezilor comuniști, dornici să facă din fapta culturală o prelungire a faptului politic. Revolta, ca atare, face un pas înainte, care este acela al militării pentru instaurarea unei noi ordini, în locul celei dărîmate: supra-realitatea nu indică, atunci, doar faza minus a negării realității prezente, ci și faza constructoare a unei realități viitoare. Al doilea război mondial va deschide, în cadrul acestei lirici a faptei, o nouă perspectivă pentru poezia patriotică, prin care se afirmă conștiința de sine a popoarelor zguduite de cataclism, de la lirica « maquisardă » a francezilor, la Neorealismul ultragiut de catastrofe al italienilor, de la

Realismul socialist al țărilor din Est la poezia luptătoare a comuniștilor spanioli și greci.

Există, apoi, o lirică modernă a conștiinței creaturale. E vorba de sentimentul exultant al dependenței de Transcendență și al unor legături incorruptibile cu Universul, așa cum îl exprimă poezia unor « mari catolici » de la Claudel la Milosz. Uneori acest sentiment pierde coloratura religioasă, pentru a înregistra raportul om/Univers ca revelare a unei uriașe « ceremonii cosmice », ca procesiune inițiată a stihilor, precum la un Saint-John Perse. Dar e vorba, pe de altă parte, la alții, de sentimentul dependenței omului de societate și civilizația contemporană, resimțită ca o teribilă sclavie: aceea pe care Benn expresionistul o deplîngea ca displicare (*Spaltung*) între individul modern și propria sa realitate ancestrală, sau aceea pe care același Benn, devenit neoclasic, o prezintă ca o dramă apocaliptică a « eului modern » crepuscular (*Das moderne Ich*) asediat de condițiile istorico-sociale. După cum poate fi vorba de tradiționalul sentiment al « deșrădăcinării », încărcat cu accente noi în lirica atît de marginal-europeană a unui Esenin. În orice caz, la toți aceștia, ca și la continuatorii lor, registrul sufleteș uman parcurge marelui arc ce se deschide între *da-ul* extatic al credinciosului și *of-ul* surd al scepticului.

În fine, se poate vorbi despre o conștiință a culturii, despre sentimentul că omul e scădat în baia unor valori perene create de el însuși și cărora e chemat să le construiască mereu sinteza vivifiantă, conștiință care hrănește o parte a poeziei moderne. Neoclasicismul acestei orientări poate fi identificat în multe țări, îndeosebi — acum — ca depășire a formulei « artă pentru artă » și a « purismelor » de orice fel, și remarcabil ca tentativă de sinteză culturală. Un asemenea lirism e prezent în unele poeme ale lui Eliot, teoreticianul și practicianul concilierii tradiție/inoviație; se poate citi de-a lungul operei poetice a lui Blaga, în « discursul său mixt » care încearcă sinteza mit/filozofie; se întrevede ca un nou orizont egeic, saturat de umanism, la marii greci moderni (Sikelianos, Seferis, Kavafis, Elitis etc.); și poate că tot ca sinteză culturală ar trebui să fie văzută opera poetilor « cu mai multe euri lirice » (cîtește: poetici), cum sunt românul Ion Barbu sau portughezul Fernando Pessoa.

Aceste orientări fundamentale nu exclud, fără îndoială, posibilitatea experimentelor de orice fel: de la acela al lui Francis Ponge, pentru care « obiectul » tematic devine — ca textualitate — « joc » figurat fie al materialității lucrului real ca atare, fie al sonorității numelui său; la poezia « vizuală » sau « concretă » care se reîntoarce la obsesia mallarmeiană a paginei ca spațiu vital și constitutiv al poemului, sau la aceea « caligramică » a lui Apollinaire; de la « jocurile » existențiale ale unui Vasko Popa, la « necuvintele » unui Nichita Stănescu. Pentru asemenea expe-

rimente, sau pentru altele, se poate găsi oricînd punctul de contact cu una sau alta din direcțiile mari amintite mai sus. În măsura în care poezia modernă trăiește fericită din centrarea asupra nucleului ei esențial ideatic-vizual-expresiv, ea își demonstrează — poate, paradoxal — aceeași sănătate în forme de lirism care acuză voluptuoasă ei dezmembrare în elementele care o compun: imaginea, sunetul și ideia. Accentul exclusiv pe una din aceste componente arată clar că conștiința crizei Limbajului poetic e încă vie, dar că soluțiile mai noi se feresec de radicalismul excesiv al anilor 20.

Mica antologie poetică ce urmează vrea să ilustreze ideile avansate mai sus, adică să prezinte, la scară foarte mare, un fel de « hartă a poeziei europene din secolul XX » întocmită de un cartograf modest și, fatalmente, subiectiv. Ea speculează deopotrivă asupra textelor de poezie și asupra textelor de poetică, tocmai pentru a nu pierde din vedere reperele importante, de ordin istoric, ale fenomenului. Restrînsă și, mai ales, partizană; avînd decența de a nu insista asupra zonelor pe care cartograful nu le cunoaște direct (fără a pretinde că « acolo sunt lei »), această selecție ar dori, înții de toate, să stimuleze propria viziune a cititorului asupra a ceea ce s-a petrecut în Europa în ultimii 80 de ani. De aceea, ea nu poate fi nicicum un bilanț, ci doar un alfabet de uz personal, cu mari spații goale între litere, în care fiecare e invitat să înscrie majusculele în care crede.

Tu prag încă ne stai sfîrșit și mijloc
Pe drumul tău de jos, Zeu de solstițiu,
Spre steaua ta mi se înalță imnul.
Zăceau atunci mari umbre peste plai
În templul subred flăcări-n altare
Nu mai bătea spre noi de alte febre
Nu părințești scăzute: înșpre tronuri
Inaccesibile-ale celor Limpezi
Ușori Puternici unde-un singe nobil
Ne aspira dorindu-și depărtarea...
Atunci veniși lăstar din trunchiul propriu
Frumos ca nimeni mai real ca visul
Arzind ca zeii goi ne-ai stat în față:
Atunci din miini cu mir și-a curs preaplinul
Și fu lumină și-orice dor tăcu.

Tu ne-ai răpit din chinul dezmembrării
În contopire încarnată Unul
Cu Altul stînd, Beție și Lumină:
Erai la tron de nouri rugătorul
Luptînd cu spiritul și învingîndu-l
Și jertfă-ai fost la cuvenitul termen...
Prieten undelor de primăvară
Curat și svelt tu le-ai primit alintul
Și-ai fost cel dulce adormit în iarbă
În care pororise un Ceres.
Te-am copleșit cu crengi de sălci, roze
Și dubla-și frumusețe-am celebrat-o
Dar fără-a ști că-n corp-u-n față căru
Îngenunchiasem se-ntrupase-un zeu.

Din jar de purpuri ceru-și strigă ciuda:
Mi-e ochiu-nstrăinat de-acest popor...
Înfirm i-e spiritul! Iar fața moartă
Doar cei ce-n drum către ținuturi sacre
S-au sughunit pe aurii tirime
Cîntînd la harfa mea și care-n templu
Jertfesc... și cei ce încă-și caută drumul
Nălțîndu-și brațele-arzătoare seara

Doar lor le mai presar pe urme harul —
Iar restu-i noapte și nimic.

Cînd Unul pierе Totul e tangibil:
Orb spiritul din ham s-a dezbrăcat
Ca suflet dezertor în joc penibil —
Rostit e Totul: snop de pai uscat.
Alungă-acum din piept mîhnită zestre
Minii iluzii beznă și pîrjol:
Fapta șiștește-n jubilați terestre
Ideia-și nălță-n soare trupul gol.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

PAUL CLAUDEL

CINCI MARI ODE

ODA A PATRA: MUZA CARE ESTE GRAȚIA

(fragment)

Strofa I

(...)

Așa cum poetul antic vorbea în numele zeilor lipsiți de prezență,
Și eu spun că nu există nimic în natură, care să nu fie adresat anume și direct omului,
Și precum lumina pentru ochi și sunetul pentru ureche, la fel orice lucru pentru analiza
inteligenței.

Continuată cu inteligența care o
Refăce din elementul pe care-l recîștigă,
Fie că e hîrlețul ce-l curăță, sau zidul constructorului și amestecul de mercur,
Ori savantul, cu pana în mînă, ori urzeala războiului de țesut, ori cărușă.
Iar eu pot să vorbesc, în prelungirea tăcerii din lucruri,
Vorbind care la locul ei este voînjă și inteligență.
Voi cînta marelui poem al omului sustras întîmplării!
Tot ce oamenii au făcut prin preajmă cu tunul care deschide străvechile împărății,
Cu barca demontabilă suind pe Aruwhimi, cu expediția polară adunînd observații
magnetice,
Cu bateriile furnalelor înalte care mistuie minereu, cu freneticele orașe care gîlție și
țes (și ici-colo cite-o buclă albastră a riului pe cîmpia solemnă),

Cu porturile mărginite pe dinlăuntru de ghiare și de antene, și transatlanticul semnalizând departe în ceașă,
Cu locomotiva-nhămată la garnitura ei, și canalul care se umple cînd fata inginerului-șef cu virful degetului ei pe trăgaci face să sară-n aer de-odată digul cel dublu,
Eu am să fac cu un poem ce nu va mai fi aventură a lui Ulise printre Lestrigoni și Ciclopi,
ci cunoaștere a Pămîntului,
Marele poem al omului în sfîrșit împăcat pe de-asupra cauzelor secundare cu forțele veșnice,
Marea Cale triumfală de-a curmezișul Pămîntului împăcat, pe care omul sustras întîmplării și de-nănteze!

Antistrofa I

— Ce-mi pasă de toate mașinile voastre, de lucrările voastre de robi, de cărțile și de scrierile voastre?

O, într-adevăr flu al țărinei! O, matahală cu labe late! O, într-adevăr născut pentru căruță, zmulgîndu-și fiecare picior din ogaș!

Plăzmit de minune pentru a fi conțopist de birou, copîind minuta și expediția,

O, destin de Nemuritoare legată de-acest imbecil grosolan!
Nu cu strungul cu forfecile se face un om viu, ci cu o femeie, și nu din cerneală și până se iscă vorba cea vie!

Cum ai să socotești, oare, femeile? fără ele totul ar fi atît de ușor. Iar eu, eu sunt o femeie între femei!

Eu nu sunt accesibilă rațiunii, iar tu nu vei face deloc, deloc nu vei face din mine ceea ce vrei. Însă eu cînt și dansez!

Și eu nu vreau să iubesc o altă femeie decît pe mine, ci numai pe mine, căci nu există o altă atît de frumoasă,

și nicidecum tu nu vei fi bătrîn pentru mine, ci-n ochii mei mereu mai frumos și mai tîndr, pînă ce vei fi un nemuritor împreună cu mine!

O, prostule, în loc să raționezi, profită de ora aceasta de aur! Suride! Pricepe, căpășind de lemn! O, chip de măgar, învață marea ris divin!

Căci eu nu voi fi totdeauna aici, ci fragilă sunt pe-acest sol de țărîna cu cele două picioare ale mele ce pipăie,

Ca un om pe fundul apei care-l respinge, ca o pasăre care încearcă să se așeze, cu cele două aripi pe jumătate închise, ca flacăra pe festivă!

Vezi-mă-n fața ta pentru clipa aceasta scurtă, lubită a ta, cu-acest chip care biruie moartea!

Cel ce-a bătut dar pe de-a-ntregul strachina sa de vin nou, acela nu mai cunoaște creditorul și proprietarul;

El nu mai e soțul unei gîli sterpe, nici colonul unei femei certărețe cu patru fete în casă;

Ci iată-l sîrînd complet gol ca un zeu în teatru, cu capu-mpletit în ramuri de viță, liliachiu și cleios de sus pînă jos de dulcele must al ciorchinilor,

Ca un zeu lîngă cimbru, fluturînd pielea unui porcleș plin de vin care e capul regelui Pantheu,

În timp ce așteptîndu-și rîndul corul de băieți și fetișești cu voci proaspete îl privește ronțînd măsline sărate!

Iată virtutea acestei băuturi pămîntene: bejivul, încet-încet, înveselindu-se, vede dublu, Lucrurile deopotrivă cum sunt și cum nu sunt, iar oamenii-ncep să nu mai înșeleagă ce spune.

Oare-adevărul să fie mai puțin tare decît minciuna?

Închide doar ochii și respiră viața cea rece! Ptiu vouă, hapsine zile terestre! O, nunți! O, premise-ale spiritului! soarbe doar vinul acesta nefermentat!

Apropie-te și vezi dimineața eternă, pămîntul și marea sub soarele dimineții, ca unul care apare în fața tranului lui Dumnezeu!

Ca pruncul Jupiter cînd stătea aluit pe prag la grotă Dictiei.

Cu lumea în jurul său, nu ca un rob supus, ci ca moștenitorul și fiul legitim!

Căci nu tu ești făcut pentru ea, ci ea e făcută pentru tine!

La ce bun să te-ncorzi și mai mult, împotriviindu-te

Propriei tale bucurii evidente și violenței acestui suflu ceros? trebuie să cedezi!

Triumfează și izbește cu picioru-n pămînt, căci cel atăsat de nimic.

Înseamnă că nu-i mai este stăpîn, și calcă-n picioare țărîna ca unul care dansează!

Rizi, așadar, o doresc, văzîndu-te,

Rizi, nemuritorule! văzîndu-te printre aceste lucruri pieritoare!

Și bate-ți joc, și uită-te la ce lădi tu în serios! căci ele se prefac a fi aici, însă trec.

Și se prefac a trece, însă nu-ncteează de-a fi aici!

Iar tu, tu ești cu Dumnezeu pentru totdeauna!

Ca să transformi lumea n-ai nevoie de hîrlie și secure, de mistrie și spadă,

Ți-e destul s-o privești numai, cu acești doi ochi ai spiritului care vede și care aude.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

ADY ENDRE

AMINTIRI DINTR-O NOAPTE DE VARĂ

Din cer un înger miniat

Sună peste pămînt o rea vestire.

O sută de flăcări înnebuniră,

Căzură stele fără număr,

Se risipiră nimburi de fecioară —

Ciudat,

Ciudată-a fost acea noapte de vară.

Bătrîni stupe focul i-a devorat,

Minzul cel mai frumos și-a fript piciorul,

Burkuș, dulăul, a murit turbat,

Maria, servitoarea mută

A început să cînte-asurzitor,

Visam că morții noștri înviară —
Ciudad,
Ciudadă-a fost acea noapte de vară.

Tilharii jefuiau nerușinat,
Cei bravi tăceau ascunși,
Iar lașii de trufie se-arătară —
Ciudad,
Ciudadă-a fost acea noapte de vară.

Știm că omul se înșală-adeșă,
Că dragostei îi e mereu dator —
Totuși mi se părea ciudadă
Lumea aceea-ntoarsă, răsturnată.
Luna părea mai batjocoritoare;
Oamenii mai mărunți ca niciodată
În noaptea-aceia mi se-nfățișară —
Ciudad,
Ciudadă-a fost acea noapte de vară.

Cu voluptate neagră, spaima
Plutise peste suflete în zbor,
În fiecare om sălăsluise
Destinul tainic al strămoșilor.
Se mistuise-n sînge și-n teroare
Supremul har al omului, gîndirea,
Pierise în neant, se destrămase
Toată scripșirea ei de-odinioară —
Ciudad,
Ciudadă-a fost acea noapte de vară.

Eram pe atunci încredințat
Că a-nviat și mă cufund-n moarte,
Un zeu pe care l-am abandonat.
Dar iată, vremea e departe,
Și eu rămîn același om mereu,
Născut atunci în noaptea de coșmare,
Căutător de Dumnezeu,
Sînt amintirea ei amară —
Ciudad,
Ciudadă-a fost acea noapte de vară.

În românește de A.E. BACONSKY

RAINER MARIA RILKE

SONETELE CĂTRE ORFEU

Partea I. XXII

Noi suntem grabnicii.
Dar pasul de timp
ni-l dau doar ca ghimp
pururi-zăbavnicii.

Iutele, zornicul
se stinge-n respir;
numai statornicul
ne unge cu mir.

Capile, fii îndrăzneț
nu-n saltul pe măgură
nu-n zborul semeț.

Toate-n odihnă se țin:
lumină și negură,
carte și crin.

Partea II. I

Respirație, invizibil poem!
Veșnic schimb al ființei în sine
în purul spațiu cosmic. Cumpăn suprem,
prin care ritmic mă-ntîmpin pe mine.

Val fără seamăn, cărui
succesivă mare-i sunt în nesățiu;
stringătoare cum nici o mdră posibilă nu-i, —
dobîndă de spațiu.

Dintre-aceste locuri din spații, cîte de-atunci
n-au fost în mine! Unele vînturi de vrajă
parcă-mi sunt prunci.

Mă recunoașteți voi, vămii, de șederea mea încă grele?
Tu, odinioară netedă coajă,
ratunjime și frunză cuvintelor mele.

XIII

Fii despărțirii-naînte, de parcă-ntr-o dungă
ea, precum iarnă, ce tocmai se duce, și-ar sta.

KLEE: Tîndră odihnă, ndu-se

Căci e o iarnă-ntr-o iarnă, care atîta-i de lungă,
că-nădădădă, iernind-o, e inima ta.

Fii mort de-ajurarea-n Euridice —, ca plantă
spornică-n cîntec te-naîdă-n raportul iubit.
Celor spre moarte, aici, pe tărîmul în pantă,
fii sunătorul cristal, chiar de sunet zdrobit.

Fii — și cunoaște la fel în ce stă neînșina,
prundul cel fără sfîrșit ce-ți undeste priința:
clișei unice-mplinirea ce spumegă du-i.

Printre-amușite și-adînci, printre cele postume,
hrană rotunde naturi, nerostite sune,
numără-ți risul și șterge-apoi numărul lui.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

F. T. MARINETTI

DIN « MANIFESTUL TEHNIC AL LITERATURII FUTURISTE »

1. Trebuie să distrugem sintaxa, așezînd substantivele la întîmplare, așa cum se nasc.
2. Trebuie să folosim verbul la infinitiv, pentru că se adaptează elastic la substantiv și nu-l supune eului scriitorului care observă sau imaginează. (...)
3. Trebuie să abolim adjectivul, pentru ca substantivul nud să-și păstreze valoarea sa esențială. Adjectivul avînd în sine un caracter de estompare, e incompatibil cu viziunea noastră dinamică, deoarece presupune o haltă, o meditație.
4. Trebuie să abolim adverbul, ligamentul muzical care unește diversele sunete ale perioadei. Adverbul conservă în frază o fastidioasă unitate de ton.
5. Fiecare substantiv trebuie să-și aibă dublul său, adică substantivul trebuie să fie urmat, fără conjuncție, de substantivul de care e legat prin analogie. Exemplu: bărbat-torpile, femeie-golf, mulțime-resac, piață-pîlnie, ușă-robinet. (...)
6. Să abolim chiar și punctuația. (...)

11. Să distrugem literatura « eu »-lui, adică orice psihologie. Omul complet avariat de bibliotecă și de muzeu, supus unei logice și unei prudențe înspăimîntătoare, nu mai oferă absolut nici un interes. Deci trebuie să-l eliminăm din literatură și să-l înlocuim pînă la sfîrșit cu materia, a cărei esență trebuie sesizată prin acte de intuiție, ceea ce nu vor putea să facă niciodată fizicienii și chimiștii. Să surprindem prin intermediul obiectelor în libertate și a motoarelor capricioase respirația,

sensibilitatea și instinctele metalelor, pietrelor, lemnului etc. Să înlocuim psihologia omului, epulzată de acum înainte, cu *obsesia materiei*. (...)

E nevoie între altele să redăm *greutatea* (facultate de zbor) și *mirosul* (facultate de înprășiere) obiectelor, lucru care a fost neglijat pînă acum în literatură. Să ne silim să redăm de exemplu peisajul de mirosuri pe care le percepe un cîine. Să ascultăm motoarele și să reproducem discursurile lor aparte, inumane. (...)

Să facem cu curaj « *uritul* » în literatură, și să *ucidem așadar solemnitatea*. Haide ! nu vă mai luați aerele astea de mari sacerdoți, ascultîndu-mă ! E destul să scuipi în fiecare zi pe « *Altarul Artei* » ! Intrăm în domeniile fără margini ale intuiției libere. După versul liber, iată în fine cuvintele în libertate ! (...)

Poeți futuristi ! V-am învățat să urîți bibliotecile și muzeele, ca să vă pregătesc să urîți *intelligenza*, trezind din nou în voi divina intuiție, dar caracteristic al rasei latine. Prin intermediul intuiției, vom învinge ostilitatea aparent ireductibilă care separă carnea noastră umană de metalul motoarelor.

După domnia animală, iată inaugurîndu-se domnia mecanică. Prin cunoașterea și cu prietenia materiei, despre care oamenii de știință nu pot să cunoască decît reacțiile fizico-chimice, noi pregătăm crearea omului *meccanic* din părți care se pot schimba. Noi îl vom elibera de ideea morții, și prin aceasta de moartea însăși, suprema definiție a *intelligenței* logice.

(1912)

GEORG TRAKL

RONDEL

Risipit este aurul zilelor,
A serii albastră și brună culoare;
Suavul flaut al păstorului moare,
A serii albastră și brună culoare,
Risipit este aurul zilelor.

•
E griul secerat și strugurii-s culeși.
Cătunul trăiește în pace și-n toamnă.
Ciocanul și nicovala frunză mereu,
Risete izbucnite-n frunziș purpurii.

De pe gardul întunecat
Adu mîrgărite copilului alb.
Spune cît timp e de cînd am murit;
Soarele vrea negru să apară pe cer.

Peștișorul roșu în apele iazului;
Frunte ce se ascultă speriată;
Vinește domol sub fereastră vîntul de seară,
Monotonă flașnetă albastră.

Steaua și tainica scripă
Îngăduie încă o dată în sus să privești.
Arătarea mamel în durere și groază;
Rezedele negre în noapte.

•
O, sădășluirea în tăcerea grădinii cuprinse de amurg,
Cînd în frate ochii surorii s-au deschis întunecați și rotunzi.
Purpura gurilor fărîmate
S-a topit în răcoare de seară.
Ore ce sfișia inima.

Septembrie pîrguie perele aurii. Dulceață de tămie
Și daliile ard pe gardul vechi.
Spune! noi unde am fost, atunci cînd în barca neagră
Seara trecuserăm dincolo,

Deasupra zbura un cocor. Brațele înghețînd
Cuprindeau ceva negru, și înlăuntrul curgea sînge.
Și albastru jilav în jurul timpelor noastre. Biet copilăș.
Adînc meditează din ochii știutori o stirpe întunecată.

FLORILE-SOARELUI

Voi, aurite flori-ale-soarelui,
Lăuntric înclinate spre moarte,
Voi, surori de umilință pline
În așemenea liniște
Se încheie anul lui Helian
De răcoare montană.

Îi pălește atunci de săruturi
Fruntea beată
În mijlocul acelor aurite
Flori ale melancoliei,
Determină spiritul
Întunecimea tăcută.

În românește de PETRE STOICA

G. BACOVIA

PLUMB

Dormeau adînc sicriile de plumb.
Și flori de plumb și funerar vestmint—
Stom singur în cavou... și era vînt...
Și scrișiau corodanele de plumb.

Dormea întors amorul meu de plumb
Pe flori de plumb, și-am început să-l strig—
Stom singur lîngă mort... și era frig...
Și-l atîrnau arișele de plumb.

LACUSTRA

De-atîtea nopți aud plouînd,
Aud materia plîngînd...
Sînt singur și mă duc-un gînd
Spre locuințele lacustre.

Și parcă dorm pe scînduri ude,
În spate mă izbește-un val—
Tresar prin somn, și mi se pare
Că n-am tras podul de la mal.

Un gol istoric se întinde,
Pe-aceleași vremuri mă găsesc...
Și simt cum de atîta ploaie
Piloții grei se prăbușesc.

De-atîtea ori aud plouînd,
Tot tresărînd, tot așteptînd...
Sînt singur, și mă duc-un gînd
Spre locuințele lacustre.

NERVI DE TOAMNĂ

La toamnă, cînd frunza va îngălbeni,
Cînd pentru fizicii nu se știe ce noi surprize vor veni,—
Alcoolizat, bătut de ploi, cum n-am mai fost cîndva,
Tîrziu, în geadul tău, încet, cu o monedă voi suna.

Și-n toamna asta ua , mai putredă ca cele ce s-au dus,
Cînd vîntul va boci, din nou, la cei de jos, la cei de sus, —
La geamul tău, în spaima nopții, ca un prelung final,
Voi repeta că anii trec mereu mai greu, și mai brutal.

Va bate ploaia . . . și tirziu, la geamul tău voi plînge-ncet . . .
Va rădăi alcoolizat, apoi, prin noapte, un schelet, —
Nimic tu nu vei auzi din cîte vei avea de spus . . .
În noaptea asta udă, mai putredă ca cele ce s-au dus.

FERNANDO PESSOA

ORIZONT

O, mare-antică, — ntr-ale tale frici
Ai strîns corali, nisipuri și urzici,
Rupt vîlul nopții, cerul de jătratic,
Furtunile, misterul ritual,
Deschisă-n floare-i zarea, sud astral
Străluce pe catarg inițiat.

Severa dungă-o tărîmului din zare —
Pe cînd corabia se-apropie pe mare,
Cresc arbori din întinderea compactă,
Pămîntul varsă sunet și culori,
Și-ajuns pe tărîm vezi arbori, păsări, flori,
— Era'nainte linie abstractă.

Să poți visa la forme nevăzute
Din depărtarea vagă, în virtute,
Strînind speranța, vrerea măsurată,
Să afli-n dunga rece de-orient
Copaci și flori, nisipul vagabond,
Sărutul adevărului — răsplătit.

În românește de ROXANA EMINESCU

OSIP MANDELSTAM

SCOICA

De mine poate n-ai nevoie,
O, noapte; din al lumii hău,
Precum o scoică fără perlă,
Am fost zvirlit pe tărîmul tău.

Nepăsătoare, cinși în pace,
Mișcînd al undelor norod,
Dar vei vedea-ntr-o zi că-ți place
Minciuna scoicii fără rod.

Și pe nisip vei sta culcată
Cu ea sub propriul tău șal
Și-ai s-o unești pe viața toată
Cu-al hulei clopot colosal.

Și ca pe-o inimă vei umple
Fragilii ei pereți apoi
Cu dulcea murmurare-a spumei,
Cu cețuri, vinturi și cu ploai . . .

с. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Amețitor de sus e-o flăcără hoinară.
Așa se vede-un astru de departe?
Stea diafană, flăcără hoinară,
Fratele tău Petropol e pe moarte.

Amețitor de sus ard visuri pămîntești
Și-o stea verzuie razele-și împarte.
O, stea, dacă-nălțîmii și apei soră-i ești,
Fratele tău Petropol e pe moarte.

Cu aripile-ninse la tragică-nălțime,
O colosală navă de portu-i se desparte.
Astru, verzu, la pieptul mizeriei sublime,
Fratele tău Petropol e pe moarte.

Pe Neva-i spartă-n zăndări curată primăvară
Și ceara nemuririi nu mai arde.
Orașul tău, dacă ești stea hoinară,
Fratele tău Petropol e pe moarte.

Voi bate tot bivuacul acestei străzi mohorite
După crenguța de mălin din careta neagră cu arcuți,
După boneta zăpezii, după veșnicul huiet al morii...

Părul avea culoarea castanei și rememoram spațiul de la o șuviță la alta,
Fumeoasa lor amăreală, — nu: ușoara, formica lor acrimă;
Ele lasă pe buze o uscăciune de ambră.

Costanțu mi se pare în asemenea clipe și aerul,
Iar inelele pupilelor își adaugă un tiv luminos
Și cunoștințele mele despre coaja de răsură a mălului...

Și totuși, tăpile sâniei de piață scîrțiau pe omăt,
Prin interstițiile rogoinei priveau aștri ghimpoși
Și răsuna pe clapele cuprinse de-nghet tactul distinct al copitelor.

O singură consolare deci: ghimpii stelarei minciuni,
În timp ce viața lasă-nădrăit boneta de spumă a teatrului
Și cine să te-audă rostind: «din bivuacul unei străzi mohorite...»

În românește de IOANICHIE OLTEANU

TUDOR ARGHEZI

PSALM

Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere
Și te pindesc în timp, ca pe vinat,

Să văd: ești goimul meu cel căutat?
Să teucid? Sau să-ngenunchi a cere.

Pentru credință sau pentru tăgădă,
Te caut dirz și fără de folos.
Ești visul meu, din toate, cel frumos,
Și nu-ndrăznesc să te dobor din cer grămadă.
Ca-n ogîndirea unui drum de apă,
Pari cînd a fi, pari cînd că nu mai ești;
Te-ntrezării în stele, printre pești,
Ca taurul sălbatec cînd se-adopă.

Singuri, acum în marea ta poveste,
Rămîn cu tine să mă mai măsor,
Fără să vreau să ies biruitoar.
Vreau să te pipăi și să urlu: «Este!»

HAR

Îmbrăcați în stroie de iască
Sînt gata cartofii să nască.
S-au pregătit o iarnă, de soroc,
Cu cîrțile la un loc,
Cu întunericul, cu coropișnița și rimele,
Și din toate fărîmele
Au rămas grei ca mișele,
Umflindu-li-se țîțele.
Auzi?
Cartofii sînt lehuzi.

Ascultă, harul a trecut prin ei
Virginal, candid și holtei,
Dumnezeiește.
Cel-de-sus și din veac binevoiește
Să-și scoboare sfintele scule
Pînă la tubercule,
Și pentru negul cartofilor cold
Face descîntece, ca pentru smarald.
Într-o noapte
Li s-au umplut straiile cu lapte
Ca să-și hrănească un pui
În fiecare virf de cucui.

TRANSFIGURARE

Cu toate că i-am spus că nu vreau,
Mi-a dat noaptea-n somn să beau
Întuneric, și am băut urna întregă.
Ce-o fi să fie, o să se aleagă.

Puteam să știu că-n zeama ei suavă
Albastră alburie, era otravă?
M-am îmbătat? Am murit?
Lăsați-mă să dorm... M-am copilărit.

Cine mai bate, nu sînt acasă,
Cine întreabă, lasă...
Cui mai pot să-i ies în drum
Cu sufletul meu de acum?

SERGHEI ESENIN

Lui A. Marienhof

SÎNT ULTIMUL POET AL SATULUI

Sînt ultimul poet al satului,
În vers cu birnela unui biet pod.
Mestecenii spun adio băiatului,
Cădelnișind din foi a prohod.

Săvîrși-se-va făclia de ceară
A acestui trup de pripas
Și lemnoasa pendulă lunară
Stîns îmi va bate ultimul ceas.

În curînd, printre țărîni albastre
Va veni musafirul de fier,
Oveșele-nrouate de aște
Le va strînge pumnul lui sever.

Palme străine, reci, cu voi pe brazdă
Cîntecul n-o s-o miie mult, vai !
Numai spicele după vechea gazdă
De dor tinji-vor ca niște cai.

Nechezatul lor vîntu-l va bea-ntr-o seară,
Cînd o să-mi joace de bun rămas,
În curînd, în curînd pendula lunară
Stîns îmi va bate ultimul ceas.

ATÎT DE ALB SĂ FIE CERUL PE RÎU

Atît de alb să fie cerul pe rîu,
Ori e apa însăși ieșită de sare ?
Tu cînti și cele două tîrmuri în friu
Le ține cîntecul tău de pierzare.

Într-o vinătă rîjinită prins,
Rîul se macină-n spulber subțire.
Dorul cu aur și l-ai încins
Și-albastră nemărginire.

Brațu-n elanul lui brun
Un alint ursuz nu ți-l apasă.
Spre Solovki orice drum e bun:
Prin Arhânghelsk, pe Ūmba — ce-ți pasă ?

Ce-ți pasă dacă vezi un schit
Gîrbov sub puntea cu riduri ?
O să te piseze la înfînit
Cu sălcile lui povîrnite pe ziduri.

Să stai cu ochii pierduți în jos,
Beat de cîntec și-mbrîncind ziua cu cotul...
În locul lunii, dintr-un nor gros
O focă-și scoate pașnică botul.

O, DOAMNE-ACEST IMENS NIMIC

O, doamne-acest imens nimic
E pîntecele tău.
Și ce e soarele ? Buric
Pe caspicul hîrdău.

C-o rază și-un cîrlig stelar
Vrei să ne vîri în sac
Și-agiți cu mrejele-n zador
Pupila unui lac.

Căci virșei mici venind de sus
Sammul îi dă ocol
Și nu mă vād pe mine dus
La cer c-un prostovol.

Descult, hai și tu pe pămînt,
Să-l bați cu cracii goi
Și toarnă-a zorilor fierbind
Rășină peste noi.

Să ardă tot ce-n lume-i chin
Și scîrbă, și urît,
Și-apoi în schitul tău senin
Tu du-mă, n-ai decît.

În românește de IOANICHIE OLTEANU

TRISTAN TZARA

DIN «DEZGUST DADAIST»

Orice produs al dezgustului susceptibil de a deveni o negație a familiei este dada; protest cu pumnii încheiați a întregii ființe într-un act destructiv: DADA; cunoașterea tuturor mijloacelor repudiate pînă acum de sexul pudic al compromisului comod și al politeții: DADA; abolirea logicii, dans al neputințioșilor creației: DADA; a oricărei ierarhii și ecuații sociale instalată pentru valori de către vameșii noștri: DADA; fiecare obiect, toate obiectele, sentimentele și nelămuririle, vedeniile și șocul precis al liniilor paralele, sunt mijloace de luptă: DADA; abolirea memoriei: DADA; abolirea arheologiei: DADA; abolirea profețiilor: DADA; abolirea viitorului: DADA; credință absolută indiscutabilă în fiecare zeu produs imediat al spontaneității: DADA; salt elegant și fără prejudecăți, dintr-o armonie în altă diferită; traiectorie a unui cuvînt aruncat ca un disc sonor strigăt; a respecta toate individualitățile în nebunia lor de o clipă: serioasă, temătoare, timidă, viguroasă, decisă, entuziastă; a despuia biserica ta de orice accesoriu inutil și greu; a sculpta ca o cascadă luminoasă gîndirea nelindatoritoare sau amoroasă, sau a o răsfăța — cu via satisfacție că e absolut același lucru — cu aceeași intensitate în tușul pur de insecte pentru singele de rasă, și aurit cu corp de orhangheli, cu sufletul său. Libertate: DADA, DADA, DADA, urlat al cularilor crispați, întretesere de contrarii și de toate contradicțiile, de grotesc și de inconsecvențe: VIAȚA.

(1916)

GIUSEPPE UNGARETTI

ÎN VENELE

În venele morminte-aproape goale
Încă fierbinte galopînd dorința,
În oasele mele ce-ngheață piatra,
În suflul regretele surde,
Cruzimea ne-mblînzită, risipește;

De remușcare, nesfîrșit lătrat,
În neostibil întineric
Cumplită claustrare,

Desen de ADAVI

Mă izbăvește, și din somnu-ți lung
Cîntește-ți geana milostivă;

Neașteptat rozalbul tău semnal
Tresară, minte născătoare,
Și iarăși mă surprindă;
Reînvie-te pe tine nesperată,
Neverosimilă măsură, pace.

Fă, ca-n văzduhul plutitor, să pot
Reîngăima cuvinte inocente.

VARIAȚIUNI DESPRE NIMIC

Acea fărîmă de nisip ce curge
Și din clepsidră se depune mută,
Și trecătoare-amprentele pe carnea
De nor, pe carnea care moare...

O mină ce răstoarnă-apoi clepsidra,
Întru mișcare reîntors nisipul,
Prefacerea-n argint de nor, tăcută,
În primii vineți zori fugari de ziuă...

Mina în umbră a întors clepsidra,
Și, de nisip, fărîma care curge
E tot ce mai auzi și, auzită,
E singura ce-n beznă nu dispore.

CA SĂ SUPORT LUMINA, BICIUL EI

Ca să suport lumina, biciul ei,
Dacă lumina va apăre,
Ca să suport lumina, ca să pot
Privi la ea fără clipire,
Cu suferința te deprind,
Îți ispășesc păcatul,

Ca să suport lumina
Biciu-ți înfrunt și,
Căutemurătoare,
Presimt prin el c-a noastră
Va deveni sublimă bucurie!

În românește de ETA BOERIU

«VERSURI FĂRĂ CUVINTE»

Am inventat un nou fel de vers, «Versul fără cuvinte» sau poeme de sunet, acordate după legănarea vocalelor cîntărite și distribuite exclusiv în concordanță cu valoarea lineii inițiale... Aveam un costum special desenat pentru aceasta. Picioarele mele erau acoperite de coturni făcuți din carton bleu lucios, care-mi urcau pînă la sold, și astfel aveam aspectul unui obelisc. Pe de-asupra purtam un guler înalt de carton stacojii pe dinlăuntru și aurit pe dinafară, aranjat la gît astfel încît să-mi pot mișca brațele ca niște aripi ridicînd și coborînd coatele. Mai mult, purtam un șilindru înalt cu dungi albe și bleu. Și recitam:

«Gadjî beri bimba
glandridi lauli lonni cadori
gadjama bim beri glassala
Glandradi glassla tuffm i zimbrabim
blassa galassasa tuffm i zimbrabim.»

Accentele deveneau mai grele, expresia creștea odată cu intensificarea consoanelor. Am remarcat foarte repede că felul meu de a predica... nu mai era potrivit cu pompa punerii mele în scenă. Mă temeam de o sincopă, și de aceea mă concentram intens. În picioare, în dreapta orchestrei, recitasem Cîntecul lui Labadaș în Nori, și apoi în stînga Caravana Elefanților. Acum mă întorceam din nou spre centru iar ritmul tărăgănat al elefanților mi-a permis chiar un mic crescendo... am notat că vocea mea care aparent nu avea de ales, asumase cadența centenară a lamentației sacerdotale, așa cum se cîntă Liturgia în toate bisericile catolice din Occident și Orient... nu știu ce anume îmi inspira această muzică, dar începusem să cînt rîndurile de vocale ca un recitativ... și încercam nu numai să rîmîn serios, ci chiar mă forșam să fiu grav... lumina electrică se stîngea cum convenisem, și iată-mă dus, cu perspicacitate, ca un arhieru magic, spre obis.

Înainte de a citi versurile, parcusesem cîteva rînduri indicatoare: «Cu aceste poeme sonore vrem să renunșăm la limbajul devastat și făcut imposibil de către jurnalism. Ar trebui să ne retragem în alchimia cea mai profundă a cuvîntului, și chiar să abandonăm cuvîntul, rezervînd astfel poeziei domeniul ei cel mai sacru».

(1916)

PSALMUL ÎNȚII

1. Cit de înspăimîntătoare-i în noapte fața convexă a cîmplei negre!
2. Deasupra lumii sunt norii, ei aparțin universului. Deasupra norilor nu se află nimic.
3. Copacul singuratic din pămîntul pietros presimte pesemne că totul e zadarnic. Pînd acum n-a văzut un copac. Nu există copaci.
4. Mereu mă gîndesc: Noi nu suntem observați, Lepra singurei stele în noapte, înainte de-a apune!
5. Vîntul cald încă își arată strădania întru corecții, catolicul.
6. Duc o existență foarte retrasă. Nu știu ce-i răbdarea. Sărmanul frate, Dumnezeuul răsplate, spunea despre univers: El nu săvîrșește nimic.
7. Căldătorim cu viteză mare pe un astru îndreptat spre Calea lactee. Inima mea bate prea puternic. Altfel, totul e-n ordine.

GENERALE, TANCUL TĂU ESTE O MAȘINĂ PUTERNICĂ

El face una cu pămîntul pădurea și strîvește
Sute de oameni.
Are însă un cusur:
Îi trebuie un tanchist.

Generale, bombardierul tău este puternic,
Zboară mai repede ca uraganul și duce poveri
Mai grele decît elefantul.
Are însă un cusur:
Îi trebuie un pilot.

Generale, omul tău e nespus de destoinic.
El poate să zboare și poate să ucidă.
Are însă un cusur:
Știe să gîndească.

În românește de PETRE STOICA

ÎN VREMURI ÎNTUNEcate

Nu se va spune: Pe cînd nukul se scutura în vînt,
ci: Pe cînd zugravul îi călca în picioare pe muncitori.
Nu se va spune: Pe cînd copilul arunca piatra cea netedă
peste apa cea repede,
ci: Pe cînd se pregăteau marile războaie.
Nu se va spune: Pe cînd o femeie intra în odaie,
ci: Pe cînd marile puteri se coalizau împotriva muncitorilor.
Dar nu se va spune: Erau vremuri întunecate,
ci: De ce au tăcut poeții acelor vremuri?

LA AUZUL VEȘȚII DESPRE ÎMBOLNĂVIREA UNUI MARE OM DE STAT

Cînd omul indispensabil își încruntă fruntea,
două imperii mondiale se clatină.

Cînd omul indispensabil moare,
lumea se uită-n jur ca o mamă care nu mai
are lapte pentru copilul ei.

Dacă omul indispensabil s-ar întoarce
la o săptămîină după moartea lui,
în întreg imperiul

nu s-ar mai găsi pentru el
nici măcar un loc de portar.

În românește de NINA CASSIAN

JUAN RAMÓN JIMÉNEZ

CREATURA FERICITĂ

Cîntînd te duci și vii, rîzînd prin apă,
prin aer fluierînd te duci, rîzînd,
în cerc de verde,-argint, de-azur și aur,
preabucuroasă de-acest du-te-vino
prin prima-nbucurare-a lui, aprîi,
formă distinctă, de măsuri de-o clipă
în viață, în lumină, în culoare,
egale nouă, vilvorate țârmuri !

Ce veselă ești tu, ființă, în
etern universală-ti veselie !
Ce fericită tai vădăduh-n valuri,
sui împotriva unduirii apei !
Nu-ți pasă nici de hrană, nici de somn ?
Întreaga primăvară-i cuibul tău ?

Întreg frunzișul și întreg azurul,
întregu-nfloritor își aparține ?
În gloria ta, tu nu știi ce e spaima;
și-e scris să te rotești, să te rotești
în cerc de verde,-argint, de-azur și aur,
eternitate de eternități.

Desen de HENRI MATISSE

Ne dai chiar mîna într-o clipă de
posibilă afinitate, de subită
iubire, de radioasă indulgență,
și, la atingerea-ti fierbinte,
vibrînd în trup și suflînd nebuște,
ne-aprîndem de-armonie, și uităm
de noi, în permanentă înnoire,
lucim o clipă bucuroși de aur.

Ba chiar se pare c-am putea să fim
nepieritori c-a tine,
să flîm din mare către munte,
să ne-aruncăm sălînd din cer în mare,
să ne rotim, să ne rotim, să ne rotim,
eternitate de eternități !
Și să cîntăm, rîzînd prin aer,
să ridem lung prin apă, fluierînd !

Și totuși tu nu vrei deloc să uiți,
prezentă-nîmplător perpetuă,
tu ești o creatură fericită,
un suflet magic, singur, fără umbră,
de grații aurit și de căldură,
îmbătător și liber lotru, care
în cerc de verde,-argint, de-azur și aur,
te duci rîzînd și fluierînd prin aer,
cîntînd te duci și vii, rîzînd prin apă !

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ ȘI FLORIAN POTRA

GOTTFRIED BENN

EUL TÎRZIU

I

Privește: val de mixandre, dantelă
cu ochi de pe-acum străvezii,
lume pe ducă, propria sa imortelă,
e tîrziu.

Trandafirii din urmă, cînd fabula
verii de mult a pierit pe ogor —
moi haissable,
încă menadic iscoditor.

II

La început a fost potopul. O plută de lemurii goale
împing elanul, vita, de-o piatră-nsărcinat.
Ca plai de morți, și amintiri, și torturi bestiale,
deodată Dumnezeu s-a arătat.

Toate animalele mari: acvile de cohorte,
porumbei Gîlgotei, val —
toate orașele mari: cu purpură și palmieri în escorte —
flori ale pustiei, vis al lui Baal.

Prund din Levant, ale Marmorei plute,
Romă, restituie caii lui Lyssip —
ultimul sînge-al taurului alb peste-altarele mute,
din marea Amfritreii ultim nisip —

Malaz. Bacchanale. Profeții, spume-ale gurii.
Barcarole. Desfrînări.
La început a fost potopul. O plută de lemurii
e-mpinsă pe ultimele mări.

III

O, suflet, putrezit jur împrejur,
abia trăiești și încă e prea mult,
cînd nu-i un fir de praaf de pe cîmpie,
cînd nu-i frunziș din vreo pădure vie
prin umbra ta să nu fi scos tumul.

Stînci licăresc, albastru e Tartărul,
Hadesu-n tonuri de-oleandru suie
spre somn, și ard parăzi de morți cu flăcări
în mitice șigniri purtîndu-și harul.

Surse de bambus, arbori de cauciu,
plăci de incăși febrila mare șterge,
château lunar: lavine prind s-alerge,
umbre pe ziduri vinete se duc.

Cu frățești fericiri lingă Cain și Abel,
Dumnezeu li se-arată prin nor cenușiu —
născătoare pricină, haissable:
Eul tirziu.

O VORBĂ

O vorbă — un salt —: adie din simboluri
necunoscută viață, sens abrupt,
stă soarele, tac sferile în stoluri,
și totu-n ea se concentrează, supt.

O vorbă — un licăr, zbor și fulger sferic,
un sul de flăcări, stea-n cutrele greu —
și iarăși nesfîrșit în tînueric,
în spațiul vid de peste lumi și Eu.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ și VIRGIL NEMOIANU

PAUL VALÉRY

SCHIȚA UNUI ȘARPE*

Lui Henri Ghéon

În crengi, zefirii vin s-alinte
Vipera-n care mă-mbrăcai;
Un vag surîs, mușcat de-un dinte
Și fulgerat de-al poștei grai,
Peste Grădina-acum se plimbă,
Și-și joacă despicata limbă
Smaraldul meu triumfial...
Sunt fiară, însă fiară-acută,
Veninul meu deși vulgar
Întrece lînceda cucută.

Suav e timpul dat plăcerii!
Voi temeți-vă, muritori!
Nkicind sătul, adeseori
Căscînd simt limita puterii!
Azuru-aștî-n fast de-amiază
Balaurul care-mi dă azi
Stupidul chip al simplității.

* Fragment

Tu, neam de zăpăciți, te-astept !
Cu ochiul dezghețat, stau drept
Asemenea necesității !

O, Soare, Soare ! ... Vină clară !
Tu, Soare, care moartea-ascunzi
Sub cort de aur bleu spre seară
Cind flori țin sfat sub pomii scunzi;
Cu insondabile delicii,
Tu, mai trufaș ca toți complicii,
Și cursă-a mea sus, în azur,
Tu cruți simțirea de știință
Că lumea-i doar un biet cusur
Care pătează Neființa !

Tu, ce trezești, mărite Domn,
Fliința, și-o-nsoțești cu focuri,
Tu, care-o-nlăntuie într-un somn
Pictat cu-nșelătoare locuri,
Agent de vesele stăfii
Prin care, sclav privirii vii,
Obscurul suflet îl înflăcări,
Mereu minciuna mi-a plăcut
Ce-o răspîndești peste-absolut,
O, rege-al umbrei, tors din flăcări !

Revarsă-ți brutele călduri
În care lenea mea de gheață,
Ca bir al silnicei naturi,
Visînd năpaste se răsfață ...
Plăcut mi-e locul ce văzu
Carnea-n săruturi, cum căzu !
Furia mea, aici, se coace;
O sfătuesc, o fierb din nou,
M-ascult, și gîndul meu se face
Un murmurat-undînd ecou ...

O, Vanitate ! Cauză Primă !
Cel ce domnește-n Cer, cu-un vers
Ce prin lumină se exprimă
Deschise vastul univers.
Sătul de purul său spectacol,
Chiar Domnul rupe-acest obstacol
Al simplei sale veșnicii;

El se făcu Cel ce-și împarte
Principiul, în urmări deșarte,
Iar Unitatea-n stele mii.

Cer, vina lui ! Timp, moartea lui !
Și-abisul animal, avidul ! ...
Căderea în origini nu-i
În stare să refacă vidul ! ...
Dar primul rost ce-l zise Verbul,
EU ! ... Dintre aștri, mai superbul,
Spus de smintitul creator,
Eu sunt ! ... Voi fi ! ... Vărsînd lumină,
Împuținarea lui divină
O scald în fast de Seductori

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

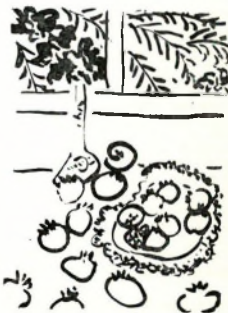
JORGE GUILLÉN

PERFECȚIUNE

Arc, deasupra zilei clare,
Îndesat azur tronează.
E suprema-noronare
A splendorilor: amiază.
Totul e cupolă. Centru
Fără vole, roză pentru
Soare lujeru-și apleacă.
Și-i atît de-adînc florul
De prezent, încît piciorul
Simte-n mers planeta-nreagă,

PAHAR DE APĂ

Sete nu-i, nici buză-atrasă
De această prospețime,
Și nici gînd care se lasă
Vrăjit de-a formei vechime
În acest crin vertical:
Volum lichid, dar cristal
Întrecîndu-se cu aștre.

HENRI MATISSE, desen

Văzul și credința, toate
Te contemplă, simplitate
Ultimă a lumii noastre.

VOCAȚIA DE A FI

O dimineată,
Mirosul de furtună și rouă crește-n fașă,
rîvnește spații
Virgin, un vînt aparte, străin de respirații;
În timp ce iarba,
Abia acum ivită din luturi, încă aorbă,
Gătîtă-n verde
Copilăresc, pe cîmpul care sub har se pierde,
Împinge-aci
La limita extremă vocația de-a fi.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

T.S. ELIOT

TĂRÎMUL PUSTIU* CE SPUNEA TUNETUL

După lumina torțelor roșie pe fețele năclăite
După tăcerea prînsă-n chiciură în grădini
Și după moartea înecată în vinături împietrite
Vaietele și plîngerile
Tămîița și palatul și răsfrîngerile
Tunetului de primăvară peste munți îndepărtăți
Cel viu odinioară este mort acum
Noi altădată vii acum murim
Cu puțină răbdare

Aici nu mai e apă ci stîncă doar
Stîncă și nu e apă. Și drumul pierdut în nisip
E drumul șerpuiind în sus printre munții
Care sînt munții stîncilor fără apă
Dacă ar fi apă ne-am oprit și am bea
Dar printre stînci nu poți să te oprești și să stai pe gînduri
Sudoarea s-a uscat picioarele se-nfundă în nisipuri
Dacă măcar ar fi apă între stînci
Gura muntelui moartă și cu dinții mincați care nu mai pot să scuipe
Aici nu mai poți sta nici în picioare nici lungit și nici nu poți să te așezi

* fragmente

Nu este nici măcar tăcerea în munți
Ci numai tunetul uscat sterp fără ploaie
Nu este nici măcar singurătate în munți
Ci chipuri roșii și posomorite care rinjesc și mîrlie
Din ușile bordeielor de lut crăpat
Dacă ar fi apă

Și nu stîncă
Dacă ar fi stîncă
Dar și apă
Și apă
Un izvor
Apă stătută între stînci
Dacă ar fi susurul opei măcar
Nu greerele
Și iarba uscată cîntînd

Ci susurul de apă peste o stîncă
Acolo unde sturzul singuretec cîntă printre pini
Plîci ploc plîci ploc ploc ploc
Însă nu este apă.

Cine este acela al treilea care merge mereu mereu alături de tine?
Cînd număr, nu sîntem decît tu și cu mine
Dar cînd privesc înainte pe drumul alb
Mai ales întotdeauna cineva mergînd alături de tine
Alunecînd înfășurat în mantie întunecată, și cu fața ascunsă
Nu știi dacă e bărbat sau femeie
— Dar cine este acela dincolo alături de tine?

Ce-i sunetul acela înalt în văzduh
murmurul plînsului de mamă
Cine sînt gloatele acelea cu fața ascunsă rotindu-se
Peste cîmpii nesfîrșite, împleticindu-se în pămîntul crăpat
Prins în inel de zarea fără adîncime doar
Care este orașul de peste munți
Surpîndu-se stringîndu-se iarăși la loc zbucnind în aerul liliachiu
Turnuri năruindu-se
Ierusalim Atena Alexandria
Viena Londra
Ireale

O femeie și-a întins părul ei lung negru
Sîrînd o muzică în șoaptă pe corzile lui
Și liliaci cu chipuri de copii în lumina viorie
Șuierau și băteau din aripi
Alunecînd cu capu-n jos pe un zid înnegrit
Și răsturnate în aer erau turnurile
Sunîndu-și clopote amintitoare, să măsoare ceasurile
Și glasuri ridicîndu-se în cîntec din cisternela pustii și din pușuri istovite.

În groapa aceasta năruită în inima munților
În lumina stînsă a lunii, iarba cîntă

Peste mormintele răsturnate, în jurul schitului
 Este schitul pustiu, sălaş doar al vîntului.
 N-are ferestre, şi uşa i se bate moartă,
 Oasele uscate nu mai pot face rău nimănui.
 Doar un cocoş se cocotase-n virful acoperişului
 Cu cu rigu cu cu rigu
 Într-o tîşnire-a fulgerului. Pe urmă a zburcînt vîntul umed
 Aducînd ploaie.

Gango se pierduse în nisipuri, şi frunzele fără putere
 Aşteptau ploaia, pe cînd norii negri
 Se adunau, departe mult, peste Himavant,
 Jungla chirindu-se preagîndu-şi tăcută satul
 Şi atunci a vorbit tuneţul
 DA

Datta: noi ce am dăruit?
 Prietene al meu, singele cutremurîndu-mi inima
 Crîncena îndrăzneală a renunţării de o clipă
 Pe care o viaţă chibzuită n-o va mai putea lua înapoi
 Prin asta, şi numai prin asta, am fiinţat
 Şi lucrul acesta nu va fi înlînit în vestea morţii noastre
 Şi nici în amintirile învăluite de păianjenul nouă prielnic
 Nici sub pecetea sfişiate de vreun jurist uscăţiv
 În camerele noastre pustii
 DA

Dayadhvam: Eu am auzit cheia
 Cum se întoarce în uşă o dată şi se întoarce o dată numai
 Noi ne gîndim la cheie, fiecare în temniţa lui
 Doar la căderea nopţii, murmure de aer
 Mai revine timp de o clipă un Coriolan înfrînt
 DA

Damyata: Corabia s-a supus
 Cu bucurie, minii cunoaşterii a pinzelor şi visle
 Şi liniştită marea, inima ta s-ar fi supus
 Cu bucurie, odată chemată, pulsînd ascultătoare
 Sub miinile stăpînitore

M-am aşezat pe tîrm
 Pescuind cu şesul stîrp în spatele meu
 N-ar trebui cel puţin să-mi las pămînturile în ordine?
 Podul Londrei se năruie se năruie
 Poi s'ascose nel foco che gli affina
 Quando fiam uti chelidon — O rîndunică rîndunică
 Poi s'ascose nel foco che gli abolie
 Frînturile acestora le-am tălmăcit pe lîngă ruinurile mele
 O dar atunci am să-ţi arăt eu. Hieronymo a înnebunit iarăşi
 Datta, Dayadhvam, Damyata.
 Shantih shantih shantih

În româneşte de MIRCEA IVĂNESCU

TRADIȚIA SPIRITULUI EUROPEAN ÎN POEZIE

Totuşi, dacă singura formă de tradiţie, de transmitere din generaţie în generaţie, ar consta în a urma metodele generaţiei imediat premergătoare, păstrîndu-se orbeşte sau cu timiditate în limitele reuşitelor ei, «tradiţia» ar fi ceva cu totul nerecomandabil. S-au văzut multe asemenea curente naive, repede dispărute; şi nouătaea e mai bună decît repetarea. Tradiţia e ceva cu o semnificaţie mult mai largă. Ea nu poate fi moştenită şi, dacă vrei s-o ai, trebuie s-o dobîndeşti printr-o grea strădanie. Ea presupune, în primul rînd, un simţ al istoriei de care, aş spune, cu greu s-ar putea lipsi cineva pentru a rămîne poet dincolo de vîrsta de douăzeci şi cinci de ani; iar simţul istoriei presupune perceperea trecutului nu numai ca trecut, dar şi ca prezent; simţul istoriei te obligă să scrii avînd nu numai generaţia ta în sînge, dar şi sentimentul că întreaga literatură europeană de la Homer şi, în cuprinsul ei, întreaga literatură a ţării tale au o existenţă simultană şi alcătuiesc o ordine simultană. Acest simţ al istoriei — care este simţul atemporalului şi al temporalului totodată şi, de asemenea, al temporalului şi al atemporalului în unitatea lor — este ceea ce îl face pe un scriitor să fie legat de tradiţie. Şi ceea ce face, totodată, ca scriitorul să fie pe deplin conştient de locul lui în timp, de propria lui contemporaneitate.

Nici un poet, nici un artist, în oricare dintre arte, nu înseamnă nimic singur. Însemnătatea lui, felul în care e privit, e felul în care e privită legătura lui cu poezii sau artiştii dinaintea lui. Nu poate fi privit singur; trebuie plasat, în contrast şi spre comparaţie, printr-un grup. Socotesc că acesta este un principiu de critică, nu numai istorică, ci şi estetică. Necesitatea de conformare, de integrare, nu e ceva unilateral; ceea ce se întîmplă cînd e creată o operă nouă, e ceva ce se întîmplă simultan tuturor operelor de artă care au precedat-o. Monumentele existente alcătuiesc împreună o ordine ideală care e modificată prin apariţia unei opere noi (într-adevăr noi). Înainte de apariţia noii opere ordinea existentă este completă; iar, pentru ca ordinea să subsiste şi după apariţia a ceva nou, este necesar ca întreaga ordine existentă să sufere o schimbare, fie ea cît de mică; şi astfel relaţiile, proporţiile, valorile fiecărei opere de artă fată de întregul unei literaturi sînt revizuite; tocmai în aceasta constă concordanţa dintre vechi şi nou. Oricine admite această idee a unei ordini, a unei structuri a literaturii europene, a literaturii engleze, nu va socoti că e absurd ca prezentul să modifice trecutul în aceeaşi măsură în care el însuşi e călăuzit de trecut. Iar poetul care e conştient de acest lucru va fi conştient şi de toate greutăţile şi răspunderile care îi revin.

... Poetul trebuie să fie pe deplin conştient de faptul evident că arta nu devine niciodată mai bună, dar că materia artei nu e niciodată exact aceeaşi. Trebuie să fie conştient de faptul că spiritul european — şi al spiritului propriu lui ţări — un spirit pe care cu timpul învaţă să-l socotească mult mai important decît propriul său spirit — este un spirit în schimbare, că această schimbare este o

Titlul aparţine redacţiei: fragment din eseu «Tradiţia şi talentul personal» (N.R.)

dezvoltare care nu pierde nimic în calea ei, care nu-l perimează nici pe Shakespeare nici pe Homer, nici desenele rupestre ale desenatorilor magdalenieni. Să fie conștient de faptul că această dezvoltare, rafinare poate, complicare neîndoleinic, nu este, din punctul de vedere al artistului, un progres. Poate nici măcar din punctul de vedere al psihologului sau nu în măsura în care am crede; poate sînt întemeiate în cele din urmă doar pe o complicare a economiei și a tehnicii. Dar deosebirea dintre prezent și trecut este că prezentul conștient are conștiința trecutului într-un fel și o măsură pe care propria conștiință de sine a trecutului nu le vedește.

În românește de MIHAI MIROIU

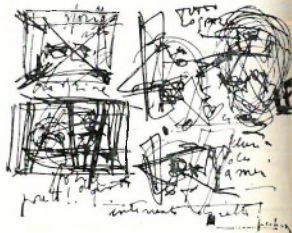
EUGENIO MONTALE

CASA VAMEȘILOR

Tu nu-ți mai amintești
de casa vameșilor, sus
pe ripa dintre stînci proptite-n mare:
te-așteaptă dezolată din amurgul
cînd roiul gîndurilor tale
a poposit neliniștit într-însa.

De ani de zile-i biciuie pereții
vîntul de sud, ecoul
rîsului tău nu mai e vesel astăzi:
busola-înnebunită se mișcă la-ntîmplare
și zarurile nu mai ies la joc a doua oară.
Tu nu-ți aduci aminte: alt timp îți deviază
memoria; un fir se desfășoară.

Mai țin în mîini un capăt; însă casa
aleargă-n depărtări și-n virful ei
se-nvîrte fără milă morișga afumată.
Îl țin în mîini; dar tu
ești singură, nu mai respiri alci,
în bezna apropiată.

Desen de VEDOVA

Ah, orizontu-n fugă, unde rare
luminile se-aprind pe navă!
Aici e pasul? (Unda
mai bate încă-n valul ce se surpă...)
Tu nu-ți aduci aminte casa-acestui
amurg al meu. Și eu
nu știu cine rămîne, cine pleacă.

ANGHILA

Anghila, sirena
mărilor reci ce Baltica-n urmă o lasă
ca-n mările noastre s-ajungă,
în estuare,
în fluviile noastre pe care-n adînc
le urcă, sub clocot de ape potrivnic,
din rîu în pîrlu și pe urmă
din șipot în șipot subțire,
mereu mai afund, mai aproape
de stîncă și înîlta ei, pătrunzînd
printre ochiuri de mîl pînă cînd, într-o zi,
din castani o lumină țîșnită
i-aprînde svîcnirea în mlaștini de apă stătută,
în lung de canale ce leagă
Romagna de coama-Appenninilor noștri;
anghiila, torță și bici,
săgeată-a lubirii-n țîrîră
pe care doar văile noastre sau din
Pirinei revărsate pîraie o-mping
spre raiuri de fecundizare;
sufletul verde ce caută
viață pe unde — și numai acolo —
secetă mușcă și doar dezolare,
scînteia ce spune
totul începe cînd totul cenușă
pare-a se face, vreașc îngropat,
pupila geomănă-o clipă
cu-aceea pe care o stringi printre gene
și-o faci să sclipească intactă-ntr-o semenă,
cufundați în noroiul tău propriu, ai putea
să nu ți-o crezi soră?

În românește de ETA BOERIU

LUCIAN BLAGA

MIRABILA SĂMINȚĂ

Mă rogi c-un suris și cu dulce cuvint
rost să fac de semințe, de rarele,
pentru Eutopia, mindra grădină,
în preajma căreia fulgere rodnice joacă
să-nalțe tăcutele seve-n lumină.

Neapărat, mai mult decât prin orașul rumorilor,
c-o străduință mai mare
decît sub arcade cu flori,
voi umbra primăvara întreagă prin tîrguri
căutînd vinzători de sămință.
Mi-ai dibuit aplecarea firească și gustul ce-l am
pentru tot ce devine în patrie,
pentru tot ce sporește și crește-n izvornită.
Mi-ai ghicit încîntarea ce mă cuprinde în fața
puterilor, în ipostaze de boabe,
în fața mărunților zei, cari așteaptă să fie zvirlîți
prin brazde tăiate în zile de martie.
Am văzut nu odată sămintă mirabilă
ce-nchide în sine supreme puteri.
Neînsemnate la chip, deși după spiță alese, îmi par
semințele ce mi le ceri.
Culori luminate, doar ele destăinuie trepte și har.
În rînduri de saci cu gura deschisă —
boabele să ți le-nchipui: gălbii,
sau roșii, verzii, sinilii, aurii,
cînd pure, cînd pestrice.

Asemenea proaspete, vii și păstoase
și luciul culori se mai văd
doar în stemele țărilor,
sau la ouă de păsări. Semințele-n palme
de le ridici, răcoroase,
un sunet auzi precum ni l-ar da
pe-un șarmure-al Mării de Est mătăsoase nisipuri.

Copil, îmi plăcea, despoiat de veșminte,
să intru-n picioare în cada cu grîu,
cufundat pin' la gură în boabe de aur.
Pe umeri simteam o povară de riu.
Și-acuma, în timpuri tirzii, cînd mai văd
citeodată grămezi de semințe pe arii,

onevoie pun cumpăt fierbintei dorinți
de-a le atinge cu fața.
De-alintarea aceasta mă ține departe doar teoma
de-a nu trezi zeii, solarii,
visătorii de visuri tenace, cumînți.

Laudă semînelor, celor de față și-n veci tuturor !
Un gînd de puternică vară, un cer de înaltă lumină,

s-ascunde în fieftecare din ele, cînd dorm.
Palpîit în visul semînelor
un soșnet de cîmp și amiezi de grădină,
un veac pădureț,
papoare de frunze
și-un murmur de neam cîntăreț.

PERSPECTIVA

Noapte. Subt sfere, subt marile,
monadele dorm.
Lumi comprimate,
lacrimi fără de sunet în spațiu,
monadele dorm.

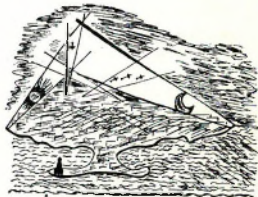
Mîșcarea lor — lauda somnului.

GHIORGHIOS SEFERIS

ZILE DE IUNIE 1941

Luna nouă s-a ridicat de-asupra Alexandriei
ținînd-o pe cea veche în brațele ei
și noi, îndreptîndu-ne spre Poarta Soarelui,
în întunericul inimii, trei amici.

Cine vrea să se scalde azi în apele lui Proteu ?
Metamorfoza am căutat-o în tinerețea noastră,
Plini de darințe sălînd ca peștii cei mari
în mări cu reflexul năpăznic;
Credeam în atotputernicia trupului.

Desen al poetului SEFERIS

Acum iată, luna nouă s-a ridicat imbrățișînd-o
Pe cea veche; și frumoasa insulă rănită
Odihnește în singele ei, insulă calmă, puternică, inocentă,
Și trupurile ca niște crengi devastate,
Rădăcinile smulse.
Setea noastră
Sentinelă călare, oprită
În fața sumbrei Porți a Soarelui
Nu mai știe să ceară nimic: se ferește
Exilată pe-aci undeva,
Pe lângă mormîntul lui Alexandru.

ANDRÉ BRETON

DIN «PRIMUL MANIFEST SUPRAREALIST»

Trăim încă sub domnia logicei. (...) Dar procedeele logice, din zilele noastre, nu se mai aplică decît la rezolvarea problemelor de interes secundar. (...) Trebuie să mulțumim descoperirilor lui Freud. Crezînd în aceste descoperiri, un curent de opinie se formează în sfîrșit, în lumina căruia exploratorul uman va putea să împingă și mai departe investigațiile sale, autorizat de a nu mai ține cont de realitățile sumare. Imaginația este poate pe punctul de a-și recîștiga drepturile. Dacă profunzimile spiritului nostru conțin forțe stranie capabile să sporească pe cele de la suprafață, sau să lupte victorios împotriva lor, există tot interesul de a le capta, a le capta mai întîi, pentru a le supune, după aceea, controlului rașii noastre. (...)

Visul meu de azi-noapte, îl urmează poate pe cel de noaptea trecută, și va fi urmat de cel din noaptea ce vine, cu o rigoare meritorie. E posibil, cum se spune. Și cum nu e nicidecum dovedit că, în felul acesta, «realitatea» care mă preocupă subsistă în stare de vis, că nu se scufundă în imemorial, de ce n-aș acorda visului ceea ce refuz uneori acestei realități, adică acea valoare de certitudine în sine, care, în timpul lui, nu mai e deloc expusă retractării mele? De ce n-aș aștepta de la indicațiile visului mai mult decît aștept din partea unui grad de conștiință zilnic mai ridicat? Oare visul nu poate fi aplicat, el însuși, la rezolvarea chestiunilor fundamentale ale vieții? (...)

În românește de A. E. BACONSKY

Din clipa cînd va fi supus unui examen metodic, în care, prin mijloace ce urmează a fi stabilite, se va ajunge să ne dăm seama de vis în totalitatea sa (și aceasta presupune o disciplină a memoriei extinsă peste generații; deocamdată să începem prin a înregistra faptele care ies din comun), în care curba lui se va dezvolta cu o regularitate și cu o amplitudine fără pereche, se poate spera că falsele mistere vor face loc marelui Mister. Cred în rezolvarea viitoare a acestor două stări, în aparență atît de contradictorii, care sunt visul și realitatea, într-un fel de realitate absolută, de *suprarealitate*, dacă se poate spune așa. (...)

Pregătiți tot ce e necesar pentru scris, după ce v-ați așezat într-un loc cît mai favorabil concentrării spiritului asupra lui însuși. Așezați-vă în starea cea mai pasivă, sau receptivă, posibilă. Faceți abstracție de geniul vostru, de talentele voastre și de cele ale altora. Spuneți-vă cu convingere că literatura e unul dintre cele mai triste drumuri care duc la orice. Scrieți repede fără subiect prestabilit, destul de repede pentru a nu fi ispitici să rețineți ceva sau să recitiți. Prima frază va veni de la sine, dacă e adevărat că în fiecare secundă există o frază străină de gîndirea noastră conștientă, care nu cere decît să se exteriorizeze. E destul de greu să ne pronunțăm asupra frazei următoare; ea va participa fără îndoială atît la activitatea noastră conștientă, cît și la ceaaltă, dacă e adevărat că faptul de a o fi scris pe cea dintîi implică un minimum de percepție. Puțin să vă pese, de altfel; în aceasta rezidă, în majoritatea cazurilor, interesul jocului suprarealist. Oricum punctuația se opune fără îndoială continuității absolute a curgerii care ne stăpînește, cu toate că ea pare la fel de necesară ca distribuirea nodurilor pe o coardă ce vibrează. Concluați cît vreți. Încredințați-vă caracterului ineputabil al mormurului. (...)

(1924)

DIN «AL DOILEA MANIFEST AL SUPRAREALISMULUI»

Suprarealismul, odată ce-și propune în mod special să facă procesul unor noțiuni ca realitate și irealitate, rațiune și nerațiune, reflecție și impuls, știință și ignoranță «fatală», utilitate și inutilitate etc., prezintă cel puțin această analogie cu materialismul istoric: că pleacă de la «colosalul avort» al sistemului hegelian. (...)

Noi spunem că operația suprarealistă n-are șanse de a fi realizată decît dacă se efectuează în condiții de asepse morală de care deocamdată pușini oameni vor să audă. Fără ele, e totuși imposibil de oprit cancerul spiritului care rezidă în faptul de a gîndi cu prea multă durere că anumite lucruri «sunt», în timp ce altele, care ar putea atît de bine să fie, «nu sunt». Noi am afirmat că ele trebuie să se confunde, sau să se intercepteze în particular, la limită. E vorba, nu de a rămîne aici, ci de a nu putea să faci nimic altceva decît să tîni cu disperare spre această limită.

(1930)

ION BARBU

OUL DOGMATIC

E dat acestui trist-norod
Și oul sterp ca de mincare,
Dar viul ou, la virf cu plod,
Făcut e să-l privim la soare !

Cum lumea veche, în cleștar,
Înoată, în subțiră var,
Nevinovatul, noul ou,
Palat de nuntă și cavou.

Din trei atlazuri e culcușul
În care doarme nins albușul
Atît de galeș, de închis,
Cu trupul drag, surpat în vis.

Dar plodul ?
De foarte sus
Din polul plus
De unde glodul
Pămînturilor n-o ajuns

Acordă lin
Și masculin
Albușului în hialin:
Sărutul plin.

Om uitător, ireversibil,
Vezi Duhul Sfînt făcut sensibil ?
Precum atunci, și azi — întocma:
Mărunte lumi păstrează dogma.

Să vezi, la bolti, pe Sfîntul Duh
Veghind vii ape fără stuh,
Acest ou-simbol ți-l aduc,
Om șters, uituc.

Nu oul roșu.
Om fără saț și om nerod,
Un ou cu plod
Îți vreau, plocon, acum de Paște:

Îl urcă-n soare și cunoaște !

Și mai ales te înfloară
De acel galben icusor,

Ceasornic fără minutar
Ce singur scrie cînd să moară
Și ou și lume. Te-nfloară
De ceasul galben, necesar . . .

A morții frunte-acolo-i toată.

În gîlbenuș,
Să roadă spornicul albuș,
Durata-nscrie-n noi o roată.
Întocma — dogma.

Încă o dată:
E Oul celui sterp la fel,
Dar nu-l sorbi. Curmi nuntă-n el.
Și nici la cloșcă să nu-l pui !
Îl lasă în pacea-ntie-a lui,
Că vinovat e tot făcutul,
Și sfînt, doar nunta, începutul.

GRUP

E temnița în ars, nedemn pămînt.
De ziua, finul razelor înșală;
Dar capetele noastre, dacă sint,
Ovaluri stau, de var, ca o greșală.

Attea clăile de fire stîngi !
Găsi-vor gest închis, să le rezume,
Să nege, dreptă, linia ce frîngi:
Ochi în virgîn triumphi tăiat spre lume ?

VLADIMIR MAIAKOVSKI

DIN « CUM SĂ FACI VERSURI »

Drept concluzii:

1. Poezia e o industrie. Dintre cele mai dificile, dintre cele mai complicate, dar totuși industrie.

2. A urma ucenicia lucrului poetic nu înseamnă a învăța cum să prepari un tip definit și limitat de opere poetice, ci studiul mijloacelor oricărui travaliu poetic, studiul metodelor practice ale acestei industrii, care te ajută să crezi a te face.

3. Noutatea materialului și a procedeeleor e obligatorie pentru fiecare operă poetică.

4. Munca poetului trebuie să fie de fiecare zi, pentru a îmbunătăți măiestria și a acumula rezervele poetice.

5. A avea un bun carnet și a ști să te servești de el e mai important ca a ști să scrii fără greșeli în vechile forme metrice pleznite.

6. E inutil să se pună bazele unei mari uzine poetice pentru a produce brichete poetice. Trebuie să întorci spatele unei futilități poetice atât de puțin rațională. Trebuie să pui mîna pe condei numai atunci cînd nu există alt mijloc de expresie decît versul. Nu trebuie să te apuci de lucru decît atunci cînd simți clar comanda socială.

7. Pentru a înțelege corect comanda socială, poetul trebuie să se afle în centrul lucrurilor și al evenimentelor. A cunoaște teoriile economice, a cunoaște viața reală, a se pătrunde de istoria științifică, este pentru poet — într-o parte esențială a muncii sale — mai important decît micile manuale scolastice ale profesorilor-idealisti care diviniză vechiturile.

8. Pentru o mai bună executare a comenzii sociale, trebuie să fii în avangarda clasei tale, trebuie, împreună cu această clasă, să duci o luptă pe toate fronturile. Trebuie să faci tîndări fabula artei apolitice. Această veche fabulă apare acum sub un nou aspect, sub masca unor vorbării despre « marile pinze epice » (întîi epice, apoi obiective, și pînă la sfîrșit fără partid), despre un stil grandios (mai întîi grandios, apoi elevat, și pînă la sfîrșit celest), etc.

9. Judecata întîmplătoare, individuală, gustul fără principiu, nu pot fi lichidate decît dacă privim arta din punct de vedere industrial. Numai acest fel de a vedea va pune alături diversele genuri de muncă literară; și poemul, și nota rabcor-ului, în locul raționamentelor mistice asupra unei teme poetice, aceasta va da posibilitatea de a ne apropia de problema, care trebuie odată rezolvată, a tarifului și a calității poetice.

10. Cizelarea, travaliul tehnic cum se spune, al unui poem nu poate fi considerat ca o valoare în sine. Dar totuși acest travaliu e cel care face un poem utilizabil. Deosebirea în ce privește mijloacele de a lucra un poem stabilește deosebirea între poeți; cunoașterea, perfecționarea, acumularea, diversitatea procedeele poetice fac dintr-un om un scriitor de profesie.

11. Ambianța poetică cotidiană influențează creația unei opere autentice, ca și ceilalți factori. Cuvîntul « boemă » a devenit numele comun al îndeletnicirii artistice de fiecare zi de tip mic-burghez. Din nefericire, s-a luptat adesea împotriva cuvîntului, numai a cuvîntului. Ceea ce avem în fața noastră ca realitate, e atmosfera unui vechi arivism literar individual, a unor interese de biseriță, meschine și arțgose, a unor schimburi de piedici, a substituirii conceptului « poetic » prin cel de « delăsare », de « ușor amestît », de « dulce beție ». Trebuie ca pînă și vestmintele poetului, conversația sa de acasă cu soția sa să fie diferite, definite prin întreaga sa producție poetică.

12. Noi, lefs-ii, noi nu spunem niciodată că suntem singurii deșinători ai secretelor creației poetice. Dar noi suntem singurii care vrem să descoperim aceste secrete, singurii care nu dorim o admirație artistico-religioasă, pe care apoi s-o speculăm. (1926)

CUVINTE DIN ÎNSINGURARE

1.
Trec peste-abisuri,
pe solul neted pun piciorul meu.
Zilelor mele-ntunerice,
lumina zilei fulgeră a Dumnezeu.

2.
În liniște mă-mbrac,
ființa-n taină își rastește harul.
Cenușa, adierile mi-o desfac,
rămîne jarul.

3.
Fără deasă
ofer un cald ungher.

Fără de cale
drum arăt către cer.

4.
În zilele de apoi retras
sfrîgesc tăcut,
cînd viața-abia-și deschide ușile-n zare.

Cuvîntul meu cel mut
cu limbă de moarte-l las
la pietre și fiare.

5.
Fără copii, firesc
odevărul își este complicele.

Fiii mă însoțesc
și ficele.

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ și SLAVOMIR POPOVICI

DIN «IMAGINEA POETICĂ LA DON LUIS DE GÓNGORA»

(...) Poetul care vrea să facă un poem (o știu din experiență personală) are sentimentul vag că pornește la o vîntătoare nocturnă într-o pădure foarte îndepărtată. O spaimă fără sens îi sporește bățile inimii. Ca să-și regăsească liniștea, e bine întodeauna să bel un pahar de apă rece și să trăgi cu condeiul linii negre fără nici o noimă. Zic negre, deoarece... am să vă fac acum o măturisire... eu nu folosesc cerneală colorată. Poetul pleacă la vîntătoare. Straturi de aer delicat îi răcoresc cristallul ochilor. Luna, corn încovoiat de metal gingaș, visează în liniștea ramurilor înalte. Cerbi albi lunecă prin luminisuri. Noaptea întreagă se reculege îndărătul unui ecran de rumori. Ape adînci și calme văluresc între trestii... Trebuie să ieși. Acesta e pentru poet momentul primejdios. Poetul trebuie să aibă un plan al locurilor pe care le va parcurge și să rămînă calm în fața miilor de frumuseți și urîșenii cu chip fermecător care vor trece pe dinaintea ochilor săi. El trebuie să-și astupe urechile, ca și Ulise în fața sirenelor, și să-și lanseze săgețile asupra metaforelor vii, lăsînd la o parte pe cele care sunt false sau simulate. Moment primejdios, dacă poetul se lasă în voia lui, căci de acesta depinde opera sa. Poetul trebuie să pornească la vîntătoare calm și liber, sau chiar deghizat. Să reziste la miraje, să stea la pînda cărnurilor palpitante și adevărate care convin poemului al cărui plan îl întrevăde. Uneori e nevoie să scoată mari strigăte în singurătatea poetică, pentru a alunga duhurile rele ale facilității care vor să ne facă robi linguiștilor populare, în disprețul simțului estetic, al ordinei și al frumuseții. Nimeni n-a fost atît de gata pentru această vîntătoare interioară, ca Góngora. El nu e sensibil la imaginile colorate, prea scilpitoare, care-i traversează peisajul mental. El o urmează pe aceea de nimeni văzută din cauza izolării ei, imagine albă și neglijată, care animă momentele lui poetice, nebdănuite. Fantezia lui tine cont de cele cinci simțuri. Cele cinci simțuri ca cinci sclavi fără culoare, care-l ascultă orbește și nu-l înșală nicicînd. El înțelege clar că natura ieșită din minile lui Dumnezeu nu este aceea ce trebuie să trăiască în poeme și îi aranjează peisajele în funcție de analiza elementelor lor. (...)

(1927)

PRAGA VECHE SUB PLOAIE

Ploile din Mala Strana
O harpă
Peste Hradcin plutește o zdreanță neagră pe care o sfîșie vîntul
Acest drapel melancolic
Din secol în secol îl face semn de bun rămas
Soarelui pe care-l înghite oceanul
Drapel credinței eternului dolii
E prea multă vreme de cînd poporul se plînge sub acest drapel
Sună o harpă
Pasomirite profeții și păsări negre se așază pe palate
O torță roșie se aprinde și se stinge la îndoliatele geamuri
Un tobosar își pregătește toba așteptînd să-nceapă execuția
Bătrînele se-nchid în case
Un vîiet a răsănat
Teribilă serbare-n cinstea morților
Rozariile scrișnesc între degetele bătrînelor și turnurilor
S-au abătut peste cosciug ca o grindină
Nu mai rămîn pe loc decît pompele funebre uitate
Plouă
Glasul orologilor
Un cortegiul sub negre umbrile
Ca o sperietoare pentru femeile-n dolii se ivește un căldreț.

În românește de A.E. BACONSKY

«SFIDAREA LUCRURILOR»

Să acceptăm sfidarea pe care lucrurile o adresează limbajului. De exemplu aceste garoafe sfidează limbajul. Nu voi avea liniște înainte de a fi adunat cîteva cuvinte la lectură sau ascultarea cărora cineva să exclaimă în mod obligatoriu: e vorba de ceva ce aduce cu o garoafă.

E asta poezie? Nu știu, și nici nu interesează. Pentru mine e o nevoie, un angajament, o minie, o chestiune de amor propriu și altă tot.

Eu nu pretind că sunt poet. Eu cred că viziunea mea e foarte comună.

Fiind dat un lucru — cel mai obișnuit cu puțină — mi se pare că el prezintă câteva calități într-adevăr particulare asupra cărora, dacă ar fi exprimate clar și simplu, ar exista o opinie unanimă și constantă: pe acestea caut eu să le scot în evidență.

Ce rost are să le scoți în evidență? Să faci ca spiritul uman să cucerească aceste calități, de care el este capabil și pe care numai rutina sa l-a împiedicat să și le aproprieze.

Ce discipline sunt necesare pentru succesul acestei întreprinderi? Cele ale spiritului științific fără îndoială, dar mai ales multă artă. Iată de ce mă gîndesc că într-o zi o asemenea căutare va putea să fie numită pe drept cuvînt poezie.

(1929)

MIECZYSLAW JASTRUN

CONVERSAȚIE CU AUTORUL

Adevărul despre crimele veacului și suferința umană
Va fi rostit — dar mai tîrziu, mai tîrziu
Cînd înăuntrul timpului, ca într-un tren va veni schimbul;
alt mecanic, alți conductori, alți pasageri.

Aceasta nu-i o mare consolare.
Adevărul combatant e-ntotdeauna de azi.
Ce-mi pasă dacă ecoul cornurilor de vinătoare
Pădurea-l păstrează-n adîncu-i întunecată.

Adevărul e oare-ntotdeauna văduva timpului?
E ca un tribunal de cadavre,
O ușă scîrîind într-o singură balamă,
O floară cu-un singur broț în aer.

Oare-i e dat înțelepciunii să se-mpotmolească-n păduri?
Ciute se vîd sălîind prin poiene,
Un vînt zglobiu bate-n obloane,
Noaptea conștiinței are ochi de bufnîță.

În românește de A. E. BACONSKY

W. H. AUDEN

IMNUL NAȚIUNILOR UNITE

Mîngie-ți strunele
Omule,
Înăpîrînd cîntînd,
Năzuind fapte
Cu vocile toate
Vesele-mpreună,
Neamestecate
Ci coexistînd
Căci tot ce-i încins
De-un briu de sunet
E tărîm sfînt
Unde frați sînt
Cu toți ca unul.

Muritorilor,
Vorbelor
Luați seama — voi
Așa mințiți:
Pace pe buze,
În suflet război,
Rele rostind blind
Și-n van promîțînd,
Vrednic doar cîntul:
Muzica fie
Al păcii model
Căci pacea-i schimbul,
Tic-tac-ul ce-l
Crește pămîntul.

Așa-i povestea
Cetății-omenești —
Curgî înaltele
Ca muzica:
Născute note
Note născînd,
Șuivial vremii
Sporind pînă cînd
Ce-ar putea fi
E-avea și
În tristeți chiar
Bucurii răsar —
Liberă soartă,
Uimire, Har.

În românește de C. ABĂLUȚĂ și ȘT. STOENESCU

BRAQUE, pictură.

CRONICA*

1.

Mărează vîrstă, iată-ne. Răcoarea serii pe-nălțimi, adierea lorgului pe prăguri, și noi cu frunțile descoperite spre și mai vaste-arene...

Intr-un amurg de febră roșie și lungă cînd lăncile se încovoale, noi am văzut spre Vest un cer mai roșu și mai roz, un roz de insecte din mlaștini sărate: amurg de mare erge, și foarte mare disc, cînd primele eliziuni ale luminii ne-au fost precum leșinuri ale limbii.

Și e o rupere de măruntaie, de viscere, pe-ntraga arie-n lumini a Secolului: rufe spălate-n ape-mumă și degetele omului plimbate, în cel mai verde violet al bolții, pe-aceste rîni înșingate ale visului — spărturi de carne vie!

Un singur nor limpid și leneș, cu-o răsucire mai zglobie trecînd prin cerul austral, își încovoale pîntecele alb ca de rechin spinos cu-nnoțtoarele de tul, și armăsarul roșu-al serii nechează în calcaruri. Și visul nostru este pe-nălțimi. Ascensiune potrivită pe ascensiunea stelilor născînd din mare... Dar nu-i aceeași mare pe care o visăm în seara-aceasta!

Oricîd de naltă-i așezarea, o altă mare se înalță-n depărtare, și ne urmează, la înălțimea frunții omenești: înalță masă și morman de vîrste la orizontul unor noi pămînturi, ca metereze de piatră pe fruntea Asiei, și prag înalt de flăcări la orizontul omului dintodeauna trăind sau mort într-o mulțime-aceiași.

Ridică-ți fruntea, om al serii. Raza imensă-a anilor se-ntoarce pe fruntea ta senină. Înaltul arbore al cerului, ca un nopal, se-mbracă-n Vest în coșenile roșii, și-n vilvătăia unei serii cu iz de algă seacă, noi instruiem, pentru mai nalte transhumante, enorme insule-ntr-un cer și apă, hrănite cu arbatuș și ienupăr.

Febră pe culmi și pat de jaruri. Statut de soții pentru noapte pe toate crestele spălate-n aur!

2.

Mărează vîrstă, tu mințea: poteci de jar, nu de cenușă... Cu chip arzînd și suflet mare, spre care altă-nveșnire ne-năptăm? Timpul pe care anul îl măsoară nu-i nicidecum măsura zilei noastre. N-avem nimic de-a face cu mai-puținul și mai-răul. Nouă — neastîmpărul divin în ultima-i viitoare...

Mărează vîrstă, iată-ne pe drumul nostru fără margini. Pleznesc de bici pe mii de lunci! Și strigăt ascuțit pe înălțimi! Și vîntu-acesta de aiurea-n foța noastră, ce-ndoaie omul peste leșezii ca plugul peste bulgări.

Te vom urma, aripă-a serii... O, dilatare-a ochiului în marmuri și bazalturi! Porunca omului este pe vatră și mina omului este pe piatră și din adîncul nopții lui răpește-un vultur. Ci Dumnezeu în ziua-aceasta toce; și putul nostru n-aparejine întinderilor, nici duratei.

O, Moarte-mpodobită cu mînușă de ivoariu, zadarnic bați făgașurile noastre cu grămezi de oase, căci drumul nostru tînde mai departe. Feciorul scutier înzorzonat cu osu-n care locuim, și care ne servește cu simbrie, va dezerta în seara-aceasta la o cotitură.

* (fragment)

Și încă ar fi mai de spus: trăim în dîncalo-de-moarte și chiar de moarte vom trăi. Trecut-au căii ce-alergau spre osuare, cu gura încă udă de sălcile humei. Și rodia Cybele pe sucule ei tot mai sporește gura femeilor noastre.

Regatul nostru este-n tînda serii, această strălucire mare-a Secolului către culmea lui; și nu avem acolo nici jîlt de judecată, nici cîmpuri de onoare, ci o întreagă revărsare de stofe pe costise, desfășurînd în falduri lungi mormanale acestea de lumină galbenă pe care Ceretorii serii le-adună de departe, precum mătăsuri de Imperiu și borangicuri de tribu.

Ne-am săturat de degetul de cretă sub ecuația fără stăpîn... Și voi, măreți înaintași, în robele rigide, ce coborîți pe scări nemuritoare, ținînd sub braț imense cărți de piatră, noi v-am văzut mișcînd din buze în limpezimea serii: voi nu ne-ați spus cuvîntul care scoală și care ne urmează.

Lumină în cutreier peste plajă spre zămisirea lucrului femeii, mai sunt și alte nașteri la care să vă duceți cu lămpașe...! Și arbul Dumnezeu lucește-n sare și piatră neagră, în obsidiană sau granit. Și roata se întoarce-n mina noastră, ca-n toba cea de piatră a vechiului Aztec (...)

În românește de ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

ODISSEAS ELITIS

AUTOPSIA

Deci, s-a găsit că-n adîncul inimii sale
și-a strecurat aurul rădăcina mîstîrlului

Și ținînd de-atîtea ori o stat de veghe, pe lîngă
un sfîșnic așteptînd zorile, rărunchii
i-au fost cuprînși de-o pirjolire ciudată.
Mai jos, sub piele, se vede linia albastră a
orizontului colorată intens, și urme de
albastru și sînge.

Glasurile păsărilor, pe care el pe de rost le învățase,
în orele marii singurătăți, s-au revărsat, pe cît pare,
cu toate, pînă-ntr-atîta că n-a mai fost cu puțință
să intre la mare-adîncime cuțitul.

Poate atenția a fost îndeajuns pentru Răul
Pe_care-l văzu — e clar — în atitudinea îngrozitoare-a

nevinovatului. Ochii săi mlîndri deschîşi şi toată
pădurea ce freamătă încă pe retina fără prihonă.

În creier, nimic, decît doar un fel de ecou de cer spulberat

Şi numai în conca urechii, din stînga aflară puţin nisip,
fin şi subţire, ca în cochilii. Ceea-ce-nseamnă
că-adeşori singur umbla pe lîngă mare, singur de
tot, cu dorul iubirii şi vîietul vîntului.

Cît despre-aceste fărîme de foc, pe semnele lui bărbăteşti,
arată că el se ducea cu multe ceasuri mai înainte
de-a se-ntîlni ca să înflorească un trup de femeie.

În româneşte de ION BRAD

GÜNTER EICH

MARELE LAC LÜBBE

Cocori, migraţii de păsări,
de cari îmi amintesc,
schela punctului trigonometric.

Aici mă cotropeşte,
în faţa întunecatului perete al ţărmului opus, deluros,
începutul singurătăţii,
o lovitură de pleoapă, un ochi,
de neîndurat a doua oară,
ochiul porumbelului cu blînda lui mustrare,
cînd cuşitul taie carotida,
începutul singurătăţii,
aici fără bărci, fără punţi,

stuful disperării,
punctul trigonometric,
măsurătoare în gol,
în timp ce stolurile păsărilor se deşiră,
zi de septembrie fără vînt,
limpezime de monedă galbuie, ce zboară de-aici
pe aripi de cocor, fără urmă.

S-A AVUT GRIJĂ

S-a avut grijă
ca săracii să nu adoarmă fără rugăciune.
Mărfaşul exprimă cele ce i-au fost indicate.
Cuvînt după cuvînt code picătura de apă.
Spre dimineaţă vîntul citeşte
în frunzele uscîndu-se.

Rugăciuni, care imploră să vină întîmplarea,
zielnica umilinţă,
sarea pe rană,
plînea pietroasă,
şi-un drum scurtat.

Mîngîierile-s tănuite:
În cele măturate trandafirul îşi multiplică
prin pierderea petalelor
miresmele-i visate.

FINALUL UNUI ROMAN POLITIST

Şapcă, papuci de casă,
taxiurile au fost comandate,
dă pe de-asupra cincizeci de pfenigi !

Gin cu tonic,
şi prudenţă la peştii nepreparaţi !
Cit praf pe faţa lumii !

Mai rămiî, o jumătate de minut !
Ceva s-ar putea schimba.
S-ar putea ca amprente de pe toate clanţele
să fie chiar ale tale !

În româneşte de PETRE STOICA

PLEXUS

Uneori, eram asaltat de stranii accese de nostalgie. Mă deșteptam cu mintea aburită de mahnureala unui vis, și simteam brusc nevoia inextorabilă de a relinva unele amintiri adică împlinite în memorie, ca de pildă aceea a grăsanului mățăhălos căruia îi spuneam «unchiul Charlie» și care obișnuia să mă țină în brațe și să mă desfete cu povești despre isprăvile lui din timpul războiului hispano-american. Retrăirea acestor amintiri presupunea un drum lung, parte cu vagoanele suspendate, parte cu troleibuzul, până într-un loc numit Glendale, unde locuiseră pe vremuri Joey și Tony. (Unchiul Charlie era de fapt unchiul lor, nu al meu.) Deși se scursese atîta amar de vreme, mărunta așezare adormită mai păstra încă pentru mine o atmosferă ciudată. Casele în care locuiseră micii mei prieteni erau încă în picioare, din fericire, și înfățișarea lor aproape că nu se schimbaseră. Rămăseseră pe loc și circiuna cu grajdurile ei, circiuna unde în serile de vară se adunau prietenii și neamurile. Mă văd și acum, un ținț de-o șchioapă, alergînd de la o masă la alta, sorbind resturile de pe fundul cânilor de bere și storcînd cite un bănuț de la petrecăreții cherchelici. Îmi răsună în urechi plîni și siropoasele cîntece nemestee pe care le răsneau din bociochi lor de oțel: «*Lauderbach, lauderbach, hab'ich mein Strumpf verlor'n*. Sau îi văd sobri și cu mintea clară, cu o gravă seriozitate zugrăvită pe chipuri, adunați în careu, de parc-ar fi fost ultimii supraviețuitori ai unui regiment de viteji, bărbați, femei și copii, umăr la umăr, cu toții membri ai *Kunst Verein* (un nucleu al marelui, ancestralului *Soengerbund*), așteptînd solemn ca dirijorul corului să-și cîlcînce diazonul. Asemenea unei cete de războinici devotați, aliați la hotarul unui ținut străin, se împieptosau, scrutați zarea cu ochi uneși și sclinteitori, își înălțau vocile puternice într-un cor ceresc, întinod cîte un lied cutremurător, care le răscolea adîncurile sufletului. . . . Merg mai departe. Iată mica biserică catolică ale cărei vitralii au fost pictate de domnul Imhof tatăl lui Joey și Tony (primul artist pe care l-am cunoscut în carne și oase); tot el a pictat frescele de pe pereți și de pe tavan, și a sculptat amvonul. Cu toate că băieții îi li știu de frică, cu toate că era un tip sever, tiranic, ursuz, eu am simțit întotdeauna o puternică atracție pentru omul așa înțeles. Seara, înainte de culcare, eram duși în atelierul lui din pod, ca să-i spunem noapte bună. Și întotdeauna ședea la aceeași masă și picta în acuarole. O lampă de birou cernea o lumină domoală peste masă, lăsînd restul înăcerii în semituneric. În clipele acelea părea sincer, duios, absorbit, ba chiar absent. Mă întrebam ce anume în clipele acelea părea sincer, duios, absorbit, ba chiar absent. Mă întrebam ce anume l-o fi îmboldind să stea ceasuri întregi din noapte ținînd la masa lui de lucru? Dar ce-mi sărea mai mult în ochi era faptul că domnul Imhof făcea oțel dect ceilalți — altă specie. . . . Colind mai departe. Iată-mă ajuns la calea ferată, în viraoga unde ne jucam: un fel de țara nimănui, între marginea satului și cimitirul aflat de calăță parte a șinelor. Pe undeva pe aici locuiea o rudă îndepărtată căreia îi spuneam Tante Grussy, o tinerică de o neobișnuită frumusețe, cu ochi imensi, cenușii, și părul negru, care chiar și pe atunci, deși eu nu eram deocît un puști, mi se părea a fi o făptură cu totul deosebită. Nimeni n-o auzise vreodată ridicînd glasul, mîniindu-se, nimeni

n-o auzise vorbind de rău pe alții, și nimeni din cei care-i ceruseră ajutor nu rămăsesse vreodată cu mîna întinsă în van. Avea un glas de contralto și cînta acompanindu-se singură la gitară; uneori își punea o rochie de bal mascat, și dansa, scuturînd o tamburină și fluturînd un evantai lung, japonez. Bărbatul ei dăduse în darul beției; se spunea că începuse s-o bată. Dar Tante Grussy s-a arătat și mai dulce, și mai blîndă, mai miloasă, mai plăcută și mai grațioasă. Și pe urmă, după un timp, lumea a început să șuștească cum că-ri ajuns bisericoasă — se vorbea despre acest lucru în șoaptă, de parcă voiau să dea a înțelege că și-ar fi pierdut mințile. Mult mai mi plăcut s-o revăd. Am căutat și-am tot căutat casa în care locuise, dar s-ar fi zis că o înghițise pămîntul. Unii au insinuat că tante Grussy a fost poate internată într-un ospiciu. . . . Gînduri stranii, stranii aduceri aminte îmi bîntuie mintea în timp ce străbat adormitul sat Glendale. Incîntătoare, eterice Tante Grussy, și jovialul, senzualul morman de cărnuți care era unchiul Charlie. . . . pe amîndoi îi ubeam. Acesta din urmă nu-mi vorbea decît despre omorîre și torturare, igorilor din Filipine, despre hăitua lui Aguinaldo prin mîștinile și ascunzișurile munților filipinezi; Tante Grussy, în schimb, nu vorbea aproape deloc, era doar o prezență, o zeitate în intrupare pămîntească care alese să pogoare printre noi ca să ne lumineze viețile cu boarea cerească pe care o iriza.

Cînd plecase în Filipine, cu grad de caporal, tînărul Charlie era un băiat de dimensiuni normale. Dar opt ani mai tîrziu, cînd s-a întors ca sergent major, cîntărea aproape două sute de kilograme și era tot timpul lac de sudoare. Îmi amintesc cu însoțire de un dar pe care mi l-a făcut într-o zi: șase gloanțe dum-dum într-o punguță de pînă albastră. Mi-a spus că fuseseră luate de la unul din oamenii lui Aguinaldo; și acei răzvrătiți, pentru că se făcuse vinovat de folosirea unor astfel de gloanțe, (pe care germanii le furnizaseră filipinezilor) fuseseră decapitați, și apoi i se înfipese căpătîna într-un par. Asemenea povești, ca și acelea despre înfiorătoare «cură de apă» pe care ostașii noștri o administrau filipinezilor, mă făceau să simpatizez cu Aguinaldo. Ajunsesem să mă rog noapte de noapte ca americanii să nu-l prindă niciodată. Fără să vrea, unchiul Charlie făcuse din Aguinaldo eroul meu.

Fiindcă veni vorba de Aguinaldo, îmi aduc aminte de o zi de sărbătoare militară, în care m-am îmbrăcat în costumul meu de micul Lord Fauntleroy și m-au cărat dinde-a-dea înătr-o casă arătoasă din piatră maronie de pe Bedford Avenue, din al cîrei balcon urma să se țină «parada». Tocmai se întorseseră din Filipine primul nostru contingent de e-For. Era acolo și Teddy Roosevelt — drept în frunte — conducîndu-și «Cavaleriștii nefricati». Evenimentul s'întîrse o nemăpomenită agitație, oamenii de pe stradă plîngeau și chîiau, drapelule și steagurile flitau, iar de la ferestrele caselor ploua cu flori. Cetățenii se sărutau și strigau «Aleiua!» M-am distrat grozav dar eram, în același timp, cam nedumerit. Nu reușeam să înțeleg motivul unor asemenea emoții dezînlătute. Pe mine mă impresionau doar uniformele și calii. În acea seară au venit la noi la cină un ofiter de cavalerie și scriba cu care vorbeam despre întreaga campanie din Filipine. Nu vedea altceva în ea decît o hărtuială. «N-ar fi trebuit să țină mai mult de o lună», punea el. Și apoi se pornea să istorisească despre Bismarck și Von Moltke, despre bătălia de la Waterloo și asediul de la Austerlitz. Bunicul sosise în America în zilele Războiului civil. «Aia război», obișnuia el să spună. Dar ca să cășapeți niște sălbațici biciclisti, asta putea s-o facă oricine. Totuși, a fost obligat să ridice paharul pentru amiralul Dewey, eroul de la Golful Manila. «Acuma ești și dumeata american», i-a spus cineva. Și încă un

Din trilogia CRUCIFICAREA ROZEI
(ROSY CRUCIFIXION) vol. Plexus

bun american, l-am auzit pe bunicul meu răspunzând. Dar asta nu înseamnă că-mi place să ucid. Lăsați naibii uniforme astea și reîntorceți-vă la treabă!»

Acest bunic al meu, Valentin Nieting pe nume, era un om respectat și admirat de toți. Petrecuse zece ani la Londra, ca maestru croitor, dobândise un corect accent englezesc, și vorbea întotdeauna cu afecțiune despre englezi. Îi socotea un popor civilizot. Întreaga viață și-a păstrat multe din pedanteriile englezești. Prietenul lui cel mai apropiat, cu care se vedea în seriile de simfoni în localul de pe Second Avenue ținut de unchiul meu Paul, era un tip uscat, artăgros, pe care-l chema domnul Crow și era englez din Birmingham. Cu excepția bunicului, nimeni din familia noastră nu-l înghitea pe domnul Crow. Și anume, pentru că domnul Crow era socialist. Întotdeauna ținea cuvântări, împoșcând cu vitriol. Dar bunicul, a cărui memorie se întindea îndărăt până în patrușopt, nu-si mai încăpea în piele de bucurie și aplauda cuvântările domnului Crow. Și el era pornit împotriva patronilor. Și, de bună seamă, împotriva militarilor. Acum cînd privesc în urmă, mi se pare ciudată teama cămășii pe care o stîrnea pe atunci cuvîntul «Socialism». Nimeni din familia noastră n-ar fi acceptat, în ruptul capului, să aibă de-a face cu vreun ins care-și zicea socialist; ăștia erau mai de temut decît catolicii sau decît evreii. America era o țară liberă, tărîmul marelor ocazii, și era de datoria fiecărui individ să dea lovitura și să se căpătuiască. Tatăl meu, care-și ura patronul — «un englez împuțit și al dracului», cum spunea el — avea să devină curînd, la rîndul lui, patron croitor. Iar bunicul a fost nevoit să lucreze pentru tata. Cu toate acestea, niciodată nu și-a pierdut cea demnitate, avea siguranță de sine și integritate care-l făceau să fie oarecum superior tatii. Nu peste multă vreme toți patronii croitorii aveau să treacă printr-un jalic proces de pauperizare, care i-a silit să se carteleze pentru a putea împărți cheltuielile și a menține o mică echipă statornică de lucrători. Simbriile lucrătorilor — cei care croiau stofa, rețușerii, măistrii paitonari, pantalonarii—cresteau într-unul, ajungînd la un moment dat mai substanțiale decît partea ce-i revenea patronului. Pînă la urmă — actual final al dramei — acești mărungi lucrători, cu toții străini, îndeobște disprețuiți, dar adeseori pizmuți, împrumutau bani patronilor ca să-și poată menține atelierele. Poate că toate astea s'au fi fost rezultatul acelor pernicioase doctrine socialiste propovădite de agitatarii de teapa domnului Crow. Sau poate că nu. Poate că germelele dezastrului era conținut în însăși doctrina Wallingford: «Imbogațeste-te rapid», cu care erau inoculați tinerii din generația mea.

Bunicul meu a murit înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Ne-a lăsat o proprietate considerabilă, așa cum s-a întîmplat și cu alți imigranți din vecinătate, toți soșiți cam în același timp în America, adunați de prin toate colturile Europei. Bătrînii ăștia s-au descurcat incomparabil mai bine în această glorioasă țară a tuturor posibilităților decît au făcut-o filii și fiicele lor. Au pornit de la zero, așa ca neamțul acela, ucenic măcelar, tizul meu — Henry Miller, «regele cirezilor de vite» — care a ajuns proprietarul unei uriașe porțiuni din California. Ce-i drept, e o putină că în zilele de demult să fi existat mai multe posibilități, dar mai era ceva: oamenii erau croiți dintr-o stofă mai trîncă, erau mai sîrgincioși, mai perseverenți, mai destoinici, mai disciplinați. O porneau de la o îndeletnicire umilă: măcelarii, tîmplarii, croitorii, cizmarii — și banii pe care-i agonisneau erau cîștigați cu sudoarea frunții. Trăiau în condiții foarte modeste, dar confortabile, în polidă absenței oricărui element de confort și a oricărei aparaturi menite să ușureze munca manuală, din alea care acum sînt socotite indispensabile. Îmi amintesc de toaleta din casa bunicului meu. La început avea doar o simplă latrînă în curte; mai tîrziu, a clădit o cabină mică, sus la etaj. Dar chiar și după introducerea gazului în locuință, closetul ăsta nu avea altă sursă de lumină în afara unui mic de candelă ce plutea în ulei. Bunicului meu nici nu-i trăsnea prin minte că ar fi nimerit să ilumineze closetul.

Copiii lui erau bine hrăniți și bine îmbrăcați: din cînd în cînd îi ducea la teatru sau făceau împreună excursii în afara orașului ori picnicheri — ce chestii extraordinare! — și, de asemenea, cîntau împreună cu el la reuniunile «Goengerbund». O viață simplă, plină, și deloc mohorâtă, lărnă, cînd dădea zăpadă și înghetul, îi lua uneori la plimbare în sănii deschise trase de cai. Cîteodată, bătrînul o pornea pe apele înghetate ale golfului, cu sania cu pinze, iar vara aveau loc excursiile acelea de neuitat, excursii cu barca, prin locuri ca Glen Island, de pildă, sau la New Rochelle. Nimic din ce li se oferă azi copiilor nu suferă comparație cu aceste ieșiri în aer liber. Și nimic din tot ce cunosc eu nu poate sta alături de magicele terenuri de petrecere din Glen Island. Singurul lucru care le-ar putea evoca ar fi atmosfera din unele pinze de Renoir sau Seurat. Numai în ele poate fi regăsită acea ambianță de aur, veselie și senzația de pînguire, de plenitudine, opulență pluşată, carnală, atât de caracteristică acelei perioade somnolente, înecate, indolente, dintre sfîrșitul războiului franco-prusac și izbucnirea primului război mondial. Fără îndoială, era o înfiorare burgheză, infestată de morbul unei orînduiri putride, dar oamenii care au consumat-o, oamenii care au glorificat-o în cuvînt și în pigment, nu erau putridi. Nu m-aș putea gîndi la bunicul meu ca la o ființă putridă, așa cum nu m-aș putea gîndi în felul ăsta la Renoir sau la Seurat. Eu socotesc că, prin felul său de a trăi, bunicul meu avea mai multe afinități cu Seurat și cu Renoir decît cu noul mod de viață american care tocmai germina în acele zile. Cred că, dacă ar fi avut prilejul să-i cunoască, el i-ar fi putut înțelege pe acești doi pictori și arta lor. Părinții mei, însă, nu i-ar fi putut niciodată înțelege. Și nici băieții cu care mă înhîntam pe stradă.

O iau razna, purtat de amintirile vremurilor de altădată. Mîntea mea hoinărește de la una la alta în timp ce fac ocoul vechilor obsesii. Nu-i de mirare că zilele erau pe atunci altă de bogate, atât de pline de savoare. Pornind spre Glendale, aveam să-mi închei călătoria sentimentală în «vechile locuri ale copilăriei». N-aș fi putut rezista să nu mă plimb din nou pe lîngă casa ancestrală. Dar nici prin cap nu-mi trece să-mi vizitez neamurile, care încă mai locuiesc acolo. Mă opresc pe trotuarul de peste drum — și-mi piroșesc privirile pe etajul al treilea al casei, acolo unde fusese locuința noastră—străduindu-mă să recreez acea imagine asupra lumii pe care o aveusem la vîrsta de cinci sau șase ani. Fereastra din față, locul unde îmi plăcea să stau, o pornește acum cu mine prin străfunduri, încadrînd amintirile pe care le reînsușesc, în timp ce aștept să reîncap sub o nouă întrupare. Îmi aduc aminte de frigida și groaza care m-au cotoplit cînd mama m-a silit, pentru prima oară, să spăl geamurile în locul ei; cîntărea pe pervaz, trupuîntîrîndu-mi în afară, la trei caturi distanță de pămînt, — o înfrîmăse înfricoșătoare pentru un puști de șapte sau opt ani — cu genunchii zdrăveni înfrîșiți în muceha pragului ferestrei, cramponîndu-mă de viață. Fereastra ghilontă și-lăsa greutatea pe coapsele mele, ca o tonă de plumb. Frica de a înălța fereastra, frica de a nu-mi pierde echilibrul! I și mama stărînd că încă au mai rămas pe geam cîteva pete care trebuie șterse. (Mai tîrziu, cînd eram om în toată firea, mama povestea ce-mi mai plăcea să spăl geamurile în locul ei. Sau ce mult îmi plăcea să ațirn storiurile. Ce-mi plăcea cutare sau cutare lucruri... Toate minciuni sfîrșite!)

Stînd acum în punctul meu de observație, pierdut în reverie, mă întreb dacă nu cumva eram cam fătălaș pe atunci. Nici un băiat din vecini nu era mai bine îmbrăcat decît mine. Nici unul n-avea apăsături mai frumoase. Nimeni nu era mai ager și mai inteligent ca mine. Luam toate premiile, îmi atrăgeam toate laudele. Părinții mei erau atât de convingși că-mi pot purta singur de grijă, înțit nici nu li se năzărea că tovarășii mei de joacă erau deja înecați pînă la gît în viciu și păcătosenie. Pînă și cea mai duioasă dintre mame ar fi putut fi în stare să adulmece în micul Johnnie Ludlow un criminal în embrion. Pînă și cei mai nepăsători dintre părinți ar fi fost în

stare să discearnă că micul Albie Betcha era de pe atunci un gangster și un huligan, iar acea mîndrie a școlii duminicale, care eram eu, își alegea ca prieteni nedespărțiți numai pe cei mai înrîbiți golani din vecinătate. Și draga de maică-mea nu vedea acest lucru? Cei-drept, cunoașteam pe de rost catehismul de la cap la coadă și de la coadă la cap, dar, maimuțică sprintenă la minte ce mă aflam, în tovărășia haimanalelor mele dădeam drumul la un limbaj atît de copios în măsări, vorbe porcoase și înjurături, de-ar fi făcut cinste și unui ucigaș osîndit la ștreang. Îe învătam pe toate de la băieții mai vîrstnici. Nu că aceștia ne-ar fi instruit fățîș ori voit. Dar noi le dădeam întruna tîrcoale, și trăgeam cu urechea la ciordănelile și hărțuiele lor. Dacă stau să mă gîndesc, nici măcar nu erau mult mai în vîrstă decît noi. Să fi avut poate doisprezece ani. Dar de pe buzele lor auzai în permanență numai cuvinte ca : tîrfa, curvă, labagiu, spurcat, căcăcios, regulat, sculat, și altele de felul ăsta. Dar cînd noi, mucoșii, foloseam asemenea cuvinte, băieții mai mari se prăpădeau de ris. Îmi aduc aminte de o zi cînd, excitat de un termen nou pe care-l aflasem, m-am dus la o fetească de vreo cincisprezece ani sau așa ceva, și i-am turnat tot felul de vorbe scriboase. Cînd m-a înșfăcat ca să-mi tragă o chelfăneală, am suduit-o ca un birjar. Cred că am mușcat-o de mină și am izbit-o în fluierul piciorului. În orice caz, îmi amintesc că era turbată de furie și frustrare. « Las-că-te-nvăț eu minte, nătărăule ! » mi-a zis și, apucîndu-mă de-o ureche, m-a tîrît la postul de poliție din colț. M-a înbrîncit pe scări, a deschis ușa, și m-a proiectat în mijlocul încăperii. Și iată-mă o gîglice de derbedeu, în fața imponentului birou al polițistului, căruia îi vedeam numai capul răsărînd pe deasupra mesei.

— Ce mai înseamnă și asta?

Glasul sever, tunător, m-a făcut să simt că-mi cade inima în pantaloni.

— Spune-îi îmi porunci fata. Îngîră-îi și dumnealui cuvintele pe care mi le-ai spus mie.

Eram prea înspăimîntată ca să pot deschide gura. Îmi țineam răsălarea.

— Înțeleg, spuse polițistul, înălțîndu-se și sprîncenele negre, stufosase și țintuindu-mă cu o privire amenințătoare. A folosit cuvinte murdare, așa-i?

— Da, înălțimea voastră, confirmă fata.

— Bun, las-că-l lecuiam noi.

Se ridică de pe tron și dădu să coboare.

Eu am început să scîncesc, apoi să urlu cît mă ținea gura.

— De fapt, nu-i băiat rău, sări feteșcana în apărarea mea, apropiindu-se și mîngîindu-mă afectuos pe creștetul capului. Îi cheamă Henry Miller.

— Henry Miller ? se minună polițistul. Dar îi cunosc foarte bine pe taică-su și pe bunicu-su. Spui că pușlamaua asta mică țî-a zis vorbe urle?

Rostînd acestea, descinse de pe înaltul său postament și, apăsîndu-se asupra-mi, mă luă de mină :

— Henry Miller, sint mirat de cele ce aud. Pentru ce . . .

(Rostirea numelui meu în acest lăcas public, ba tocmai în clădirea poliției, avu un efect coaleștor asupra-mi. Mă și vedeam un criminal, îmi vedeam numele trimbit pe toată strada, tipărit în titluri cu litere de-o șchioapă. Tremuram la gîndul ce vor spune ai mei cînd aveam să mă întorc acasă, pentru că eram convins că vestea o să mi-o adă înainte. Poate că polițistul a și expediat un om care s-o informeze pe maică-mea de nenorocirea întîmplată. Poate că va trebui să vină să mă scoată pe cațune).

Dar, paralel cu aceste temeri și negre presimțiri, m-am simțit străbătut și de un anumit fior de mîndrie la auzul numelui meu răsînd în clădirea goală a poliției. Acum aveam și eu un statut. Niciodată pînă atunci nu fusesem strîng pe ambele nume. Toată lumea îmi spunea doar Henry. Și deodată devenisem Henry Miller, un

personaj cu o identitate bine definită. Și polițistul avea să-mi scrie numele și adresa în cărțoiul ăla mare. Aveam să fiu înregistrat . . . În clipa aceea cumpătat am îmbrățnit cu zece ani).

Cîteva minute mai tîrziu, aflîndu-mă teafăr și în deplină siguranță pe strada mea, după ce îe făgăduisem fetei că n-o să mă folosesc niciodată cuvinte murdare, mă simteam năpădit de un sentiment eroic. Îmi dădeam seama că totul fusese un simplu joc, că nimeni nu avea intenția să mă urmărească sau măcar să mă toarne la pîrînt. Mi-era rușine că mă văcărisem ca o muliere în fața polițistului. Faptul că era atît de bun prieten cu tatăl și cu bunicul meu însemna că n-ar fi putut vreo dată să-mi facă vreun rău. Și în loc să văd în el o persoană de temut, am început să-l privesc ca pe un protector, un talmic aliat. Mă impresionase grozav constatarea că familia mea se găsea în termeni buni cu poliția, că aveau poate chiar relații de prietenie. În acea clipă și în acel loc am simțit crescînd în mine disprețul față de forțele care m-ar putea constrînge vreo dată.

Înainte de a mă putea smulge din mrejele vechilor amintiri, trebuie să mă strecor prin hol și de acolo în curtea din spate unde se găseau dependențele. Pe dașagă în care se afuma carnea și peștele fusese pe vremuri o poză — pictată pe balustrada tîndei — și înfățișînd o femeie care ducea un cătel de leșă. Pictată cu vopsea neagră și catran. Acum era aproape complet stearsă. Ei bine, imaginea asta de artă primitivă îmi bîntuise toată copilăria. Constituie, ca să spun așa, propria mea pictură de sarcofag egiptean. (Cînd, mai tîrziu, cînd m-am apucat și eu de pictură, schițam adeseori figuri care-mi evocau desenul acela simplist. Instinctiv, mîna mea trasa aceleași contururi tepe-ne ; ani de zile, pare-se, nu am putut realiza nimic împlinit, ci mereu aceleași profil arhaic. Capetele pictate de mine aveau întotdeauna aceeași expresie de goim sau de vrăjitoare ; oamenii ghindeau că încercam deliberat maniera coșmarească, dar se înșelau ; era singurul chip sub care reușeam să reprezint figura umană.)

Revin în stradă și, involuntar, ridic ochii, de parcă aş vrea s-o salut pe doamna O'Melio, cea care adăpostea pe acoperișul ei plat toate miștele de pripas din cartier. Avea peste o sută de pisici și le hrănea de două ori pe zi. Locuia singură, iar maică-mea înșinua mereu că trebuie să fi fost țicnită. Asemenea generozitate gargantuană depășea puterea de înțelegere a mamei mele.

Mă îndrept agale spre partea de sud a cartierului, de unde voi lua troleibuzul spre casă. Fiecare fațadă de clădire pe lîngă care trec e împregnată de amintiri. În clădirea tuturor transformărilor, în ciuda operei de demolare, vechile case au rămas pe loc în toți acești douăzeci și cinci de ani care s-au scurs. Coșcovic, prost întreținut, părăginit ca niște îndrărnice rădăcini de masele stricate, casele continuă « să-și facă datoria ». Luminozitatea care le însulețea pe vremuri, strălucirea pe care o radiau s-au stins. Mai cu seamă în timpul verii casele astea erau în floare, aveau impresia că respiră prin toți porii, ca făpturile omenesci. Proprietarii aveau mîndria de a-și ține locuințele curate și bine îngrijite ; scilicet vara lui proaspăt, umbra răcoroasă aruncată de apărătoarele de soare erau reflectată ale propriilor lor spirite modeste. Locuințele medicilor erau întotdeauna ceva mai impunătoare, mai pretențioase. Vara, pătîrîndu-îi în sala de așteptare a doctorului printr-o perdea din șiraguri de mărgelă care răpăiau cînd le desăpătea. Medicii erau întotdeauna cunosători în ale artei ; aveau pe pereți picturi în ulei, în culori sumbre, încadrate în rame grele, aurite. Subiectele acestor tablouri mi erau cu totul străine. La noi acasă n-aveam nimic de felul ăsta ; și pereții nostri erau împodobiți cu tablouri căpătate în dar, la zile de sărbătoare, de la diverși negustori ; niște cromolitografi urite, vîr colorate, la care te uitaai în fiecare zi și de cum le vedeai le și uitaai. Cînd de cîte ori mama se simțea obăgătită să facă un cadou cîtei unui vecin mai nevoiaș, alegea un tablou de pe perete. « Slavă Domnului că scăpăm și de ăsta », obișnuia

să spună. Uneori, voiam să adaug câte o ofrandă și din partea mea, o jucărie nouă, o pereche de ghete, o tobă, pentru că și eu eram supraîncărcat de posesiuni. «A, nu, Henry, asta nu l-o auzeam spunându-mi. E prea nouă.» «Dar n-o mai vreau», încercam să pledez. «Vorbești cu păcat, răspundea mama. O să te pedepsească Dumnezeu.»

... Mi se pare că n-am pomenit încă nimic despre Van Gogh, ale cărui *Scrisori* le-am citit pe vremea aceea, și le-am recitat apoi, la o distanță de douăzeci de ani. Ce mă ațta pe mine era dorința mistuitoare a lui Vincent de a trăi o viață de artist, și de a nu fi altceva decât artist, orice s-ar întâmpla. La oamenii de asemenea viață, arta devine o religie. Crist, demult mort pentru biserică, se naște din nou. Pătămșul Vincent izbăvește omeneirea de păcate prin miraculoasa folosire a pigmentului. Visătorul disprețuit, de care s-au lepădat toți, reînscenează drama răstignirii. Și se înalță din mormânt pentru a triumfa asupra necredincioșilor.

Van Gogh vorbește mereu despre dorința sa de a duce o viață cât mai simplă. Extravagant este numai în folosirea materialelor. Toate trăirile lui se consumă în artă. Jertfa sa a fost atât de totală încât, prin comparație, viețile celor mai mulți dintre pictori apar palide și lipsite de vigoare. Van Gogh știe că nu va fi recunoscut în timpul vieții; știe că nu va culege recolta trudei sale. Dar cei care vor veni după ... poate că renunțarea lui va face ca pentru aceștia lucrurile să fie mai ușoare. Este dorința lui cea mai adâncă. Spune același lucru într-o mie de chipuri: «Pentru mine nu aștept nimic. Noi sîntem damnați. Noi trăim în afara timpului nostru.»

Cît se chinuiește și se căznește să adune cincizeci de pinze pe care fratele lui urmează să le expună privurilor unei lumi batjocoritoare, disprețuitoare! Și în ultimii ani de viață înnebunește de-a binelea. Nebun în adevăratul sens al cuvîntului. Făptură plămădită din flacăra și duh, se revărsă de atîta energie creatoare. Cupa din care lichidul dă peste margini. Și e singur.

La Arles, e greu să găsești femei care să-ți pozeze. Oamenii spun că tablourile lui sînt oribile. «Năclăite de vopsea». Cînd citești aceste cuvinte, îmi vine să rid și să plîng. — *Năclăite de vopsea!* Înfricoșător de adevărat! Ce e ironie ca tocmai această minune care a ajuns să se petreacă (adică pinza saturată de culoare, de culoare pură, dezlăntită), ce ironie ca tocmai acest vis al tuturor marilor pictori (în sfîrșit realizat) să fie folosit ca argument împotriva lui. Săracul Van Gogh! Bogațul Van Gogh! Atotputernicul Van Gogh! Ce glumă sinistra, blasfematoare! Ca și cum a spune despre un om preacucernic că e prea plin de dumnezeire!

Aș dori să pictez în asemenea fel, spune Van Gogh, încă orice om care are ochi de văzut și vază împiede ce vreau să arăt. Este și chipul în care a cuvîntat și a trăit Iisus. Dar orbii și surzii nu sînt mereu în preajmă. Numai ei văd, numai ei aud, numai ei, cei păstrunzi de prețiosul duh sfînt, pot înfăptui ceva.

Se știe că o bună bucată de vreme Van Gogh s-a abținut de-a folosi culoarea, silindu-se să lucreze în creion, în cărbune. Se mai știe că a început prin a studia trupul omeneșc, că a încercat să învețe de la natură. Da, se deprindea să citească ceea ce se ascunde sub cochilie. Se însosea cu cei săraci și umili, cu muncitorii asupriți, cu izgoniții. Adora tărînul, îl proslăvea pe tărîn și nu pe omul de cultură. A studiat forma lucrurilor, simțul obiectelor materiale. S-a familiarizat cu tot ce-i comun și cotidian, astfel încît mai tîrziu, după ce va fi dobîndit măiestria și tehnica necesară, să poată reda lumea obisnuitului, banalului, viața de zi cu zi, în lumina unei realități divine. Van Gogh dorea să ne familiarizeze într-un sens nou cu lumea asta atît de familiară — și anume, într-un sens etern, ca să spunem așa. Voia să ne arate că lumea nu-i înveșmîntată în urîtenie și răutate, că nu e posomorîtă și plicticoasă, că e de ajuns să o privești cu ochii iubirii pentru a-i descoperi splendoarea și măreția. Și după ce a făurit această minune, după ce ne-a dăruit

un pămînt nou, și-a dat seama că nu mai e în stare să țină piept lumii: de bună voie s-a refugiat la opiciu.

I-au trebuit aproape cincizeci de ani omului de pe stradă pînă să-și dea seama că Hristos, intrupat într-un pictor, pogorise de curînd în mijlocul nostru. Și deodată, datorită imensei popularități a unei cărți senzaționale, mii și mii de oameni au pornit să năpădească muzeele și galeriile; s-au năpustit ca o Niagara peste amănitoarele capodopere ale acestui geniu disprețuit și răcit, Vincent Van Gogh. Reproduceri ale operelor lui pot fi înfîlțite pretutindeni; răsăr în cele mai neașteptate locuri. În sfîrșit, a sosit Van Gogh! În sfîrșit, «marele ratat» și-a cîștigat ceea ce i se cuvenea. Credința lui a fost, pare-se, justificată. Jertfa lui nu a fost zadarnică. Căci nu numai că a ajuns la inima maselor, dar, ceea ce-i mai important, îi influențează pe pictori.

Într-una din scrisorile sale — datată din 1888 — spune:

«Pictura promite să devină mai subtilă — mai muzicală și mai puțin sculpturală — *enfin elle promet la couleur*.» A subliniat cuvîntul «culoare». Ce intuiție profetică! Căci ce altceva este pictura modernă decât un imn închinat culorii? Cu forța unei revelații, folosirea liberă, îndrăzneată, a culorii a precipitat o nevăstată eliberare. Peste noapte, secole întregi de pictură au fost anihilate. S-au dezvăluit perspective de necrezut.

În acele minunate scrisori în care Van Gogh își relatează descoperirile legate de legile coloritului (dintre care cele mai multe au fost formulate de Delacroix), se preocupă pe larg de folosirea albului și negrului. Nu trebuie să te ferești de negru, scrie el. Există însă negru și negru. Rembrandt și Frans Hals nu folosesc oare negrul? Sau Velazquez? Și nu numai negru, ci douăzeci și șapte de tonuri diferite de negru. Totul depinde de ce fel de negru folosești și cum îl folosești. Același lucru și cu albul. (Curînd Utrillo avea să demonstreze justetea apercepțiilor lui Van Gogh. Perioada sa albă, nu-i oare cea mai bună?)

Vorbesc despre negru și despre alb pentru că a fost inevitabil ca acest revoluționar al lumii culorilor să se preocupe de lucrurile de început și de sfîrșit. Din acest punct de vedere ni-l evocă pe acel omener cu adevărat evlavios care nu se teme de rău și de urt ci le acceptă și le încorporează în lumea lor de bine și frumos.

Cînd secolul al nouăsprezecelea s-a prăbușit pe frontul Armageddonului, vechile bariere au sărit în aer. Artistul demoniac care a dominat secolul a contribuit la subminarea trecutului în aceeași măsură ca și oamenii de stat, militarismul, marea finanță, industriile și agitații care au pavat drumul ce ducea la dezastru. Războiul din 1914 parea să însemne sfîrșitul a ceva; oricum, a fost culminarea a ceva demănit depășit. Și, în realitate, ne-a deschis vaste noi perspective. Prin acțiunea sa, de dărlămare, a creat canale de descărcare a imensei noi energii. Perioada dintre primul și cel de-al doilea război mondial a fost prolifică în producție artistică. În acest răstimp, când lumea sta gata să se zgîlție din temelii pentru a doua oară, am prins și eu formă. Era o perioadă dificilă, în primul rînd pentru că nu te puteai bizui decât pe tine însuși, pe propriile tale forte. Societatea, sfîșiată de tot felul de disensiuni, îi oferea artistului și mai puțin suport și încurajare chiar decât în zilele lui Van Gogh. Era pusă sub semnul întrebării însăși existența artistului. Dar nu plansa oare amenințarea asupra oricărei existențe artistului?

După cel de-al doilea război mondial a încolțit un vag simțămînt cum că însuși pămîntul ar fi amenințat de pierire. S-ar părea că am intrat într-o nouă eră apocaliptică. Spiritul uman este supus unor convulsii asemănătoare celor care au frămîntat pămîntul în anticele ere geologice. În realitate, însă, încercăm să ne scuturăm de moarte, de rigiditatea ei. Deplină atmosfera de violență, care prevalează, dar pentru a reuși să sfărîme cătușele morții, spiritul omeneșc trebuie pus în

mişcare. Ne dau ghes cele mai uimitoare posibilități. Sintem infuzați și investiți cu puteri și energii la care nici n-am visat vreodată. Ne aflăm pe punctul de a relinche să trăim sub chip de flinte umane, în întreaga măreție pe care o implică termenul «uman». Strădania eroică a înaintașilor noștri ne apare acum ca fapta unor victime ce s-au lăsat sacrificate. Pentru noi, însă, nu mai este necesar să le repetăm jertfele. Ci să ne înfruptăm din roadele sacrificiului lor. Trecutul zace năruit, viitorul nu se oferă, înmăier. Luați lumea asta a cotidianului și strângeți-o la piept. Astfel sună imboldul spiritului nou. Ce altă lume mai bună poate exista în afara acesteia în care avem deplină responsabilitate, toți și fiecare dintre noi în parte? Nu trudiți pentru cei ce vor veni! Încețați cu truda și treceți la creație! Deoarece creația este joc și jocul e dumnezeiesc.

Acesta e mesajul de care mă simt pătruns ori de câte ori citesc viața lui Van Gogh. Deznădejdea lui finală, care l-a împins la nebunie și la sinucidere, ar putea fi interpretată ca o divină impaciență. «Împărăția cerurilor este aici, striga el. De ce nu pătrundeți odată în ea?»

Vărsăm lacrimi de crocodil când ne gândim la tristul său sfârșit, uitând însă explozia de splendoare care l-a precedat. De ce nu plîngem când soarele se cufundă în mare? Întreaga glorie a soarelui se revelează exact în cele câteva minute de înainte și de după pieirea lui. Și în zori o să se ivească din nou, o nouă glorie, sau poate că un nou soare. Întreaga zi, ne nutrește și ne dă vigoare, iar noi abia de-l luăm în seamă. Știm că e acolo, la locul lui, contăm pe el, dar nu-i oferim nici mulțumiri, nici devoțiune. Marii iluminați ca Nietzsche, ca Rimbaud, ca Van Gogh, au fost niște sori umani, și au avut aceeași soartă ca și globul ceresc. Numai în clipa când se cufundă ori s-au cufundat, pierind din văz, numai atunci devenim conștienți de grandioarea lor. Și jelindu-le stingerea, ne astupăm ochii la ivirea altor noi sori. Ne uităm în urmă, ne uităm în față, dar privirea noastră nu străpunge niciodată direct miezul realității. Dacă uneori venerăm corpul solar care ne umple de căldură și lumină, ometem să ne gândim la aștrii care au strălucit de la începutul timpurilor. Acceptăm cu ochii închiși faptul că întregul spațiu e smălțuit de sori. Fără îndoială, întregul univers e scaldat în lumină. Totul e viu și luminos. Omul este recipientul unei inepuizabile energii radiante. Dar, în chip straniu, în mintea omului există întuneric și anihiloză.

Un dram de lumină în plus, un dram de energie în plus (aici, pe pământ), și ajungi nepotrivit pentru societatea umană. Răspăta vizionarului este opscul de nebuni sau răstăgînire. Se pare că habitatul nostru firesc este o lume cunșie, indiferentă. Și așa a fost de multă, multă vreme încoace. Dar această lume, această condiție a lucrurilor, e vremelnică. Fie că vă place sau nu, fie că purtați sau nu ochelari de cal sau petece negre pe ochi, va trebui să recunoașteți că ne aflăm în pragul unei lumi noi. Vom fi făcuți să înțelegem acest lucru și să-l acceptăm cu forță — pentru că marii iluminați pe care i-am izgonit dintre noi ne-au convulsionat viziunea. Și vom fi martorii unor splendori și ai unor orori, alternative și simultane. Vom vedea cu o mie de ochi, asemenea zeului Indra. Stelele vin către noi, chiar și cele mai îndepărtate.

Astăzi, cu aparatele noastre, putem detecta lumi de a căror existență oamenii din vechime nu aveau cea mai vagă idee. Și zămislim cu închipuirea împărăției de lumi aflate dincolo de sfera terestră, pentru că mintea noastră a devenit receptivă la lumina pe care o emană acestea. Și, în același timp, putem vizualiza și propria noastră totală nimicire. Dar am împlietrit oare pe locurile unde ne aflăm? Nu. Credința noastră este mult mai puternică decât cutezăm să recunoaștem. Intuim magnificența acelei lumi nemuritoare care este a omului și pe care niciodată nu am negat-o. În cluda truției și deșertăciunii care ne devorează, ne purtăm și

cum habar nu am avea de adevărata noastră moștenire. Protestăm afirmind că sintem doar oameni, nimic decât oameni. Dar dacă am fi cu adevărat umani am fi în stare de orice înfaptuirii, am fi gata să răspundem oricăror exigențe, am cunoaște toate condițiile existenței. Zi de zi ar trebui să ne repetăm, să recităm ca pe o litanie, că în flința noastră zace îngropată întreaga gamă a existenței. Ar trebui să încetăm a venera și a inspira venerație. Și, mai presus de orice, ar trebui să curmăm amînarea actului de a deveni ceea ce sintem în fapt și în esență. «Prefer, scria Van Gogh, să pictez ochii oamenilor decât să pictez catedrale, pentru că în ochii oamenilor există ceva ce nu găsești în catedrale, oricît de maiestruașe și de impunătoare ar fi acestea...»

NEXUS

Cînd am intrat, masa era pusă, cina mă aștepta. Mona se afla într-o stare de neobisnuită bună dispoziție.

— Cum a fost? Ți-a plăcut? strigă încolăcindu-și brațele în jurul meu. Am observat florile aranjate într-un vas, și sticla de vin așezată lângă farfuria mea. Vinul favorit al lui Napoleon, pe care obișnuia să-l bea chiar și pe insula Sfînta Elena.

— Ce înseamnă toate astea? am întrebat.
Radia de bucurie.
— Înseamnă că Pop consideră primele cincizeci de pagini minunate. Era absolut entuziasmat.

— Zău? la povestește-mi. Repetă-mi exact ce-a spus.
Dar ea însăși era altă de năcută, încît nu-și mai putea aminti mare lucru. Ne-am așezat la masă.

— Încearcă să mînlînci, am îndemnat-o, și ai să-ți aduci aminte.
— Aa, da, exclamă, îmi amintesc de ceva... a spus că i-l evocă oarecum pe Melville, la începuturile lui... și pe Dreiser.

Mi s-a tăiat rîsulărea.
— Da, și pe Lafcadio Hearn.
— Ce? Adică Pop l-a citit și pe asta?
— Ti-am spus eu, Val, că citește mult.
— N-ai impresia că te-a luat peste picior?
— Absolut deloc. Era cît se poate de serios. Părea pur și simplu siderat, crede-mă.

• Roman. Fragmente

Am turnat băutura în pahare.
 — Pop a cumpărat vinul asta?
 — Nu, eu l-am cumpărat.
 — De unde știi că era vinul favorit al lui Napoleon?
 — Mi-a spus omul care mi-l vinde.
 Am dat pe gît o înghițitură zdravănă.
 — Ce părere ai?
 — În viața mea n-am gustat ceva mai bun. Și Napoleon obișnuia să-l bea în fiecare zi? Mare baftă a avut.
 — Val, dacă-i vorba să răspund la cîteva din întrebările pe care mi le-a pus Pop, trebuie să mă instruiești un pic.
 — Credeam că știi toate răspunsurile.
 — Astăzi mi-a vorbit despre gramatică și retorică. Eu habar n-am ce-i cu gramatica și retorica.
 — Ca să fii cinstit, nici eu nu prea știu. Doar ești umblată pe la școli, nu? O absolventă a colegiului Wellesley ar trebui să mă țină minte cîte ceva.
 — Știi foarte bine că n-am călcat prag de colegiu.
 — Mi-e mi-ai spus că da.
 — Ți-oi fi spus cînd ne-am cunoscut. N-am vrut să mă socotești o ignorantă.
 — Pe dracu, pentru mine n-ar fi avut nici o importanță chiar dacă n-ai fi terminat școala primară. Eu nu port respect învătăturii. Toată povestea asta cu gramatica și retorica e un căcat. Cu cît știi mai puțin despre asemenea aiureli, cu atît mai bine. Mai ales cînd ești scriitor.
 — Dar dacă-mi atrage atenția asupra unor greșeli? Ce fac?
 — Spui: «S-ar putea să ai dreptate. Am să mă mai gîndesc.» Sau mai bine: «Cum ai formula dumneoa lucrul ăsta?» Și atunci îl pui pe el în defensivă.
 — Uneori aș dori să fi în locul meu.
 — Și eu. Așa mi-aș da seama dacă pezevenghiu e sincer sau nu.
 — Astăzi, urmă, Mona ignorînd remarcă mea, mi-a vorbit despre Europa. S-ar fi zis că-mi citește gîndurile. Îmi vorbea despre scriitorii americani care au trăit și au studiat în străinătate. Spunea că-i foarte important să trăiești în asemenea atmosferă. Îți hrănește sufletul.
 — Și ce alta a mai spus?
 — Șovai o clipă înainte de a răspunde:
 — A mai spus că dacă s-a terminat cartea, mi-ar da pe ea banii necesari ca să petrec un sau doi în Europa.
 — Groza! Eu exclamam: Și ce te faci cu mama ta invalidă? Adică cu mine? Se gîndise și la lucrul ăsta.
 — Va trebui probabil s-o omor.
 Apoi adăugă că, indiferent ce sumă i-ar plăti, va fi cu siguranță suficient ca să ne putem întreține amîndoi. Pop era un generos.
 — Vezi, urmă ea, nu m-am înșelat în privința lui. Val, n-aș vrea să te forțez, dar...
 — Ai dori să termin cît mai repede cartea, nu?
 — Da. Cît timp crezi c-o să-ți ia?
 I-am răspuns că n-am idee.
 — Trei luni?
 — Nu știu.
 — Doar o ai limpede în minte, ce mai ai de făcut?
 — Nu, n-o am limpede în minte.
 — Și asta nu te necăjește?

— Sigur că mă necăjește. Dar ce pot să fac? Înaintez ca melcul, cît mă țin puterile.

— Dar n-ai să derajezi?

— Dacă sar de pe linie, mă întorc eu la loc. Cel puțin așa sper.

— Vrei să pleci în Europa, nu-i așa?

Am privit-o lung înainte de a-i răspunde:

— Dacă vreau să plec în Europa? Măi, femeie, aș vrea să plec oriunde...

În Asia, Africa, Australia, Peru, Mexico, Siam, Arabia, Java, Borneo... și în Tibet și în China. Și din momentul în care am luat-o din loc, aș dori că nu mă mai întorc. Aș dori să uit că măcar m-am născut aici. Aș vrea să mă aflu în continuă mișcare, colindînd, cutreierînd lumea. Aș vrea să merg pînă la capătul fiecărui drum...

— Și cînd ai să scrii?

— În timp ce merg.

— Val, ești un visător.

— Sigur că sînt. Dar un visător activ. E o deosebire. Cu toții sîntem visători, am adăugat, numai că unli dintre noi se trezesc la timp ca să mă aștearnă cîteva vorbe. Desigur că vreau să scriu. Dar nu cred că totul începe și sfîrșește cu scriul. Cum să-ți explic? Scriul e ca diarea pe care o ai în somn. O delicioasă diaree, dar mai întîi vine viața și după aceea diarea. Viața e schimbare, mișcare, căutare... o fandare în întîmpinarea necunoscutului, neastepătului. Puțini sînt oameni care pot spune despre ei înșiși «Am trăit!» De asta avem nevoie de cărți... ca oamenii să poată trăi prin procură. Dar cînd și autorul trăiește prin procură...!

— Val, mă întrerupse ea, uneori cînd stau și te ascult am impresia că tu ai dori să trăiești o mie de vieți în una singură. Ești etern nesatisfăcut — nesatisfăcut de viață, de tine înșuți, de tot ce există. Ești un mongol. Aparții stelelor din Asia Centrală.

— Știi tu, am răspuns înfierbîntîndu-mă, unul din motivele pentru care mă simt atît de dezmembrat este că în mine se găsesc cîte puțin din toate. Mă pot transplanta în orice epocă și mă simt în largul meu. Cînd citesc despre Renasștere mă simt ca un om al Renasțerii; cînd citesc despre o dinastie chineză mă simt întocmai ca un chinez din acea epocă. Indiferent de rasă, de perioadă, de popor, fie el egiptean, aztec, hindus sau caldean, mă simt perfect integrat, și e întotdeauna o lume luxuriantă, ale cărei minuni sînt ineputabile. După asta îmi dau seama, după o lume creată de oameni, o lume care să răspundă gîndurilor omului, visurilor, dorințelor omului. Ceea ce nu pot eu digera în această viață a noastră, în această viață americană, este faptul că ucidem tot ce atingem. Vorbim despre mongoli și despre huni — dar ăștia erau nobili în comparație cu noi. Trăim într-o țară hidoasă, seacă, tristă. Îmi vîd compatrioții prin ochii străbunilor mei. Văd de-a dreptul prin ei — și sînt găunoși, mincinoși de vierni...

Am luat sticla de Gavrey-Chambertin și am reumplut paharele. Mai era destul pentru o dușcă bună.

— Să bem pentru Napoleon I am spus. Un om care și-a trăit viața din plin.

— Val, uneori mă înspăimîntă cu felul ăsta de a vorbi despre America. O urăști chiar atît de tare?

— Poate că o iubesc. O dragoste răsturnată. Nu știu.

— Spăr că n-ai să scrii nimic despre toate astea în carte.

— Nu-ți face griji. Romanul va fi la fel de ireal ca și țara din care s-a născut. Nu va fi nevoie să notez: «Toate personajele acestei cărți sînt fictive», sau chestiile alea care se scriu pe prima pagină. Pentru că nimeni nu va recunoaște pe nimeni,

și pe autor cel mai puțin. Singurul lucru bun este că o scriu sub numele tău. Ce mai farsă dacă ne-am trezi că ajunge un best-seller! Dacă reporterii ne-ar rupe usa ca să-ți ia interviu-uri ție.

Gîndul unei asemenea posibilități o îngrozea. Nu i se părea deloc nostim. M-am îndreptat spre raftul cu cărți și am deschis un volum la pasajul pe care-l aveam în minte:

«Tocmai vorbise despre *Lycidas* al lui Milton, explicînd de ce era aceasta, probabil, cea mai desăvîrșită operă de literatură pură din cîte există». Mai departe Machen spune: «Literatura este o artă senzorială care îți provoacă impresii minunate prin mijlocirea cuvintelor». Dar altul e pasajul, imediat după asta: «Și totuși e ceva mai mult de atît: pe lîngă gîndirea logică, ce constituie adeseori un handicap, un accident supărător deși inseparabil, pe lîngă senzație, care-i întodeauna plăcere și desfătare, pe lîngă toate acestea mai există acele indefinibile, inexprimabile imagini pe care orice literatură bună ți le aduce în minte. După cum chimistul, pe parcursul experiențelor, descoperă uneori cu uimire un element neașteptat în creuzetul recipientului, așa cum lumea obiectelor materiale este considerată de unii a fi doar vîlul subțire ce camuflează un univers imaterial, tot astfel cel care citește o proză sau niște versuri splendide e conștient de unele sugestii care nu pot fi concretizate în cuvinte, care nu se desprind din sensul logic, care sînt mai curînd paralele cu plăcerea senzorială decît direct legate de ea. Lumea revelată în acest fel este lumea visurilor, lumea în care trăiesc uneori copiii, o lume care apare și dispare în străfulgerări de o clipă, o lume aflată dincolo de orice expresie sau analiză, o lume nici a intelectului nici a simțurilor...»

— E frumos, spuse Mona, după ce am lăsat volumul din mînă. Dar tu să nu încerci să scrii în felul ăsta. Arthur Machen n-are decît să scrie cum ți place. Tu, însă, caută să scrii în felul tău.

M-am așezat din nou la masă. Lîngă ceașca de cafea, se găsea acum o sticlă de Chartreuse. În timp ce-mi turnam în pahar un deget din licoarea verde, fîchiluitoare, am zis:

— În clipa asta nu-mi mai lipsește decît un lucru: haremul.

— Sticla de Chartreuse a adus-o Pop. Era atît de încîntat de paginile alea!

— Să sperăm că și următoarele cincizeci de pagini o să-i placă la fel de mult.

— Val, tu nu scrii cartea asta pentru el. O scrii pentru noi.

— Adevărat. Dar din cînd în cînd uit lucrul ăsta.

Mi-a fulgerat prin minte gîndul că încă nu-i spuseseșem nimic în legătură cu tema adevăratei mele cărți. Am dat să-i explic:

— Uite ce-i, trebuie să-ți vorbesc despre ceva. Sau poate că nu? Poate că-ți preferabil să mai tac un timp.

M-a rugat să n-o irit.

— Bun, atunci am să-ți spun. E în legătură cu cartea pe care am s-o scriu cîndva. Mi-am pregătit toate notele. Ți-am așteptat odată totul într-o scrisoare lungă, pe cînd erai la Viena sau Dumnezeu știe unde. Dar nu ți-am putut expedia scrisoarea pentru că nu-mi lăsașei adresa ta. Da, asta o să fie o carte adevărată... Grandioasă. Despre tine și despre mine.

— Și n-ai păstrat scrisoarea?

— Nu. Am rupt-o. Vină-i a ta. Dar am notele. Numai că nu vreau încă să ți le arăt.

— De ce?

— Pentru că nu doresc comentarii. Și apoi, dacă am discuta despre ea, s-ar putea să nu mai reușesc s-o scriu. Și sînt unele lucruri pe care n-aș vrea să le cunosti înainte de le aștern pe hîrtie.

— Dar poți avea încredere în mine.

Începu cu argumentările.

— Degeaba, i-am tăiat eu vorba. Va trebui să aștepti.

— Și dacă ai să rătăcești notele?

— Le-aș putea rescrie oricînd. Asta-i cea mai mică dintre probleme.

Începu să devină artăgoasă. În fond, din moment ce cartea vorbea despre el, și despre mine... Și așa mai departe. Dar am rămas neînduplecat. Fîind convins că o să scotocească și o să întoarcă totul pe dos ca să pună mîna pe note, i-am dat a înțelege că le lăsașem acasă la părinții mei.

— Le-am ascuns într-un loc unde cu siguranță n-or să dea peste ele, i-am spus. După expresia ei, însă, mi-am dat seama că nu se lăsa ușă. Dar indiferent ce plan ar fi urzit în minte, a arborat o mină resemnată, pîrînd să nu se mai gîndească la roman.

Am încercat să mă îndulcesc atmosfera spunîndu-i că, dacă voi izbui vreodată să scriu cartea de care-i vorbisem, dacă asemenea roman va vedea cîndva lumina zilei, atunci figura ei va fi immortalizată. Și cum cuvintele mele aveau o rezonanță cam grandilocventă, am adăugat:

— S-ar putea să nu te recunoști tot timpul, dar îți pot făgădui un lucru: dacă voi reuși să-ți finisez portretul, nimeni n-o să te uite vreodată.

Pîru întrucîtva mișcată de asemenea perspectivă.

— Ești foarte sigur de tine, îmi spuse.

— Ai și motive să fii. Cartea asta am trăit-o. De oriunde a început-o, mi-aș găsi drumul prin ea. E ca o paștie cu o mie de tîșnitori: tot ce de făcut e doar să răsucesc robinetul. Mi-am ciocănit fruntea cu degetul: Totul e scris aici... cu cerneală invizibilă... sau, mai bine zis, indelebilă.

— Și ai de gînd să scrii adevărul... despre noi?

— Fără îndoială. Despre toți, nu numai despre noi.

— Și crezi că-ai să găsești vreun editor să-ți publice asemenea carte?

— La asta nu m-am gîndit. În primul rînd trebuie să o scriu.

— Dar sper că-ai să termini mai înții romanul?

— Categoric. Poate că și piesa.

— Piesa? Val, ar fi minunat.

Această din urmă replică puse capăt conversației.

Dar neliniștea își scoase din nou capul: cît timp o să dureze oare intervalul ăsta de pace și de calm? Felul în care se desășurau acum lucrurile era aproape prea frumos. M-am gîndit la Hokusaï, la înălțările și prăbușirile sale, la cele nouă sute patruzeci și șapte de adrese pe care le schimbase, la perseverența lui, la incredibila sa creație. Doamne, ce viață! Și eu care mă aflam abia în prag. Doar dacă mi-ar fi dat să trăiesc nouăzeci sau o sută de ani, aș reuși să scot la iveală vreun rod al strădaniilor mele.

Un alt gînd, la fel de răscolitor, porni să-mi colinde prin minte: Voi putea oare vreodată să scriu ceva acceptabil?

Răspunsul care aproape că-mi tîșni pe buze a fost: *maihmie*! Acum, însă, m-a săgetat un alt gînd: De ce *naiba* mă obsedează *alta* adevărul?

Și de astă dată răspunsul îmi veni limpede și net: Pentru că nu există decît adevărul și numai adevărul.

Un glas firav obiectă, însă, șoptindu-mi: «Mai există și literatura». Atunci, ducăse dracului literatura! Cartea vieții, iată ce am să scriu eu.

Și cu ce nume am s-o semnez?

Creatorul.

Asta părea să fi clarificat totul.

Gîndul că voi fûiri cîndva asemenea carte — *Cartea Vieții* — m-a făcut să mă perpelesc întreaga noapte în așternut. O vedeam în fața ochilor închiși, ca pe *Fata Morgana* din legendă. Acum cînd făcusem legămînt să o concretizez într-o realitate, mi se nălucea mult mai împozant, o înfăptuire mult mai trudnică decît îmi apăruse pe cînd vorbeam doar despre ea. Într-adevăr, mi se părea covîrșitoare. Cu toate astea, de un lucru eram sigur: de îndată ce aveam s-o pormesc, o să curgă suvoi. Nu va trebui să o storc, picătură cu picătură, strop cu strop. M-am gîndit la acea primă carte pe care o scrisesem, despre cei doisprezece curieri. Ce mai avort! De atunci, însă, realizasem un oarecare progres, chiar dacă nimeni altul în afară de mine nu-și putea da seama. Dar cu ce vastitate de material urma să lucrez! Tema cărții mele trebuia să fie alcătuită din toți cei optzeci sau o sută de mii de oameni pe care-i angajasem și-i concediasem în acei sfîrșituri ai cosmosociei. Nu-i de mirare că-mi pierdeam glasul. Numai să stai de vorbă cu atîta omenire și e o performanță. Dar nu erau numai discuțiile, ci chipurile lor, expresiile acestor chipuri: mîhnire, furie, falsitate, viclenie, răutate, trădare, recunoscîtință, invidie, și așa mai departe — de parcă aveam de-a face nu cu făpturi umane ci cu niște creaturi totemice: vulpea, linxul, sacaul, corbul, cîrțița, cotofana, turrică, boui moscat, șarpele, crocodilul, hiena, mangusta, cucuveaua... Figurile lor îmi erau încă proaspete în minte, cei buni și cei răi, șnapanii și mincinoșii, schilozii, maniaci, haimanalele, aventurierii, paraziții, perversii, sfîntii, martirii, ei toți, cei ordinari și cei extraordinari. Pînă la un fost locotenent din gărzile clăre a cărui față fusese atît de mutilată — de unii sau de alții — încît atunci cînd rîdea plîngea, și cînd plîngea părea să jubileze de bucurie. Ori de cîte ori mi se adresa — îndeobște cu jalba în protap — lua poziția de drepti, de parc-ar fi fost calul și nu gîrda. Și grecul cu fața lungă, cabalină, fără îndoială un om de carte, care ținea să-mi citească din *Prometeu Încdușot* — sau poate *Descdușot*? De ce oare, deși omul îmi plăcea, îmi stîrnea întodeauna disprețul și ironia? Cu cît mai interesant însă și mai agreabil era egipteanul acela cu ochi de nepătruns și cu sexul în creier! Mereu în fierbere, mai ales dacă nu putea să-și ejaculeze o dată sau de două ori pe zi. Și lesbiانا care-și spunea *liada* — de ce oare *liada*? — alt de dragută, de sfioasă, de liniștită... și o excelentă muziciană. Știu asta, pentru că într-o seară și-a adus vioara la birou și mi-a cîntat. Și după ce și-a desfurat tot repertoriul din Bach, Mozart, Paganini, a avut tupeul de a mă informa că s-a săturat de lesbianism, că ar dori să fie curvă, și m-a rugat să-i găsesc, dacă se poate, un plasament în alt birou, undeva unde să poată trece la acțiune.

Defilau cu toții prin fața mea adoma ca în acea vreme — cu ticurile, cu grimasele, cu rugămintele, cu micile lor șiretlicuri ascunse. Zi de zi, s-ar fi spus că erau vîrsați pe masa mea de lucru dintr-un uriaș sac de făină — ei, cu nezarurile lor, cu problemele suferințelor și durerilor lor. Poate că atunci cînd am fost ales eu pentru slujba asta odioasă, cineva l-a sperțuit pe marele Scaotchi și l-a spus: «Pe omul ăsta păstrează-l în formă și pune-l la treabă. Împlințează-i piciorule în mîzgă realității, fă să-l stea pîrlul măciucă, hrănește-l cu clei de prim pîsări, zdrobeste-i și ultima dintre iluzii.» Fie că a-l lăsat sperțuit sau nu, bătrînul Scaotchi a procedat întocmai. Ba a făcut chiar ceva în plus. M-a familiarizat cu amărăciunea și cu durerea.

Și totuși... printre mii de indivizi care veneau și plecau, care cerșeau, suierau și plîngeau în fața mea, dezgoliți, vîduviți, lăsîndu-și ultimul strigăt înainte de a se lăsa duși la abator, se ivea, din cînd în cînd, și cite un juvaer, venind de obicei din locuri îndepărtate, cite un turc sau un persan. Așa s-a întîmplat în

ziua cînd mi s-a ivit Ali nu-știu-mai-cum, un mahomedan care și-a însușit o calligrafie divină pe undeva prin deșert — și care, după ce m-a cunoscut și și-a dat seama că sînt un om devorat de curiozitate, mi-a scris o scrisoare, da, o scrisoare, o scrisoare de treizeci și două pagini, fără o greșeală, fără o virgulă sau un punct și virgulă lipsă, și în care îmi explica (de parcă ar fi fost extrem de important pentru mine să știu) că minunile lui Hristos — și le analiza pe toate, una cite una — n-au fost deloc minuni, că fiecare dintre ele — pînă și învierea — mai fusese înfăptuită și înainte de către niște anonimi, indivizi ce înțelegeau legile naturii, legi despre care, stăruia el, oamenii noștri de știință nu au habar, legi eterne și demonstrabile prin producerea unor așa-zise miracole, ori de cîte ori se ivește omul potrivit... iar el, Ali, se afla în posesia tălăsi, lucru pe care nu trebuia însă ca eu să-l dau în vileg, pentru că el, Ali, hotărîse să lăse slujba de curier și «să poarte stigmatul servitiului» dintr-o rațiune cunoscută numai de el și de Allah, fie numele lui lăudat, dar atunci cînd va sosi clipa, nu voi avea decît de rostit un singur cuvînt, și tot așa înainte și așa mai departe.

Cum am putut oare lăsa deoparte toate aceste divine lighioane și balamucul pe care-l creau atunci toate treburile la fiecare citive zile să dau socoteală și să explic cutare și cutare lucru, de parcă aș fi fost personal instigatorul comportamentului lor bizar, inexplicabil demențial. Da, ce pacoste să încerci a-l convinge pe marele boss (cu un creier de ginganie) că floarea Americii a fost înșimîntată din testiculele acestor smîntiți, acestor monștri, acestor idioți cu creier pîros, care, oricît de vătămător ar fi fost, erau totuși posesediți de unele stranii haruri, ca de pildă putința de a citi *Cabala* de la coadă la cap, de a înneli dintr-o singură dată zece coloane de cifre, sau de a ședea cu fundul pe un bloc de gheață și a năduși de căldură. Nici una dintre aceste explicații nu putea scuza, desigur, faptul hidos că, cu o noapte în urmă, o bătrînă fusese violată de un zănat cu fața oacheșă, trimis să-i ducă vestea unui deced.

Era al naibii de greu. Niciodată nu-l puteam face pe boss să înțeleagă lucrurile. Așa cum nu-i puteam prezenta cazul lui Tobachnikov, învătăcelul talmudic, cea mai fidelă replică a unui Crist viu care a bătut vreedată străzile New Yorkului, ducînd felicitări de Paști. Cum i-aș fi putut spune bufinei ăleia de șef: «Amîritul ăsta trebuie autuit. Mai căsă moare de cancer, taică-su vinde toată zăluica șîrterii de ghețe, bătrînii fraieri s-au ramolit (cei care altădată își făceau casă din sinagogă). Băiatul ăsta are nevoie de o mîrire de salariu. Are nevoie de mîncare în bură.»

Ca să-l șochez sau să-l intrig, îi relateam uneori mici anecdote despre curierii mei, povestindu-le întodeauna la trecut, ca și cum ar fi fost vorba de persoane care lucraseră pe vremuri acolo (deși erau încă în funcțiune, avîndu-i pe capul meu, dar bine adăpostuți în birourile de corespondență unională sau din străinătate). «Da, îi povesteam tei, a accompianat-o pe Johanna Gadski în turneul pe care l-a făcut în Germania.» Sau despre un altul: «A lucrat pe vremuri cu Pasteur în faimosul său institut din Paris.» Sau (îarși despre un altul): «S-a întors în India ca să-și termine *Istoria lumii* pe care o publică în patru limbi.» «Da (de astă dată o lovitură de grație), a devenit unul din cei mai celebri iockey din lume: a făcut o avere colosală după ce a plecat de la noi, și pe urmă a căzut în puțul unui lift și și-a zdrobit teasta.»

Și care era invariabilul răspuns? «Foarte interesant, da. Veghează ca munca să meargă bine. Ține minte, nu angaja decît băieți buni, curăți, de familie. Nu ovrei, nu infirmi, nu foști puscăriși. Vrem să ne putem mîndri cu serviciile noastre.

— Da, domnule.

— Și, pentru că veni vorba, descotorește-te de toți negrii ăia pe care i-ai băgat în serviciu. Nu vrem să ne speriem clienții.

— Da, domnule.

Și mă înapoiam la estrada mea, îi mai vinzoleam dintr-un loc în altul, îi mai scărmanam un pic, dar niciodată n-am dat afară un om, chiar dacă avea fața neagră ca smoala.

Cum de-am omis să includ în cartea curierilor toate aceste cazuri de ferme-cătoare schizofrenie, acești rătăcitori printre stele, acești logicieni în carapace de broască testosă, acești epileptici marcați de cicatricile luptei, hoții, codoșii, curvele, preoții răspopiți și învățăceii Talmudului, ai *Cabalei*, ai cârților sacre ale Orientului? *Romane!* De parcă ar putea cineva vreodată să scrie într-un roman despre asemenea probleme, despre asemenea specimene.

SEXUS

... Există o etapă când te lași tiranizat de idei, când nu ești decât o victimă neajutorată a gândirii altora. Această «posesiune» exercitată de alții pare să aibă loc în perioadele de depersonalizare, când eurile tale antinomice se separă, apărându-ți dispartate. În mod normal, ești impermeabil la idei; ideile vin și se duc, le accepți sau le respingi, le îmbraci ca pe o cămașă, ți le scoți ca pe niște ciorapi murdari. Dar în acele perioade pe care le numim crize, când spiritul ți se despică și se desface în bucăți ca diamantul sub loviturile ciocanului de mină, ideile inocente ale cîte unui visător pun stăpînire și se instalează în fisurile creierului tău și, printr-un subtil proces de infiltrație, îți provoacă o certă, irevocabilă alterare a personalității. Schimbarea nu este imediat perceptibilă pentru ceilalți; individul afectat nu-și modifică brusc comportamentul; dimpotrivă, e posibil să se comporte mai «normal» decât înainte. Dar această aparentă normalitate își asumă din ce în ce mai mult calitatea unui trucaj protector. De la amăgirea exterioară, individul trece la amăgirea interioară. Și, cu fiecare nouă criză, devine tot mai conștient de o schimbare care nu e schimbare, ci mai curînd o intensificare a ceva adînc îngropat în el. Acum, când închide ochii, poate într-adevăr să se uite la el însuși. Nu mai vede o mască. Mai precis, vede fără să vadă. Vedere fără vîz, o fluidă palpăre a intangibilului: fuziunea dintre vîz și sunet, nodul în care se îngemănează firele. Aici se revîrsă eurile îndepărtate care fug de contactul nud al simțurilor; aici tonalitățile difuze ale recunoașterii

• Roman. Fragmente

se învîlăie una pe alta în armonii luminoase, vibrante. Aici nu se folosește limbaj, nu se delimitează contururi.

Cînd o corabie se scufundă, se lasă lent la fund. Verga, catargele, pinzele pliuțesc, îndepărtîndu-se. Dar pe patul mortuar al mării, carcasa înșingherată se împodobește cu juvaeruri; viața anatomică își reia ciclul nelîndurător. Ceea ce a fost corabie redevine indestructibilul fără de nume.

Asemeni corăbiilor, și oamenii din cînd în cînd naufragiază. Numai memoria este aceea care-i salvează de la totala dispersare. Poeții încurcă itele din războiul de țesut, paie aruncate naufragiaților ca să se agate de ele în timp ce se afundă către neant. Stafii se înalță pe trepte de apă, se lansează în ascensiuni imaginare, urmate de prăbușiri vertiginoase, memorizează cifre, date, evenimente, trecînd de la forma gazoasă la cea lichidă și îndărăt. Nu există creier în stare să înregistreze schimbătoarele schimbări. În creier nu se întîmplă nimic decît treptată ruginire și erodare a celulelor. În spirit, în schimb, lumi neclasificate, nenominalizate, neasimilate se alcătuiesc, se destramă, se contopește, se dizolvă și armonizează fără încetare. În lumea spiritului ideile constituie elementul indestructibil din care apar constelațiile diamantine ale vieții lăuntrice. În orbitele lor ne mișcăm, liberi dacă le urmărim șerpuitele meandre, înrobiți sau posedăți dacă încercăm să le subjugăm. Tot cei în afară nu-i decît o reflecție proiectată de mecanismul spiritului.

Creația este eternul joc care se desfășoară la linia de hotar; este spontană și compulsivă, dar obedientă în fața legii. Te îndepărtezi de oglindă și perdeaua se ridică. *Séance permanente.* Numai nebunii sînt excluși. Numai cei ce «și-au pierdut mințile», cum se spune. Deoarece aceștia nu conțeneșc nicînd să vizeze că visează. Au stat în fața oglinzii, cu ochii larg deschiși, și au căzut într-un somn adînc; și-au pecetluit umbra în mormintul memoriei. În aceștia stelele se prăbușesc, alcătuiînd ceea ce Hugo numea «o orbitoare manajerie de sori care, prin forța iubirii, se prefac în lacurile și insulele imensității».

Viața creatoare! Înălțare. Trecere dincolo de tine însuși. Să te lansezi ca o rachetă în tăriile cerului, agățîndu-te de scări zburătoare, sălînd, avîntîndu-te, apucînd lumea de chîcă pentru a o ridica pînă la tine, deșteptînd îngerii din eterele lor alcovuri, cufundîndu-te în abisurile stelare, prinzîndu-te de cozile cometelor. Nietzsche a descris extatic toate acestea — și apoi s-a stins în oglindă murînd din rădăcină și pînă în floare. «Trepte și trepte contradictorii» a scris el și, dintr-odată, n-ai mai simțit fundul sub tălpi; spiritul, asemenea unui diamant spart s-a pulverizat sub loviturile de ciocan ale adevărului.

Cîndva, am fost folosit ca ajutor al tatălui meu. Mă lăsa ceasuri întregi singur, întemnițat în ghereta care ne slujea de birou. În timp ce el trăgea la măsca cu amicii, eu sorbeam din licoarea vieții de creație. Tovarășii mei de beție erau spiritele libere, stăpînii supremi ai sufletelor. Tînărul care zăcea acolo în lumina galbuie, leșioasă, s-a descumpănit total; trăia ascuns în grottele marilor gândiri,

pitit ca un sihastru prin văgăunile golașe ale unui mărșet lanț de munți. Trecea de la adevăr la ficțiune și de la ficțiune la pură plămăuire. Dar ajuns la această ultimă poartă, de la care nu mai există cale de întoarcere, s-a simțit copleșit de frică. A merge mai departe ar fi însemnat să rătăcească singur, bizuindu-se numai și numai pe el.

Telul disciplinei este acela de a promova libertatea. Dar libertatea duce la infinitate și infinitatea este înfricoșătoare. În momentul acela a încolțit însă gândul liniștit al posibilității de a rămâne în prag, de a concretiza prin cuvinte misterele impulsiei, compulsiiei, propulsiiei, de a scălda simțurile în mirosuri omenești. De a deveni cu desăvârșire uman, compătimitorul diavol cu chip de om, lăcătul marii porți care duce dincolo, spre îndepărtare, spre eterna înstrăinare.

Oamenii naufragiază asemenea corăbiiilor. La fel și copiii. Sînt copiii care cad la fund de la vîrsta de nouă ani, închizînd în ei taina trădării. Sînt monștri perfizi care se uită la tine cu ochii inocenți, senini, ai anilor fragezi; crimele lor au rămas neregistrate pentru că nu avem nume pentru a le numi.

De ce na urmăresc mereu chipurile frumoase? Florile minunate să aibă oare rădăcini otrăvitoare?

Studiind-o frîntură cu frîntură, picioare, mîini, păr, buze, urechi, sîni, parcurgînd drumul de la buric la gură, și de la gură la ochi, femeia peste care mă prăvăliseră, înclăștat, mușcat, sufocat de sărutări, femeia care fusese Mara și care era acum Mona, care purtase și va mai purta alte nume, care fusese și va fi alte femei, alte generalități și alte particularități, nu-mi părea acum mai accesibilă, mai penetrabilă decît o statuie rece dintr-o grădină uitată de pe un continent pierdut. La vîrsta de nouă ani, sau chiar mai devreme, ținînd în mînă un pistol presupus a nu se descărca nicînd, ar fi putut apăsa pe un trăgaci slăbit, prăbușindu-se, ca o lebădă moartă, de pe înălțimile visurilor ei. S-ar fi putut foarte bine întîmpla și în felul ăsta, pentru că în carnea ei era dispersată, iar în spirit era a pulberii spulberată de vînt. În inima ei bătea un clopot, dar ce anume însemna acesta, nimeni nu știa. Imaginea ei nu se calchia pe nici una dintre cele pe care le furisă inima mea. Se insinuase în ea, se strecurase ca un tifon străvezii printre șanturile creierului, într-un moment de leziune, și cînd rana s-a închis, amprenta a rămas, ca un contur de frunză friabilă, imprimat într-o piatră.

Noapți bîntuite de obsesii, fremătînd de creație, cînd nu vedeam nimic alta decît ochii ei și, din ochii aceia, ca din smîrcuri de lavă clocotindă, ieseau la suprafață fantome, estompîndu-se, mistuindu-se, ivindu-se iar, aducînd cu ele groaza, angoasa, frica, misterul. O făptură mereu hătăuită, o floare tălănită a cărei miresmă copoiu nu o puteau adulmeca. Și dincolo de fantome, stătea, scrutînd miresmă copoiu nu o puteau adulmeca. Și dincolo de fantome, stătea, scrutînd prin hățisurile junglei, o copilă ce părea să se tot împuțineze, și să se dăruiască, lasciv. Apoi scufundarea de lebădă, lentă, ca în filme, și fulgi albi de nea cîzînd odată cu căderea corpului, și apoi iar fantome și alte fantome, ochii prefăcîndu-se din nou în ochi, arzînd ca lignitul, pe urmă licărind ca jăraticul, pe urmă cati-

felați ca florile; și apoi nasul, gura, obrații, urechile, reconstituindu-se din haos, grele ca luna, o mască despăturindu-se, carne prinzînd formă, chip, trăsături,

Noapte după noapte, trecerea de la cuvinte la visuri, la carne, la fantome. Posedare și deposedere. Florile lunii, foile late ale palmierilor junglei, lătratul copoiilor, trupul alb și fragil al unei copile, lava clocotindă, acel rălăntat al fulgilor albi, fundul fără de fund al abisului unde fumul se prefăce în eflorescența cărnilor. Și ce e carnea dacă nu lună? Și ce e luna dacă nu noapte? Noaptea tinjește, tinjește, tinjește dincolo de marginile îndurării.

«Gîndește-te la noi!» mi-a spus în acea noapte cînd a plecat și a pornit să urce treptele în goană. Și s-ar fi spus că nu mă mai puteam gîndi la nimic altceva. Noi doi și treptele care suiau către infinit. Și apoi «treptele contradictorii», treptele din biroul tatălui meu, treptele care duceau la crimă, la nebunie, la poarta plămăuirilor. Cum aș fi putut să mă gîndesc la altceva?

Creația. Să creez legenda în care aș putea potrivi cheia nimerită să-l deschidă sufletul.

O femeie care încearcă să-și destăinuiască taina. O femeie disperată, căutînd, prin iubire, să se contopească pe ea cu ea însăși. În fața imensității misterului te oprești ca un miriapod care simte pămîntul lunecîndu-i de sub picioare. Fiecare poartă ce se deschide duce către un hău și mai adînc. Trebuie să înțoi ca o stea în oceanul fără de cărări al timpului. Trebuie să ai răbdarea filonului de raură îngropat sub poalele unui colos din Himalaya.

Au trecut douăzeci de ani de cînd am început studiarea sufletului fotogenic; în acest răsărit am inițiat sute de experimente. Cu singurul rezultat că am aflat ceva mai mult... doar despre mine însumi. Cred că la fel se întîmplă, în bună măsură, cu liderul politic sau cu genul militar. Din tainele universului nu reușești să descoperi nimic; în cel mai bun caz, afli cîte ceva despre natură destulului.

La început, ții să abordezi orice problemă direct. Și cu cît o abordezi mai direct și mai stăruitor, cu atît mai repede și mai sigur te înclăștești în năvod. Nimeni nu e mai neajutorat decît individul cu impulsuri eroice. Și nimeni nu reușește să stîrască mai multă tragedie și confuzie decît acest gen de om. Scăpărîndu-și sabia deasupra nodului gordian, ții făgăduiește o eliberare rapidă. Amăgire care sîrșește într-un ocean de sînge.

Artistul creator are ceva în comun cu eroul. Deși funcționează pe alt plan, și el își imaginează că are soluții de oferit. Își jertfește viața pentru a înfăptui triumfuri imaginare. Și la încheierea fiecărei grandioase experiențe, fie a politicanului, a războinicului, a poetului sau a filozofului, problemele vieții continuă să păstreze aceeași enigmatică înfățișare. Se spune că cele mai fericite popoare sînt acelea care nu au istorie. Popoarele cu istorie, cele care au făurit istoria, par să nu fi reușit altceva, prin înfăptuirile lor, decît să fi accentuat caracterul etern

al luptei. Și pînă la urmă, pier și ele ca și acelea care nu au depus nici o strădanie, care s-au mulțumit doar să trăiască și să se bucure de viață.

Individul creator (în înțelegerea sa cu mediul) pare să încerce o satisfacție care egalează, dacă nu cumva depășește în intensitate, suferința și suplicul care însoțesc efortul de a-și găsi puțința de expresie. El trăiește în opera lui, așa se spune. Dar acest bizar mod de a trăi variază foarte mult de la un individ la altul. Numai în măsura în care e conștient că a creat viață mai multă, o abundență de viață, poate fi considerat că trăiește în opera lui. Dar dacă nu a realizat așa ceva, atunci încercarea de a substitui viața reală, plină de întîmplări autentice, prin viața imaginației, e lipsită și de sens, și de orice avantaj. Cel care încearcă să se ridice deasupra activităților cotidiane face acest lucru nu numai în speranța de a-și lărgi cîmpul de experiență sau chiar de a-l îmbogăți ci, mai cu seamă, pentru a-l grăbi. Numai în această direcție capătă lupta lui o semnificație. Acceptați acest punct de vedere, și atunci deosebirea dintre ratare și succes se anihilează. Asta este lucrul pe care orice artist mare ajunge să-l învețe din mers — anume că procesul de creație are de-a face cu o nouă dimensiune a vieții, și că identificîndu-se cu acest proces el *augmentează* viața. Însușindu-și această concepție artistul se află în permanență izolat — și ocrotit — de cea moarte insidioasă ce pare să triumfe asupra a tot ce-l înconjoară. El intuieste că marele mister nu va fi niciodată înțeles, ci încorporat în propria sa substanță. Că el însuși trebuie să devină parte a acestui mister, să trăiască în el și cu el. Soluția este acceptarea: care e o artă și nu o performanță egoistă a intelectului. Așadar, prin artă se stabilește în cele din urmă contactul cu realitatea: aceasta este marea descoperire. Altminteri, totul este joc și plăsmuire; nu există nici un punct stabil de sprijin de pe care să lansezi proiectele mente să străpungă duhoarea prostiei, ignoranței și lăcomiei. Lumea nu trebuie orînduită; lumea este ordinea întrupată. Noi sîntem cei care trebuie să ne punem la unison cu această ordine, care trebuie să înțelegem ce înseamnă ordinea lumii, în contrast cu acele alte ordini dorite și gîndite de noi și pe care căutăm să ni le impunem unii altora. Puterea după care jinduim, pentru a stăpîni binele, frumosul și adevărul, s-ar dovedi, în cazul cînd am dobîndi-o, doar un mijloc de a ne distruge unii pe alții. E o binefacere faptul că sîntem lipsiți de putere. Ceea ce trebuie să dobîndim în primul rînd este concepția, apoi disciplina și stăpînirea de sine. Atîta timp cît nu ne însușim umilinta de a recunoaște existența unei concepții dincolo de cea care ne aparține, atîta timp cît nu deținem credința și încrederea în forțe superioare nouă, sîntem ca niște orbi care călăuzesc orbi. Cei care cred că numai munca și creierul lor vor putea realiza totul, vor fi mereu dezamăgiți de turnura donquijotescă și neprevăzută a realităților. Ei sînt acei etern deziluzionați; cei care, nemai-puțin să acuze zeii sau pe Dumnezeu, se întorc împotriva propriilor semeni și-și slobozesc furia neputincioasă strigînd: «Trădare! Prostie!» și alte vorbe gînuoase.

Marea bucurie a artistului este aceea de a deveni conștient de o ordine superioară a lucrurilor, de a recunoaște prin însăși manevrarea compulsivă și spontană a propriilor sale impulsuri, asemănarea dintre creația umană și cea pe care o numim «divină». Existența unei legi care se manifestă prin ordine este și mai evidentă în operele de ficțiune decît în alte opere de artă. Nimic nu e mai puțin nebulos, mai puțin haotic, decît o operă de ficțiune. O asemenea operă, care nu-i decît pură invenție, străbate toate nivelurile, creîndu-și, ca și apa, propriul său nivel. Șirul de nesfîrșite interpretări care i se oferă nu contribuie la nimic altceva decît la întărirea semnificației a ceea ce pare incomprehensibil. Incomprehensibilitatea are un înțeles profund. Care-i afectează pe toți, inclusiv pe cei ce pretind a nu fi afectați. În operele de ficțiune există ceva care nu poate fi asemănat decît cu un elixir. Acest element misterios, pe care-l numim adeseori «pur nonsens» poartă în el savoarea și miresma a ceea ce e mai vast și total impenetrabil în care există noi toți și toate corpurile cerești. Termenul «nonsens» este unul dintre cele mai înșelătoare din întregul nostru vocabular. Are exclusiv o calitate de negație, ca și moartea. Nimeni nu poate explica nonsensul; el nu poate fi decît demonstrat. Mai mult, dacă am adăuga că sensul și nonsensul sînt interschimbabile n-am face decît să forțăm concluzia. Nonsensul aparține altor lumi, altor dimensiuni, și gestul cu care ne detașăm uneori de el, hotărîrea cu care-l respingem, pun în lumină tocmai neliniștea pe care o comportă. Respingem tot ce nu poate fi cuprins în cadrul strict al înțelegerii noastre. Și astfel, am putea descoperi unele nebuluante afinități între profunzime și nonsens.

Și de ce nu m-am lăsat și eu de la început în purul nonsens? Pentru că, așemenea altora, m-am speriat de el. Iar justificarea mai profundă constă în faptul că, departe de a mă fi situat într-un «dincolo», eram prins chiar în nodul năvodului. Supraviețuisem propriului meu destructiv dadaism: progresasem, dacă acesta e cuvîntul, de la discipol la critic și la nimicitor. Experiențele mele literare zăceau năruite, ca orașele din vechime, devastate de vandali. Voiam să construiesc, dar materialele erau șubrede, iar planurile mele nu ajunseseră nici măcar în faza de proiect. Dacă substanța artei este sufletul omesc, trebuie să mărturisesc că, din sufletele moarte care mă înconjurau, nu puteam vedea nimic rodind sub mina mea.

A te lăsa prins într-un puhoi de episoade dramatice, a participa neîncetat, înseamnă, printre altele, a fi incoștient de cea dramă mai amplă din care activitatea umană nu constituie decît o mică parte. Actul scriitoricesc pune punct unui anumit gen de activitate, pentru a da frîu liber altuia. Dacă un preot budist, absorbit în meditații sacre, s-ar plimba cu pași rari și tăcuți printr-un templu, dar în mersul lui ar rostogoli, unul după altul, cilindri cu rugăciuni, numai atunci am obține o ilustrare vie a actului de a te așeza să scrii. Mîntea scriitorului, după ce s-a desprins de preocupările observației și ale cunoașterii, colîndă mediativ printr-o lume de forme care sînt puse în mișcare prin simpla ușoară atingere

a aripilor lui. Nu-i un tiran acest om care face ce vrea din smeriții supuși ai ilicitei lui împărății. Ci mai curînd un explorator care cheamă la viață somnolențele entități ale visului său. Actul visării, asemeni unei adieri de aer proaspăt într-o casă părăsită, pune într-o nouă lumină mobilierul mintal. Scaunele și mesele colaborează la noua ambianță; se îscă efluvii, începe un joc.

A te întreba care-i felul acestui joc, în ce fel este el legat de viață, ar fi zadarnic. Ca și cum l-ai întreba pe Dumnezeu de ce a dat vulcanii, de ce a dat uraganele, din moment ce acestea nu aduc altceva decît dezastru. Dar, așa cum dezastrurile sînt dezastruoase numai pentru cei asupra cărora se abat, dar revelatoare pentru cei care le supraviețuiesc și au posibilitatea de a le studia, tot astfel se întîmplă și în lumea creației. Visătorul care se întoarce din călătoria lui, dacă nu a eșuat pe parcurs, poate și de obicei reușește să convertească prăbușirea subredului său eșafodaj în cu totul altceva. Un balon înțepat îi produce unui copil doar mirare și înclintare. Dar cel ce studiază iluzia și mirajul încearcă reacții cu totul diferite. Iar omul de știință poate revărsa asupra balonului plin de comorile emoționale ale lumii gîndirii. Același fenomen care pe copil îl face să ție de înclintare poate genera, în mintea unui experimentator serios, o așteptare vizionară a adevărului. În mintea artistului aceste reacții contrare par să se îmbine sau să fuzioneze în acea ultimă reacție, marea catalizator care se numește realizare. A vedea, a ști, a descoperi, a te desfăta — aceste facultăți sau putințe sînt palide și lipsite de viață fără de realizare. Jocul artistului este acela de a pătrunde în esența realității. De a vedea dincolo de simplul «dezastru» pe care-l înfățișează ochiului nud tabloul unei bătălii pierdute. Pentru că, de la începutul timpurilor, tabloul pe care lumea l-a înfățișat ochiului omnesc nud, nu pare să fi fost altceva decît un hidos cîmp de luptă al cauzelor pierdute. A fost așa și va fi așa pînă ce omul va înceta să se considere drept lăcașul conflictelor. Pînă ce va prelua misiunea de a deveni «eul eului său».

Grupaj în românește de ANTOANETA RALIAN

HENRY MILLER PRO ȘI CONTRA

«Cunosc scriitori mai inteligenți, mai captivanți, sau mai ingenioși decît Miller. Și cunosc un număr foarte mic dintre ei care pot fi crezuți pe cuvînt. ... Există mari scriitori al căror geniu se descoperă lînghe privirilor noastre, și alții al căror talent ne dezvăluie doar țelul dificil și modest de a stabili un contact cu cititorul.

Cu toate defectele sale, dezordinea, șovăielile și micile furtuni, Henry Miller este dintre aceștia. Nu a spus poate nimic care să nu fi fost exprimat înainte de o sută de ori, dar modul în care a făcut-o este numai al lui, al Eclezialistului și al lui Rousseau...

CLAUDE ROY

«L'Homme en question», 1960

«Și dacă pentru H. Miller omul este lipsit de autenticitate și viața nu este realmente trăită decît prin erotism și estetism, asta nu se întîmplă oare pentru că trebuie să ne mulțumim cu semne (gesturi, tehnici) ale dragostei și artei, acestea în sine dispărînd ca valori sau idei? ... «senzuali» lui Miller trăiesc dragostea într-o lume degradată, lipsită de sentimentul solidarității, aceste personaje ne spun că numai contactul cu Celălalt permite omului să își înșele solitudinea»

MICHEL ZERAFKA

«Personne et personnage», 1969

«De fapt, modernitatea lui Henry Miller, comparabilă cu cea a contemporanului său Picasso, provine din doi factori contradictorii: lipsa unor discipoli veritabili care să-i fi alterat formula, și influența difuză pe care continuă să o exercite asupra numeroșilor scriitori, ca și Céline de care se apropie într-un anumit sens»

MARC SAPORTA

«Histoire du roman américain», 1976

«Miller este prea puțin un romancier. Ar fi mai potrivit să-l privim ca autor de anti-romane. . . . Miller este eroul lor . . . Mai importantă este atitudinea sa față de viață, anarhică într-un mod care ne-a devenit familiar. Civilizația, exclamă el, este sortită pieirii; singurele realități sînt arta și sexualitatea. Și dacă aici se apropie de contemporanul lui francez, Céline, din «Călătorie la capătul nopții». Își trage obrășia, totuși, din America secolului XIX. Nu este o întîmplare faptul că îl citează pe Emerson și că atunci cînd teoretizează despre artă și civilizație scrie ca un discipol al lui Whitman, băut de vînt și ars de soare»

WALTER ALLEN

«Tradition and Dream», 1964

«Orice subiect abordat de Miller — arta, istoria, civilizația, religia — e incendiat de o exprimare violentă și transfigurată de speranțele sale apocaliptice. Opera sa disecă trupuri de bărbați și femei pentru a le transcende apoi; obscuritatea le glorifică. Și tot obsenitatea este un mod de a le purifica, de a curăți susceptibilitatea umană de noroiul dogmei, de zgura fățărniciei»

IHAB HASSAN

«The Literature of Silence: Henry Miller and Samuel Beckett» 1967.

«Deși tăgăduiește existența unui scop sau a unei tehnici literare în opera sa, Henry Miller aparține acelei tradiții limbute instituite de Rabelais și Sterne. . . . De cîte ori găsește de cuviință să facă profeții, devine un guraliv pisălog. . . . Este o personalitate literară mondială și se cuvine să ne întrebăm ce a realizat, în afara unei anumite candori în exil? Cu cine îl putem compara? Lawrence? Joyce? Beckett? Nu i se poate da o asemenea importanță pentru că nu a fost creatorul unei lumi proprii. De fapt nu se poate spune că a fost un creator.

Îi lipsește talentul arhitectului, energia constructorului. A avut un singur subiect — el însuși — și nu a fost pregătit sau dăruit cu destulă pricepere pentru a se transfigura într-un mare mit literar»

ANTHONY BURGESS

New York Times Book Review

«Miller este profetul noului personalism și prin urmare primul scriitor, în mod conștient, anti-tragic din America. Totuși este oarecum impropriu să-l numim un scriitor comic, fără a aduce unele precizări, chiar și dacă dovedește, mai mult sau mai puțin premeditat, mult umor. Ceea ce este comic, la el, nu se trage nici din satira socială, îndreptată împotriva indivizilor care se abat de la normă, ca la Pope; sau a întregii societăți, ca la G. B. Shaw; nici dintr-o perspectivă atotcuprinzătoare a absurdului uman, ca la Chaucer sau, mai recent la Samuel Beckett. Umorul lui Miller e o pâlăvrăgeală batjocoritoare înrădăcinată în acea birfă amicală . . . atît de plăcută multor bărbați și majorității femeilor, care însă, încredințată tiparului, ne scandalizează, ne tulbură»

LESLIE A. FIEDLER

«Waiting for the Ends», 1964

«Miller obișnuiește să scrie în vechiul stil popular american, asemănător prozei folosite de una din revistele pe care le edita Theodore Dreiser. Dar cînd fantezia lui lingvistică urcă pe culmile argoului de cafeenea, asistăm la un adevărat spectacol. Sintaxa e înghițită de valurile uriașe ale frazelor sale. Un limbaj ezoteric e dirijat, adesea, cu maximă competență . . . De la H. P. Lovecraft nu s-a mai pomenit un asemenea iubitor al limbii»

GORE VIDAL

«The Sexus of Henry Miller» 1969.

«Denigrator violent, clinic, sadic, ca și Céline, Henry Miller, american evadat, transformă și el romanul într-o confesiune torențială, pitorescă, exasperată. Atît în seria Tropicelor, cît și în Crucificarea în roz (Sexus, Nexus, Plexus), povestirea dezordonată susținută de personalitatea pregnantă și puternică a naratorului și de cîteva personaje neînsemnate — totdeauna înși neve-

rosimili — este alcătuită din episoadele insolite ale unei vieți dezbinată, presărate cu invective.[...]

O lume obscură, degradată, descompusă, în care fiecare ființă e un monstru pitoresc. Absurditatea evidentă a acestui univers fără ieșire capătă o valoare dostoevskiană.[...]

Nu tăcerea Universului ori a lui Dumnezeu dezamăgesc aici. E vorba despre o dezamăgire mai directă, mai brutală: dezamăgirea omului devenit adult, un adult care descoperă că de fapt lumea adulților nu există, că nu e populată decât de iresponsabili și de epave»

R. M. ALBÉRÈS

«Istoria romanului modern», E.L.U., 1968

«Cu toată sensibilitatea lui necontrolată, Henry Miller știe să înregistreze fatalitatea irațională, feroce și în același timp demnă de milă, a călătoriei omului pe marea imensă a existenței... scriitorul nu întrezărește altă soluție decât aceea de a recrea universul uman prin intermediul interpretării, reinventându-l în romanul unic, enciclopedic, biblic. Fantezia se simte mereu fascinată de dimensiunea «istoriografică» a unui prozator de tipul lui Balzac. În această capacitate Henry Miller celebrează un nou naturalism, în care triumful realității și al societății se exaltă în haos și în energie»

SALVATORE BATTAGLIA

«Mitografia personajului», Univers, 1976

Selecție și traducere de MIHAI MÎNDRA

Viața ca artă

Cînd se vorbește despre cărțile lui Henry Miller — străgea atenția Herbert Read — «simți că e nevoie de un alt cuvînt decît *literatură*»¹. Evident, nu e singura dată cînd comentatorii fenomenului modern (mai ales și prozei) au descoperit că opera și formele ei de manifestare își creează un tip de raporturi cu universul real pentru a căror descriere e nevoie de un lexic nou al criticii, diferit de cel tradițional. Așa s-a spus și despre Joyce, și despre D. H. Lawrence, și despre dadaștii sau vorticiștii; e noul roman», proza pop, beatnicii vor protesta, la rîndul lor, împotriva «despotismului vocabularului critic» și vor susține că, «în critică, toți termenii a căror rădăcină e cuvîntul *literatură* au devenit — dacă nu peiorativi — neadecvați pentru ceea ce se petrece de fapt în operă»².

Nu începe îndoială, lexicul e astăzi mai nuanțat (în orice caz, mai bogat) decît în urmă cu două sau trei decenii. E însă, puțin probabil că scrierile lui Miller sînt printre cele care beneficiază de această revoluție a criticii și că lărgirea perspectivei interpretării poate rezolva problemele rămase, în bună parte, fără răspuns acum douăzeci de ani, de pildă, cînd *Tropicul Cancerului* a stîrnit cunoscutul scandal judiciar la Curtea districtului Los Angeles. Pentru că războiul pornit împotriva cărții nu avea un motiv estetic și nu argumentele «literaturii» erau puse în cauză. Aparent, se discuta abaterrea de la moralitatea artistică, evadarea în obscen, deci lucruri care nu aparțineau sferei esteticului.

¹ Herbert Read, *Henry Miller, in antologia Henry Miller and the Critics*, îngrijită de George Wickes, Carbondale, 1966, p. 111.

² Lawrence Lipton, *The Holy Barbarians*, New York, 1959, p. 36.

Dar, și la Los Angeles, și la Boston (unde statul Massachusetts a deschis acțiune împotriva romanului, acuzându-l tot de obscenitate), s-a dovedit că problemele dezbatute de avocați nu depășeau teritoriul literaturii. O demonstra, de pildă, la Boston, Marc Schorer care argumenta împotriva punerii sub acuzare, invocând — spre comparație — exemple dintr-o altă operă literară: scenele explicit erotice din *Pentru cine bot clopotea*.³ Sau, în fața instanței californiene, Aldous Huxley care protesta împotriva cenzurii, nu numai ca formă de limitare a libertății, ci și ca deplasare artificială a perspectivei artistice. « Nimeni nu obiectează când faptele vieții erotice sînt descrise și discutate în limbaj asept și științific. Când sînt descrise și discutate în limbajul metaforei și al perifrizei elegante, se fac auzite cenzure proteste blajine. Dar cînd un scriitor descrie și discută acele fapte în limbaj colocvial, folosind cuvinte cunoscute de toată lumea, pronunțate în mod curent de foarte multe persoane, devine posibil de grave sancțiuni »⁴.

S-ar părea, deci, că în « cazul Miller » erau implicate, nu atît chestiuni cu desăvîrșire extraliterare, cît, cel mult, « controverse privitoare la cuvinte ». Că structurile narative, relațiile dintre autobiografie și ficțiune, răzvrătirea împotriva prejudecăților de orice fel nu au atras atenția criticii decît după ce cărțile lui Henry Miller ajuseseră celebre datorită scandalului care a însoțit cariera scriitorului și a culminat în cele două procese din 1961. E adevărat, încă de la debut, Miller a cochetat cu o anumită ambiguitate a termenilor și nu a respins ispită de a atrage, prin orice fel de mijloace, atenția asupra sa. Poate și pentru că, o vreme, a fost ignorat și numele lui nu părea să spună prea mult expatriatilor americani din Paris: e unii îl confundau cu un actor obscur de prin anii '20. Și nici prezența în *antologia Americinii în străinătate*, publicată de Peter Neagoe, în 1932, în Olanda, nu a avut darul să atragă atenția asupra lui.

E adevărat că scrierea sa (*Mademoiselle Claude*, o povestire în tradiția lui Maupassant) nu oferea decît puține argumente pentru recunoașterea unui talent. Dar era de așteptat ca, într-o oțelie încomită de Neagoe, a cărui exigență era știută, ilustrată și de scriitorii ce se aflau în cazul de față statornic în centrul discuțiilor criticii americane, numele lui Henry Miller să nu treacă neobservat. Nu a fost așa. În articolele care au întîmpinat antologia, referirile la *Mademoiselle Claude* sînt puține și nesemnificative. Poate că Miller se așteptase la asta. Poate că își dădea seama că nu își mai poate îngădui să privească nepăsător cum e ignorat de critică: împlinesc 40 de ani. Dintre cei pe care îi cuprindea antologia, doar Gertrude Stein, Ezra Pound și E.E. Cummings erau mai vîrstnici decît el; ceilalți (Hemingway, Dos Passos, Aiken, James T. Farrell, Kay Boyle sau « răzvrătiții din Cartierul Latin » — Putnam, Caresse Crosby, Jolas, Wambly Bald) deși mai tineri, erau celebri și totuși lumea privea alegerea făcută de Neagoe drept foarte firească.

Așa încît e posibil ca Miller să se fi simțit îndemnat să braveze, să devină cunoscut într-un fel sau în altul. Cei care l-au cunoscut în anii exilului său în Montparnasse⁵ (Alfred Perles, Samuel Putnam, Walter Lowenfels, George Orwell, Blaise Cendrars) vorbesc despre stîngăcie, despre franchețea și indiferența lui față de păreri critice, Poate că scurta biografie, redactată de el și precedind povestirea publicată în antologie, nu a ținut neapărat să șocheze, poate că e doar un semn al înocenței, al nepriceperii de a folosi convenabil un prilej de a se face cunoscut. « A scris trei cărți, nici una dintre ele nefînd publicată pînă acum. De asemenea,

circa o sută de schițe, unele apărute în diverse reviste americane. Ultima carte, un roman, va fi publicată anonim »⁶. Autoprezentare fără vreo șansă de a face impresie, comparată cu listele bibliografice ale celorlalți scriitori antologi.

Schița biografică a fost de-a dreptul neînșirată: « Născut la New York, 1891. Fără studii. A fost croitor, funcționar la biroul de personal al unei mari corporații, lucrător pe un ranch în California, ziarist, muncitor sezonier, hoinar. A fost ciclist în curse de șase zile, pianist, în timpul liber practică stînga. A venit la Paris să studieze violul. » Miller va recunoaște că aceste cifre rînduri l-au pus într-o situație delicată, pentru că mulți le-au luat în serios și, de atunci, « îl întreabă mereu dacă într-adevăr s-a dus la Paris „să studieze violul” »⁷. După ce afli, însă, mai multe despre Miller, începi să te îndoiiești că el nu a ținut la echivocul ultimei propoziții din biografia lui și că nu și-a dat seama că « studiarea violului » va face vîlvă printre cititori.

Era, în ostentativitatea unei asemenea formulări, ceva din gestul provocator al supra-realiștilor pe care, după venirea la Paris, îi descoperise și îi admira. Deși e greu să se definească îndeajuns de precis modelele literare alese de el la începutul carierei. Aceasta pentru că, pur și simplu, lecturile lui nu erau prea bogate și, susțin unii biografi, puțini erau scriitorii care făcuseră vreo impresie asupra lui. Samuel Putnam (care i-a publicat, în vară lui 1931, *Mademoiselle Claude* în « The New Review » și a încercat apoi, în zadar să-l găsească un editor american) își aduce aminte cît de profund a fost efectul *Călătoriei la capătul nopții* a lui Céline, « cartea despre care se poate spune că a făcut din Miller ceea ce el e astăzi »⁸. E foarte greu, însă — sugerează și Putnam — să se stabilească în ce măsură Miller l-a înțeles pe Céline.

S-a insistat, de altminteri (mai ales în analizele celor dintîi povestiri ale sale), asupra lipsei oricărei preocupări de adoptare a unui punct de vedere programatic privind problemele construcției narative. Scriitorul nu ar fi, așadar, decît povestitor al unor episoade autobiografice, iar scrierile lui produsul spiritului robust, viril, al folclorului din Brooklyn. Cu alte cuvinte, ful imigrantului german, trăind-o adolescența pe străzile unui cartier newyorkez în care se amestecau culturi populare diverse aduse din Europa centrală și răsăriteană, era un exponent, mai talentat poate decît alții, al povestirii orale, abrupte, ostentativ opusă stilului « îngrijit » din suplimentele duminicale ale ziarelor, singura literatură la care avea acces. Ceea ce nu e adevărat decît în parte. Alfred Perles, prietenul nedespărțit al lui Miller în anii exilului parizian, editor al unor elegante reviste de avangardă, relatează cum, pe vremea cînd lucra (fără pricepere și fără spor) în atelierul de croitorie al tatălui său, Henry Miller le citea primilor lui admiratori — calfe și ucenici, imigranți analfabeți — « lungi compoziții pe teme din Nietzsche, din Petronius, din Rabelais, din Bergson și din alții »⁹.

Cine era acești « alții » nu se poate afla decît dintr-o lectură atentă a primelor sale scrieri. Nu e surprinzător că tînrul brooklynhez citea paginile succulente ale *Satyriconului* și ale lui *Gargantua*. Dar întreaga problemă a cultului adolescentului din Brooklyn e mult mai complicată.

³ Cartea va apărea peste trei ani, purtînd numele lui Miller, și va fi destinată să stîrnească o adevărată furună, marcînd unul dintre momentele importante ale istoriei literare din acest secol: *Tropical Capricornul*.

⁴ Harry T. Moore, *Prefață* la antologia lui George Wickes, op. cit., p. VI.

⁵ Samuel Putnam, *Miller în Montparnasse*, în George Wickes, op. cit., p. 12; fragment luat din cartea lui Putnam, *Paris Was Our Mistress* 1947.

⁶ Alfred Perles, *My Friend Henry Miller* — Paris 1930, în George Wickes op. cit., p. 5.

⁷ Vezi antologia citată, p. 165.

⁸ Idem, p. 175.

⁹ Dar au scris despre el mult mai cîrziu.

E adevărat că ea nu se deosebea prea mult de ceilalți băiețândri din cartier, într-o epocă în care revistele ilustrate «punea la îndemână o dietă literară absolut suficientă pentru un american care voia să se considere un om cultivat»¹⁰. Lecturile sale îi cuprindeau mai ales pe Eugène Sue, Fenimore Cooper, Dickens, dar și pe River Haggard și G. A. Henty, romantici înfrizați, autori ai unor povestiri cu personaje învăluite în mister, cu aventuri uimitoare, cu substituiri de persoane și copii răpiți. Dar literatura de foileton și senzaționale imagini ale unui romantic epigonic nu constituiau rezolvarea problemelor culturale ale imigranților. «Venisî într-o țară pe care o privești ca pe o legendă aurtită, ei trăiau șocul descoperirii unei realități foarte diferite. De aici, nevoia de a înțelege, de a absorbi cultura noii patrii: librăria și biblioteca erau factori ce înlesneau adaptarea»¹¹.

La sfîrșitul secolului, Brooklyn (ca, de altminteri, întreaga regiune newyorkeză) traversa o perioadă de intensă «americanizare» a imigranților. Mecanismul principal al acestui fenomen era învățămîntul public, dar «bibliotecile și mijloacele de comunicare participau și ele la desăvîrșirea procesului. Dezvoltarea bibliotecilor e de-a dreptul impresionantă: numărul celor cu peste o mie de volume crește. Între 1890—1900, cu 59%. Într-o singură bibliotecă din New York numărul volumelor ajunge de la 68 000 la peste 450 000. Ziarele publică lungi liste de cărți și sistemul accesului direct la raft înlesnește răspîndirea literaturii de toate felurile. Americanizarea era o problemă națională»¹².

Exegeții operii lui Miller susțin, aproape fără excepție, că această atracție exercitată de literatura americană nu caracterizează ani de formație al viitorului scriitor. Cu excepția notabilă a lui Whitman și a lui Emerson, toți cei sub semnul cărora se conturează personalitatea tînărului sînt europeni: s-au rosit numele lui Balzac, Jean Giono, Dostoievski, Thomas Mann, Knut Hamsun (raporturile cu proza lor s-au relevat pe temeiul unor comparații stilistice, de cele mai multe ori termeni analizați fiind prestabiliti). Se știe, de asemenea, că el a scris o carte despre Rimbaud și că le-a reproșat, cu violență, editorilor americani ignoranță lui Blaise Cendrars. Miller a fost, în primele decenii ale secolului, unul dintre foarte pușinii scriitori americani care și-au manifestat un interes atît de larg și de constant pentru cultura europeană. Așa se și explică reacția unor publicații (mai ales a revistelor de mare tiraj, care aveau nevoie să-și păstreze cititorii, «măgulindu-le simțămîntul că sînt cetățeni ai unei mari națiuni»¹³). Atacul celor de la *Time* e un exemplu evocat adesea¹⁴. Să se deslușească în înversunarea cu care, mai tîrziu, presa din Statele Unite a respins «pentru obscuritatea» scrierile lui Miller și amintirea învinuirilor mai vechi de «nonamericanism»?

Poate că nu atît în faptul că majoritatea scriitorilor a căror influență a fost descoperită în scrierile sale erau europeni, cît în acela că americanii prezenți în lista lecturilor sale aparțineau unei categorii detestate de presa de mare tiraj și de adepții «americanizării» stă explicația protestului cu care a fost întîmpinată, aproape tot timpul, proza lui Henry Miller. O scrisoare trimisă în 1966 lui William A. Gordon, biograful său, poate sugera ceva din adevăratul caracter al problemei. «Citeam cărțile pe care le citeau și ceilalți copii de vîrsta mea: sir Walter Scott, Dickens, Dumas, Victor Hugo, dar și pe americani [s.n.], îndeosebi pe poeți, practic pe toți

poeții americani. I-am citit pe Ambrose Bierce, Lafcadio Hearn, Frank Norris, Dreiser, Anderson, Ben Hecht și pe mulți, mulți alții»¹⁵.

Poate că lecturile lui erau întîmplătoare; dar pușinii intelectuali ai vremii îi citeau, așa cum făcea acest autodidact, pe Jules Laforgue, Maeterlinck, Pierre Louÿs, Remy de Gourmont. «Aproape toți erau importanți pentru mine». Și la fel de importanți erau tragicii greci, dramaturgii englezi ai Restaurației, dramaturgii europeni ai secolului al XX-lea. Citea literatură clasică hindusă și chineză, povești din folclorul diverselor popoare. «Patima romantică pe care mi-o pui în sarcină e numai în parte adevărată; ocultul și metafizicul existau alături de romanticism. Și apoi, cărți de sociologie, etnologie, economie, studiile științifice ale lui Henri Fabre și Maeterlinck, tot ce se poate imagina în materie de cultură»¹⁶. Tînărul brooklynnez îi asculta pe oratorii socialiști și anarhiști «de la care — îi declară el lui Gordon — am învățat foarte mult». Dintre ei, o mare influență au exercitat asupra-i Jim Larkin, faimos conducător sindical, Elizabeth Gurley Flynn, una dintre fruntașele socialismului american, Herbert Harrison și W. E. Burghardt Du Bois, militanți pentru afirmarea identității etnice a negrilor.

Foarte simptomatic e modul în care Miller s-a apropiat de Nietzsche, despre care comentatorii aveau să susțină că a reprezentat unul dintre factorii modelatori ai ideilor viitorului scriitor. Tînărul brooklynnez «nu îl descoperise pe filosoful german în rafturile vreunei biblioteci de cartier»¹⁷, auzise despre el «în furnoasele adunări populare care se țineau aproape săptămînal în cîteva săli din centrul Brooklynului»¹⁸. Pentru răvrății din periferiile newyorkeze, «Nietzsche și Dostoievski întruchipau spiritul deplin libertății»¹⁹ acestea erau numele pe care le rostea cei mai adesea o fascinantă personalitate a vremii, Emma Goldman. Dintre toți teoreticienii anarhismului, ea a fost cea mai înfocată adversară a industrialismului american, explicîndu-l ca pe un «imens obstacol în calea deplinei realizări a individului»²⁰.

Cuvîntările ei aveau un profund ecou în rîndurile imigranților, pentru că ele demonstau cum «mașinăria capitalismului din Statele Unite revarsă prosperitatea pe ogoarele celor pușini, secătînd munca sărăcimii aduse de dincolo de Atlantic»²¹. Chiar dacă Miller avea s-o audă pentru înția oară pe «înflăcărata Emma», ceva mai tîrziu, în 1913, cînd se afla într-o scurtă călătorie în California, nu încapă nici un fel de îndoială că el se familiarizase cu ideile anarhismului încă din vremea în care lucra în atelierul de croitorie al tatălui său.

Accesul la scriitorii și la filosofii care aveau să determine orientarea sa ideologică urmează, mai întotdeauna, o cale ciudată. De pildă, își va aminti el, discutînd odată despre încercările omului de a descoperi infinitul cu ajutorul telescopului a ajuns, fără vreo legătură evidentă, la Knut Hamsun. «Aceste lumi minuscule, unde totul e cufundat, tăcut, transformat, se ulesc, așa cum nu se întîmplă nicodată în cărți. O pagină din Hamsun cuprinde adesea același mister, aceleași armonii vrîjite ca o plimbare pe malul unui canal. Pentru o clipă, ne cuprinde aceeași ame-

¹⁰ William A. Gordon, *The Mind and Art of Henry Miller*, Baton Rouge, 1967, p. 29.

¹¹ Van Wyck Brooks, *The Confident Years*, New York, 1952, p. 106.

¹² Ralph Foster Weld, *Our Brooklyn*, Brooklyn, 1939, p. 161.

¹³ Marianne North, *Our Master — the Reader*, New York, 1978, p. 58.

¹⁴ Vezi William A. Gordon, *op. cit.*, p. 30.

¹⁵ Cf. *Ibid.*, p. 8.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ H. Miller, *Books in My Life*, Norfolk, Conn., 1952, p. 83.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Ralph Foster Weld, *op. cit.*, p. 201.

²⁰ Otto Heller, *Prophets of Dissent*, New York, 1918, p. 146.

²¹ *Ibid.*, p. 148.

teală ca atunci când vatmanul sare din tramvaiul în plină viteză. După aceea, totul e voluptate. Te supui vrăjii care l-a făcut inutil pe scriitor»²². Pentru Miller, viața e adevărată lume a misterului, iar literatura e doar un pas pe acest drum al cărui capăt nu se zărește niciodată. Scriitorii care aveau să însemne ceva în biografia lui literară nu i-au fost revelați de prietenii lui, și momentul întâlnirii cu ei i-a rămas întipărit în memorie ca o precizie comparabilă numai cu faptele descrise în paginile romanelor lui de mai târziu.

Numele autorilor pe care îi citea nu se ivesc în relație cu ideile lor literare sau filosofice: sînt rostite pe neașteptate, în cursul unui episod oarecare, al unui «fapt de biografie». O conversație cu prietenul lui polonez, Stanley, îl conduse spre Hamson, o fugară amintire despre un alt prieten din adolescență, Makie Schnadig, i-l aduse în memorie pe Dostoievski, iar Dostoievski pe cel de la care auzise pentru întâia oară numele scriitorului rus: «Era exact șapte și cinci, la colțul dintre Broadway și Koskuso Street, când Dostoievski a fulgerat în orizontul meu. Doi bărbați și o femeie ariană o vitrină... Așa s-a arătat numele lui Dostoievski. Fără ostentație. Ca o cutie veche de pantofi. Cel care l-a pronunțat avea buze groase; nu putea spune, de exemplu, Vladivostok, nici Carpați — dar rostea Dostoievski într-un chip absolut dumnezeiesc»²³.

Dintre toți scriitorii și gânditorii europeni întâlniți în acest chip în anii tinereții, Nietzsche a fost — toată lumea e de acord — cel mai important, de vreme ce el l-a inspirat primul eseu scris în vremea chinătoare ucenicii de croitor. Cuvîntarea Emmsi Goldman (al cărui soț i-a dat lui Miller cel dintîi volum de Nietzsche pe care l-a ținut vreo dată în mînă) a fost «un moment de răscruce în viața lui»²⁴. Adevînzată (se pare, fără rezerve) la anarhism se leagă într-un mod bizar cu descompunerea filiofilului german. Individualismul său, pătimaș dorință de libertate, nihilismul lui au dobîndit o culoare de o intensitate neobișnuită pentru mentalitatea secolului al XX-lea: ele aparțineau unei epoci mai vechi și erau înregistrate acum ca niște ciudate antichități. Anarhismul supraviețuia doar în periferiile citorva orașe industriale, ai căror locuitori — în majoritate imigranți europeni — aveau acces mai ușor la ideile unei mișcări politice cunoscute bine în anii afirmării ei în Franța, în Germania, în Italia. În America perioade imediat anterioare primului război mondial, Partidul Socialist, organizațiile sindicale erau prea puternice pentru a mai îngădui răspîndirea utopiilor anarhiste.

Un istoric al acelei epoci, Otto Haller, explică respectul «transformat în idolatrie» al extremiștilor americani față de Nietzsche. «Iconoclast și egocentrist», el era respins de socialiști, în vreme ce radicalii apropiați de anarhism îl proclamau «marele profet al lui da». În interpretarea lui Heller, Nietzsche e «cel mai stimulator optimist al tuturor epocilor, pentru Nietzsche realitatea e vie, așa cum nu a fost probabil, pentru nimeni înaintea lui. El coboară în inima însăși a lucrurilor, le absoarbe calitățile și sensurile vitale și, învîșnind el însuși să aște bucuri supreme în cele mai obișnuite fapte, prefăce pentru ceilalți totul într-un miracol»²⁵. Nietzsche îi cheamă pe oameni la libertate și la bucurie: acesta e exact sensul pe care i-l va atribui Miller. Și tot în Nietzsche se afla seva atacurilor lui Miller împotriva celor care «stau blăzați, fără poftă de mîncare, în preajma banchetului vieții»²⁶.

Libertatea despre care vorbește filosoful german e echivalentă — socotește Heller — cu anarhismul, dar anarhismul înseamnă mai mult decît o mișcare politică. Pentru Nietzsche (ca și mai târziu, pentru Miller), «libertatea e o dimensiune lăuntrică a individului»²⁷. Anarhismul militază pentru demolarea aparatului social existent. Lupta lui are drept țință liberă determinare a fericirii omului. Preocuparea fundamentală a lui Nietzsche e, dimpotrivă, eliberarea personalității lăuntrice de obsedanta dorință a fericirii individului, în orice conotație acceptată a termenului»²⁸.

Nietzsche a devenit pentru Miller, «ca și pentru mulți alții care visu o viață mai bună»²⁹, un profet deschizînd largi drumuri spre salvarea omenirii. Salvarea trebuia să vină «prin eliberarea lăuntrică a individului: constrîngerile, instituțiile represive se vor prăbuși prin propria lor greutate, datorită marilor greșeli de construcție. Nietzsche și anarhiștii — pe care îi influențase — năzuiau să creeze un om nou, o anitază completă a europeanului de pînă la ei»³⁰. Așa cum recunoaște Heller, Nietzsche era receptat ca un purtător al ideilor egocentriste; dar nu al unui egocentrism cu scop, cum fusese în liberalismul economic din secolul trecut, ci ca o etapă a drumului spre idealul dragostei universale. «Tot ceea ce e fals, toată ipocrizia vor trebui să dispară: după aceea va veni vremea dragostei și aceasta va fi revoluția»³¹.

Otto Heller, el însuși imigrant din Europa Centrală, nu putea să judece cu depînă nepărtinire sensul relațiilor dintre gîndirea nietzscheeană și manifestul politic al anarhismului. E limpede că el îi atribuia filosofiei lui Nietzsche o valoare practică pe care nu l-a recunoștea decît anarhiștii. Oricum, sînt prea puține semne care să dovedească receptarea vreunei influențe intelectuale cu adevărat importante pentru Miller înainte de 1913-14. Numai cîteva referiri — neesențiale, însă — la Bergson: Miller va deslusi adevăratul înțeles al intuționismului mult mai târziu, în vremea exilului parizian, și a participării la antologia lui Peter Neagoe, cînd — în general — se va apropia de cultura franceză. Deci — conchid majoritatea criticilor —, indiferent de formația lui teoretică, Miller e, în primul rînd, datorită experienței adolescentului din Brooklyn, formației imigranților german expus influenței culturii europene, alt de puternică în cartierele orașelor de pe Coasta de Est.

De aceea ideile sale l-au putut deruta pe mulți, chiar și pe cei care l-au privit cu sinceră simpatie. George Orwell, de pildă, cu toate că îi admira «feroarea revoluționară», nu îl înțelegea, de fapt, pe Miller și, în cele din urmă, îi condamna «lipsa conștiinței sociale»³². Dar eseu lui Orwell era scris în anii marii depresii economice din 1929-33, cînd individualismul era respins și acțiunea politică devenise o necesitate acută. Era și greu de acceptat atunci propunerea anarhiștă de «perfecționare a individului», imperfecția societății urmînd a se rezolva radical, prin distrugerea ei. Orwell nu înțelegea că Miller își formase concepția sau înfrîmarea anarhismului; și e greu de presupus că, dacă ar fi înțeles, le-ar fi aprobat.

Anarhismul era asociat cu «violența, ignoranța și cu imigrația din Europa Centrală»³³. La sfîrșitul secolului, o «panică a anarhismului» cuprinsese Europa și

²² Henry Miller, *Plexus*, Paris, 1959, p. 339.

²³ Henry Miller, *Black Spring*, New York, 1963, p. 23.

²⁴ William A. Gordon, op. cit. p. 37.

²⁵ Otto Heller, op. cit. p. 146.

²⁶ William A. Gordon, op. cit., p. 38.

²⁷ Otto Heller, op. cit., p. 154.

²⁸ Leslie Fiedler, *Waiting for the End*, New York, 1964, p. 77.

²⁹ Ibid., p. 79.

³⁰ Otto Heller, op. cit., p. 155.

³¹ George Orwell, *Such, Such Were the Days*, New York, 1945, p. 89.

³² W. A. Gordon, op. cit., p. 39.

America. Nu fără motiv: bombe explodau pretutindeni, trenurile săreau în aer, săliile de spectacol se năruiau, îngropând sub dărâmături zeci de victime ale teoriilor unor partizani ai distrugerii definitive a sistemului existent și care „înțelegeau eronat substanța doctrinei anarhiste: în orice caz, anarhiștii (izolați sau nu) comiteau acte de violență și cu aceste acte ei vor fi identificați întotdeauna de mentalitatea americană”³³.

În cuvântările și eseurile Emmei Goldman e cuprinsă, mai elocvent decât în textele oricărui alt anarhist american, substanța ideologică a mișcării politice. În primul rând, ea proclama valabilitatea «legii naturale» pe care individul trebuie să o respecte, spre deosebire de «guverne și de instituții, care sînt fabricate de mina omului». Legea naturală înseamnă libertate: ea «nu are nevoie de mașina guvernului, de ciomag, de pușcă, de cătușe sau de închisoare»; ea cere numai «deplină libertate, hrana zilnică a omului, împlinirea nevoilor sexuale, a nevoii de lumină, de aer, de mișcare»³⁴. «Anarhismul — scria ea într-o carte publicată în 1910, în vremea cînd tînrăru Henry Miller își căuta încă drumul — e unica filosofie care îl conduce pe om la conștiința de sine. Care susține că Dumnezeu, Statul și Societatea nu există, că promisiunile lor sînt nule și neavenite, de vreme ce ele nu pot fi împlinite decât prin subordonarea individului uman. Anarhismul propovăduiește, deci, unitatea vieții: nu numai în natură, ci și în om. Nu există nici un fel de conflict între instinctele individuale și sociale, așa cum nu există între inimă și pămînt. ... Individul e înima societății: el păstrează esența vieții sociale; societatea e pămîntul care distribuie elementul necesar păstrării esenței vitale»³⁵.

Dezvoltarea ideilor pe care se sprijinea doctrina anarhistă ducea, inevitabil, la o teorie politică opusă tradițiilor societății burgheze din America. Atacurilor împotriva instituțiilor guvernamentale se adăugau violentele polemici cu puritanismul, îndeosebi cu aspectele lui cele mai intolerante. Emma Goldman credea în «bunătațea individului care trăiește cu deplină autenticitate, fără să-și refuze nici o bucurie oferită de natură»: «Orice stimul care atîșă imaginația și înalță spiritul e la fel de necesar vieții ca și aerul. El dă vigoare trupului și lărgeste viziunea frăției umane. Fără asemenea stimuli, într-o formă sau alta, creația e imposibilă, la fel ca și bunătațea și generozitatea. ... Un Byron și un Poe au răscolit umanitatea mai profund decât ar putea s-o facă vreodată toți puritanii la un loc. Ei au dat vieții sens și culoare: puritanii transformă singele în apă ... Puritanismul e ... un germen otrăvitor ... Asemenea lui Hippolyte Taine, orice spirit, orice spirit cu adevărat liber și-a dat seama că puritanismul e moartea culturii, a filosofiei, a umorului, a adevăraților frați între oameni; caracteristicile sale sînt banalitatea, monotonia și plictisul»³⁶.

Părerile ei despre viața sexuală iritau și mai mult, contrariu tradițiilor puritanismului. Căsătoria era declarată «o instituție creată pentru înrobirea femeii»: relațiile dintre oameni trebuie să fie «libere, pasionate, exotice». Societatea interzice, de fapt, aceste uniuni libere, stigmatizîndu-i pe copiii născuți în afara căsătoriei, a instituției inventate «de bărbat, de stat și de biserică». Dragostea nu are nici o legătură cu «asemenia uniunii, puse la cale din interese materiale, calculate după legile burgheziei». Morala apărută de societatea americană nu are alt scop decât «să mențină instituția sclaviei, în primul rînd prin interzicerea eliberării sexuale a fe-

meii». Lipsa oricăror prejudecăți din cuvîntările sale («vorbea, fără să se gîndească defel cum își formulează părerile, despre orice îi trecea prin minte» — avea să scrie unul dintre biografi ei³⁷), i-a făcut pe contemporanii săi să și-o imagineze pe o «fică a diavolului, trăind într-o necontenită desfășare, într-un sabbath al pozelor dezleznute»³⁸. Pentru tradiția puritană a Americii, «amorul liber» înseamnă promiscuitate; pentru Emma Goldman și discipolii ei — «o acțiune bazată pe sentimente sincere, expresie a aspirației la totalitate în raporturile dintre făpturile umane»³⁹.

Individualismul exacerbant al anarhismului a fost temelia pe care s-au clădit, în bună parte, concepțiile filosofice ale lui Miller. Datorită acestor idei absorbite în tinerețe, el se va simți atras de acei scriitori în care se deslășeas elemente ale gîndirii anarhiștilor. Religia lui va fi — ca la Nietzsche, în viziunea pe care o proiecta Emma Goldman asupra operei filosofului german — o religie a teluricului, a libertății dionisiace. Se pare că, dintre scriitorii americani, el e cel care și-a modelat gîndirea socială, ideile literare sub o influență nietzscheeană atît de hotărîtoare. Și, se cuvine adăugat, o influență în care conceptele nietzscheene sînt fîcșit atît de mult modificate de interpretările anarhiste. Raporturile lui cu tradiția europeană a secolului trecut au fost umbrite de epoca în care i-au apărut scrierile și cînd critica se deprinsese să caute izvoarele literaturii moderne americane în romantismul propriu culturi.

Henry Miller nu era, cum s-a spus «un nonconformist din pricina complexelor imigrantului autodidact»; revolta era, pentru el, un lucru serios, «o obiceiurile — avea el să se justifice mai tîrziu — sînt la fel de adînc înrădăcinate ca viața însăși și forța de care e nevoie ca să le smulgi din pămînt e teribilă, aproape supraomnească»⁴⁰. Dinamitarea tradițiilor morale produce o uriașă eliberare de energie; și, constată exegeții, nici o concepție filosofică a timpului nu se traduce, în planul activității practice, prin violența reprezentată de varianta anarhistă a nietzscheanismului. Nihilismul anarhismului individualist înseamnă, în esență, înlocuirea civilizației prin cultul violenței căruia anarhiștii îi atribuiau o vechi obîrsire grecească. Doctrina lui Nietzsche îl îndemna pe cei care îl căutau, pîcîmași, înțelesul eului să renunțe la tot ceea ce le-ar fi putut oferi instituțiile sociale ale vremii. Morala burgheză era atacată cu înverșunare și partizanii americani ai lui Nietzsche îl opuneau o concepție care își proclama drept scop suprem dobîndirea «unei trăiri depline a personalității individului».

Era telul existenței umane, așa cum îl descoperea Miller în cărțile lui Carlyle, Emerson, în dramele lui Ibsen care constituiau lectura lui predilectă în primii ani ai deceniului al doilea. Tuzor (și, se înțelege, în primul rînd lui Nietzsche), el le atribuia aspirația de «a-l așeza pe individ în centrul lumii reale, de a face din crearea lui scopul însuși al vieții care, astfel, nu mai are nevoie de darurile nocive ale unei societăți corupte»⁴¹. Influența lui Nietzsche asupra lui Miller depășește, însă, semificatiile individualismului, ale unei justificări a autoafirmării. Nietzsche, așa cum îl revelau Goldman și anarhiștii, era «un profet al distrugerii: pe de o parte, el identifică Erosul în adevăratul creator al unor noi structuri vitale, pe de alta, lasă distrugerea pe seama lui Thanatos»⁴². Întreaga operă a lui Miller — mai

³³ Grant C. Knight, *The Critical Period in American Literature*, Chapel Hill, 1951, p. 75.

³⁴ Cf. William A. Gordon, p. 40.

³⁵ Cf. *Ibid.*, p. 41.

³⁶ Cf. *Ibid.*, pp. 41—42.

³⁷ Richard Drinnon, *Rebel in Paradise*, Chicago, 1961, p. 149.

³⁸ *Ibid.*, p. 126.

³⁹ *Ibid.*, p. 151.

⁴⁰ Henry Miller, *The Wisdom of the Heart*, New York, 1941, p. 16.

⁴¹ Henry Miller, *Books in My Life*, p. 85.

⁴² Richard Drinnon, *op. cit.*, p. 136.

din propria personalitate scopul creației lui. Sfirșitul apoteotic întrevăzut de Rank, e, de fapt, un triumf al distrugerii: extatic, artistul modern, spune filosoful german, declanșează lupta între artă și viață, dându-i un sens mai adânc decât «conflictului neconvenit dintre artă și personalitate». Miller nu era, probabil, atât de îndatorat ideilor anarhiste încât să nu-și dea seama de contradicția fundamentală a sistemului lui Rank: distincția implicită între viață și personalitate. Scriitorul nu va prelua decât primul termen al concluziei lui Rank; iar termenul lui Rank nu îi va imprima sensul de «încleștare menită să conducă la distrugerea unuia dintre combatanți», ci pe acela de «opozitie fertilă, conducând la o sinteză specifică»⁴⁷.

O altă teorie a lui Rank va produce o profundă impresie asupra lui Miller: «trauma nașterii». Rank nu dădea memoriei subconștientului importanța pe care i-o dăduseră freudienii: el stăruia asupra pucerii personalității de a crește din vălmășagul experiențelor trecutului. Drumul e fără întoarcere: odată venită pe lume, făptura umană nu mai poate relua experiența stării amniotice, pentru că trauma nașterii îl blochează orice acces. Din demonstrația lui Rank, Miller reține un fapt căruia îi va acorda o mare însemnătate. Independența individului înseamnă, în primul rând, opoziție față de biologic: «... consecința evoluției de la impulsul orb prin voința conștientă până la cunoașterea de sine pare să corespundă intructivă unui neconvenit de naștere, renașteri care ajung de la nașterea pruncului din pîntecele mamei, dincolo de nașterea individului din masa biologică, până la nașterea operii de creație din ideile individului și, în cele din urmă, la nașterea cunoașterii din opera de artă»⁴⁸.

Procesul «nașterilor succesive» se manifestă divers, în funcție de tipologia căruia îi aparține artistul. Unii «își divid eul în mai multe personaje», participante la o dramă; alții abordează lumea socială, «rămânând relativ obiectivi». Cei din urmă sînt romantici și, dintr-o asemenea perspectivă, e limpede că Henry Miller face parte dintre ei. Cel care «își dramatizează eul» depășește simpla reconstrucție a propriei biografii: reexaminarea evenimentelor vieții artistului e, în ea însăși, o operă de creație, pentru că ea înseamnă alege, modifica, schimbare a raporturilor dintre fapte și dintre oameni, în scopul construirii unui personaj, pe care autorul să îl accepte ca pe o intrupare a personalității sale. Crearea eului așa cum îl definește narațiunea autobiografică îl obligă pe autor, pe individul-artist al lui Rank (și al lui Miller) «să își formuleze idealurile etice independente de contextul social în care trăiește»⁴⁹. Concluzie discutabilă, pentru că idealul etic al scriitorului e în mod deliberat opus celui al lumii sociale adverse, așa cum protecția socială a utopiilor e determinată de realitatea contemporană, tocmai pentru că vrea să i se împotrivescă în fiecare detaliu semnificativ. *

Miller nu voia «să revizuiască» morala tradițională, ci s-o înlocuiască. Scopul «noii morale» era «încurajarea dezvoltării individului»: de aici înainte, întreaga structură a moralei sociale i se va părea suspectă. Forța, care, la Bergson, se cheamă «elan vital» se va numi la el «destin». Ideea autocreării nu înăltura acceptarea realității («o acceptare pasivă» — va susține Orwell⁵⁰), care nu era unul dintre admiratorii săi), amintind de viziunea lui Whitman («a unui Whitman umblînd printre cadavre», va ricana tot Orwell⁵¹).

Repudierea filistinismului victorian devenise o trăsătură îndeajuns de larg generalizată în literatura anilor '20. Influența lui Freud s-a adăugat acestei aver-siuni față de morala pudibondă și a condus, nu o dată, la concluzia că, «într-o lume întemeiată pe reprimare, libertatea sexuală echivalează cu libertatea individului»⁵², Nici Miller, nici D. H. Lawrence — cu care el a fost comparat adesea⁵³ — nu au dat lucrurilor un înțeles alt decît de simplist; amîndoi credeau că sexualitatea reprezintă o componentă pozitivă a existenței, dar că înseamnă și pierirea individului. Dragostea îl salvează pe om din robia instinctelor, întrupate de promiscuitatea sexuală; dar, în același timp, îl obligă să-și jertfească eul, împărțindu-l cu ființa iubită. Individul, această creație de dimensiuni whitmaniene în viziunea amîndurora, se afla astfel într-un tragic impas.

De aici, înverșunarea împotriva vieții erotice, crisparea, lipsa oricărei bucurii, coborîrea ei la nivelul biologicului. Nimeni nu poate contesta faptul că, la Miller eroticismul e lipsit de vitalitatea bărbătească a versurilor din *Calamus* al lui Whitman, de exemplu; că obscenitatea scenelor e descrisă cu o minuție și cu un vocabular care puteau explica refuzul editorilor americani (evident, nu și reacția instanțelor judecătorești). Obscenitatea nu e, însă, atitudinea unui «rebel-bufon»⁵⁴ care vrea să-și cîștige popularitatea, stîrînd cu bună-știință scandalul; nici rezultatul unei polemici acerbe cu morala oficială. El osîndea sexualitatea ca pe o forță potrivnică desăvîrșirii individului, condiție a biologicului, a «impulsului orb» din care individul și apoi opera de artă nu se pot desprinde decît printr-un și neconvenit de naștere.

Răsturnarea forme autobiografice e, la Miller, aflarea identității individului; înțelegă astfel, ea se aseamănă, într-o măsură nu îndeajuns remarcată de exegeți, unei direcții a romanticismului englez din secolul trecut. Acolo, căutarea personalității se identifica, aproape întotdeauna, cu o coborîre pînă în cele mai adînci zone ale vieții psihice, cu o estompare a eului pentru ca relația individului cu întregul cosmos, interacțiunea artei și a vieții să se reveleze pe deplin. Poemul autobiografic al lui Wordsworth sau cel al lui Whitman reprezintă o formă specifică, în sensul

⁴⁷ Philip Rahv, *Image and Idea*, New York, 1957, p. 112.

⁴⁸ Otto Rank, *Will Therapy and Truth and Reality*, New York, 1950 p. 219; cf. William A. Gordon op. cit., p. 51.

⁴⁹ William A. Gordon, op. cit., p. 52.

⁵⁰ George Orwell, op. cit., p. 199.

⁵¹ Ibid.

⁵² F. R. Leavis, D. H. Lawrence: *Novelist*, Londra, 1955, p. 86.

⁵³ Și despre care a avut intenția să scrie o carte, nicînd dusă pînă la sfîrșit; argumente ale monogamiei proiectate au apărut în diverse volume de esuri ale lui Miller.

⁵⁴ Așa se intitulă un eseu al lui Kingsley Widmer (în George Wickes op. cit., pp. 132-146).

că aspiră să înfățișeze o experiență care se desfășoară necontent, cu alte cuvinte își consolidează principiul intern folosind ideea de creștere. Tendința criticii de odinioară de a se concentra asupra unor poeme ca *Tintern Abbey* sau *Odă nemuririi* a lăsat în umbră adevăratele sensuri ale *Preludiului*, «temeiul pe care se clădește întreaga structură poetică a lui Wordsworth»⁵⁵. Poemul scrutează treptată dezvoltare a personalității poetului, de la primele impresii ale copilăriei până când bărbatul matur, pe deplin conștient de destinul lui, se poate dedica, pătimas, creației. Mișcarea lăuntrică din *Preludiu* relevă o idealizare a virstei copilăriei ca fundal al întregii experiențe poetice, o descoperire treptată a sensului destinului, a implicării în existența socială și a tragismului propriei vieți, redobândirea experienței imediate care-i dăruiește din nou amplitudinea înțeles al destinului.

În ansamblul său, *Preludiul* e o călătorie al cărei țel e regăsirea personalității ce urmează a fi exprimată în artă. Poetul se apropie și se îndepărtează, pe rând, de drumul care îl leagă de destin: scriind în prezent, «el proiectează o viziune a viitorului, întorcându-se spre trecut, așa încât să pună în lumină continuitatea procesului numit «destin»»⁵⁶.

Whitman adăuga un element pe care romanticii englezi nu izbutiseră să îl împlinească: asimilarea experienței senzuale, fără a declanșa temutul conflict cu spiritul. *Cîntecul despre mine însumi* glorifică unitatea dintre suflet și trup: ele nu sînt despărțite, ci constituie principii duale în cuprinsul unei unități vii. În *Calamus* și în *Copiii lui Adam*, el descoperă că aceleași principii (concepte aici ca «activ» și «pasiv») operează în întreaga natură. Imagistica erotică, întemeiată pe pasiunile umane, e transferată în natură, devine legătura esențială între om și natură. Următoarea etapă, *Din legănarea necontentă*, asociază dragostea cu moartea și îl confruntă pe poet cu nevoia de a integra moartea în propriul cosmos. Integrarea morții și convingerea existenței nemuririi se împlinesc în poemele de factură transcendentă, în *Trecere spre India*, de exemplu. Whitman rezolvă contradicția dintre real și ideal, lărgind spațiul conștiinței până ce ajunge să le cuprindă pe amîndouă: subiectul poemului e existența individului, dezvoltarea de la embrion la maturitatea care, în final, acceptă viața integrală⁵⁷.

Ideea autocrației care se exprimă pe deplin în poezia lui Wordsworth și a lui Whitman presupune o filosofie a naturii care face posibilă o armonie supremă, opusă principiilor mecaniciste și aspirînd să arunce o punte peste crevasa dintre materie și spirit. «Filosofia romantică a naturii explică omul ca pe o făptură confundată în natură, o natură care nu a fost alungată din om»⁵⁸. Henry Miller aparține acestei tradiții neoromantice, arta lui adoptă o concepție a rolului artistului, diferită de aceea pe care o acceptase critica deconștientă al treilea și al patrulea.

Philip Rahv, unul dintre cei mai subtili interpreți ai literaturii americane, îi reproșă că «nu a știut să ajungă la acele continuu sacrificii al propriei personalități pe care îl cere actul creației»⁵⁹. Ceea ce demonstrează că tocmai substanța specifică a narațiunii milleriene nu fusese înțeleasă. Personalitatea rămîne unica justificare a operei, iar autobiografia devine, implicit, materialul epic al scriitorului.

Opera lui Miller se numește, de fapt, «autobiografică» în lipsa unui termen mai adecvat pentru definirea acestui amestec de impresii, de amintiri, de proiecții filosofice ale viitorului, de încrîncenate atacuri împotriva prezentului. Termenul folosit de Miller, «autoromane» li s-a părut unora mai apropiat de materia epică desfășurată în fiecare carte și în ansamblul operei; la o lectură mai atentă, se vedește că nici el nu dă decît o sugestie vagă a structurii reale a scrierilor sale. Se poate, însă, opera o distincție între ficțiune și autobiografie, între construcție și amintire. Ca și în poemul autobiografic al lui Wordsworth sau Whitman, evenimentele și reflexiile eroului central provin (cel puțin în parte) din experiența poetului; dar structura e creată de artist. Și, de vreme ce scopul operei e «integrarea destinului în existența artistică»⁶⁰, atingerea aceluia «punct în care arta și viața se intersectează și arta trece în teritoriul vieții»⁶¹, structura dobîndește o formă specială care trebuie să-și ajungă acest scop.

Cea mai potrivită analogie e, probabil, aceea cu muzica, propusă de William A. Gordon; dar nu cu simfonia, ca în romanul de factură tradițională, ci cu fuga⁶². Temele și motivele sînt redate, conducînd nu atît la un punct culminant, cît la o acumulare a sensurilor; de cîte ori un fragment cunoscut apare din nou, e investit cu un sens nou, datorat noului context. Din această perspectivă, «autoromanul» millerian seamănă cu construcția de tip gidian. «Forma pe care o folosește — observă un comentator — e numită uneori roman autobiografic», dar aceasta e o denumire greșită. Cuvîntul «autobiografic» obține cîștig de cauză numai pentru că naratorul (adică cel care e pus să vorbească la persoana întâi, eu) pare a fi foarte real. E acum îndeobște recunoscut că tot ceea ce declanșează o acțiune dramatică (fie ea tragică sau comică), trebuie să dea impresia că a crescut din tulpina realității. În literatura narativă, aceasta înseamnă dicțiune neutră. Neutralitatea se poate extinde, așa cum se întîmplă la Miller, dincolo de operă, așa încît, cînd e întrebare, el poate răspunde: «Da, totu-i adevărat, s-a întîmplat în realitate, eu sînt cel care scriu despre asta etc.», ceea ce, desigur, e absurd. Dar, în orice caz, aceasta nu alterează noua formă pe care el a creat-o. Această formă — narațiunea care folosește un eu creat, dar pe deplin convingător — e una dintre formele viitorului, așa cum o întîlnim, de exemplu, în opera lui William Burroughs»⁶³.

⁵⁵ Findlay Potts, *Wordsworth's "Prelude": A Study of Its Literary Form*, Londra, 1954, p. 112.

⁵⁶ Morse Peckham, *Beyond the Tragic Vision*, New York, 1962, p. 39.

⁵⁷ William Randal, «Walt Whitman and the American Myth» in *South Atlantic Quarterly*, LIX (1960), pp. 103—113.

⁵⁸ Max Lerner, *America as a Civilization*, New York, 1952, p. 289.

⁵⁹ Philip Rahv, op. cit., p. 210.

⁶⁰ Henry Miller, *The Books in My Life*, p. 75.

⁶¹ Ibid., p. 79.

⁶² op. cit., p. 211.

⁶³ Terry Southern, in *The Nation*, 18. XI. 1961, pp. 400—401.

Proiectul *Tropicului Capricornului* a fost redactat în 1927, cu cîțiva ani înainte ca Miller să-l fi citit pe Rank. Materia narativă e preluată, deci, din viața scriitorului, dar construcția tematică a ansamblului va purta semnul influenței lui Rank. Motivul «nasterii artistului» e cel care ordonează povestirea în *Capricorn*; în *Nexus* — ultimul volum al trilogiei — se produce momentul de culme în care naratorul-erou își dă seama că propria existență se justifică doar ca material al artei. Dezvoltarea temei e exprimată ca o eliberare treptată din biologic, în vreme ce viața erotică înseamnă o întoarcere periodică la condiția primară. Simbolurile milleriene sînt clar definite: copilăria băiețandrilor din Brooklyn e amenințată în permanență de forțele lumii urbane, adverse. Slujba de la oficiul telegrafic e «intensificarea puterii mecanice, distructive» a societății, înțelegea într-un sens care mătură-sește forța de supraviețuire a vechilor idei anarhiste. Dragostea cu Mona îi îngăduie să înceapă «lupta pentru dobîndirea artei». Pe măsură ce povestirea înaintează și opera de artă prinde contur, Miller-eroul-cărții se realizează treptat ca individ liber. Și această mișcare coincide cu construcția propriei narațiuni, sugerînd imaginea creației care se împlinște, necurmat, din ea însăși. «Nu mai știu nici un alt scriitor care să-l fi umanizat atît de complet pe artist ca personaj literar, dezbrăcîndu-l de orice fel de prestigiu special, transformîndu-l într-un Oarecare; un personaj care își cîștigă laurii într-o întrecere cu alți indivizi, țelul fiind acela al dobîndirii însușirilor umane și al bucuriei prilejuite de tot ceea ce poate aduce bucurie în viață»⁶⁴.

O bucurie îndoelnică, în care, ori de cîte ori atinge paroxismul, se iveau reflexia rațională, revelîndu-i înșelătoarele temeiuri. La rîndul ei, rațiunea e, la Miller, mereu paradoxală, inconsecventă pentru că exprimă faptul de viață, imprezibil. Vulgaritatea e condiția primară a existenței, o condiție detestată și, în același timp, recunoscută ca realitate, etapă obligatorie a drumului spre eliberare. Un portret desenat acum trei decenii are meritul de a fi observat o trăsătură esențială a lui Miller: «Izbucnirea miraculoasă a naturii, acest Big Sur, îl desfată... Asemenea unui suveran care își salută supușii, se înclină în dreapta și în stînga, spre flora și fauna din Big Sur. Automobilele trec, și nimeni nu le bagă în seamă; avioanele zburînd pe deasupra nu îi fură privirea de la contemplarea unei gize. Am avut întotdeauna senzația că Miller a fost învoit să vină din Grecia antică și pus să observe numai acele lucruri din zilele noastre care au valoare veșnică»⁶⁵.

Caricaturizînd tot ceea ce i se pare ridicul prin solemnitate, ironizîndu-și propriile idei, Miller are aerul că trece prin literatura americană fără să creadă în nimic decît în realitatea vieții. Dar viața însăși nu își află valoarea decît dacă devine artă. Nu experiența în sine, ci miraculoasa aventură de o trăi o experiență e sentimentul precumpănitor în scrierile imigranțului anarhist, expatriat cîndva la Paris, apoi în propria țară, în California. «Odată cu el, avea să spună Moravia, romanul

american — pe care numeroșii imitatori ai lui Hemingway, Faulkner și Saroyan îl transformaseră într-o simplă mașinărie — a ajuns la un punct de răscruce. Asemenea unui torent de munte, învolburat în primăvară, izbucnind de sub gheață (sau, dacă vreiți, asemenea unui șuvoi murdar care sparge conducta și iese la suprafață), echilibrul precar dintre societatea americană și oponenții ei, care nu a fost niciodată desăvîrșită, se prăbușește aici cu totul»⁶⁶.

«Scopul scrisului meu e acela de a crea o *realitate* mai cuprinzătoare... Mai presus de orice, mă declar pentru imaginație, fantezie, pentru o libertate atît de completă, încît nimeni nu a visat încă la ea»⁶⁷. Poate că Miller nu e un scriitor în înțelesul curent al cuvîntului; e sigur că nu e romancier. Dar aparenta lui lipsă de organizare în spiritul unor idei tratate cu o fermitate aproape despotică («organizator al haosului», cuvintele rostite cîndva despre Joyce, i se potrivesc și lui), poartă semnul unei realități a spiritului american. Evadînd dintr-o lume a oșelului, sticlei, betonului și aluminiului într-o anacronică reverie în care totul e posibil, adunînd într-un Paris al experiențelor dramatice motivul retragerii în sihăstria de la Big Sur, el afirmă patosul romantic care se opune automatizării sociale, cunoscută de-a lungul unei existențe începute într-un Brooklyn sordid, sub semnul anarhismului.

⁶⁴ Nicola Chiaramonte, în *The New Republic*, 4. XII, 1944, p. 751.

⁶⁵ Harold Maine, în *The Atlantic Quarterly*, Autumn, 1951, p. 201.

⁶⁶ Alberto Moravia, în *Sewanee Review*, Summer, 1960, p. 475.

⁶⁷ Cf. Paul West, *The Modern Novel*, Londra, 1967, p. 272.

- Universalitate — aspirație legitimă a literaturilor tinere
- Deschideri și obstacole în calea universalității
- Universalismul, monopolul marilor literaturi?
- Specific și universalitate în comunicarea dintre literaturi, astăzi.

Secolul 20

INTERFERENȚE ȘI DETERMINĂRI RECIPROCE ALE LITERATURILOR ÎN CONTEXTUL LUMII CONTEMPORANE

ANDREI PLEȘU

Rigorile ideii naționale și legitimitatea universalului

Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este după cât știm noi naționalitatea în marginile adevărului. Mai corect: Ceea ce-i neadevărat nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național, ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urit nu devine frumos prin aceea că-i național, ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național.

MIHAI EMINESCU, Opere, vol. IX, p. 457

Ca orice specie a succesului, saltul în universalitate al culturilor naționale poate fi dorit cu ardore, dar niciodată programat contabilicește. El e o speranță legitimă, a cărei împlinire nu poate face însă obiectul unor manevre strategice, decît pînă la un anumit punct. Trecerea de la anonimat provincial la notorietate planetară seamănă, în această privință, cu un proces de înșănătoșire organică; o minimă înțepeliune a bolii demonstrează că vindecarea ultimă e dincolo de cumințenia pacientului

și de competența medicilor: ea ține de o lege încă misterioasă pe care — în lipsa unui cuvânt mai geometric — o numim destin. Tratatul trebuie urmat fără abatere și nici un detaliu nu trebuie neglijat pentru a ieși în întâmpinarea soluției optime; dar făcând tot ce *depinde de noi*, vom accepta cu luciditate că tușa finală, redobândirea sănătății, ține de o determinism care nu respectă neapărat calculele intenționalității noastre. Prin aceasta, nu acordăm nimic fatalității și nici nu facem mistagogie; conlucrăm doar — în modul cel mai realist cu putință — cu dialectica imprevizibilă a lumii și cu limitele *naturale* ale libertății noastre.

Formulată în chip adecvat, întrebarea cu care urmează să ne confruntăm nu va suna, așadar: « Prin ce metode ne este asigurată accesul la universalitate? », ci mai curînd: « Ce avem de făcut pentru ca faptul (ipotetic, firește) de a rata universalitatea să nu ne poată fi reproșat *noastră*, ci unui blamabil capriciu al istoriei? » Sau mai limpede încă: « Ce avem de făcut pentru ca evenimentul nostru eșec să constituie o *nedreptate*? » E de presupus că, asumată fără ezitare, întrebarea aceasta ne va ajuta să evităm la timp orice regretabilă greșală.

În întrebarea « ce avem de făcut? » stăruie o imprecizie care ne-ar putea angaja într-o investigație laterală. Pentru cei mai mulți dintre noi, « a face » a ajuns să desemneze strictamente ceva de ordinul agitației exterioare, al acțiunii eficace, orientate numai în afară. Fapta e o enormă gesticulație publică, sau nu e nimic. Înfăptuirea interioară, travaliul discret a cărui materie primă e conștiința e luat drept « pasivitate » contemplativă, drept o non-faptă cu rost privat, lipsită, așadar, de orice funcționalitate socială. Această înjumătățire a sensului lui « a face » poate duce, în lumea contemporană, la un dezechilibru comportamental cu consecințe incalculabile: oamenii veacului nostru sînt tot mai *dinamici*, dar, în același timp, tot mai *impersonali*. Cu alte cuvinte, acțiunile lor tind să nu-i mai exprime, să nu mai fie manifestări ale unui metabolism autentic, ci doar febrilitatea mecanică a unor conștiințe vide, care au renunțat la puterea de a lua decizii, pentru confortul de a primi comenzi. « Conceptul-central » al faptei exterioare este *organizarea*. « Conceptul central » al faptei lăuntrice e *ordinea*. Diferența dintre ele e experimental demonstrabilă: în treburile spiritului, abuzul organizării poate stîrni o rigidă, greu dizolvabilă, dezordine. Organizarea se *adaugă* lucrurilor, ordinea e conținută în ele și trebuie doar descoperită. Ordinea implică, cu necesitate, organizarea. Reciproca însă e valabilă numai în parte.

Așa stînd lucrurile, socotim că, în primul rînd, nu asupra unei mai bune *organizări* a lansării noastre în lume trebuie să meditam, ci asupra *ordinii* interioare în numele căreia pretindem o asemenea lansare. Înainte de a fi întreprinzători, e nevoie de stază fecundă a introspecției. De altfel, numai așa rămînem între hotarele puterii noastre reale. Căci, în genere, problemele de « management », sau de politică culturală nu sînt decît într-o măsură restrînsă la îndemîna creatorului de artă singur. Nici scriitorul, nici muzicianul, nici plasticianul nu pot decide asupra bunei adminis-

trării a talentului lor. Impresariatul e o profesie distinctă, ca și speculația teoretică în jurul creativității. Pe de altă parte, nici un artist adevărat nu-și începe lucrul stabilind cît specific și cîtă universalitate va amesteca în alaiul operei sale. Premeditările de acest tip sînt, deseori, catastrofale, ilustrînd odăi mai mult precăritate a organizării excesive într-un domeniu care e patronat, de obicei, de o inefabilă, dar incurpabilă ordine.

Vom lăsa, prin urmare, deoparte, tot ce am putea spune (sau au spus alții în cuprinsul acestei reviste) cu privire la piedicile concrete pe care le are de depășit uneori, efortul nostru de a ieși în arena mare a culturii europene. Vom pune între paranteze lacunele activității noastre de propagandă, sau unele stingiclii ale serviciilor noastre diplomatice care acordă prea puțină atenție circulației valorilor noastre pe piața mondială și a valorilor mondiale pe piața noastră. Ne vom opri, deocamdată, la temelia chestiunii, la lămurirea noastră cu noi înșine. Odată consumată această etapă, lămurirea celorlalți cu noi va căpăta, cînd va veni momentul, o desfășurare firească. Care e, deci, ordinea specifică pe care vrem să o propunem ordinii globale a lumii? Și dacă vrem să devenim universali în numele ființei noastre naționale, care sînt conturile ei exacte și care e așezarea noastră onestă în raport cu ea?

Orgoliul (benefic) de a fi « reprezentativi » pe plan universal, de a lăsa să se audă un sunet românesc dincolo de hotarele României e, evident, o formă de patriotism, iar patriotismul capătă o tonalitate sau altă, în funcție de configurațiile variabile ale ideii naționale. Convingerea că avem ceva de spus celorlalte popoare se bizuie pe o viziune prealabilă asupra « românescului » pe care nu o putem aduce întotdeauna sub controlul rațiunii.

Pentru o anumită categorie de români — cei al căror patriotism e de dominantă retrospectivă — România e, înainte de toate, *trecurul* ei. A fi patriot înseamnă a evoca la tot pasul istoria și a face din istorie principalul nostru « mesaj » către lume. În această accepțiune a sa, patriotismul are un anumit farmec sentimental, pe care toți îl resimțim la un moment dat. E farmecul pomenirii strămoșilor și a tradițiilor, e nostalgia « vremurilor de altădată », dublată, de regulă, de un amărui conservatorism. Patriotismul acesta tinde spre *închidere* în sine: e funciamente păstrător, înclinat spre solemne comemorări și spre retorica exemplarității ilegabile a eroilor naționali. Despre justificarea și respectabilitatea lui nu e nevoie, credem, să mai vorbim. Să-i catalogăm, însă, pericolele. Căci el riscă, adesea, să așeze trecutul nu într-un spațiu al emulației, ci într-unul al *vanității*. În loc să fie un *model* al prezentului, trecutul se instituie, uneori, într-o *scuză* a lui, într-o blindă îndreptățire a oricărei ratări. Ispita de a ne explica insuficiențele prin inventarierea greutăților de care ne-am izbit e una din consecințele amendabile ale acestei confuzii. Discutabilită moralmente ar putea fi și hipertrofia pathosului național argumentată doar prin anvergura « gloriei străbune ». *Legendarizarea istoriei* (a cărei variantă curentă

e eroismul de manual (cavaler prost) poate deveni, astfel, substanța unui nesănătos sofism, potrivit căruia virtuțile înaintașilor noștri se moștesc *fără efort*, ca ochii albaștri, de la o generație la alta. Or, pentru a semăna cu eroii noștri nu e suficient să-i invocăm zgomotos, sau să le multiplicăm portretele. În realitate, o înțelegere igienică a trecutului trebuie să ne avertizeze că se pot moșteni și viciile, nu doar virtuțile și că pentru a ne onora istoria trebuie să o refacem în noi clipe de clipă, mai mult decât să o risipim în discuții cotidiene.

La antipodul patriotismului retrospectiv se află patriotismul profetic, pentru care România e un proiect înainte de a fi o realitate. România e un rezervor de disponibilități, un « posibil » aflat în plină desfășurare. A fi patriot — în această perspectivă — înseamnă a profesa o maximă deschidere spre viitor, a înlocui ritualurile memoriei cu perpetua competiție a inventivității. La limită, o asemenea ideologie adoptă radicalitatea excesivă a devisei lui Vintilă Brătianu: « Trebuie o privire curajoasă înainte. România mare, ca și cea mică de la 1859, nu are tradiții ! » Cînd ideea națională are un profil de acest tip, « specificul » cu care ea vrea să intre în marele colocoliu al universalului nu mai e un « trecut nobil » ci, dimpotrivă, o sumă de resurse nefolosite încă, un energetism juvenil, ușor înregimentabil în orice ispravă a contemporaneității. Patriotismul nostalgic se adresa lumii cu autoritatea meritelor treptat acumulate. Patriotismul profetic renunță la orice « pedigree », dar are curajul de a-și asuma, cu un fel de sportivitate, felurite sarcini și de a face promisiuni. În perimetrul acestei din urmă mentalități intră ideea mai veche a misiunii naționale, o idee în care sublimul și deformitatea se îmbină în proporții egale. Sublimul e acela al jertfei altruiste pe care gîndul de a fi util altor națiuni o presupune. Deformitatea e a complexului de superioritate implicat în orice mesianism. De alternanța aceasta de plusuri și minusuri pe care ideea misiunii naționale o pune în joc s-a ocupat Max Scheler, într-un text al său din 1919 (« Über die Nationalideen der grossen Nationen »). E vorba acolo de elitarismul englez, de vocația pedagogică pe care și-o atribuie Franța și de soteriologia pe care vroia să o întrușeze Rusia țaristă, într-un neobișnuit amestec de masochism și agresivitate. Singură Germania — spune Scheler cu stupefacție cînd oare — nu crede în supremația misiunii sale. Singură ea are simțul echității internaționale. . . . Cum vedem, patriotismul poate juca drastice fete chiar și celor mai prevenite inteligențe.

Scheler vorbește însă numai despre « ideile naționale ale națiunilor mari ». Să însemne asta că națiunile mici nu sînt, sub acest raport, interesante? Poate că nu sînt și poate că acesta e marele lor privilegiu. Ele își pot permite să ocolească înfricoșătoarea capcană a « misiunii », punîndu-și cu sobrietate problema mai adîncă a « rostului » lor. Misiunea națională e, de obicei, ceea ce o națiune crede despre sine în contextul istoriei, în vreme ce *rostul* acelei națiuni — după cuvîntul unghindor rus — « ceea ce zeli cred despre ea în pragul eternității ». Dîncolo de litera acestei definiții stă o intuiție de care orice patriotism trebuie mereu să țină seama:

există — în ideea misiunii naționale și în aceea a rostului unei națiuni în concertul lumii — un temel *supra-individual*, care nu face posibil să se dicteze, de la nivelul conștiinței *individuale*, drumul pe care conștiința colectivă a unui întreg popor îl are de urmat.

Nu putem hotărî nimic asupra mijloacelor prin care ne vom face cunoscuți altora, înainte de a ne fi cunoscut bine noi înșine. Prima datorie a unui patriot adevărat este, așadar, efortul de a obține o cită mai exactă reprezentare despre « suflul » național. Și primul obstacol care se opune acestui efort e rumoarea patriotardă a acelora care pretind a-l fi făcut deja. Materie predilectă a tuturor dezamășurilor retorice, patriotismul își pierde consistența oricînd teorii devine declarație conjuncturală. Semnul dintîi al alunecării lui spre inautentic e tocmai o stridentă intransigență. Pentru falsul patriot, orice reflexie despre patriotism, orice întîrziere în preajma marginilor sale ideale, e o vinovată tergiversare, o lipsă de zel, o erezie. Pentru falsul patriot, luciditatea e, principal, nepatriotică, tăcerea — o trădare, discreția — o fățarnicie. El face din cel care nu reacționează la ofensiva demagogiei sale — obiect de incriminare publică. Iar discernămintul — cînd e vorba a pomeni nu doar de calitățile națiunii, dar și de inerentele ei defecte — e discreditat ca « dușmăni », așadar, iarăși, ca nepatriotic. Societatea românească a trecut printr-o asemenea criză morală în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe măsură ce revoluționarii de la 1848 erau dislocați de politicieni insalubri în deghizament revoluționar. Împrejurarea e abundent consemnată de Ion Ghica, într-una din scrisorile sale (de prin 1880) către Vasile Alecsandri: « . . . a fost un timp cînd trebuia mare îndrăzneală și abnegațiune unui român, ca să cugete naționalitate și libertate; pentru aceasta îi trebuia mai întîi să renunțe la orice favoare, la orice solicitudine, la orice dreptate chiar din partea guvernului, să încheie pact cu persecuțiunile, cu exilul și cu proscrispțiunea, să lase orice speranță (. . .). Noi am apucat timpuri grele, pe cînd Cămpineanu, Mitică Filipescu, Nicolae Bălcescu se pocăiau la Plumbuita, la Snagov, la Măgheim și în ocele de la Telega, topîndu-și sănătatea și overea. . . . Acum lucrurile s-au schimbat. A striga pe toate tonurile, cu vreme și fără vreme, din gură și din condei: patrie, libertate, egalitate, independență; a incrimina și a batjocori pe acei cari nu trec peste marginele moderățiunii, a bunei cuvînte și a modestiei, a acuza de trădători pe oamenii cei mai devotați binelui țării, a-i trata în mod irreverențios, a-i lovi și a-i insulta, nu numai că nu este periculos, dar este glorios și chiar bănos (. . .). Peste douăzeci, cincizeci, o sută de ani poate că s-or găsi publiciști și istorici cari să arate generațiilor viitoare în ce parte a fost mai multă și mai adevărată iubire de țară și să le indice drumul cel adevărat ce trebuie să-l urmeze; pînă atunci însă meritul și gloria vor fi partea sbierătorilor și dibacilor și primejdie este mare ».

« Sbirătorii » și « dibacii » manipulează ideea patriotică în așa fel încît exaltarea ei să devină rentabilă. Și pentru a-și camufla cupiditatea, și unii și ceilalți mimează fanatismul iubirii oarbe, care nu vede în ființa națională decît mirabile calități.

Cît despre defecte, ele sînt fie contestate cu o contrafăcută patimă, fie oblojite tandru în discursuri caragialești din categoria «statutelor» Societății «Românii verzi»: «Un neam nu poate avea vrăjmași în propriile sale defecte; vrăjmașii lui sînt numai și numai calitățile altor neamuri. . . » Față de asemenea posibile schimonosiri ale ideii naționale, patriotismul real știe să păstreze aceeași distanță ca și față de cinismul auto-desfințării. Patriotismul real e un cult al virtuților neamului, dublat de o acută conștiință a limitelor lui. Iubirea de țară care, glorificînd aspirațiile țării, nu se simte răspunzătoare și de căderile ei nu e decît un chip al suficienței, o formă de comoditate. Or patriotismul, cînd e trăit pînă la capăt, e străin de orice variantă a confortului. El savurează, fără îndoială, splendorile sufletului național și crede tenace — depășind toate dezamăgirile — în forța și în norocul țării. Pe de altă parte, tocmai intrucît e, simultan, o neînduplecată conștiință a limitelor naționale — patriotismul poate avea, la răstimpuri, dimensiune tragică. Dinaintea precarităților temporare sau mai durabile ale stirpei proprii, dinaintea malformațiilor de caracter sau a alunecărilor morale de care ea pare, cînd și cînd, amenințată, patriotismul poate parcurge un nesfîrșit spectru al sfîșierii lăuntrice. În momente de criză, el poate îmbrăca veșmintul, paradoxal, al disperării. Pentru a-l percepe într-o astfel de ipostază ne putem opri la Eminescu însuși. Iată o însemnare a sa din manuscrise (Opere, vol. IX, p. 459): *Român care vrea a-și fi însușit monopolul, privilegiul patriotismului și-al naționalității, oșă română de parădă mi-e rușine să fiu (...)*. Ceea ce se simte și se respectă adînc — spune în continuare Eminescu — se pronunță arareori (...). Iubesc poporul românesc, fără a iubi pe semidoctii și superficialitățile sale ». Patriotismul nu e, prin urmare, neapărat, osana lăutărească, sau o roză coregrafie parlamentară: el poate fi un sentiment bărbătesc, aspru, o formă de îngrijorare, pe scurt, o teribilă iubire, dar, cînd e cazul, o iubire fără iluzii. Ca iubirea lui Dimitrie Cantemir pentru moldoveni: «... dragostea ce avem pentru patria noastră ne îndeamnă pe de o parte să lăudăm neamul din care ne-am născut și să înfățișăm pe locuitorii țării din care ne tragem, iar pe de altă parte dragostea de adevăr ne împiedică, într-oarece măsură, să lăudăm ceea ce ar fi, după dreptate, de osîndit. Le va fi lor mai folositor dacă le vom arăta limpede în față cusururile care-i slutesc, decît dacă i-am înșela cu linguișii blajine și cu dezvinovățiri dibace, încît să creadă că în asemenea lucruri ei se conduc după dreptate, în vreme ce toată lumea mai luminată, văzîndu-le, le osîndește. . . »

E de la sine înțeles că escamotarea cusurilor naționale face imposibilă orice încercare de a le înșirua. Mai mult decît atît: preferînd adevărului o măsluire abilă, ea este o foarte proastă propagandă chiar și pentru valorile noastre reale care, trimbițate ca paradigme ale înălțării, pot apărea drept un oarecare trucaj comercial, drept necredibilă reclamă.

Din păcate, felul cum înțelegem să ne arătăm în ochii lumii suferă încă și astăzi de pe urma unui anumit naiv declarativism. Socotim, s-ar zice, că pentru a ne impune

în competiția universalului, metoda cea mai sigură nu e să facem treabă cot la cot cu ceilalți, ci să le spunem tuturor că sîntem competitivi. Trimișii noștri la felurite congrese nu se înscriseră, de obicei, în problematica strictă a acelor congrese, ci comunică mai curînd asistenței internaționale care e «contribuția românească» la evoluția domeniului împricinat. La un colocvii de limbă și literatură sancscrită, de pildă, participanții români, în loc să facă filologice sancscrită, dovedindu-se la fel de calificați pe acest teren ca și colegii lor străini, vorbesc despre «studiile sancscrite în România». La o conferință despre problemele Barocului, ei enumeră teoriile bucureștene despre baroc sau vorbesc, în cel mai bun caz, despre barocul românesc, caracterizat, eventual, ca infinit mai interesant decît barocul altor țări. Cîndorea aceasta enunțativă, obiceiul de a vorbi despre noi și nu în numele nostru, greșala de ordin tactic de a ne prezenta lumii nu ca niște autorități, capabile să participe la problemele tuturor, ci ca niște îndirjiți ai problemelor noastre locale, toate acestea ne costă scump din punctul de vedere al relevanței noastre culturale. Ceea ce ne preocupă consecvent în orizontul politicii noastre externe, nu răzbate îndeajuns în orizontul afirmării noastre spirituale. Și aceasta, pentru că refuzăm să înțelegem un principiu elementar al propagandei culturale internaționale: pentru a avea audiență universală, trebuie să începi prin a face proba bunei tale instalări în universal. Trebuie, cu alte cuvinte, să putem vorbi ca niște europeni despre probleme europene, pentru a ne câștiga apoi dreptul de a vorbi ca niște europeni despre probleme românești și pentru a dobindi, astfel, investirea supremă: aceea de a vorbi ca români, despre problemele europene. Strategia noastră începe însă, adesea, de la un nivel mult mai rudimentar: ea îngroașă perspectiva autohtonă asupra problemelor românești, ceea ce, în absența unei prealabile atestări europene nu poate fi, în cazul cel mai fericit, decît o performanță a pitorescului. Un articol din 1936 al lui Wölfflin («Zum Thema: Nationale Kunst») ne previne — în modul cel mai limpede — împotriva unei atari devieri. El zăbovese în preajma unei aparente platitudinii: valorile culturale cele mai înalte își află confirmarea numai intrucît trimit la sfera «general-umanului». Specificul național e, deci, valabil numai în măsura în care aruncă o lumină specifică asupra priveliștii fără hotare a umanității. Dacă ar fi altfel, Rafael n-ar putea să placă decît italienilor, Dürer n-ar avea ceva de spus decît nemților, iar Poussin nu i-ar putea interesa decît pe francezi. Faptul că nu așa stau lucrurile dovedește neta aderență a celor trei la preocupările globale ale umanității. Iar recompensa acestei generoase deschideri spre universal e tocmai sporul de glorie națională de care, prin asemenea artiști, beneficiază copios Italia, Germania și Franța.

Putem spune, în consecință, că atîta șansă de reușită într-un program cultural național, cîtă prezintă a universalului se străduie în el. Parafrazînd o temă augustiniană, vom înțelege, odată mai mult, că țara de baștină e iubită cum trebuie, cînd e resimțită ca loc în care ne e dat să așteptăm judecata din urmă a universalului. Țara de baștină e unghiu privilegiat din care contemplăm des-mărginirea, e culoarea specifică a nevoii noastre de colaborare planetară. Această colaborare nu poate avea

drept combustibil decât stăruitorul respect pentru un adevăr în care tot ce e ton local intră într-o largă ordine integratoare. De aceea, dacă nu vrea să fie un trist fanatism provincial, patriotismul nostru se va strădui să ofere lumii adevărul nostru și nu prezumpția noastră; el va restitui, așadar, universalității, acea parte din noi care îi aparține.

Atenta considerare — încearcă mai sus — a rigorilor ideii naționale nu ne va garanta poate intrarea promptă și definitivă în circuitul internațional al valorii. Ea va face însă ca dorința noastră de a intra în acest circuit să fie legitimă. Ea ne va ajuta, totodată, să găsim conturul ideal al culturii noastre, singurul pe care merită să-l aducem în discuția lumii. Bine înțelese, rigorile ideii naționale vor consacra cultura românească drept o *cultură a adevărului*, predestinată — în numele adevărului ei — să-și proclame mesajul în amfiteatrul universalității. Codul moral al acestui mesaj stă scris într-o memorabilă frază a lui Titu Maiorescu, față de care textul nostru se poate declara un simplu comentariu de subsol: «... fără cultură — spune Maiorescu (1868) — poate încă trăi un popor cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieții omenești; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, și dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă, se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul ».

Corectura: LIDA IGIROȘIANU

Tipărit la Întreprinderea Poligrafică „ARTA GRAFICĂ”

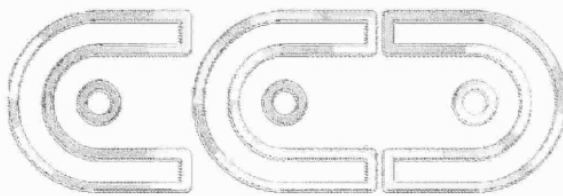
PREZENTAREA TEHNICĂ
SANDA GUSTI

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.00
ADMINISTRAȚIA: CALEA VICTORIEI, 115, TEL. 50.64.00
BUCUREȘTI

Le1 21

43 804

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

